ANALELE

ACADEMIEI ROMANE

SERIA II. — TOMULŬ VIII.

1885—1886.

SECȚIUNEA II.

DISCURSURĬ, MEMORIĬ ȘI NOTIȚE.

Cu 5 stampe.

BUCURESCĬ
TIPOGRAFIA ACADEMIEĬ ROMÂNE (LABORATORIĬ F
42 — STRADA COLȚEI — 42
1888.

CUPRINSULŬ.

AMINTIRI DESPRE

GRIGORIE ALEXANDRESCU.

SCRISÓRE CĂTRE V. ALECSANDRI

DE

ION GHICA
Membru alŭ Academiei Române.

Ședința din 22 Martie 1886.

Londra, 15 Ghenarie 1886.

Scumpe amice,

De câte orĭ am venitŭ în Londra, una din întâiele mele visite a fostŭ pentru Museulŭ Britanicŭ, acelŭ palatŭ în care se află adunate manuscriptele cele maĭ prețióse ale lumiĭ învĕțate și minunile arteĭ antice, unde se desfășură ca într'o panoramă istoria geniuluĭ omenescŭ.

Intr'una din ḑile, pe când eram acolo, în sala în care sunt expuse de jurŭ împrejurŭ, pe piedestale și pe părețĭ, vestitele marmure Elgin, și stam admirândŭ frumósele metope dintre trigrifele friseĭ exterióre ale Partenonuluĭ, pe care sunt representate în *ronde-bosse* luptele Grecilorŭ cu Centauriĭ, audŭ pe cine-va că-mĭ ḑice:

«Nu te maĭ uita la miserabilele astea de pietre!» Mĕ întorcŭ să vĕḑŭ cine mĕ apostrofézá, și daŭ cu ochiĭ de Lordulŭ Ald...., unŭ vechiŭ amicŭ, turcofilŭ fanaticŭ, care își urmézá vorba înainte în modulŭ următorŭ:

«Veḑĭ pietrele astea, cu rapsodiile luĭ Homer, cu tragediile luĭ «Sofocle, luĭ Euripid și cu scrierile luĭ Platon, luĭ Aristotele și «Herodot, aŭ fostŭ causa că puterile Europeĭ nu aŭ lăsatŭ pe «Turcĭ la 1821 să strivéscă pe Grecĭ, când s'aŭ resculatŭ în contra

«Sultanuluĭ. Astea aŭ făcutŭ pe Byron cu tinerimea din Cambridge, «din Oxford și din tóte universitățile să alerge în ajutorulŭ Greci-«lorŭ, să exalte opiniunea până a sili pe Europa să ardă flota tur-«céscă la Navarin și să proclame independența Moreeĭ.»

Avea dreptate nobilulŭ Lord. Așa e! Arta și literatura, ómenĭ de acum treĭ miĭ de anĭ, aŭ luptatŭ pentru liberarea Grecieĭ alăturĭ cu ceĭ maĭ eroicĭ palicarĭ aĭ Agoaneĭ.

« . . . . . Și daca s'o întâmpla
«Cu vreme România s'ardice fruntea sa,
«Pe-a Dîmboviței vale oștirĭ de s'ar ivi,
«Aĭ luptelorŭ cumplite părtașĭ eĭ iar vorŭ fi!»

Alexandrescu
(Trecutulŭ la Mănăstirea Délului)

In secolulŭ în care trăimŭ, când tóte se mĕsóră cu bulgărĭ de aurŭ, o pânză a luĭ Rafael s'a plătitŭ maĭ ḑilele trecute 75,000 de lire st., aprópe douĕ milióne (450 de oca de aurŭ). Apoĭ întrebŭ cum arŭ puté să péră o națiune care a produsŭ ast-felŭ de ómenĭ, care a datŭ nascere luĭ Dante, luĭ Michel Angelo, Tasso și Petrarca? și cine arŭ puté vre-odată să-ĭ tăgăduiască rațiunea și dreptulŭ de a fi? Potcóva Unguruluĭ și a Croatuluĭ a putută s'o calce, dar n'a putută s'o nimicéscă, nicĭ s'o opréscă de a se ridica.

Națiunile trăescŭ și se glorifică prin ómeniĭ ce aŭ produsŭ și prin lucrările lorŭ geniale. Vaĭ de acele popóre care nu aŭ profețĭ! Fie ele câtŭ de marĭ, câtŭ de puternice; numere suflările cu sutele de milióne, cuceréscă lumea întrégă, ele sunt condemnate peireĭ și uităriĭ. Urmele biruitorilorŭ se potŭ șterge, dar ale luĭ Molière, Racine, Hugo, Cuvier și Lamartine nicĭ-odată! Cât de marĭ și de puternicĭ fie unŭ Moltke, unŭ Bismarck, gloria lorŭ este trecĕtóre, pe când a luĭ Goethe, Humboldt ș'a luĭ Beethoven va rĕmâné eternă.

Maĭ anŭ capitala nóstră era în picióre; alergaŭ toțĭ în tóte părțile, da omŭ peste omŭ. Oștirea pe jos și călare, înșirată pe strade, cu arma la pămîntŭ și cu stégurile în zăbranicŭ negru, musicĭ la tóte respântiile, clopotele marĭ și micĭ sunaŭ la o sută de bisericĭ, de luaŭ auḑulŭ; urla orașulŭ de vuetŭ și tunulŭ se auḑia în de-

părtare, trăgândŭ a jale. Corpurile constituite tóte, unulŭ după altulŭ cu preşedinţiĭ în frunte, facultăţile şi şcólele cu profesoriĭ loru, corporaţiile cu baniere, urmaŭ în cadenţă. Lumea alerga pe capete să vadă carăle încărcate cu sute de corone de laurĭ şi de florĭ, urmate de driculŭ poleitŭ care ducea la ultima locuinţă pe unŭ bărbatŭ de statŭ, fostŭ de dece orĭ ministru, acoperitŭ de sus până jos cu crucĭ, stele şi cordóne.

Acum nu de multŭ totŭ pe aceeaşĭ cale şi totŭ către acelŭ locaşŭ, mergea în tăcere şi ne băgatŭ în sémă, fără stégurĭ, fără tobe şi fără surle, driculŭ modestŭ în care eraŭ rĕmăşiţele pămîntescĭ ale poetuluĭ Alexandrescu. Tăcutulŭ şi puţinŭ numerosulŭ acestŭ cortegiŭ făcea contrastŭ cu acea mărétă şi sgomotósă petrecere a fostuluĭ ministru. Mi-am disŭ că pentru marele poetŭ era momentulŭ când rĕsăria dioa din care începea a trăi eternŭ în inima şi în memoria Românilorŭ.

«..Mulţĭ ómenĭ marĭ şi bunĭ
«Lumiĭ folositorĭ
«Aŭ fostŭ persecutaţĭ
«In vremea ce-aŭ trăitŭ
«Şi fórte lăudaţĭ
«După ce aŭ muritŭ.»

Alexandrescu.
(Rĕspunsulŭ Cometeĭ din 1858)

Mĭ-aducŭ aminte din copilărie, când dascălulŭ Vaillant, venitŭ de curênd în ţéră, cam pe la anulŭ 1831, deschisese o clasă de limba francesă într'o odăiţă în Sfîntulŭ Sava. Adunase câţĭ-va băeţĭ, dintr'aceĭ carĭ maĭ aveaŭ ceva cunoscinţe de acea limbă, căpĕtate pe icĭ pe colea de pe la dascăliĭ Luigi, Coulin, Janeloni şi Vanzand. Clasa se compunea, după cât m'ajută memoria, de :

Costache C. Bălăcénu,
Nae I. Budişténu,
Ion D. Ghica,
Grigorie Sc. Grădiştenu,
Scarlat N. Filipescu,
Costache A. Rosetti.

Vaillant ne dicta din : «Grandeur et décadence des Romains» de Montesquieu; făceamŭ versiunĭ în prosă din «la Henriade» a luĭ Voltaire, și ne da de învĕțamŭ pe dinafară Satire și Epistole d'ale luĭ Boileau.

Noĭ ceștĭ șase ne credeamŭ maĭ tarĭ în limba franceză decât toțĭ băețiĭ din Bucurescĭ, ba unulŭ din noĭ făcea și versurĭ. Deși îĭ spuneamŭ că eraŭ cam din toporŭ lucrate, elŭ totŭ stăruia să ne împuie urechile citindu-ne odele și satirele sale. Cele românescĭ începeaŭ maĭ totŭ-d'auna à la Paris Momulénu cu :

«O, ce ciudă cât mĕ mirŭ
«D'alŭ cutăruĭ (saŭ cutăreĭ) haracturŭ.

Rosetache era maĭ modestŭ, ne înveselea cu spirituósele cuplete ce adăoga pe tótă ḑioa la cântecele de modă.

In primăvară Vaillant maĭ recrutase unŭ elevŭ. Se ivise pe banca din fundŭ, lângă părete, unŭ tînĕrŭ — parcă-lŭ vĕdŭ! — înfășuratŭ într'unŭ surtucŭ cafeniŭ, óchesŭ, fórte óchesŭ, pĕrulŭ negru, sprâncenele gróse îmbinate, ochiĭ căpriĭ și scânteitorĭ; musteața îĭ mija pe buză. Nu sciŭ, mica deosebire de vârstă saŭ superioritatea ce credea că aveamŭ noĭ în limba ce venea să învețe și elŭ, îlŭ făcea să se ție arasna. La sfârșitulŭ claseĭ, noĭ eșamŭ grămadă și sgomotoșĭ, pe când elŭ se strecura binișorŭ și îșĭ lua drumulŭ singurŭ spre casă. Acesta era tînĕrulŭ Grigorie Alexandrescu.

Odată Vaillant, după ce ne ia d'arândulŭ să-ĭ recitămŭ epistola luĭ Boileau către Molière :

«Rare et fameux esprit dont la fertile veine
«Ignore en ecrivant le travail et le peine....

și ceĭ vechĭ ne încurcămŭ toțĭ, unulŭ după altulŭ, care la versulŭ dintâiŭ care de la celŭ de alŭ doilea, fără ca unul măcar s'o putemŭ scóte la capĕtâiŭ, se îndreptéză către noulŭ venitŭ ḑicêndu-ĭ :

«Voyons, Monsieur Grégoire, pouvez-vouz me débiter cela? Allons, du courage !»

Tînĕrulŭ se roșasce, clipesce de douĕ treĭ orĭ din ochĭ, începe a recita și o duce până la sfârșitŭ, fără cea maĭ mică esitațiune, fără îngânare și fără o singură greșală, indicândŭ cu precisiune punctua-

țiunea și trecêndŭ peste rimă fără a o căuta. Cei-alalțĭ ne uitamŭ unulŭ la altulŭ, exprimândŭ mirare, admirațiune saŭ gelosie. Nicĭ odată până atuncĭ nu audisemŭ o dicțiune maĭ corectă și maĭ plăcută, deși citisemŭ și recitasemŭ de o sută de orĭ acea epistolă, dar potŭ dice că numaĭ atuncĭ i-amŭ înțelesŭ spiritulŭ și eleganța.

La eșirea din clasă m'am simțitŭ atrasŭ către acelŭ tînĕrŭ, m'am apropiatŭ de dînsulŭ, și fiind că mergeamŭ totŭ pe o cale, ne-amŭ luatŭ la vorbă pe drumŭ. Mi-a recitatŭ cu entusiasmŭ scene întregĭ din Andromaca și din Phedra de Racine. La întrebarea mea, dacă n'a cercatŭ să scrie romănesce, mi-a respunsŭ citându-mĭ *Adio la Târgoviște :*

«Culcatŭ p'aste rume sub care adâncită
«E gloria străbună și umbra de eroĭ...

Dintr'acea di amŭ fostŭ amicĭ și iubirea nóstră unulŭ pentru altulŭ nu s'a desmințitŭ nicĭ odată.

Eŭ ședeamŭ pe Podul Calițiĭ (Calea Craioveĭ), Alexandrescu locuea într'unŭ beciŭ sub scară la Mitropolie, la unchiulŭ sĕŭ, părintele Ieremia. Eramŭ vecinĭ și ne vedeamŭ în tóte dilele; pregăteamŭ lecțiile nóstre împreună.

Iancu Văcărescu, venitŭ de la moșie de la Moțoenĭ, trăsese în gasdă la tată-meŭ, și, intrândŭ o dată în camera mea, ne găsesce pe Alexandrescu și pe mine învĕțându-ne lecția; eŭ cu Boileau în mână, ascultamŭ cum camaradulŭ meŭ dicea pe din afară *l'Art poétique.* Văcărescu, în mirare de modulŭ cum acelŭ tînĕrŭ recita versurile, a petrecutŭ tótă séra cu noĭ. Alexandrescu, care, cum sciĭ, avea o memorie estraordinară, i-a recitatŭ tóte poesiile ce publicase într'o mică broșurică în 12°:

Ciasorniculŭ îndreptatŭ.
Oda la Stema Țĕriĭ.
Primăvara Amoruluĭ, etc.

Văcărescu încântatŭ l'a luatŭ în brațe și l'a sărutatŭ dicêndu-ĭ: «Băete, tu o să fiĭ unŭ poetŭ mare». Alexandrescu mi-a disŭ de multe orĭ că acea séră a fostŭ una din cele maĭ fericite ale viețeĭ sale. A face cunoscința luĭ Văcărescu fusese visulŭ copilărieĭ luĭ.

A doua séră, adunare numerósă în salonulŭ tatăluĭ meŭ. Intre mosafirĭ se găseaŭ: Văcărescu, Efrosin Poteca, Eliad, Popa Grigorie, frațiĭ Câmpinenĭ și alțĭ doĭ, treĭ, rude și amicĭ. Alexandrescu a recitatŭ scene întregĭ din Sofocle și Euripid în limba elenă; sciea pe Anacreon din scórță până în scórță. Anacreon era poetulŭ favoritŭ alŭ Văcăresculuĭ care adesea lua versulŭ din gura luĭ Alexandrescu, până ajungea la câte o strofă care îĭ scăpa din memorie, de unde apoĭ urma iar Alexandrescu înainte, și serata s'a încheiatŭ, după cum se obicĭnuia pe atuncĭ, în sofragerie cu unŭ curcanŭ friptŭ admiratŭ de întréga adunare, blagoslovit de părintele Grigorie Poenăreanu și salutatŭ de tînĕrulŭ poetŭ cu fabula sa care se termina cu :

«Prințule, în locŭ de plată,
«Așĭ poftı câțĭ-va curcanĭ »
(Vulpoiulŭ predicatorŭ).

De atuncĭ vedeamŭ pe Alexandrescu maĭ rarŭ; îl luase Eliad acasă la dînsulŭ în mahalaoa Dudesculuĭ.

In ajunulŭ sfîntuluĭ Ioanŭ, a venitŭ de mi-a adusŭ unŭ plicŭ mare pecetluitŭ, rugându-mĕ să-lŭ punŭ, fără să scie nimenĭ, în așternutulŭ Văcăresculuĭ sub căpătâiŭ. Acelŭ plicŭ conținea Oda:

«Tu care aĭ fostŭ din pruncie alŭ muselorŭ favoritŭ
«Și ca strămoșescă-avere Geniulŭ l'aĭ moștenitŭ,
«Cântărețŭ alŭ primăvereĭ .....

Maĭ târḑiŭ s'a mutatŭ la Maiorulŭ Campinénu, unde se adunaŭ ḑi și nópte Manolache Băleanu, Grigorie Cantacuzino, Iancu Ruset, Aristia, Costache Bălăcescu, ofițerĭ românĭ dintr'unŭ regimentŭ cu Câmpinénu, Căpitaniĭ Golescĭ Ștefan și Nicolae, Căpitaniĭ Crețulescĭ Costache și Scarlat, Căpitanulŭ Teologu, Căpitanul Voĭnescu II, sublocotenentul Rusetache și maĭ mulțĭ tinerĭ de pe atuncĭ, cari petreceaŭ citindŭ istoriĭ militare: Campaniile luĭ Napoleon, memoriile luĭ Frederic-cel-mare și scrierĭ de-ale poețilorŭ în renume: Lamartine, Hugo, Béranger, etc. Alexandrescu înveselea auditorul cu câte o elegie, o satiră, saŭ o fabulă.

Acolo s'a formatŭ Societatea filarmonică, pentru care Eliad a tra-

dusŭ pe Mahomet alŭ luĭ Voltaire, Aristia pe Saul din Alfieri, Alexandrescu pe Alzira, tragediĭ cu care s'a inauguratŭ scena română. Atuncĭ s'aŭ tradusŭ maĭ multe din comediile luĭ Molière, dintre care Amfitrion a avutŭ unŭ mare succesŭ pe scenă. Interpreţiĭ acestorŭ opere aŭ fostŭ :

D-niĭ Andronescu,
Curie,
Iamandi,
Mihaileanu,
Caragiali,
Lascarescu,
D-nele Caliopi,
Raliţa Mihaileanu,
Efrosina Vlasto (Efrosina Popescu).

Contactulŭ cu tineriĭ ofiţerĭ a făcutŭ pe Alexandrescu să dorâscă a deveni camaradulŭ lorŭ de arme. Recomandatŭ spătaruluĭ ca bunŭ scriitorŭ, elŭ a fostŭ admisŭ în mica nóstră armată de atuncĭ ca Iunker ataşatŭ la Djurstvă; până când într'o ḑi şefulŭ sĕŭ, dându-ĭ să copieze o preţiósă otnoşenie, prosă pe care autorulŭ eĭ se aştepta s'o vaḑă trecută la nemurire în litere gotice cu florĭ, s'a speriatŭ de icóna nouluĭ Iunker şi l'a trimisŭ la graniţă la Focşanĭ, să studieze sciinţa caligrafică, dându-ĭ importanta misiune de-a întreba de paşaportŭ pe toţĭ câţĭ voiaŭ să trécă şanţulŭ care despărţea partea oraşuluĭ moldovenescŭ de cea muntenéscă, şi să taie la răbojŭ oile care veneaŭ dintr'unŭ malŭ în cel-alaltŭ alŭ Milcovuluĭ. Nepuţendu-se împăca cu acéstă slujbă, de şi fusese înălţatŭ la rangulŭ de sub-locotenentŭ, Alexandrescu şi-a datŭ demisiunea ca să se pótă consacra cu totulŭ literelorŭ.

Iată cum descriea poetulŭ punctulŭ de pază ce i se încredinţase :

«Spre apusŭ curge o apă între douĕ ţĕrĭ hotarŭ,
«Fraţi a cărorŭ neunire aŭ avutŭ sfârşitŭ amarŭ,
«Pe o margine e zimbrulŭ, iar pe alta unŭ vulturŭ
«Care nicĭ nu maĭ visează la alŭ Tibruluĭ murmurŭ,
«Care sub o nouă formă şi numire ce-a luatŭ
«Ca mulţĭ, cântecul, purtarea şi năravul şi-a schimbatŭ.»

(Epistola către D. I. A.)

P'atuncĭ eŭ eramŭ la Paris și tată-meŭ, care avea o mare afecțiune pentru Alexandrescu, îlŭ luase acasă la dînsulŭ, unde a ședutŭ maĭ mulțĭ anĭ, în camera dedesubtulŭ aceleia ce ocupaĭ acum doĭ anĭ în otelulŭ Brofft peste drumŭ de Teatru. Intr'acea cameră a scrisŭ cele maĭ multe din meditațiĭ: *Fericirea*, *Mulțumirea* dedicată fetițeĭ Voĭnesculuĭ II (acum Contesa de Rochemonteux), *Viața câmpenéscă* dedicată luĭ Grigorie Cantacuzino, proprietarulŭ moșieĭ Floresci, unde a petrecutŭ o vară; *Epistola către Voltaire* și altele. Acolo a scrisŭ *Anulŭ 1840:*

«Să stăpânimŭ durerea care pe omŭ supune
«Să așteptămŭ în pace alŭ sórteĭ ajutorŭ.....

A scrisŭ *Miedulŭ nopțiĭ:*

«...Frumósa Primăvară acuma se grăbesce
«La caru-ĭ să înhame pe zefiriĭ ușorĭ,
«Pășasce și în urma-ĭ verdéță se ivesce
«Și cerulŭ se desbracă de viforoșiĭ norĭ.»

Acolo a scrisŭ fabulele: *Toporulŭ și Pădurea*, *Cânele și Cățeiŭ*, *Boulŭ și Vițelulŭ*, *Lupulŭ moralistŭ*, *Vulpea liberală*, *Lebăda și puiĭ Corbuluĭ* etc.

Când m'am întorsŭ în țéră, pe la anulŭ 1841, am găsitŭ pe Alexandrescu totŭ la Djurstva, în mahalaoa Gorganĭ, unde îlŭ lăsasemŭ; dar de astă dată nu ca Iunker, nu ca copistŭ, ci ca pensionarŭ, sub chee și cu pază de soldatŭ cu pușcă la ușă. Iată cum meritase elŭ aceste onorurĭ. General-Consululŭ găsise în înalta-ĭ judecată că în fabula *Lebăda și puiĭ Corbuluĭ*, Vulpea Viclénă semĕna aidoma cu guvernulŭ ce representa, că puiĭ Corbuluĭ eraŭ nevinovațiĭ de Românĭ și Lebăda omulŭ care dă sfaturĭ bune, și ceruse pedépsa cutezătoruluĭ autorŭ.

«A disŭ. . . . .
«Că lupiĭ, urșiĭ, leiĭ, vorbescŭ de stăpânire,
«Că lupulŭ e cutare ce judecă, dispoie
«Și ia după om pelea ca lupul după óie,
«Că lebăda e omulŭ ce dă povățuire
«Acelorŭ care umblă pe calea de peire..»

Alexandrescu
(Epistola cătră Voinescu II)

Așa era p'atuncĭ; o vorbă rea la palatŭ, o simplă bănuială a consululuĭ te ducea nejudecatŭ și deadreptulŭ la pușcărie saŭ celŭ puținŭ la vre-o mănăstire, fără a ți se permite să vedĭ altă figură amică decât pe a păzitoruluĭ. Sciĭ că, voindŭ să vĕdŭ pe Alexandrescu la spătărie, unde era închisŭ, mi-a trebuitŭ să alergŭ o sĕptĕmână, să mĕ căciulescŭ pe la tóte autoritățile civile și militare, de la dorobanțŭ până la Vorniculŭ celŭ mare, până să dobândescŭ o scrisóre cu treĭ iscălıturĭ, în puterea căreia unŭ ofițerŭ mi-a deschisŭ ușa odăeĭ prisonieruluĭ. Tînĕrulŭ ofițerŭ care m'a întovărășitŭ, simpatisa, sunt sigurŭ, maĭ multŭ cu prisonieriĭ, precum îĭ numea cu emfasă, decât cu aceĭ care îĭ dedese în pază. Când am eșitŭ din camera luĭ Alexandrescu, nu maĭ era nimenĭ prin curte; se întunecase și plecase toțĭ amploiațiĭ; tînĕrul ofițerŭ mi-a propusŭ să mĕ ducă să vĕdŭ și pe Nicu Bălcescu, căcĭ și iunkerulŭ Bălcescu era închisŭ acolo de maĭ multe lunĭ, pentru că spusese unorŭ sergențĭ din regimentulŭ sĕŭ, că Mircea, Michaiŭ și Ștefanŭ, fusese nisce domnĭ vitejĭ; în anulŭ de grație 1841, nu era iertatŭ de a rĕspândi asemenea vorbe. Totŭ atuncĭ Colonelulŭ Câmpineanu, închisŭ vre-o doĭ anĭ la Mărginenĭ, fusese transferatŭ în închisórea de la Plumbuita; Manolache Băleanu era surghiunitŭ la Bolintinŭ; Marin Serghiescu (naționalu) la Ocna de sare la Telega, iar Bolliac maĭ norocitŭ respira aerŭ curatŭ de munte, surghiunıtŭ la schitulŭ Poĭana-Mĕruluĭ, unde unŭ cucernicŭ călugărŭ rusŭ îĭ citea în tóte diminețile molitfele Sfântuluĭ Vasıle.

Poliția, după ce și-a satisfăcutŭ pe deplinŭ curiositatea, citindŭ treĭ lunĭ, dı și nópte tóte hărtiile și cărticelele luĭ Alexandrescu, a declaratŭ tată-meŭ, dându-ĭ cheia odăcĭ, că nu maĭ pune pecețĭ pe ușă, și că avea ordin să libereze pe prisonierŭ.

A doua dı m'am dusŭ de l'am luatŭ de la închisóre să-lŭ aducŭ acasă, dar a stăruitŭ să se mute la Otelulŭ Condurĭ, unde a închiriatŭ o odae. Însă după vre-o treĭ saŭ patru lunĭ, plecândŭ eŭ la Iașĭ, s'a mutatŭ iar la tată-meŭ, unde a ședutŭ până la 1844.

Când m'am dusŭ de l'am vĕdutŭ la închisóre, avea unŭ vrafŭ de hârtiĭ pe masă, pline de ștersĕturĭ și de crucĭ, în tóte părțile.

Când scria avea mania de se citea și totŭ ștergea și îndrepta; dobândise patima asta, citindŭ adesea versulŭ luĭ Boileau:

«Si j'écris quatre mots, j'en effacerai trois».

Acelŭ vrafŭ de hărtiĭ era traducțiunea Meropeĭ, cu care se ocupase în închisóre, ca să-ĭ tréca de urîtŭ. Ce s'a fi făcutŭ acea traducere?

În vara anuluĭ 1842, profitândŭ de vacanțele Academieĭ din Iașĭ, venisemŭ în Bucurescĭ. Unulŭ din concesionariĭ ocnelorŭ de sare, rĕposatulŭ Oteteleșanu, care pe atuncĭ îmĭ era cam rudă, ne învită pe Alexandrescu și pe mine să-lŭ întovărășimŭ la Baia de Aramă. Se propunea companieĭ să cumpere acea moșie, pentru esploatarea metaluluĭ; ocasiunea era favorabilă; puteamŭ fără mare cheltuială să ne satisfacemŭ o dorință veche ce aveamŭ, de a visita mănăstirile de peste Oltŭ. Într'acea călătorie amŭ mersŭ din mănăstire în mănăstire și din schitŭ în schitŭ de la Cozia până la Tismana; ne-amŭ coborîtŭ la Turnu-Severinŭ ș'apoĭ ne-amŭ întorsŭ, urmândŭ obărșia munțilorŭ din stână în stână, călătorindŭ când pe josŭ, când călare, din gura Bahneĭ în Dunăre până în valea Oltuluĭ, la Turnu Roșu. Alexandrescu a descrisŭ o parte din acea călătorie într'unŭ memorialŭ. În pelerinagiulŭ la Cozia a scrisŭ *Umbra luĭ Mircea*:

«...Mircea, îmĭ rĕspunde dealulŭ, Mircea, Oltulŭ repetéză,
«Acestŭ sunetŭ, acestŭ nume valurile îlŭ primescŭ,
«Unulŭ altuia îlŭ spune, Dunărea se 'nsciințéză
«Ș'ale eĭ spumate unde către mare îlŭ pornescŭ
. . . .
«Lumea e în așteptare . . . . turnurile cele nalte
«Ca fantome de marĭ secolĭ, pe eroiĭ lorŭ jălescŭ
«Ș'ale valurilorŭ mândre generațiĭ spumegate
«Zidulŭ vechiŭ alŭ mănăstiriĭ în cadență îlŭ isbescŭ».

(Umbra luĭ Mircea la Cozia).

La Tismana a scrisŭ *Răsăritulŭ luneĭ;* la Drăgășanĭ *Mormintele*, și maĭ multe alte poesiĭ pline de cugetărĭ mărețe ca aspirațiunile

sufletuluĭ sĕŭ, şı de tablourĭ descriptive, vesele şi înflorite ca frumósele locurĭ ce visita şi ca sburdările inimeĭ sale.

Lăudată fie memoria mereluĭ poetŭ a căruĭ pană a sciutŭ să învieze umbrele gloriόse ale eroiculuĭ nostru trecutŭ ş'a împodobitŭ vechile tradiţiunĭ legendare ale istorieĭ naţionale, îmbrăcându-le în strălucitele colorĭ ale bogateĭ sale imaginaţıunĭ !

La anulŭ 1842 Alexandrescu a fostŭ numitŭ impiegatŭ la postelnicie, la masa jălbilorŭ. Serviciulŭ cu care îlŭ însărcinase şefulŭ sĕŭ, era de a citi tóte petiţiunile adresate Domnuluĭ, de-a face pentru fie-care câte unŭ estractŭ şi de-a le adresa autorităţilorŭ respective cu apostila domnéscă. Vodă Bibescu, mulţumıtŭ de modulŭ cum îşĭ îndeplinia datoria, a voitŭ să-lŭ aĭbă pe lângă dînsulŭ, îlŭ luă la Breaza unde petrecea lunile de vară.

Deşi în mare favóre la curtea luĭ Vodă Bibescu, dar nicĭ intriga, nicĭ linguşirea nu s'a pututŭ apropia vre-odată de dînsulŭ. Vorbea tare fără a-şĭ ascunde gândurile şi credinţele.

Odată, aflându-mĕ cu unchiu-meŭ la Câmpina, m'am dusŭ să-lŭ vĕḑŭ la Breaza. Dómna Bibescu, aflândŭ că eramŭ în odae la Alexandrescu, a trimisŭ de m'a poftitŭ la masă. Prânzulŭ a fostŭ veselŭ; Alexandrescu, bine dispusŭ, a povestitŭ o mulţime de istorióre ţĕrănescĭ în care vestitulŭ Carcalechi, ḑiaristulŭ curţiĭ, juca rolulŭ principalŭ. Dómna, care-lŭ asculta cu plăcere şi rîdea multŭ la acele povestirĭ, îĭ ḑice : «Să viĭ să mănâncĭ în tóte ḑilele cu noĭ». Apoĭ, întorcêndu-se cătră Vodă cu unŭ tonŭ poruncitorŭ :

«Numesce-lŭ poetŭ alŭ curţiĭ».

Alexandrescu, fără să aştepte care era să fie hotărîrea dómnéscă, rĕspunde : «Să mănâncŭ, fórte bine, merge, dar să fiŭ poetŭ de «poruncélă, vĕdŭ, că Măria Ta n'aĭ cititŭ o satiră ce am făcutŭ «acum vre-o câţĭ-va anĭ unuĭ poetŭ de curte de atuncĭ, pe care-lŭ «povăţuiamŭ cu versurile :

«Ia-ţĭ nădragiĭ de atlas
«De-ţĭ fă stégulŭ la Parnas»;

«apoĭ ce facŭ eŭ cu acele versurĭ când voiŭ îmbrăca nădragĭ de «atlas ?»

Maĭ tărḑiŭ a fostŭ numitŭ directorŭ la departamentulŭ Credinţeĭ, pe când moşiile mănăstırılorŭ închinate şi neînchinate se arenduiaŭ cum da Domnulŭ, postŭ importantŭ şi ambiţionatŭ de toţĭ aceĭ care căutaŭ să facă averĭ marĭ. Elŭ, care l-a ocupatŭ atâţĭ anĭ, a eşitŭ de acolo săracŭ precum intrase.

În anulŭ 1853 se auḑea de răsboiŭ. Alexandrescu ca şi Nicu Bălcescu aŭ avutŭ totŭ-d'auna credinţa că România numaĭ prin arme se putea ridica la rangulŭ ce i se cuvine. Era vorba ca o armată auxiliară francesă, să vie să ocupe valea Dunăriĭ de josŭ, iar flota engleză să cuprindă Marea Négră; se suna şi de venirea luĭ Magheru cu proscrişiĭ Românĭ, şi tinerimea începuse a bate din pintenĭ. Atuncĭ Alexandrescu a scrisŭ : *Cântecululŭ soldatuluĭ:*

«Pe câmpulŭ Românıeĭ
«Trompeta când resună
«La glasulŭ datorıeĭ
«Oştırea se adună . . . .»

Totŭ atuncĭ a salutatŭ pe Halcinski cu unŭ lungŭ adio în versurĭ.

De ce n'a voıtŭ sórta să pótă vedea şı elŭ pe Românĭ urcândŭ ca vijălie printre glónţe şı mıtralie dealulŭ Griviţeĭ, înfigêndŭ în creştetŭ gloriosulŭ lorŭ stégŭ, şi pe vıtézulŭ şi fiorosulŭ Osman-Paşa închinând sabia luĭ unuĭ tînĕrŭ colonelŭ românŭ!

La 1859, după suirea luĭ Vodă-Cuza în scaunulŭ domnescŭ alŭ Principatelor-Unite, Alexandresru a ocupatŭ postulŭ de ministru interimar la Culte. Modestia care-lŭ caracterisa, nu i-a permisŭ să priméscă a fi numitŭ la acelŭ interim ca titularŭ. Maĭ în urmă, la 1860, a fostŭ trimisŭ la Focşanĭ ca membru la comisia centrală. Acolo a fostŭ lovitŭ de o bólă nemilostivă, care l'a ţinutŭ aprópe un sfertŭ de seculŭ mortŭ între ceĭ viĭ.

De copilŭ, Alexandrescu cunoscea poeţiĭ grecĭ vechĭ şi modernĭ la vârsta de şépte-spre-ḑece anĭ cıtise pe toţĭ clasiciĭ francezĭ şi; scia pe dinafară tot ce era măreţŭ şi frumosŭ în literatură.

Cine era şi de unde venise acelŭ băiatŭ în şcóla luĭ Vaillant, şi unde studiase elŭ pân'atuncĭ, în ce şcólă şi cu care dascălŭ? Stu-

diase acolo unde aŭ studiatŭ ómeniĭ de felulŭ luĭ, ómeniĭ de geniŭ: la șcóla inimeĭ și a spirituluĭ, sub direcțiunea dorințeĭ și a plăceriĭ de a sci și de-a admira. Sciŭ numaĭ că în podul caseĭ la Mitropolie staŭ aruncate vre-o mie de volume, clae peste grămadă, neclasate, necatalogate. Acolo se închidea Alexandrescu de citea. Multe óre plăcute amŭ petrecutŭ noĭ împreună, în mijlocul acelorŭ in-folio, citindŭ când viețile ómenilorŭ ilustri de Plutarch, când viețile sfinților̆ în Cazanie, când pe Tucidid saŭ pe Xenofon!

Alexandrescu era născutŭ în Târgoviște, în patria Văcărescilorŭ, a luĭ Eliad și a luĭ Cârlova. Dîna care a presidatŭ la nascerea luĭ l'a înzestratŭ cu îmbelșugare cu o mare memorie și cu darulŭ armonieĭ. Poesiile luĭ se deosibescŭ prin marĭ calităţĭ de stilŭ, de cugetare și de simțire care-lŭ punŭ între fruntașiĭ poesieĭ române.

Meditațiile aŭ unŭ sborŭ înaltŭ care le ridică alăturĭ cu acele ale luĭ Lamartine.

Satirele luĭ sunt înarmate cu împunsăturĭ de felulŭ luĭ Boileau.

Fabulele, care formézǎ o parte însemnată și originală din scrierile luĭ Alexandrescu, multe, precum *Lebada și Puiĭ Corbuluĭ*, *Pădurea și Toporulŭ*, *Vulpea liberalǎ* și altele, le-ar fi subsemnatŭ însușĭ La Fontaine.

A dice de dînsulŭ că a fostŭ poetŭ și poetŭ de unŭ talentŭ superiorŭ, nu este destulŭ. Elŭ a fostŭ unŭ sufletŭ mare și nobilŭ, o inimă curată și generósă, veselŭ și glumețŭ; îĭ plăcea societatea alésă, și dacă câte o dată căuta singurătatea era maĭ mult ca o alinare la amărăciunile vieții, de aceea și scrierile luĭ dintr'acele momente resipiră o stare de întristare melancolică a sufletuluĭ sĕŭ.

Era de șcóla aceea care consideră darulŭ poesieĭ ca unŭ depositŭ sacru, pe care omulŭ înzestratŭ de sus este datorŭ să-lŭ păstreze curatŭ, neatinsŭ de patimile și slăbiciunile omenescĭ, așa că elŭ privea de sus în liniște senină splendórea adevĕruluĭ și frumosuluĭ care luminézǎ binele și lovesce viciulŭ și nemernicia; în mândra și majestósa sa indignațiune, condeiulŭ sĕŭ stigmatisa înjosirea, cinismulŭ și lipsa de probitate, precum o vedemŭ în unele din poesiile sale.

Viéța luĭ a fostŭ o viéță de luptă și de martirŭ; a luptatŭ pe față, cu curajŭ, la lumina mare, pentru libertate în contra despotismuluĭ, pentru dreptate în contra abusuluĭ și năpăstuiriĭ, păstrândŭ totŭ-d'auna căldura și devotamentulŭ tinereţeĭ. A luptatŭ fără altă ambițiune decât aceea de a fi folositorŭ țěriĭ sale. Condeiulŭ sěŭ originalŭ și plinŭ de spiritŭ și de grație nu s'a inspiratŭ decât de pulsațiunile marĭ și patriotice ale sufletuluĭ sěŭ.

Generația veche a admiratŭ cu ĭubire scrierile luĭ Alexandrescu, le-a avutŭ ca unŭ catechismu de virtute și de patriotismu; și mulțĭ póte că aŭ pășitŭ pe calea cea dréptă de témă să nu-șĭ recunóscă abaterile în vre-o satiră saŭ în vre-o fabulă d'ale luĭ Alexandrescu Tinerilorŭ Românĭ aĭ generațiuniĭ care se ridică le dicŭ: Fițĭ patrioțĭ și modeștĭ ca Alexandrescu, și când voițĭ să scițĭ cum se glorifică faptele cele marĭ, citițĭ Odele și Elegiile luĭ; când voițĭ să scițĭ cum se rîde de ambițioșiĭ de rândŭ și cum se biciuesce vițiulŭ, citițĭ Satirele și Fabulele luĭ Alexandrescu. Dotatŭ de unŭ talentŭ mare elŭ șĭ-a iubitŭ țéra; s'a respectatŭ pe sine și a lăsatŭ în memoria nóstră operele spirituluĭ și ale inimeĭ sale.

APULUM, ALBA-IULIA, BELGRADU
ÎN
TRANSILVANIA.

STUDIŬ
DE
GEORGE BARIȚIU
Membru alŭ Academieĭ române

Ședința de la 2 Aprilie 1886

Apulum, *Alba-Iulia*, *Belgrad* sunt treĭ numirĭ ale aceleiașĭ cetățĭ fortificate din marele principatŭ alŭ Transilvanieĭ. In decursulŭ acestuĭ studiŭ scurtŭ și, cum amŭ ḑice, fragmentarŭ vomŭ afla, că aceeașĭ cetate maĭ este cunoscută locuitorilorŭ țereĭ sub alte patru numirĭ, *Alba Carolna*, *Weissenburg*, *Gyula-Fejérvár* și *Károly-Fejérvár*.

I. Inainte de a intra în tratarea materieĭ ce mĭ-am alesŭ astădată, am fostŭ silitŭ să premitŭ diversele nomenclaturĭ ale aceleĭașĭ localitățĭ, pentru ca să pótă evita orĭ cine confusiunea ce se nasce în tóte țĕrile poliglote și cu atâtŭ maĭ vârtosŭ în geografia și topografia Transilvanieĭ din mulțimea nomenclaturilorŭ care se daŭ în casurĭ nenumĕrate acelorașĭ localitățĭ, regiunĭ, districte, munțĭ, văĭ, rîurĭ ș. a., precum observasemŭ înainte cu câțĭ-va anĭ într'unŭ altŭ studiŭ alŭ meŭ de aceeașĭ natură (1).

Scopulŭ meŭ însă la loculŭ acesta este cu totulŭ altulŭ: îmĭ voiŭ permite adecă, cu voia domnilorŭ colegĭ din Academia română, să relevĕzŭ după putință importanța istorică a uneĭ cetățĭ fundate maĭ întâiŭ de către împĕratulŭ Traianŭ, înălțată sub domnia Romeĭ la rangulŭ aprópe alăturea cu capitala Dacieĭ, Sarmisegetusa saŭ Ulpia

(1) A se vedé Analele Societățeĭ Academice din 1871—2 și Transilvania 1872, cum și geografiile țĕreĭ Ardéluluĭ scrise înainte de anulŭ 1867.

Traiană, dară maĭ fericită decât aceea în acelŭ înțelesŭ, că udne Ulpia Traiană, căḑută fórte de multŭ în ruine, a făcutŭ locŭ numa, la vre-o ḑece sate și cătune pe teritoriulŭ sĕŭ, din contra Apulum, prefăcutŭ și elŭ de repețite orĭ în ruine în cursŭ ca de cincĭ-spreḑece vécurĭ, totŭ de atâtea orĭ s'a restauratŭ din noŭ, totŭ ca municipiŭ fortificatŭ maĭ bine saŭ maĭ rĕŭ, până în ḑioa de astă-ḑĭ, când sub o numire când sub alta, însă așa, că cu numele luĭ sunt legate prin tóte timpurile și epocele seriĭ lungĭ de evenimente care aŭ decisŭ în casurĭ nenumĕrate asupra sórteĭ tuturorŭ locuitorilorŭ țĕreĭ, a căreĭ capitală fusese acéstă cetate de la 1542 până la venirea Transilvanieĭ sub domnia ilustreĭ dinastiĭ de Habsburg.

Regiunea. — Călĕtorulŭ străinŭ care, venindŭ cu trenulŭ de către Arad și trecêndŭ pe lângă moșiile d-lorŭ Mocioni de la Bulciu și Capalnașŭ, va intra în Transilvania pe la Zam, care înainte fusese domeniŭ alŭ altuĭ proprietarŭ românŭ anume Vasilie Nopcea, înaintândŭ totŭ preste frumósele șesurĭ ale Murcșuluĭ, când va trece podulŭ la satulŭ Órda, să scie că a intratŭ pe teritoriulŭ stravecheĭ cetățĭ romane, care se întindea din țĕrmiĭ Mureșuluĭ pe distanța întrégă până sub muriĭ fortificațiunilorŭ de astăḑĭ și pe totŭ teritoriulŭ câtŭ cuprinde orașulŭ locuitŭ de provincialĭ, iară după uniĭ archeologĭ periferia aceluĭ municipiŭ cuprindea preste unŭ miliariŭ saŭ 5 stadiĭ romane ☐.

Străiniĭ carĭ îșĭ iaŭ ostenéla de a călĕtori prin alte țĕrĭ, visitândŭ și Transilvania în maĭ multe părțĭ ale eĭ și făcêndŭ comparațiuneĭ află o mulțime de regiunĭ ale eĭ totŭ atâtŭ de frumóse și încântătóre, ca și cele maĭ minunate părțĭ ale Elvețieĭ. Înțelegemŭ aceste frumusețĭ cu aplicare la darurile natureĭ, nu și la cele produse de mânĭ omenescĭ. Punctulŭ pe care-lŭ alesese Traianŭ la Mureșŭ pentru întemeiarea unuĭ municipiŭ și a uneĭ coloniĭ latine este unulŭ din cele maĭ frumóse ale țĕreĭ. In față curge Mureșulŭ care, dacă de la punctulŭ acesta arŭ fi regulatŭ, arŭ puté purta pe spatele sale și vapóre maĭ micĭ, precum pórtă luntri saŭ caice încărcate cu sare. De a lungulŭ rîuluĭ șesŭ largŭ din cele maĭ fer-

tile; imediatŭ de lângă cetate se începŭ munţiĭ apusenĭ, care se înalţă gradatŭ pe distanţă de câte-va miliare până în regiunile cele bogate în mine de aurŭ, de argintŭ, de metale nenobile şi de minerale diverse.

Aicĭ a fostŭ situatŭ Apulum, alŭ căruĭ nume s'a maĭ conservatŭ astă-ḑĭ în graiulŭ poporuluĭ numaĭ prin numirea ce dă elŭ rîuluĭ *Ampoiu* (latinesce Apullus) ce curge printre munţĭ de către orăşelulŭ Zlatna până în şesŭ, unde se varsă în Mureşŭ. Pe acestŭ rîŭ se crede că l'a înţelesŭ şi Ovidiu când a scrisŭ :

Danubiusque rapax et *Dacicus* orbe remoto *Apullus*.

Aşa se pare că Ovidiu şi póte cu elŭ alţĭ Romanĭ din timpulŭ luĭ Octavianŭ Augustŭ apucase a-şĭ câştiga şi unele cunoscinţe topografice din Dacia centrală, căcĭ adecă rîulŭ Ampoiu nicĭ de cum nu se numĕră între rîurile maĭ marĭ şi principale ale Transilvanieĭ cum sunt Mureşulŭ, Oltulŭ, dóuĕ Someşurĭ, Crişulŭ, dóuĕ Târnave, Arieşulŭ, Streiulŭ, şi totuşĭ Ovidiu îlŭ numesce ca şi cum arŭ fi voitŭ să-ĭ dea nu sciŭ ce importanţă.

Apulum sub domnia Romeĭ. — Archeologiĭ noştri aŭ cu totulŭ alte probe tarĭ şi numeróse despre esistenţa înfloritóre a municipiuluĭ şi a colonieĭ latine Apulum decât arŭ fi unŭ simplu versurelŭ alŭ luĭ Ovidiu. Francesulŭ de Gerando, care înainte cu vre-o 45 de anĭ se aşezase în Transilvania şi se căsătorise în familia Grafilorŭ Teleki, după ce făcuse studiĭ archeologice şi etnografice destulŭ de seriόse în noua sa patrie, în opulŭ sĕŭ întitulatŭ «*La Transilvanie*» ḑice, în partea I, c. 1, că atâtea resturĭ (monumente) de ale Romeĭ nu potŭ produce nicĭ Galia, nicĭ Hispania, nicĭ chiar Italia câte aŭ rĕmasŭ în Dacia.

Ladislaŭ (Vlad) Kővári, unulŭ din ceĭ maĭ serioşĭ archeologĭ maghiarĭ, în cartea sa întitulată «Monumentele de architectură ale Transilvanieĭ» (1) începe introducţiunea sa cu acéstă sentenţă :

«Transilvania este unŭ museŭ bogatŭ, însă necunoscutŭ».

Acéstă sentenţa se póte aplica cu totŭ dreptulŭ şi la ruinele co-

(1) Erdély épitészeti emlékei irta Kővári László. 30 fametszvénnyel. Erdély régiségei második bovitett kiadása. Koloszvártt 1866. Kiadja Stein I. Muzeum egyleti konyvárus. 8⁰, pp. 331.

loniei Apulum, pe care astădĭ se vĕdŭ așezate alte localităţĭ. Cu tóte acestea din miile de monumente, inscripţiunĭ şi alte resturĭ ale glorieĭ sale aŭ scăpatŭ numaĭ atâtea din perire, câte ne sunt de ajunsŭ ca să probămŭ maĭ pe sus de orĭ ce îndoială, că Apulum, atâtŭ ca municipiŭ câtŭ şi ca colonie, a fostŭ situatŭ la Mureşŭ tocmaĭ pe teritoriulŭ descrisŭ maĭ în sus. O corabie încărcată numaĭ cu monumente şi inscripţiunĭ adunate, din ordinulŭ Impĕratuluĭ Carol VI în anulŭ 1723, cu mare diligenţă și grije de către contele Ariosti, s'a cufundatŭ la Seghedin spre dauna mare a sciinţeĭ; după ce însă contele Ariosti adunase monumente nespusŭ de multe, o parte mare din acelea totŭ aŭ ajunsŭ la Viena, unde se potŭ vedé așezate în pereţiĭ bibliotecei. De almintrele Ariosti apucase a decopia celŭ puţinŭ inscripţiunile (1). De atuncĭ s'aŭ deşteptatŭ abia şi câţĭ-va bărbaţĭ dintre fiiĭ patrieĭ, carĭ s'aŭ pusŭ pe studiĭ archeologice, pe adunare de monumente şi inscripţiunĭ. Multŭ maĭ înainte, adecă pe la 1549 adunase și Verantiu, în ḑilele împĕratuluĭ Ferdinand, vre-o 200 de inscripţiunĭ antice din Transilvania. Impĕrătésa Maria Teresia pusese pe br. Hohenhausen ca să adune din acéstă ţéră nu numaĭ inscripţiunĭ ci și alte obiecte antice de valóre istorică. De aci înainte colecţiunile câte aŭ urmatŭ de la Seivert încóce până la archeologiĭ din ḑilele nóstre, precum parochulŭ evangelicŭ Ackner, comitele Iosifŭ Kemény, br. dr. I. F. Neigebaur prusianulŭ(2), profesorulŭ C. Torma, apoĭ museulŭ din Clușŭ, începuturile de colecţiunĭ la Deva și la Temişóra, încă şi la Blajŭ, tóte acestea sunt pe cale de a înmulţi materialulŭ istoricŭ peste totŭ, a revĕrsa lumina dorită și preste cele d'întâiŭ vécurĭ ale vieţeĭ coloniilorŭ latine în Dacia, între care Apulum ocupa unŭ locŭ din cele maĭ de frunte.

Sus-citatulŭ Neigebaur a concentratŭ în cartea sa tóte inscripţiunile din Dacia pe câte a pututŭ pune mâna până în anulŭ 1850. Până când se va maĭ afla unŭ altŭ archeologŭ, care să nu-şĭ pregete a publica într'unŭ singurŭ opŭ încă și monumentele câte s'aŭ maĭ descoperitŭ în Dacia și anume în Transilvania, pentru ca amiciĭ

(1) Inscrizioni antiche trovate e raccoltate a le rovine della Transilvania l'anno MDCCXXIII.
(2) Dr. I F. Neigebaur, Kronstadt 1851 .

cercetărilorŭ istorice să se pótă folosi de ele maĭ uşorŭ şi să nu fie siliţĭ a perde timpulŭ vieţeĭ călătorindŭ de la unŭ museŭ la altulŭ, colecţiunea luĭ Neigebaur, la care a recursŭ chiar şi unŭ Mommsen, remâne şi pentru noĭ o prea bună călăusă. Aşia dară

Despre existenţa colonieĭ Apulum pe teritoriulŭ unde se vede situată astă-ḑĭ şi Alba-Iulia, mărturisescŭ inscripţiunile culese de Neigebaur pe paginele 124 până la 166. A le reproduce şi la loculŭ acesta pe tóte credŭ că ar fi de prisosŭ, după ce colecţiunea desŭ citată póte fi consultată de către orĭ-cine.

Că *colonia* Apulum a fostŭ tot-odată şi *Municipium*, care s'a bucuratŭ de drepturĭ marĭ şi frumóse, despre acésta mărturisescŭ până acuma inscripţiunile sculptate pe monumente de marmoră, înregistrate la Neigebaur sub N-riĭ 132, 44; 153, 209; 159, 256. Pe acestea doué din urmă, adecă 153, 209 şi 159, 256 Apulum e numitŭ «MVN. SEPT. APVL» adecă Municipium Septimum Apulum.

Tóte acestea monumente cu inscripţiunĭ s'aŭ aflatŭ pe teritoriulŭ dintre Murĕşŭ şi Alba-Iulia.

In cât pentru posiţiunea politică a acesteĭ coloniĭ în provincia Dacia şi în statŭ, ne spunŭ totŭ inscripţiunile, că ea avea *funcţionarĭ* de rangŭ după norma capitaleĭ şi a celorŭ maĭ renumite coloniĭ din imperiŭ, precum *Duumviri*, *Decuriones*, *Aediles*, *Quaestores* etc. Aşa se descoperiră între altele câte-va monumente cu inscripţiunĭ, precum de exemplu :

C. Iul. Valens II. Vir. Col. Apul.
C. Pomp. Fuscus II Vir. Col. Apul.
P. Aelius Rufinus. Dec. Mun. et. Patronus Coll. Fabrum Col. Apul.
C. Sinnius Anicetus. Dec. Col Sar. Patron. Col. Fabr. Mun. Sept. Apul.
T. Laelius Q(uaestor). Col. Apul.

Garnisóna saŭ cu termen militariŭ romanŭ Praesidium in Colonia Apulum. Până acum s'aŭ adeveritŭ din inscripţiunĭ, că în partea Dacieĭ unde a fostŭ Apulum se afla sub domnia Romeĭ garnisóne din doué legiunĭ *Legio V. Macedonica et Legio XIII Gemina*, precum şi unele *Alae* (de călărime) şi *Cohortes* auxiliarie din tprue străine de

ale așa numiților *Socii* și maĭ din urmă alte legiunĭ curatŭ romane, după cum cerea împrejurările; dară inscripțiunile care mărturisescŭ despre numitele dóuĕ legiunĭ întregĭ (câte 10 miĭ și maĭ mulțĭ într'o legiune) sunt nenumĕrate. Se vede că în Apulum aŭ statŭ maĭ totŭ *cohorțĭ* (batalióne?) din legiunea *XIII gemina*, căcĭ despre acésta se vĕdŭ la Neigebaur într'o singură grupă șése inscripțiunĭ aflate totŭ în ruinele de la Apulum.

Adăogămŭ la inscripțiunĭ de pre monumente mulțimea mare de cărămiḑĭ romane însemnate cu Leg. XIII G, saŭ vre-o cohorte de ale eĭ, din care o parte bună scósă totŭ din ruinele de la Apulum ne convinge și maĭ multŭ că la acéstă colonie aŭ statŭ ḑecimĭ de anĭ trupe din legiunea XIII gemina, cum și din *Alae* (escadróne?) și cohorțĭ auxiliarie, din care câte-va eraŭ alăturate la acea legiune.

Iosefŭ Vass, călugărŭ piaristŭ, fostŭ profesorŭ la Clușŭ, în cartea sa titulată *Transilvania sub Romanĭ* (1), după maĭ mulțĭ autorĭ citațĭ de elŭ la p. 122—124, patru aripe (Alae) de călărețĭ și vre-o nouĕ (9) cohorțĭ auxiliare de pedestrime aŭ fostŭ alăturate totŭ la leg. XIII. Intre acestea se vĕdŭ și una *Ala* civium Romanorum, 1 siliana, una Cohors III civium Romanorum, prin urmare adevĕrațĭ cetățenĭ aĭ Romeĭ, și Cohors II et IV Hispanorum ex Legione VI Hispanorum.

Precum în ruinele altorŭ coloniĭ din Dacia centrală, așa în cele de la Apulum și până sus în munțiĭ apusenĭ spre Auraria se află și urmele de profesioniștĭ mititarĭ, care îșĭ aveaŭ *Colegiile* și *Patroniĭ* lorŭ, precum era collegium *Fabrorum* (fauriĭ și geometriĭ), *Dendrophorerum* (architecțĭ, lemnarĭ, saŭ, cum le maĭ ḑicŭ, dulgherĭ și bărdașĭ), Centonariorum, saŭ ceea ce numimŭ astă-ḑĭ cusĕtorĭ, croitorĭ, călțunarĭ etc., liferanțĭ de vestminte pentru armată.

Nume de comandanțĭ superiorĭ, precum Legati et Praefecti, cum și cățĭ-va maĭ după aceștia s'aŭ aflatŭ până în 1863 în numĕrŭ de

(1) Erdély a Romaiak alatt. Kutjök nyomán. Irta *Vass Iozsef,* kegyes szerzetbeli Aldor, gymnasiumi tanar, s a magyar tudományos akademia levelezo tagja. Kolozsvartt 1863 Carte scrisă cu mare diligență și erudițiune, ea însă abundă în conclusiunĭ logice imposibile la care s'aŭ redusŭ ura sa ce purta contra absolutismuluĭ austriacŭ de înaintea dualismuluĭ și une orĭ ura contra Româniloră.

44, din care vre-o 14 aŭ fostŭ Legati saŭ Praefecti Leg. XIII Gem.

Cultulŭ religiosŭ exercitatŭ și representatŭ în colonia și în Municipiulŭ Apulum. — Este cunoscutŭ, că orĭ unde aŭ străbătutŭ Romaniĭ cu armele lorŭ și aŭ întemeiatŭ coloniĭ, aŭ dusŭ cu sine divinitățile și cultulŭ lorŭ, pentru care aŭ înălțatŭ temple mărețe, aŭ fostŭ însă multŭ maĭ toleranțĭ decât ca prin introducerea cultuluĭ lorŭ să voéscă a extermina de a dreptulŭ religiunile altorŭ popóre, de și, în prea multe casurĭ, maĭ absurde și decât multe superstițiunĭ eline și romane. Se pare însă că Romaniĭ s'aŭ încredutŭ multŭ în pompa relativă fórte mare cu care se executa la eĭ ritulŭ prescrisŭ pentru câte-va divinitățĭ, precum și în împrejurarea, că oficiele principale bisericescĭ, cum s'arŭ dice în limba christiană, eraŭ întrunite în aceleașĭ persóne de rangŭ înaltŭ profanŭ, precum cu consulatulŭ și maĭ târdiŭ cu persóna imperatorilorŭ (Pontifex Maximus etc.); alte-orĭ le schimbaŭ aceleașĭ persóne, astă-dĭ consules, preste unŭ anŭ pontifices etc.

După archeologiĭ ardelenĭ și uniĭ străinĭ, cu toțiĭ vre-o șépte inșĭ, citațĭ de către sus numitulŭ scriitorŭ Ios. Vass (pag. 130—131), în Dacia s'aŭ aflatŭ până acuma urme sigure de cultulŭ următorilorŭ *Dii consentes* saŭ *Dii majorum gentium:*

Jupiter, *Neptunus*, *Vulcanus*, *Apollo*, *Mars*, *Mercurius*, *Juno*, *Minerva*, *Vesta*, *Ceres*, *Diana*, *Venus*.

Dintre divinitățile de a doua clasă saŭ *Dii minorum gentium*, semideĭ și geniĭ, prin care s'aŭ personificatŭ ideĭ și pasiunĭ, se află totŭ în acea parte a Dacieĭ adecă în Transilvania urme fórte multe și se totŭ maĭ descopere neîncetatŭ maĭ în tóte părțile țěreĭ, iară cele consemnate la Bartalis, Ackner, Neigebaur și Carol Torma apropie numěrulŭ de patru-decĭ, ca inscripțiunĭ, ca statue, altare și sub alte forme. Din tóte acelea s'aŭ descoperitŭ maĭ multe chiar în Apulum. Așa de ex.: în biblioteca episcopieĭ romano-catolice din Alba-Iulia (fostŭ Apulum), între alte obiecte archeologice romane, se potŭ vedé patru *reliefe* relative la cultulŭ divinitățeĭ *Mithras* saŭ *Sórele*, fie-care cu inscripțiunea DEO INVICTO MITRAE. In câtŭ pentru cultulŭ luĭ Mithras se vědŭ în miculŭ museŭ de la Deva

câte-va obiecte descoperite de curândŭ și fórte interesante, care ne ajută să pătrundemŭ în câtŭ-va chiar în misteriele aceluĭ cultŭ.

Acelea divinitățĭ de diverse categoriĭ avêndu-șĭ fie-care cultulŭ lorŭ, urma firesce ca să aĭbă și miniștri aĭ cultuluĭ. In Apulum s'aŭ aflatŭ inscripțiunĭ pe monumente pentru Pontifices, Augures, Flamines, adecă miniștriĭ ceĭ maĭ de frunte aĭ cultuluĭ politeistŭ, de unde se póte judęca și maĭ bine marea importanță a aceleĭ coloniĭ. Așa vedemŭ trecuțĭ în colecțiunile archeologice:

C. Iulius Metrobitanus, sacer Dei ejusdem (Aesculapii) Pontifex QQ. II. vir Col. Apul.

L. Ael. Lupus EQ. R. Pontif. et II Viral. (Coloniae Apulensis)

Q. R. F. C. Num. Certus. EQ. Rom. Augur. Col. Apul.

Ael. Iulianus. Aug. Col. Apul.

P. Aelius. P. F. Fab. Augur. Dec. Mun. Apul.

Tib. Cl. Rufus. Dec. Col. et Flam. Mun. Apul.

M. Munatius cum Balbino. Quaestionum Causarumque Iudex.

Flam. Dial. Mun. Col. Apul.

P. Ael. Iulian. EQ. R. Flam. et II. Viral. Col. Apul.

Câte nume și titule de aĭ ministrilorŭ cultuluĭ politeistŭ arŭ maĭ eși la lumină, dacă ar fi cu putință a se desgropa vre odată măcar unele părțĭ maĭ ridicate ale necropolelorŭ (cimiterielorŭ) acesteĭ și ale altorŭ coloniĭ de ale Romeĭ în Dacia.

Din aceste optŭ și din alte 13 monumente de ale capilorŭ cultuluĭ religiosŭ alŭ Romeĭ aflate în ruinele altorŭ coloniĭ, precum *Sarmiz*, *Paralisum*, *Salinae*, *Napoca*, *Colonia Dac.* etc. învĕțămŭ, că aceia eraŭ aleșĭ saŭ denumițĭ maĭ totŭ din familiĭ de frunte de ale Romeĭ și că ceĭ maĭ mulțĭ eraŭ investițĭ tot-odată și cu funcțiunĭ civile și militare importante. Din numĕrulŭ și rangulŭ înaltŭ alŭ celorŭ scoșĭ la lumină din ruinele de la Apulum cutezămŭ tot-odată a încheia cu cea maĭ mare probabilitate, că acea colonie a fostŭ fórte întinsă, împoporată preste totŭ cu elemente latine, care țineaŭ tare la cultulŭ religiosŭ alŭ Romeĭ, pentru că în casŭ contrariŭ nu se pricepe, cum locuitoriĭ arŭ fi fostŭ în stare să înalțe atâtea temple, basilice și oratorie și cum se întreținea ațâțĭ popĭ și sacrificulĭ câțĭ trebue să presupunemŭ că aŭ fostŭ în coloniĭ ca și Apulum,

unde în fruntea cultuluĭ aŭ statŭ Pontifices, Augures, Flamines etc. Că locuitoriĭ care ţineaŭ la acelŭ cultŭ şi vorbiaŭ limba Laţiuluĭ s'aŭ înmulţitŭ în proporţiunĭ considerabile îndată în primele decade ale colonisăreĭ, ne convingemŭ încă şi din alte date sigure istorice pe care nu le póte trage nimenĭ la îndoială. Indată după prefacerea Dacieĭ în provincie romană, încă sub Traianŭ, s'aŭ aşternutŭ într'însa cele maĭ minunate drumurĭ; în munţiĭ de la Apulum spre apusŭ s'aŭ lucratŭ cu adevĕrata sete de aurŭ prin multe miĭ de ómenĭ la minele cele bogate; agricultura, industria şi comerciulŭ aŭ luatŭ ca prin farmecŭ unŭ avîntŭ necunoscutŭ până în acea epocă, şi s'a continuatŭ cu acestea aşa, în câtŭ după unŭ periodŭ óre-care ţéra s'a pututŭ numi cu totŭ dreptulŭ *Dacia felix*. Inmulţindu-se tare poporaţiunea, guvernulŭ s'a vĕḑutŭ îndemnatŭ a întemeia curândŭ totŭ pe valea Murĕşuluĭ fórte aprópe de Apulum colonia *Hydata*, în regiunea în care se vĕdŭ astă-ḑĭ numaĭ sate ca *Gioagiulŭ* cu ape minerale folosite de Romanĭ, şi alte câte-va comune tóte românescĭ.

Cumpănindŭ bine datele acestea istorice şi altele multe care n'aŭ locŭ în acestŭ studiŭ fórte scurtŭ, nu se va maĭ mira nimenĭ observândŭ, că larga vale a Mureşuluĭ pe ambele părţĭ şi munţiĭ situaţĭ de a lungulŭ, de a drépta Mureşuluĭ până dincolo unde se începŭ şesurile Araduluĭ şi ale Banatuluĭ, aŭ poporaţiune în partea lorŭ cea maĭ mare numaĭ românéscă, iară elementele neromane aparŭ pe teritoriulŭ acela numaĭ ca nisce oase saŭ insule micĭ.

Apulum «Colonia Nova» — La Neigebaur se vede, sub nr. 126, 9, copia uneĭ inscripţiunĭ din ḑilele împĕratuluĭ *Decius* (249—251 d. Chr.) în care Apulum se numesce *Colonia nova*. Uniĭ archeologĭ, cu Bartalis în frunte, sunt de părere, că în ḑilele luĭ *Caracalla* (211—217) Goţiĭ, străbătêndŭ în Dacia, arŭ fi prefăcutŭ şi Apulum în ruine, că însă Decius l'arŭ fi restauratŭ, de unde apoĭ i s'arŭ fi datŭ titlulŭ de *Colonia nova*. Se póte şi aşa ceva, numaĭ cât apărătoriĭ acesteĭ opiniunĭ până acuma n'aŭ temeiurĭ de ajunsŭ pentru ca să ne convingă. Fie însă cum va fi, atâta remâne adeveritŭ pe deplinŭ, că Apulum, fiindŭ situatŭ la unŭ locŭ alesŭ cu mare înţelepciune şi prevedere, a fostŭ şi a

perseveratŭ a fi una din coloniile cele maĭ de frunte ale Romeĭ. Ea a pututŭ fi devastată de către Goţĭ şi de alţĭ barbarĭ, cum şi prefăcută în ruine, precum s'a întîmplatŭ, se maĭ întîmplă şi pînă în ḑilele nóstre într'unŭ modŭ saŭ altulŭ cu multe comune marĭ, cu cetăţĭ şi fortificaţiunĭ; dară loculŭ, împregiurimea, importanţa strategică în capulŭ valeĭ munţilor metalicĭ, cum şi cea economică şi comercială de lângă Mureşŭ nu aŭ fostŭ Goţiĭ şi nu va fi nicĭ o putere omenéscă în stare să i-o schimbe vreodată. Numele Apulum a dispărutŭ din graiulŭ locuitorilorŭ, dară descendenţiĭ aceleĭ coloniĭ aŭ remasŭ şi aŭ perseverat pe acelaşĭ teritoriŭ ca prin o minune dumneḑeéscă în numĕrŭ fórte considerabile, cu aceeaşĭ limbă a colonieĭ modificată *numaĭ în câtva* prin influinţa firéscă ce aŭ pututŭ avea asupra eĭ 1600 de anĭ trecuţĭ de la primele invasiunĭ şi migraţiunĭ barbare, în care periodŭ lungŭ aŭ dispărutŭ de pre acelaşĭ teritoriŭ nenumĕrate alte popóre cu nume şi fără nume, ne lăsândŭ nicĭ cea maĭ neînsemnată urma de existenţa lor, nicĭ din limbile lorŭ, nicĭ în fapte memorabile şi cu atâtŭ maĭ puţin monumente scrise saŭ măcar altele formate din metale orĭ din altŭ materialŭ solidŭ, cu escepţiune numaĭ de la seculŭ alŭ 13-lea încóce, de când totŭ se maĭ vĕdŭ cetăţĭ şi fortificaţiunĭ aşezate pe ruinele edificielorŭ monumentale ale Romanilorŭ.

Pe lungulŭ periodŭ de anĭ 900 computaţĭ de la 300 până la 1200 în istoria Dacieĭ maĭ domnesce până astă-ḑĭ o tristă întunecime, prin care străbate numaĭ icĭ colea câte o raḑă de lumină, care şi ea adesea ne seduce sub forma de tradiţiune, de cântecŭ misteriosŭ, saŭ de câte o ruină, a căreĭ origine este fórte problematică pentru adevĕratulŭ istoricŭ decisŭ a se apĕra din resputerĭ de coniecturĭ şi hipotese visătóre. In cât pentru partea Dacieĭ cunoscută în geografia modernă sub nume de *Transilvania* saŭ Ardélŭ, ung. Erdély, germ. Siebenbürgen, archeologiĭ nepreocupaţĭ de tendenţe străine de problema istoriculuĭ aŭ reuşitŭ până acum a scóte la lumină şi a constata unŭ mare adevĕrŭ, că adecă: *Maĭ tóte oraşele şi cetăţile maĭ marĭ şi maĭ micĭ, fortificate saŭ deschise, situate în Transilvania, sunt puse pe ruinele cetăţilorŭ, municipielorŭ, castrelorŭ stative, turnu-*

rilorŭ şi fortificaţiunilorŭ zidite de către coloniştiĭ şi legionariĭ Romeĭi iară la altele s'aŭ întrebuinţatŭ chiar şi materialulŭ de zidŭ, petri şi cărămiḑĭ scóse din edificiele monumentale ale coloniilorŭ Romeĭ.

Intocmaĭ aşa s'a întîmplatŭ şi cu ruinele municipiuluĭ Apulum, cu acea diferenţă mare, că ceĭ care aŭ întemeiatŭ acolo candva *Cetatea albă*, numită în limba slavă *Belgrad*, iara maĭ apoĭ *Alba-Iulia*, ne înţelegêndŭ nimic saŭ fórte puţin din cerinţele şi operele civilisaţiuneĭ antice ale lumeĭ romane, în locŭ de a conserva încaĭ edificiele publice şi anume templele şi basilicele, a le pune în serviciulŭ christianismuluĭ, dacă cumva aŭ fostŭ christianĭ, eĭ maĭ vîrtosŭ le-aŭ ruinatŭ, uniĭ din fanatismu, alţiĭ din nesciinţă barbară, precum se maĭ întîmplă pe alocurea până în ḑioa de astăḑĭ.

II. De unde-şĭ luase Apulum numele de Belgrad şi de Alba-Iulia?

La întrebarea acésta nu scie da nimenĭ nicĭ unŭ rĕspunsŭ care să merite a fi luatŭ în consideraţiune de către istoriciĭ serioşĭ. Unŭ singurŭ lucru îlŭ scie tótă lumea, că adecă popórele s'aŭ dedatŭ a numi *Cetate albă* tóte cetăţile fortificate şi din întîmplare văruite cu varŭ, prin urmare albe; de aicĭ vine că popórele slave numescŭ, fie-care după dialectele lorŭ, multe cetăţĭ Belgrad, Bolgrad, Bielograd etc.; totŭ aşa în latinitatea evuluĭ mediŭ adoptată ca limbă diplomatică a Ungarieĭ avemŭ Alba regalis, odinióră locŭ de încoronare şi de alte solemnităţĭ marĭ; Belgrad din Serbia se numesce Alba graeca, iară celŭ din Transilvania Alba-Iulia. Maĭ avemŭ şi comune numite Biserica *albă*.

Dară de unde s'a numitŭ Apulum *Iulia?* Scriitoriĭ maghiarĭ ţinŭ la o tradiţiune órbă, totŭ aşa de copilărescă ca şi a luĭ Dragoşŭ cu căţeluşa numită Moldova, că adecă ducele maghiarŭ anume Giula, pe care Maghiarilorŭ le place a-lŭ traduce cu lat. Iulius, venindŭ în Ardélŭ, arŭ fi datŭ peste ruinele de la Apulum, preste care crescuse pădure désă, pe care punêndŭ să o taie, a ziditŭ acolo cetate nóuă, pe care a numit'o pe unguresce Gyulafejérvár = Alba Iulia. Bonfiniu nu-şĭ pregetase a releva şi elŭ acéstă fabulă (Decade I libro XI) pentru ca să aĭbă ce pune în loculŭ vre-unuĭ documentŭ istoricŭ

ce-ĭ lipsia cu totulŭ în casulŭ acesta. De aci încolo fabula se propagâ mereŭ pînă ce fu discutată şi în «Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde» (Neue Folge II). Maĭ în scurtŭ, până astăḑĭ nu scie nimenĭ de unde-şĭ luase Apulum numele de Iulia. Acéstă nesciinţă însă nu ne va ţiné în locŭ pentru ca să nu scótemŭ câte ceva şi din monografia Albeĭ Iulieĭ, cu atâtŭ maĭ vîrtosŭ, că acéstă cetate a fostŭ în cursŭ de maĭ multe vécurĭ nu numaĭ capitala celuĭ maĭ mare comitatŭ (judeţŭ, districtŭ) alŭ Transilvanieĭ, ci şi reşedinţa unuĭ *episcopŭ* romano-catolicŭ latinŭ, învestitŭ cu multe şi marĭ prerogative cum şi reşedinţa unuĭ *mitropolitŭ* de ritŭ grecŭ orientalŭ, prin urmare locŭ de luptă religiósă cu atâtŭ maĭ tragică şi fatală între cele dóuĕ riturĭ latinŭ şi grecŭ, spre dauna cea maĭ cumplită a ţĕreĭ şi maĭ alesŭ a poporuluĭ românescŭ din Ardélŭ şi din Ungaria. Maĭ târḑiŭ Alba Iulia ajunsese a fi şi capitala ţĕreĭ şi reşedinţa domnitorilorŭ, precum vomŭ vedé maĭ la vale.

Date istorice din şi despre Alba-Iulia.— Istoria episcopieĭ latine, numite în limba oficiósă Episcopia Transilvanieĭ, se află scrisă bine rĕŭ, publicată în limba maghiară pe la anulŭ 1864.

Istoria mitropolieĭ greco-orientale românescĭ din Transilvania maĭ este încă în légănŭ, până ce se va afla cine-va, când-va, măcar pe la finea acestuĭ secolŭ, ca, ridicând'o de acolo, să-ĭ dea picióre sănătóse.

In anulŭ 1242 Alba-Iulia fusese devastată de către Tătarĭ cu atâta sĕlbătăcie, în câtŭ bietulŭ canonicŭ Rogerius de la Oradea mare, scăpatŭ ca prin urechile aculuĭ preste munţĭ şi codri până la Alba, aŭ aflatŭ acolo numaĭ ruine şi oseminte de ómenĭ.

In anulŭ 1277 Saşiĭ, carĭ pe atuncĭ trăiaŭ în hostilitate mare cu episcopulŭ şi cu capitululŭ de canonicĭ, comandaţĭ de comitele lorŭ Alard, năvălindŭ în 21 Februarie asupra Albeĭ Iulieĭ pe timpulŭ serviciuluĭ dumneḑeescŭ, aŭ omorîtŭ pe preoţĭ şi pe mulţime de poporŭ devastândŭ totŭ-odată localitatea.

Aceste douĕ evenimente ne daŭ să pricepemŭ, că Alba-Iulia în véculŭ alŭ 13-lea încă nu apucase a se bucura de nu sciŭ ce fortificaţiunĭ ca să pótă fi apĕrată cu óre-şĭ care succesŭ. Se vede

însă că aceeaşĭ localitate maĭ târḑiŭ totŭ a fostŭ în câtva fortificată, pentru că, după ce aristocraţiĭ ardelenĭ rebeliseră contra regeluĭ Matia Corvinŭ, acesta în 1469 a datŭ ordinŭ ca muriĭ cetăţeĭ să fie dărîmaţĭ. După răsboiulŭ celŭ sĕlbaticŭ civilŭ din 1514 sub comanda căpitanuluĭ secuiŭ (maghiarŭ) George Dozsa, sub cuvîntŭ că poporaţiunea rurală să fie ţinută în frică şi respectŭ, din ordinulŭ molaticuluĭ rege Vladŭ, muriĭ cetăţeĭ s'aŭ rĕstauratŭ aşa de bine în câtŭ la anulŭ 1550 aŭ putută susţiné împresurarea cu 20 miĭ de ostaşĭ aĭ luĭ *Martinuzzi*, carele bătuse cetatea cu scopŭ ca să scótă de acolo pe nefericita regină *Isabella*. După aceea Alba-Iulia maĭ fusese bombardată de repeţite orĭ şi stricată rĕŭ, în câtŭ principele *Gebrielŭ Bethlen* s'a vĕḑutŭ îndemnatŭ a o repara pe la 1627, însă numaĭ în mĕsura în care a voitŭ aristocraţia ţĕreĭ, căreia nu-plăcea ca principele să locuiască în vre-o cetate fortificată bine.

Urmarea aceleĭ leneviri a feudalilorŭ a fostŭ, că d. ex.: Michaiŭ vodă Vitézulŭ, în 1 Novembre 1599, a pututŭ intra cu triumfŭ în Alba-Iulia fără nicĭ o resistenţă din partea cuĭ-va, iară apoĭ în 10 Iuliŭ 1600 a convocatŭ totŭ acolo dieta, care a depusŭ jurămîntulŭ de supunere homagială în numele ţĕreĭ.

Totŭ din causa negrijeĭ bărbaţilorŭ de statŭ pentru o fortificare serióśă s'a întîmplatŭ că în anulŭ 1658, când cu nebuniile luĭ George Rákoczi II, Tătariĭ aŭ ocupatŭ fără mare greutate Alba-Iulia şi aŭ devastat'o tătăresce cu sabie şi cu focŭ; iară în 1661 Ali Paşa cu Turciĭ sĕĭ a dat'o din noŭ pradă barbarilorŭ. Cetatea s'a maĭ reparatŭ în câtva sub domnia luĭ Mihailŭ Apafi; departe însă de a fi adusă la nivela fortificaţiunilorŭ din acea epocă, ea a rĕmasŭ totŭ cu bastilele ruinate şi cu şanţurile dărîmate, aşa câtŭ pe la 1703 nu s'a pututŭ apĕra nicĭ măcar în contra curuţilorŭ luĭ Franciscŭ Rákoczi.

Fortăréţa de la Alba-Iulia, aşa cum fusese ea aşezată pe înălţimea de către apusŭ, a fostŭ zidită şi scósă din fundamentele străvechiuluĭ Apulum alŭ Romanilorŭ.— Despre acésta mărturisescŭ chronicariĭ ardelenĭ din véculŭ alŭ 17-lea, şi după dînşiĭ cunoscutulŭ istoricŭ

Volfgangus (Lupulŭ) Bethlen în tomŭ V alŭ istorieĭ sale scrise latinesce. Fortăréța Iulia avuse figura pătrată, adecă ca și *Castra* de odinióră, iar în véculŭ alŭ 16-lea împěratulŭ Ferdinand I a pusŭ să o împresóre cu șanțurĭ saŭ valurĭ afunde, dară n'a apucatŭ a le termina, și abia sub Gabrielŭ Bethlén s'a maĭ continuatŭ cu săparea lorŭ, însă totŭ fără resultatŭ definitivŭ. Nu se scie de unde aŭ voitŭ, restauratoriĭ cetățeĭ să derive apa în șanțurile făcute sus pe délurĭ afară numaĭ dacă cum-va vorŭ fi reflectatŭ la vechiulŭ *aquaeductŭ* alŭ Romanilorŭ cu scopŭ de-a-lŭ restaura și pe acela.

Cetatea Iulia avuse numaĭ dóuě porțĭ, una de cătră rĕsăritŭ numită a S. George, de asupra căreia se vede așezată o pétră monumentală, pe care eraŭ înfățoșațĭ Romulus și Remus cum sugŭ la lupóică. Sémănă fórte, că și acea pétră fusese scósă óre-când tot din ruinele vechiuluĭ Apulum și pusă d'asupra porțeĭ făcute de unŭ altŭ poporŭ. A doua pórtă era pusă spre apusŭ în față cu comuna civilă care odinióră era situată în acea regiune. Acéstă pórtă se numia a luĭ Michailŭ Archangheluluĭ.

III. *Alba-Iulia prefăcută în Alba-Carolina.*

După scóterea Turcilorŭ din propria Ungarie, dînșiĭ, în urma tractatuluĭ de la Carloviț, încă totŭ maĭ ținură Banatulŭ până la anulŭ 1716. In aceeașĭ epocă maioritatea ungurimeĭ căuta mijlócele cele maĭ cutezate pentru ca să scuture domnia caseĭ de Habsburg. Partida luĭ Tökölyi și a luĭ Rákoczi nicĭ-odată n'a încetatŭ a lucra spre acelŭ scopŭ în Ungaria și Transilvania; și, după cum credŭ eŭ, nu va înceta nicĭ odinióră, de arŭ sci măcar că face *va-banque* pentru totŭ-d'auna. Răsboiulŭ antidinasticŭ începutŭ în anulŭ 1704 se curmase abia cu mare greutate după optŭ anĭ, în 1712. Atuncĭ curtea imperială din Viena începù a căuta seriosŭ la mijlóce spre a-șĭ asigura domnia Transilvanieĭ, care ea în sine-șĭ a fostŭ considerată totŭ-d'auna ca o cetate vastă și formidabilă. Intre alte mĕsurĭ luate, s'a decisŭ și zidirea uneĭ cetățĭ fortificate cu atâta sciință și artă, precum nu se maĭ afla nicĭ una pe teritoriulŭ acestuĭ principatŭ. Se învoiră ca cetatea nóuă să se ridice acolo unde era Alba-Iulia. Spre a se da

planuluĭ caracterŭ legalŭ s'a convocatŭ dieta ţĕreĭ, care în anulŭ 1713 decise în principiŭ fortificarea, votândŭ spre acelaşĭ scopŭ şi suma de 54 miĭ florinĭ, cum şi materialulŭ de lemnărie din partea ţĕreĭ.

Intre acestea genialulŭ generalŭ *Eugeniŭ* duce de Savoia şi terórea Turcilorŭ preparase planulŭ cetăţeĭ fortificate conformŭ doctrinelorŭ de fortificaţiune din acea epocă, iară cu executarea fu însărcinatŭ inginerulŭ germanŭ *Weiss*. Generaluluĭ *Steinville*, comandantuluĭ supremŭ alŭ trupelorŭ din Transilvania, după aceea şi acelorŭ din Oltenia, i s'a încredinţatŭ inspecţiunea şi controla preste lucrărĭ.

Subŭ conducerea acestorŭ bărbaţĭ militarĭ se luară înainte de tóte maĭ alesŭ douĕ mĕsurĭ radicale. Fortificaţiunea veche Iulia fu dărîmată din fundamentŭ, ca, dacă se póte, să nu i se maĭ cunóscă nicĭ loculŭ unde fusese. In acelaşĭ timpŭ comuna civilă (oraşulŭ, opidulŭ), situată până atuncĭ spre apusŭ, fu prefăcută în ruine şi locuitoriĭ forţaţĭ a se strămuta în regiunea de către rĕsăritŭ şi a-şĭ face case pe locurĭ destulŭ de băltóse, acolo unde se află situatŭ şi în ḑilele nóstre orăşelulŭ cunoscutŭ sub nume de Belgrad saŭ Alba-Iulia, locuitŭ de coloniştiĭ recrutaţĭ succesive din vre-o cincĭ rase de ómenĭ, Românĭ, Sêrbĭ, Maghiarĭ, Germanĭ şi Jidovĭ maĭ mulţĭ decât orĭ unde în Ardélŭ; aşa în câtŭ de aci se póte esplica şi lipsa de simpatiĭ şi cohesiune între locuitoriĭ aceleĭ comune orăşene.

Edificiile cum amŭ ḑice istorice, ca biserica catedrală romano-catolică, reşedinţa şi alte puţine aŭ rĕmasŭ cruţate; reşedinţa însă a mitropolituluĭ gr.-or. românŭ, cu tóte apertenenţele sale, a fostŭ nimicită din causă că linia nóuă de fortificaţiune avea să trécă dreptŭ prin acea reşedinţă, precum s'a şi întîmplatŭ. Ca desdaunare s'aŭ scosŭ ochiĭ cleruluĭ românescŭ cu câte-va miişóre, cu care s'a ziditŭ într'o margine a oraşuluĭ noŭ o bisericuţă şi câte-va chiliĭ călugărescĭ fórte strîmte, după ce şi din acea sumă mică o parte de banĭ se defraudase. Clerulŭ însă avuse marĭ temeiurĭ ca să tacă la acea catastrofă care-lŭ atinsese fórte de aprópe. De o parte tocma în aceĭ anĭ Impĕratulŭ făcuse cleruluĭ donaţiune de douĕ moşiĭ ale statuluĭ, din alŭ cărorŭ venitŭ să-şĭ facă airea reşedinţă, mănăstire, seminariŭ pentru clericĭ, fondurĭ pentru coperirea nenumĕratelorŭ sale lipse;

de altă parte acelaşi cler se putea consola cu împregiurarea, că dacă i s'a dărîmatŭ mitropolia, celŭ puţinŭ a scăpatŭ de robia calvinéscă, care tocma în Alba-Iulia fusese mare şi tare, în câtŭ tocma acolo protopopiĭ românescĭ aduceaŭ în sinódele lorŭ pe episcopiĭ (superintendenţiĭ) calvinĭ cu lectica pe umeriĭ lorŭ ca pe paraliticĭ, pentru ca să ocupe scaunulŭ presideale şi să conducă eĭ lucrările sinoduluĭ, iar nu mitropoliţiĭ ca capĭ canonicĭ şi naturalĭ aĭ sinoduluĭ. Dară în fine, cuĭ şi cum era să se opună clerulŭ românescŭ, care până atuncĭ fusese supusŭ la gónele cele maĭ fanatice, adesea dejositŭ şi maltratatŭ cu bătăĭ şi cu închisorĭ de către fiinţele cele maĭ abiecte, nesuferitŭ a-şĭ înfiinţa scóle naţionale şi nicĭ chiar pe pruncii preoţilorŭ a-ĭ trimete la învĕţăturĭ maĭ înalte? Şi apoĭ cu cine avea să facă acelŭ clerŭ? Cu unŭ *Eugen* şi cu unŭ *Steinville* şi încă tocma în epoca pre când ajunsese şi Valachia mică sub domnia habsburgică.

In 4 Novembre 1715, adecă în ḑioa onomastică a Imperatuluĭ Carol VI (Carolus Boromeus), generalulŭ *Steinville*, înconjuratŭ de fruntaşiĭ ţĕreĭ şi în presenţa membrilorŭ guvernuluĭ, a pusŭ cu pompă mare pétra din fundamentŭ saŭ pétra din unghiŭ, pe care era sculptatŭ acestŭ chronosticon latinescŭ:

LVCe saCra CaroLI sIMILes ALba aCCIpIt ortVs.
In soLIDa prIMVs ponItUr arCe LapIs.

Părţile constitutive principale ale cetăţeĭ, afară de muriĭ ceĭ cumpliţĭ, sunt şépte bastióne, casematte puse cu multă prevedere, şanţurĭ afunde prin pregiurŭ, mine şi galeriĭ, cum şi douĕ porţĭ măreţe.

Fundamentele ziduluĭ din afară aŭ lărgime de 12 urme şi sunt înnalte de 33 urme.

De către miéḑăḑi, pe laturea din afară a unuĭ bastionŭ, în anulŭ 1730, s'aŭ maĭ pusŭ o pétră de marmoră cu acéstă inscripţiune latină:

SVb Deo et IMperante CaroLo seXto LapIs
Iste bono sIgno optatVs posItVs.

Pe una din monetele commemorative puse în fundamentŭ s'a înscrisŭ:

IVLIa nata fVI CaroLVs vIM robVr et aVxIt.
IVLIa sI LIbeat nVnC CaroLIna VoCer.

Aşa dar Alba-Iulia a începutŭ a se numi, din aceĭ anĭ înainte, *Alba-Carolina* unguresce Károlyfejérvár, nemţ. Karlsburg, în locŭ de Weissenburg ca maĭ înainte; iară poporaţiunea rurală românéscă îĭ dice totŭ *Belgrad* ca în vécurile domnieĭ bulgaro-românescĭ. Cetatea întrégă, aşa precum o vedemŭ astă-dĭ, s'a terminatŭ abia în anulŭ *1738* adecă după 23 de anĭ de la dărîmarea celeĭ vechĭ.

Câte monumente şi inscripţiunĭ va fi adunatŭ de ex. contele Ariosti din ruinele Iulieĭ, la care se folosise materialulŭ din vechiulŭ Apulum, acésta o va fi sciutŭ numaĭ dînsulŭ şi ceĭ care l'aŭ ajutatŭ în lucrarea sa până la an. 1723, când le-a înaintatŭ la Viena din ordinulŭ Impĕratuluĭ, precum atinserămŭ în partea I a studiuluĭ nostru. Noĭ însă credemŭ că neasemănatŭ maĭ multe aŭ rĕmasŭ înmormîntate pentru tot-d'auna sub zidurile înălţate preste acelea până la terminarea fortificaţiunilorŭ de astădĭ. Numaĭ drumurile Romeĭ şi aquaeductele, ale cărorŭ urme se maĭ vĕdŭ şi în regiunea acesteĭ cetăţĭ, nu le-a pututŭ încărca nimenĭ nicĭ pe cară nicĭ pe luntri, pentru ca să le scóţă din ţéră. De altmintrea se maĭ conservă şi până în dilele nóstre unŭ numĕrŭ frumosŭ de anticităţĭ romane anume în biblioteca episcopieĭ romano-catolice din acea cetate trecută prin atâtea catastrofe în prea lungulŭ periodŭ de 1780 de anĭ numĕraţĭ de la prima descălecare a coloniilorŭ romane.

Dacă însă din străvechiulŭ Apulum aŭ rĕmasŭ monumente atâtŭ de puţine în comparaţiune cu mărimea şi cu lustrulŭ aceleĭ coloniĭ eminente, ţéra în care s'aŭ ridicatŭ pe teritoriulŭ eĭ una alta cetate, se póte considera desdaunată în cât-va prin alte monumente perpetuate în istoria Transilvanieĭ şi prin maĭ multe evenimente care aŭ fostŭ decisive pentru existenţa acesteĭ ţĕrĭ. Din acelea însemnarămŭ câte-va maĭ în sus. S'arŭ fi pututŭ numĕra îndecitŭ maĭ multe petrecute totŭ în Alba-Iulia numită şi Alba-Carolina; după ce însă cele maĭ multe dintr'însele staŭ în legătură strînsă cu istoria ţĕreĭ, saŭ maĭ exact, ele facŭ câte o parte esenţială dintr'însa, ca să nu fimŭ aicĭ prea lungĭ, presupunemŭ că doritoriulŭ de a le

cunósce va consulta istoria specială a țěreĭ, prin urmare maĭ atingemŭ acilea numaĭ câte-va ca de încheere.

In Alba-Iulia s'a ținutŭ sub regele Andreiŭ III în *1291* memorabila dietă transilvană, la care aŭ participatŭ şi Românii ca națiune regnicolară, precum sună terminulŭ juridicŭ din evulŭ mediŭ.

In biserica catedrală catotică din Alba, reparată pe la a. 1444 din prădile câstigate după nimicirea ósteĭ luĭ Mezzet Paşa, se află astrucate rămășițele pămîntescĭ ale mareluĭ eroŭ, voivodŭ alŭ Transilvanieĭ, apoĭ guvernatorŭ alŭ Ungarieĭ *Ioan Corvin* de Hunedóra, lângă elŭ fiiulŭ sěŭ iubitŭ junele Ladislaŭ, căruĭ vrăjmașiĭ îĭ tăiaseră capulŭ, apoĭ Ioan Corvin fiiulŭ regeluĭ Matia cunoscutŭ și sub nume de Miles Junior. Totŭ în acea biserică, de a stânga, îșĭ află repausulŭ eternŭ regina nefericită Isabella și Ioan Sigismund, maĭ încóce principiĭ Stef. Bocskai, Gabrielŭ Bethlen, George Rákoczi, încă și alte persóne istorice ale țěreĭ.

Episcopia catolică, care se înființase în véculŭ alŭ 13-lea și se desființase prin reformațiune în alŭ 16-lea, în a. 1715, adecă dintr'o dată cu începerea zidireĭ la noua cetate, s'a restauratŭ de către impěratulŭ Carol VI, dotată fiindŭ cu domeniŭ mare, din ale căruĭ venituri maĭ toțĭ episcopiĭ câțĭ aŭ stătutŭ până acum, îmbărbătațĭ firesce și de curtea imperială, aŭ înființatŭ multe institute de cultură, seminariŭ de clericĭ, scóle catolice, bibliotece, tipografiĭ, observatoriŭ astronomicŭ și altele multe nu numaĭ în reședință, ci și pe la parochiĭ în țéră, pe unde lipsiaŭ bisericĭ şi scóle. De aicĭ a urmatŭ, că în biserica romano-catolică, aĭ căreĭ credincioșĭ pe la 1700 abia eraŭ în tótă țéra vr'o cincĭ-decĭ de miĭ, astă-dĭ numěrulŭ lor ajunge la 300 de miĭ, adecă cam totŭ atâția cât sunt și calviniĭ în Transilvania, cu aceea diferența din punctŭ de vedere alŭ naționalitățeĭ, că calviniĭ sunt toțĭ maghiarĭ, din contră romano-catolici sunt unŭ amestecŭ de naționalitățĭ, maghiarĭ, mulțĭ germanĭ, ma toțĭ armeniĭ, cechi ș. a.

In a. 1849 cetatea Alba-Iulia, provedută cu garnisonă puțină, în parte mare compusă din soldațĭ românĭ ardelenĭ şi bănățenĭ, cum şi din câte-va companiĭ de germanĭ, a suferitŭ bombardărĭ din par-

tea insurgenţilorŭ comandaţĭ la începutŭ (în Aprilie) de către generalulŭ Bem, iară maĭ târḑiŭ de către celonelulŭ germanŭ renegatŭ anume Stein, prin care în 23 Iuniŭ 1849 s'aŭ aprinsŭ biserica, turnulŭ eĭ, reşedinţa episcopéscă, iară locuitoriĭ românĭ, carĭ aŭ patru bisericĭ josŭ în oraşŭ, unde se înţepeniseră insurgenţiĭ, aŭ fostŭ supuşĭ la cruḑimĭ sĕlbatice, la torturĭ şi omorurĭ (1).

In Augustŭ a. c. 1886 Asociaţiunea transilvană pentru literatura şi cultura română va ţiné adunarea sa generală a doue-ḑecĭ şi şésea în Alba-Iulia, unde maĭ ţinuse una în 1866.

Sunt fórte puţine aceste informaţiunĭ scóse din trecutulŭ depărtatŭ alŭ colonieĭ Apulum şi totŭ aşa puţine despre Alba-Iulia numită maĭ târḑiŭ Alba-Carolina; îmĭ permitŭ însă a observa, că eŭ nu avuiŭ de scopŭ a împărtăşi unele ca acestea pentru istoriciĭ consumaţĭ carĭ n'aŭ nicĭ o trebuinţă cá să le afle de la mine, ci eŭ am şi astă-dată înaintea ochilorŭ meĭ spiritualĭ maĭ vîrtosŭ pe acea generaţiune jună, care, silită de împrejurărĭ, ascultă istoria ţĕreĭ sale în scóle străine, dela profesorĭ în multe privinţe preocupaţĭ.

Ianuarie 1886.

(1) Despre evenimentele bellice de la Alba-Iulia petrecute în a. 1849 a se vedé «Romanen der oesterreichischen Monarchie», Wien 1850, cum şi câte-va documente şi raporturĭ publicate în «Observatoriulŭ» din Sibuŭ 1884, anume raportulŭ luĭ Ioan Axente şi alŭ luĭ Simon Balint, apoĭ unŭ memoriu alŭ preotuluĭ Thalson, în «Transilvania» din 1885.

SCHIȚE DIN VIÉȚA

MITROPOLITULUI UNGRO-VLACHIEI FILARET II-LEA 1792

ȘI ALE ALTORŬ PERSÓNE BISERICESCI CU CARĬ ELŬ A FOSTŬ
ÎN RELAȚIUNI DE APRÓPE

DE

P. S. S. Episcopulŭ MELCHISEDEC.
Membru alŭ Academieĭ Române.

Ședința de la 14 Martie 1887.

Véculŭ alŭ 18-lea politicesce a fostŭ o epocă plină de amărăcĭunĭ pentru Româniĭ din Muntenia și Moldova. Ne maĭ putêndŭ suferi jugulŭ celŭ apĕsătorŭ alŭ domnieĭ turcescĭ, Româniĭ din aceste țĕrĭ doriaŭ a se puté alipi de vre unulŭ din Staturile marĭ creștine, vecine cu dînșiĭ, Rusia saŭ Austria. De aicĭ alianța la începutulŭ véculuĭ a Moldovenilorŭ cu Petru celŭ Mare contra Turcieĭ, alianță la care în ascunsŭ aŭ simpatisatŭ și Brâncovénulŭ-Vodă și alțiĭ din Țéra muntenéscă. Rusia și Austria cunosceaŭ aceste disposițiunĭ ale Românilorŭ; adese-orĭ ele se aliaŭ contra Turcieĭ, saŭ isolatŭ îĭ da răsboiŭ. Turcia însă maĭ totŭ-d'auna a eșitŭ învingĕtóre, orĭ prin armele sale, orĭ prin ajutorulŭ diplomațieĭ Statelorŭ marĭ ale Europeĭ, carĭ voiaŭ a prelungi câtŭ de multŭ esistența imperiuluĭ turcescŭ. Turcia unŭ timpŭ îndelungatŭ a privitŭ pe Românĭ ca pe nisce hainĭ și în tóte modurile ĭ-a asupritŭ. Le-a trimisŭ domnĭ străinĭ dintre Greciĭ de la Fanarŭ, carĭ să-ĭ smeréscă, să-ĭ înspăĭmânte și să-ĭ țină în supunere și ascultare de imperiulŭ Sultanilorŭ. Româniĭ totŭ speraŭ în ajutorulŭ din afară alŭ Austrieĭ și alŭ Rusieĭ. Aceste puterĭ nutriaŭ pe taĭnă aceste speranțe ale

Românilorŭ, îndemnându-ĭ, când la comploturĭ asupra domnilorŭ fanarioţĭ, când la rescóle asupra Turcilorŭ, şi combatere împreună cu oştirile austriace şi rusescĭ. Austria chiar a fostŭ pusŭ mâna pe Banatulŭ Craioveĭ, pe carele l'a stăpânitŭ de la anulŭ 1718 până la 1727, adică 9 anĭ. Aceste hărţiele politice şi diplomatice se păreaŭ că s'aŭ sfîrşitŭ în fine pe la anulŭ 1769. În acestŭ anŭ Rusia, declarândŭ răsboiŭ Turcieĭ, a ocupatŭ Principatele, şi Româniĭ se înţeleseră cu capiĭ oştirilorŭ, ca să céră la împĕrătésa Rusieĭ, de a-ĭ primi şi pe dînşiĭ între popórele supuse mareluĭ imperiŭ. De aceea fu trimise din partea Munteniei şi a Moldoveĭ două delegaţiunĭ, compuse dintre membriĭ cleruluĭ şi dintre boeriĭ fruntaşĭ, ca să depună împĕrăteseĭ omagiele şi jurămîntulŭ de supunere din partea ţĕrilorŭ. În fruntea delegaţiuniĭ din Muntenia a fostŭ Mitropolitulŭ Grigorie. Cu tótă acéstă faĭmósă şi pompósă supunere a ţĕrilorŭ române, făcută la Petersburg înaintea împĕrăteseĭ Ecaterineĭ şi a tot Synclituluĭ rusescŭ, în anulŭ 1774 Iulie 21 s'a încheiatŭ pacea dela Cuciuc-Cainargi, după care Principatele române aŭ rĕmasŭ totŭ subt Turcia, dar sub protecţia Rusieĭ. În tractatulŭ de pace s'aŭ pusŭ, în adevĕrŭ, maĭ multe condiţiunĭ favorabile autonomieĭ Românilorŭ, în urma cărora Sultanulŭ, prin anume hatişerifŭ recunoscù şi asigură drepturile politice ale Românilorŭ. Turcia începù óre-cum a arĕta tótă buna sa voinţă către Românĭ şi a-ĭ trata într'unŭ modŭ carele să le atragă iubirea şi devotamentulŭ către dînsa. Le dĕdù domnĭ bunĭ şi înţelepţĭ, la Moldova pe Grigorie Ghica şi în Muntenia pe Alexandru Ipsilantŭ, pre carele documentele istorice îlŭ laudă fórte multŭ pentru administraţia cea înţeléptă şi patriotică în tóte ramurile serviciilorŭ publice. Acésta în adevĕrŭ alipì pe Românĭ maĭ multŭ de Turcia, şi-ĭ desbără întru cât-va de a spera mântuire de la Austria şi de la Rusia, maĭ alesŭ vĕdêndu-le neputincióse în politicele lorŭ vis-à-vis de Turcia. Româniĭ începură a se ferì de politicele acestorŭ state marĭ vecine, şi a se teme de dînsele, şi chiar a persecuta pre aceia dintre eĭ, pre cariĭ cu dreptŭ saŭ nedreptŭ îĭ bănuiaŭ cu simpatiĭ către Rusia saŭ către Austria. Epoca domnieĭ luĭ Alexandru Ipsilantŭ, precum vomŭ vedé maĭ josŭ, se

descrie de contimporanĭ cu culorile cele maĭ strălucite. Fotino ḑice despre Ipsilantŭ așa : «Alexandru Vodă a domnitŭ 7 anĭ în pace și «în linisce. In acestŭ rĕstimpŭ comerțulŭ a crescutŭ, locuitoriĭ s'aŭ «cuprinsŭ, și tótă țéra a gustatŭ cu fericire, sub unŭ guvernŭ bunŭ «și dreptŭ, dulcéța păciĭ. Domnia acésta a fostŭ ca o epocă și unŭ «secolŭ de aurŭ pentru țéra acésta, care după atâtea împrejurărĭ «grele, fuse supusă la atâtea greutățĭ.» (Istor. Dac. part. IV epoca IV, cap. I pag. 172). Însă intrigele politice de afară nu lăsa în pace nicĭ pre Turcĭ, nicĭ pre Românĭ. Vom amintì numaĭ, că nu târḑiŭ după pacea de la Cuciuc-Caĭnargi, Austria răpì cu vicleșugŭ din corpulŭ Moldavieĭ câte-va ținuturĭ de la nordŭ (Bucovina), alipindu-le la imperiulŭ sĕŭ, și prin intrigĭ făcù a fi decapitatŭ de Turcĭ domnitorulŭ Grigorie Ghica ca unŭ hainŭ, pentru că elŭ se silia a desmeticì pe Turcia și a o face să vadă că a fostŭ înșelată de Austria la cedarea Bucovineĭ. Rusia a tăcutŭ! Româniĭ așa dară aŭ perdutŭ încă de pe atuncĭ simpatiele lorŭ și cătră una și cătră alta din puterile marĭ vecine și s'aŭ fostŭ alipitŭ maĭ tare de Turcia — politicesce. Le prestaŭ însă și aicĭ multe lupte pentru esistența lorŭ politică!

Cu tóte tristele împrejurărĭ politice, ce s'aŭ petrecutŭ în Principatele române în véculŭ alŭ 18-lea, acestŭ vécŭ are și o pagină luminósă în istoria cultureĭ și a desvoltăriĭ nóstre intelectuale și naționale, maĭ alesŭ în cultura limbeĭ române.

Școla grecéscă, care cu deosebire s'a desvoltatŭ în Principatele române sub domnia Fanarioțilorŭ, condusă de bărbațĭ renumițĭ prin cultura lorŭ, formațĭ în școlele cele marĭ ale apusuluĭ, unde se strămutase cultura de la rĕsăritŭ, a pusŭ în contactŭ pe Românĭ cu literaturile cele marĭ și de modelŭ ale clasicitățiĭ eline și latine, le-a sporitŭ și întinsŭ cunoscințele lorŭ profane și teologice, a formatŭ dascălĭ aleșĭ, a deșteptatŭ între eĭ mândria națională și dorința de a-șĭ cultiva și îmbogățì limba cu cărțĭ de totŭ felulŭ, cu scrierĭ istorice despre trecutulŭ țĕreĭ, a-șĭ avé pentru cultulŭ lorŭ divinŭ tóte cărțile în limba românéscă, precum se află ele la alte popóre ortodoxe, la Grecĭ și la Slavonĭ. Școla grécă a datŭ Românilorŭ mulțĭ însemnațĭ Episcopĭ, Mitropolițĭ și Egumenĭ pe la mă-

năstirĭ, carĭ aŭ făcutŭ onóre Bisericeĭ române prin sciinţa, rîvna şi cuvioşia lorŭ, aplicate tóte în folosulŭ românismuluĭ. Vomŭ cita d. e. pre Episcopiĭ Damaschin, Climent, Inochentie, Grigorie, Partenie. Chesarie, Filaretŭ; iar ca vîrfŭ alŭ lorŭ pe Mitropolitulŭ Grigorie (1760—1787), de carele amŭ amintitŭ maĭ susŭ. Acestŭ bărbatŭ, de naţiune română, fórte eruditŭ şi profundŭ cunoscĕtorŭ de limba elină, şi cu o viaţă cuviósă şi plină de râvnă pentru rădicarea bisericeĭ naţionale, era ca un centru împrejurulŭ căruia se aduna tótă inteligenţa profană şi bisericéscă. Mitropolia era o şcólă de cuvioşie şi de învĕţătură; elŭ ţinea pe lângă sine dascălĭ, ómenĭ învĕţaţĭ adunaţĭ de prin diferite locurĭ şi ucenicĭ de asemenea învĕţaţĭ şi doritorĭ a se învĕţa. Între uceniciĭ Mitropolituluĭ Grigorie vomŭ însemna pe Cosma episcopulŭ de Buzĕŭ, şi maĭ apoĭ Mitropolitŭ; pe Chesarie şi pe Filaretŭ Episcopiĭ de Râmnicŭ. Uceniciĭ Mitropolituluĭ Grigorie, sub conducerea luĭ şi împreună cu dînsulŭ, traduceaŭ din elinesce cărţĭ bisericescĭ de totŭ felulŭ, carĭ nu eraŭ încă traduse în românesce, saŭ revisuiaŭ pre cele anterióre, şi le tipăriaŭ în tipografia mitropolieĭ saŭ a Râmniculuĭ, orĭ a Buzĕuluĭ. Vomŭ cita aicĭ unele dintre cărţile tipărite şi corese de Mitropolitulŭ Grigorie: Evangelia (1760), Triodulŭ (1761), Apostolulŭ, Invĕţăturĭ pentru ispovedanie (1764), Cazania, Cuvintele sf. Simeon Tesaloniculŭ (1765), Mineiu (1766), Psaltire (1767), Penticostariŭ, Triodŭ (1768), Liturgie, Penticostariŭ (1780), etc. etc.

Dar cea maĭ însemnată lucrare a luĭ Grigorie Mitropolitulŭ este traducerea celorŭ douĕ-spre-ḑece Minee din limba grécă în cea română. Până atuncĭ eraŭ traduse, totŭ în véculŭ 18-lea, numaĭ serviciele sĕrbătorilorŭ anuale, întâiŭ românesce amestecatŭ cu slavonesce, apoĭ numaĭ românesce. Ele compuneaŭ douĕ cărţĭ marĭ sub numire de «Anthologiŭ», saŭ florĭ alese, şi sunt până astăḑĭ în întrebuinţare pe la multe bisericĭ, maĭ cu sémă pe la bisericele de ţéră, unde nu se face serviciulŭ divinŭ în tóte ḑilele, ci numaĭ Duminicele şi sĕrbatorile. În cele 12 Minee, traduse de Mitropolitulŭ Grigorie cu uceniciĭ luĭ, se cuprindŭ, pe lângă serviciile sĕrbătorilorŭ, şi cele ale sfinţilorŭ din tóte ḑilele anuluĭ. Ele cuprindŭ imnurile

și cetirile de la Vecernie, de la Utrenie și Liturgie, precum și sinaxarele saŭ prescurtări din biografiele sfinților.

Acésta a fostŭ o lucrare colosală, ce forméză 12 volumurĭ marĭ în folio, și s'aŭ tipăritŭ tóte, precum vomŭ vedé, în tipografia Episcopieĭ de Râmnicŭ, de Episcopiĭ Chesarie și Filaretŭ, cariĭ înșiĭ aŭ fostŭ ucenicĭ și favorițĭ aĭ Mitropolituluĭ Grigorie.

Nu numaĭ învĕțătura a progresatŭ în clerulŭ înaltŭ în véculŭ alŭ 18-lea, dar și viéța călugăréscă prin mănăstirĭ a produsŭ Bisericeĭ și țĕreĭ persóne distinse prin cuvioșie și devotamentŭ evangelicŭ. Acolo se pregătiaŭ prin ascultare și îndeletnicire la cele sufletescĭ și trupescĭ trebuințe omenescĭ bărbațiĭ carĭ în urmă aveaŭ să fie aleșĭ la conducerea trebilorŭ bisericescĭ și a conlucra cu alțĭ patrioțĭ la ridicarea și apĕrarea țĕreĭ. Din mănăstirile cele marĭ luaŭ Mitropolițiĭ și Episcopiĭ pre monachiĭ ceĭ vrednicĭ și maĭ talentoșĭ, îĭ esercitaŭ și-ĭ dăscăliaŭ înșiĭ, apoĭ îĭ ridicaŭ la diferite serviciĭ bisericescĭ: egumenate, episcopiĭ, etc. În Muntenia, ca locŭ deosebitŭ alŭ viețeĭ monachicescĭ se proslăvia încă de maĭ înainte mănăstirea Cozia. Citămŭ aicĭ descrierea acesteĭ mănăstirĭ, dupre cum o găsimŭ într'o Cosmografie, scrisă în românesce în anulŭ 1766, și pre care o amŭ găsitŭ în biblioteca rĕposatuluĭ Episcopŭ Dionisie alŭ Buzĕuluĭ. Ajungêndŭ la Principatele românescĭ Transalpina (Muntenia) și Moldavia, face maĭ întâiŭ câte o mică descriere geografică a lorŭ, și anume, vorbindŭ despre partea despre munte a Țĕreĭ muntenescĭ, vorbesce despre mănăstirĭ așa:

«Partea munteluĭ este forte împodobită cu ómenĭ și cu sfinte mănăstirĭ minunate, pe carĭ nu le vomŭ putea trece cele ce sunt maĭ de frunte, cum e Tisména în județulŭ Mehedințilorŭ, zidită pe o pétră fórte înaltă de la pămîntŭ, cum se póte socotì ca o cetate; numaĭ pe o cale te suĭ și iarășĭ pe acésta te coborĭ, nu așa fieș-cum; are înlăuntru izvorŭ de apă curgĕtóre și ese din munte și trece prin cetatea mănăstireĭ; atâta este apa de multă, câtŭ umblă o rótă de móră în tótă vremea; și de acolo picândŭ dreptŭ în josŭ se face ca nisce picăturĭ de plóie. Este zidită acéstă sfântă mănăstire din temelie de sfântulŭ Nicodim, carele și astă-ḑĭ se o-

dihnésce acolo, nu este sciutŭ de mulţĭ, iar prin minunĭ şi semne adevĕrate sé cunósce de toţĭ că este tăinuitŭ în monastire. (1)

După acésta este sfânta şi vestita lavră a sfinteĭ şi dumnedeescii mănăstirĭ Coziĭ, unde se cinstesce hramulŭ sfinteĭ Troiţe. Acéstă sfântă mănăstire este pe apa Oltuluĭ, maĭ în susŭ de Episcopia Râmniculuĭ, cale ca de 4 césurĭ, este zidită de rĕposatulŭ întru fericire Mircea Vodă celŭ bĕtrânŭ, carele a scosŭ rĕmăşiţa Tătarilorŭ din ţéră cu stăpânitórea sabia Măriei Sale. Pusă este tocmaĭ pe malulŭ Oltuluĭ, câtŭ bate apa în zidŭ, când maĭ adaoge, fórte între munţĭ, dar are locŭ fórte cuviosŭ şi veselŭ; atâta este de cu evlavie, câtŭ nu ţi se oţărăsce nicĭ-odată; aşa socotoscŭ că nimenĭ nu va îndrăznì să dică, că aŭ vĕdutŭ într'altă parte locŭ maĭ cuviosŭ şi maĭ cu evlavie vieţiĭ călugărescĭ (afară de sfânta Gora). (Câtŭ şi Măria Sa rĕposatulŭ întru fericire şi vrednicululŭ de pomenire Négoe Voevodŭ celŭ ce aŭ ziditŭ cu a sa cheltuială mănăstirea din Târgovişte şi mănăstirea ce se chiamă Argeşulŭ, (care este fórte minunată lumeĭ), dice în létopiseţele sale, făcêndŭ voróvă de laudă pentru mănăstirea sa către pré înţeleptulŭ Solomonŭ, de dice împĕratuluĭ: Solomóne! cu mărimea nu, dar cu frumuseţea te-amŭ întrecutŭ eŭ): dice, vĕdut'aŭ ochiĭ noştrì pe sfânta mănăstire Cozia; vĕdut'amŭ, dice, şi m'amŭ bucuratŭ; mi s'aŭ bucuratŭ sufletulŭ, nu pentru frumuseţea saŭ cioplirea pietrelorŭ, ci pentru întemeiarea şi cuviinţa loculuĭ, că are locŭ de hrană împrejurulŭ mănăstireĭ, câtŭ potŭ să-şĭ muncéscă hrană călugăraşiĭ cu mânile lorŭ; sunt pomĭ şi isvóre frumóse şi cişmele cu ape dulcĭ; rĕsădescŭ şi viĭ, măcar că este fórte între munţĭ, dar pămîntuluĭ îĭ crescŭ verdeţele maĭ timpuriĭ de câtŭ într'alte părţĭ, şi zăpada cade maĭ puţină şi nu stă, că încăldesce bórea apeĭ, şi curêndŭ se iea. Sunt schiturĭ împrejurulŭ mănăstireĭ, în care locuescŭ călugăriĭ după placulŭ lorŭ. Póte să se numéscŭ acéstă parte cea maĭ mică din loculŭ făgă-

(1) Móştele sfîntuluĭ Nicodim de multŭ nu maĭ erau în Tismĕna. Călugăriĭ credeaŭ că ele sunt ascunse unde-va în mănăstire. Dar, precum s'a doveditŭ în urmă, ele în timpulŭ uneĭ resmiriţe aŭ fost furate şi duse pe ascuns în Serbia şi aşezate, într'o mănăstire de la Ipec, unde se află şi acum. (Vedĭ viéţa Sf Nicodim, publicată de Episcopulŭ Iosifŭ Bobulescu. 1883 p. 74, seqq.).

duinţiĭ, fără îndoială. Are mare laudă acéstă sfântă mănăstire pentru învěţăturile bune ce aŭ fostŭ într'însa. Eşit'aŭ câţĭ-va Archiereĭ, Mitropoliţĭ şi Episcopĭ, şi alţiĭ mulţĭ s'aŭ proslăvitŭ pentru ostavulŭ (1) celŭ bunŭ şi obiceiurile călugărescĭ, care s'aŭ înmulţitŭ prin ostenelele sfinţilorŭ părinţĭ aducêndu-le şi sădindu-le de prin locurile cele maĭ alese, cum e : de la Ierusalimŭ şi de la S-ta Gora, şi de la creştinésca monarchie a Mosculuĭ. Fórte este veselă şi cuviósă acéstă sfântă mănăstire în tótă vremea, atâta pentru desfătăciunea loculuĭ, câtŭ şi pentru şederea archiereilorŭ, cariĭ, lăsându-şĭ scaunele s'aŭ sălăşluitŭ într'însa până la sfârşitulŭ vieţiĭ, cum aŭ fostŭ părintele Varlaamŭ, Teodosie Mitropoliţiĭ, şi acum prea sfinţia sa părintele Grigorie, lăsândŭ de a sa bună voie scaunulŭ Episcopieĭ Râmniculuĭ la létŭ 1764, s'aŭ sălăşluitŭ la Cozia, de unde s'a şi înălţatŭ la scaunulŭ Archierieĭ, făcêndŭ mare pohvală sfinteĭ Bisericĭ şi îndreptare părinţilorŭ, mângâere scârbiţilorŭ, pravilă călugărilorŭ, slava tinerilorŭ şi podóba bětrânilorŭ, cuviinţa locuitorilorŭ. Lăsat'aŭ în loculŭ sfinţieĭ sale Episcopŭ cu alegerea totŭ sfatulŭ pre iubitulŭ ucenicululŭ sfinţieĭ sale părintele nostru Kir Partenie Episcopulŭ Râmniculuĭ Nouluĭ Severin, iarăşĭ dintru acéstă sfântă mănăstire, fiindŭ împodobitŭ din copilărie cu schima călugărieĭ; fost'aŭ întru acea vreme egumen părintele Kiriu Kir Sofronie Archimăndritŭ învěţatŭ şi pedepsitŭ de sine cu multe ostenele aicea şi în ţéra Mosculuĭ la şcólele împărătescĭ, carele nu aşa fie-cum aŭ luatŭ egumenia, ci din tréptă în tréptă suindu-se, s'aŭ pusŭ cu alegerea Soboruluĭ».

Urméză apoĭ amintirea de alte mănăstirĭ : Bistriţa, Hureziĭ, Arnota, Govora şi altele; apoĭ amintesce de maĭ multe schiturĭ «cu vieţĭ alese călugărescĭ».

Vorbindŭ despre schitulŭ Pătrunsa, ḑice că este «schitŭ bunŭ de pétră, zugrăvitŭ şi cu cărţĭ bune românescĭ, date de fericitulŭ ctitorŭ, părintele săracilorŭ Climentŭ Episcopulŭ Râmniculuĭ, carele cu belşugŭ a datŭ milostenie celorŭ lipsiţĭ, şi multe suflete creştinescĭ aŭ rěscum-

(1) Rânduiala, tipiculŭ, regulamentulŭ.

păratŭ de la robie din mânile păgânilorŭ, pe vremea când aŭ luatŭ Turciĭ acéstă parte de locŭ de sub stăpânirea Nemțilorŭ; fost-aŭ într'a-cea vreme într'acéstă țéră multă jale și plângere, de care în vecĭ să ne păzéscă Dumnedeŭ; jefuire bisericilorŭ, robie creștinilorŭ, pentru care până la sânge s'aŭ nevoitŭ acestŭ părinte, arătându-se adevĕratŭ păstorŭ turmeĭ sale. Zidit'aŭ și acestŭ sfântŭ lăcașŭ pentru a sa vecĭnică pomenire; dar nu prea am vĕdutŭ părințĭ a-șezațĭ.»

Autorulŭ acesteĭ descrierĭ a Munteniei și Moldoveĭ a visitatŭ tóte mănăstirile din Muntenia și este unŭ călugărŭ născutŭ în Moldova; căcĭ, descriindŭ Moldova, vorbesce cu mare jale despre starea eĭ decădută sub Turcĭ și Fanarioțĭ, și dice însușĭ despre sine că s'aŭ născutŭ și aŭ trăitŭ în Moldova: «noĭ suntemŭ născuțĭ într'însa și lăcuitorĭ eĭ».

Spiritulŭ celŭ bunŭ alŭ monachismuluĭ ortodoxŭ românescŭ, în jumătatea de pe urmă a véculuĭ alŭ 18-lea, a căpătatŭ o nouă forță în devotamentŭ și sublimare evangelică, anume prin venirea și așe-zarea în România a unuia din ceĭ maĭ renumițĭ sichastri aĭ Biseriсeĭ ortodoxe de rĕsăritŭ. Acesta este renumitulŭ starețŭ Paisie. El, împreună cu 60 de ucenicĭ aĭ sĕĭ Românĭ, Grecĭ și Rușĭ, de împilările Turcilorŭ părăsiră Muntele Atonŭ și veniră în Moldova. Aicĭ fu bine primițĭ și protegiațĭ de Mitropolitulŭ Gavriilŭ Calimachŭ și de Domnulŭ Grigorie Calimachŭ, în anulŭ 1763; aŭ dobânditŭ spre petrecere mănăstirea Dragomirna în Bucovina, iar după luarea Bucovineĭ de Nemțĭ, starețulŭ, nevoindŭ a rĕmâné sub o stăpânire de altă lege, după cererea luĭ i se dădù în Moldova mănăstirea Seculŭ și apoĭ și Némțulŭ. Starețulŭ Paisie, prin înalta luĭ viéță monachicéscă, devenì o persónă admirată și stimată în tótă România, ba și în cele-alalte țĕrĭ ortodoxe; sub conducerea luĭ se formă o înaltă scólă atât de viéță înaltă evangelică, cât și de sciința căr-țiĭ. Acolo se îndreptaŭ toțĭ ceĭ doritorĭ de cuvioșie și de ocupație cu cartea. Paisie singurŭ era iubitorŭ de învĕțătură și maĭ alesŭ de limba grécă, pe care o învĕțase de la unŭ călugărŭ românŭ. Elŭ a trimisŭ dintre călugăriĭ tinerĭ pe Gherontie și pe Doroteiŭ,

ca să învețe limba grécă la Academia de la Bucurescĭ, care era în flóre.

Curêndŭ s'aŭ formatŭ împrejurulŭ luĭ Paisie o societate de cărturarĭ, carĭ se ocupaŭ cu traducerea cărţilorŭ din grecesce în românesce, şi în rusesce pentru călugăriĭ ruşĭ.

Dintre traducĕtoriĭ românĭ vomŭ însemna pe aceia alŭ cărorŭ nume se găsescŭ şi astădĭ în multe manuscrise şi în tipăriturĭ: Archimandritulŭ Macarie, cuviosulŭ Ilarion, Gherontie, stareţulŭ Mitropolituluĭ Grigorie alŭ Ungro-Vlachieĭ, cuviosulŭ Ierodiacon Stefanŭ, Schimonachulŭ Isaac, etc.; şi maĭ apoĭ esemplulŭ lorŭ a urmatŭ Mitropolitulŭ Grigorie IV-lea, carele începuse îndeletnicirile sale literare sub conducerea stareţuluĭ sĕŭ Gherontie, şi apoĭ împreună cu dînsulŭ.

Mănăstirea Némţuluĭ devenindŭ prin Paisie o adevĕrată reşedinţă de cuvioşie şi de cărturărie, direcţia cea bună a monachismuluĭ s'a rĕspânditŭ prin tóte mănăstirile din întréga Românie, prin călugărĭ formaţĭ în spiritul luĭ Paisie. Elŭ curênd a avutŭ ucenicĭ şi în Muntenia. Voiŭ amintì d. e. pe cuviosulŭ stareţŭ Gheorghie, ucenicŭ alŭ Stareţuluĭ Paisie, carele în anulŭ 1781, venindŭ în Muntenia, a dobânditŭ de la Mitropolitulŭ Grigorie bine-cuvîntarea de a restabilì schitulŭ pustiŭ Cernica şi a-lŭ preface în mănăstire dupre aşezămîntulŭ stareţuluĭ Paisie. Abnegaţia evangelică şi cuvioşia luĭ se păstréză până astădĭ în memoria bucurĕscenilorŭ celorŭ bătrânĭ. Stareţulŭ Gheorghie a întrodusŭ regulele stareţuluĭ Paisie şi în mănăstirea Căldăruşaniĭ, pe care maĭ în urmă Mitropolitulŭ Filaretŭ o a pusŭ totŭ sub administraţia luĭ.

După acéstă privire generală asupra stăriĭ politice şi bisericescĭ a Munteniéĭ din jumătatea de pe urmă a véculuĭ 18-lea, să trecemŭ la doĭ Episcopĭ însemnaţĭ aĭ Râmniculuĭ din acea epocă. Aceştia sunt Episcopiĭ Chesarie şi Filaretŭ, amândoĭ de naţiune română, şi fórte strânsŭ legaţĭ între dînşiĭ prin viéţa şi activitatea lorŭ, şi amândoĭ ucenicĭ aĭ prea demnuluĭ şi neuĭtatuluĭ archipăstorŭ Mitropolitulŭ Grigorie II-lea alŭ Ungro-Vlachieĭ. Eĭ amândoĭ, înainte de a fi Episcopĭ, aŭ fostŭ maĭ întâiŭ Archimandriţĭ aĭ Mitropolieĭ şi sub

Mitropolitulŭ Grigorie. Eĭ amândoĭ aŭ fostŭ ómenĭ învĕțațĭ în limba elină, și activĭ părtașĭ la traducerea și tipărirea cărțilorŭ române bisericescĭ. Date amărunte de viéța lorŭ anterióră ne lipsescŭ până acum. Chesarie în anulŭ 1773 fu înaintatŭ din Archimandritŭ la trépta de Episcopŭ alŭ Râmnicului, în loculŭ Episcopuluĭ Partenie.

Trebue să observămŭ aicĭ, că episcopia de Râmnicŭ a avutŭ o particulară norocire de a avé în fruntea eĭ o serie de Episcopĭ, distinșĭ prin sciință și prin râvnă de a rădica biserica și limba românéscă. Acéstă serie de Episcopĭ aleșĭ se începe dela Antimŭ Ivirénulŭ, carele celŭ întâiŭ a înființatŭ tipografia în Episcopia Râmniculuĭ (1705). După dînsulŭ urméză în deosebite timpurĭ: Damaschin, Inochentie, Climentŭ, Grigorie, Partenie, la carĭ în urmă s'aŭ adaosŭ Chesarie și Filaretŭ, cu carĭ acum ne ocupămŭ.

Chesarie, devenindŭ Episcopŭ Râmniculuĭ, a organisatŭ bine tipografia și s'a apucatŭ de retipăritŭ cărțile bisericescĭ. Intre persónele ce lucraŭ în tipografie se pomenescŭ: Ierodiaconulŭ Episcopieĭ Anatolie, unŭ fórte iscusitŭ caligrafŭ, elŭ prescria pentru tipografie de pe originalele traducerilorŭ românescĭ, orânduia șirulŭ cuprindereĭ cărțilorŭ; Monachulŭ Rafailŭ din mănăstirea Hureziĭ, carele era însărcinatŭ cu corectura tipăriturilorŭ, saŭ cum se dicea atuncĭ, era «diortositoriŭ»; s'aŭ maĭ adaosŭ în urmă Iordanŭ biv vel gramaticŭ Capadochianulŭ, carele avea însărcinarea de a alătura din noŭ traducerea română cu cea grécă, și a o maĭ îndrepta; și în fine Ieromonachulŭ Ioachimŭ de la Mitropolie, ca directorŭ alŭ tipografieĭ.

După ce Mitropolitulŭ Grigorie a isprăvitŭ traducerea *Mineelorŭ*, în anulŭ 1776, Episcopulŭ Chesarie, împreună cu Cosma Episcopulŭ de Buzĕŭ, aŭ propusŭ Mitropolituluĭ ca să-ĭ priméscă și pe dînșiĭ a fi părtașĭ cu ostenéla și cu cheltuiala la tipărirea Mineelorŭ în limba română. Mitropolitulŭ a primitŭ și a lăsatŭ asupra luĭ Chesarie tótă sarcina de a tipărì *Mineele*. Chesarie primì cu bucurie acéstă bine-voitóre însărcinare a Mitropolituluĭ, și nu cruța nicĭ cheltuială nicĭ ostenélă de a o esecuta cu tótă consciințiositatea. A pusŭ sciința sa în serviciulŭ lucrăriĭ acestia, îm-

podobindŭ saŭ ilustrândŭ fie-care carte cu câte o prefaţă, în carea se cuprindŭ noţiunĭ mitologice, istorice despre începutulŭ fie-căreĭ lunĭ, despre serbătorile păgânescĭ ale Romanilorŭ şi ale Elinilorŭ, orĭ ale Iudeilorŭ; despre superstiţiile remase la Românĭ de la strămoşiĭ Romanĭ păgânĭ, precum şi despre sĕrbătorile creştine; face istoriculŭ poporuluĭ românŭ, menţionéză evenimente istorice privitóre la istoria Ţĕreĭ-românescĭ, esprimă şi însuflă sentimente morale de pietate creştină şi de respectŭ către instituţiunile bisericeĭ nóstre ortodoxe. Aceste prefeţe sunt atât de instructive, maĭ alesŭ eşite din condeiulŭ unuĭ Episcopŭ românŭ, că noĭ n'amŭ pututŭ a ne oprì de a da câte un extractŭ din fie-care din aceste precuvîntărĭ, uneorĭ chiar bucăţĭ marĭ, maĭ alesŭ acolo unde se vorbesce de istoria poporuluĭ şi a ţĕreĭ române, a limbeĭ şi a literatureĭ bisericescĭ. Şi la acésta amŭ fostŭ îndemnatŭ şi de împregiurarea, că aceste cărţĭ sunt maĭ necunoscute învĕţaţilorŭ noştri de astădĭ, carĭ ceĭ maĭ mulţĭ nicĭ catadixescŭ a pune mâna pe o carte bisericéscă, şi mulţĭ din eĭ se fălescŭ a spune că nicĭ nu potŭ cetì litera cirilică, cu carea sunt tipărite cărţile nóstre bisericescĭ.

Tipărirea *Mineelorŭ* s'a începutŭ de Chesarie de la luna Octombrie. De aceea şi noĭ vomŭ începe analisa nóstră cu acéstă lună.

Mineiulŭ pe luna Octombrie 1776.

Chesarie în prefaţa acestuĭ *Mineiŭ* ne spune, că ideea de a tălmăcì mineele în românesce şi traducerea lor este a Mitropolituluĭ Grigorie, a căruia învĕţătură, râvnă şi ostenélă elŭ le descrie cu deamăruntulŭ, precum vom vedé maĭ josŭ. Chesarie maĭ întâiŭ face o scurtă ochire asupra culturuĭ divinŭ alŭ Bisericeĭ ortodoxe, începêndŭ de la timpurile Apostolilorŭ, şi anume: În timpulŭ Apostolilorŭ cultulŭ divinŭ se mărginea în scurte rugăciunĭ şi învĕţăturĭ împrumutate din Sânta Scriptură, şi în rădicarea pâneĭ, care ţinea loculŭ liturgieĭ de astădĭ. După ce s'a lăţitŭ în lume şi a ajunsŭ domnitóre credinţa creştină, atuncĭ urmaşiĭ Apostolilorŭ, Archiereiĭ

și dascălii Bisericeĭ din tóte țările, aŭ desvoltatŭ învĕțăturile lorŭ despre credința creștină și aŭ îmbogățitŭ cultulŭ divinŭ cu multe rugaciunĭ și servicii bisericescĭ.

Tóte acestea aŭ fostŭ scrise maĭ întâiŭ în limba grécă; maĭ pe urmă s'aŭ tradusŭ în limba slavonă de luminătorii némurilorŭ slavone, ce aŭ trăitŭ în deosebite timpurĭ și locurĭ. Românii, necunoscêndŭ limba grécă, s'aŭ servitŭ multŭ timpŭ în Biserica lorŭ cu cărțile slavone, fiindŭ în relațiunĭ maĭ de aprópe cu popórele slavone. Dar la urmă, ajungêndŭ acéstă limbă a fi cu totulŭ neînțelésă la Românĭ, păstorii Bisericeĭ românescĭ, adăpațĭ cu sciința literatureĭ slavone saŭ grecescĭ, s'aŭ sârguitŭ în totŭ chipulŭ a traduce cărțile bisericescĭ în limba românéscă, precum se vĕdŭ deja multe servicii bisericescĭ în limba nóstră. Lipsă mare se simte în timpulŭ de față de cele 12 *Minee* care cuprindŭ dilnicele servicii bisericescĭ ale tuturorŭ sfințilorŭ de preste anŭ, care până acum n'aŭ fostŭ traduse în limba nóstră; ci numaĭ așa numitele «minee obștescĭ», în care se cuprindŭ serviciele serbătorilorŭ celorŭ marĭ, iară pentru sfinții de tóte dilele în ele nu sunt decât numaĭ câteva servicii obștescĭ pentru toțĭ sfinții, d. e. pentru Mucenicĭ, pentru cuvioșĭ, etc., care se repetescŭ necontenitŭ maĭ în tóte dilele, una și aceeașĭ servire, cu schimbarea numeluĭ sântuluĭ dileĭ.'

Onórea traducerii și tipărireĭ *Mineelorŭ* în limba română, Episcopulŭ Chesarie o dă Mitropolituluĭ Grigorie, ale căruĭ sciință și râvnă Chesarie le descrie cu multă laudă, comunicându-ne și câteva notițe despre viața și activitatea acestuĭ însemnatŭ Mitropolitŭ românŭ. Reproducemŭ aicĭ chiar cuvintele luĭ Chesarie din prefața Mineiuluĭ pe Octombrie :

Acéstă lipsă de *Minee* vĕdêndu-o «păstoriulŭ Ungro-Vlachieĭ, pre carele véculŭ de acum și-lŭ socotesce șie de cinste, și patria sa se fălesce cu elŭ ca cu o podóbă, pré sfinția sa părintele Mitropolitulŭ Kiriu Kir Grigorie, carele neamulŭ trăgêndu-șĭ din Țéra-românéscă, și fiindŭ întru sațiŭ adăpatŭ de limba cea grecéscă, ce a isvoritŭ tóte slujbele (bisericescĭ), în câtŭ după învĕțătura limbeĭ să se pótă socoti asemenea cu ceĭ dintâiŭ păstorĭ aĭ Bisericeĭ grecescĭ, și vĕdêndŭ pre patrioții

săĭ lipsiţĭ de slujbele sfinţilorŭ celorŭ din tóte ḑilele, n'aŭ pututŭ suferì acéstă lipsire de folosŭ, ci vrêndŭ ca să împodobéscă biserica românéscă şi pre fiiĭ săĭ ceĭ duhovnicescĭ, cu rugăciunile sfinţilorŭ celorŭ din tóte ḑilele maĭ tare să-ĭ îngrădéscă, n'aŭ socotitŭ nicĭ ostenélă la tălmăcire, nicĭ cheltuială la tipărire. Ci la tălmăcire, când se putea uşura de grijele duhovnicescĭ, însuşĭ silindu-se, şi printr'aĭ săĭ ucenicĭ dupre datorie ajutându-se; iară la cheltuială însuşĭ încărcându-se. Fost'aŭ rugatŭ de noĭ amândoĭ Episcopiĭ ceĭ supuşĭ Sfinţieĭ Sale (1), ca să ne îngreueze şi pre noĭ, ca în tipografiile Episcopieĭ nóstre să mişcămŭ măcar degetele la greutatea cu carea se încărcase cele îngreuiate de vârstă şi de ostenele duhovnicescĭ umerile Sfinţieĭ Sale. Şi cu rugăciunĭ plecândŭ cea ferbinte râvnă a sa, s'aŭ datŭ la Episcopia Râmniculuĭ a se tipărì luna luĭ Octomvrie, şi cele ce urméză, după acésta alte două lunĭ». Apoĭ spune motivulŭ pentru ce a preferitŭ a începe tipărirea cu luna luĭ Octomvrie, anume, pentru că în acéstă lună Înalta Pórtă a bine-voitŭ a întărì vechile privilegiĭ ale ţĕreĭ, şi spre recunoscinţă către sfinţiĭ ce se serbéză în acéstă lună, şi cariĭ aŭ bine-voitŭ a însufla Înalteĭ Porţĭ aceste marĭ favorurĭ asupra *ticălóseĭ patriĭ* românescĭ.

La finele cărţiĭ se spune, că tipărirea cărţiĭ s'a făcutŭ cu tótă sârguinţa Mitropolituluĭ Grigorie, carele din noŭ a revĕḑutŭ şi coresŭ tălmăcirea ce era făcută maĭ dinainte dupre originalulŭ grecescŭ; iară aşezarea cuvintelorŭ românescĭ s'a făcutŭ sub direcţiunea Monachuluĭ Rafailŭ din mănăstirea Hureziĭ, sub direcţiunea tipografuluĭ principalŭ, cucerniculuĭ între preoţĭ Popa Constantinŭ Michailo Popovicĭ tipografulŭ Râmniculuĭ.

Luna Noembriŭ (1778).

În préfaţa *Mineiuluĭ* pe luna luĭ Noembriŭ, carele s'a tipăritŭ în anulŭ 1778, Chesarie face o repede ochire asupra istorieĭ Români-

(1) Pe atuncĭ în Muntenia eraŭ numaĭ două Episcopiĭ; a Râmniculuĭ şi a Buzeuluĭ. La 1776, când scrie Chesarie prefaţa, era la Buzeŭ Episcopŭ Cosma, carele după mórtea luĭ Grigorie s'a ridicatŭ la Mitropolia Ungro-Vlachieĭ. Episcopia de Argeşŭ s'a înfiinţatŭ abia la anulŭ 1793.

lorŭ din Dacia, istorie, pe carea o împarte în treĭ epoce maĭ marĭ saŭ maĭ micĭ. Epoca întâia cuprinde periodulŭ Dacieĭ înainte de cucerirea eĭ prin Romanĭ, apoĭ periodulŭ de la cucerire până la descălecarea luĭ Radu Vodă Negru. Acéstă epocă o numesce elŭ *Epoca răsbóielorŭ.* A doua epocă cuprinde timpulŭ de la Radu Negru până la Mateiŭ Basarabŭ, și o numesce Epoca *Zidiriĭ Mănăstirilorŭ.* A treia epocă se întinde de la Mateiŭ Basarabŭ până în ḑilele luĭ Chesarie, și o numesce Epoca *tălmăciriĭ cărţilorŭ* după slavonie pe limba românéscă. Acéstă tălmăcire, ḑice Chesarie, s'a începutŭ în ḑilele luĭ Mateiŭ Basarabŭ, s'a sporitŭ sub Şerbanŭ Basarabŭ, iară la cea desăvârșită podóbă a venitŭ sub Constantinŭ Basarabŭ Brancovénulŭ, prin osârdia luĭ Kir Damaschinŭ Episcopulŭ de Râmnicŭ. Apoĭ venindŭ la domnia de atuncĭ a luĭ Alexandru Ipsilantŭ, o represintă ca începutulŭ uneĭ noue epoce, a 4-a epocă de norocire pentru naţia română. Reproducemŭ aicĭ chiar cuvintele cu carĭ Chesarie proslăvesce domnia luĭ Ipsilantŭ, și vede în ea începutulŭ uneĭ ere de prosperitate pentru Românĭ.

«Fără nicĭ o sfială poţĭ numi epochă a patra, adică viac însemnatŭ, viaculŭ de acum alŭ Ţěreĭ românescĭ, care l'a făcutŭ însemnatŭ și în viacurile viitóre pomenitŭ domnia pré luminatuluĭ nostru Domnŭ Alexandru Ipsilantŭ Voevodŭ : căcĭ numaĭ în ḑilele Măriei Sale s'aŭ învrednicitŭ ţara a câştiga în scrisŭ de la pré puternica împěrăţie așezămînturĭ pentru a sa oblăduire. Pentru care, precum a se așeza s'aŭ străduitŭ Măria sa, aseminea a se urma cu folosŭ de obşte pururea a privighiatŭ înţelepciunea sa. Aceeașĭ înţelepciune aŭ întocmitŭ orânduială mănăstirilorŭ, urmândŭ canónelorŭ vieţeĭ călugărescĭ. Aŭ rĕdicatŭ dăjdile preoţilorŭ, după porunca Domnuluĭ ce este scrisă la cartea Leviţilorŭ. Şi pentru ca să plinéscă cuvîntulŭ Psalmistuluĭ, pre săracŭ și pre vĕduva va ajuta. Dândŭ pildă cu a sa bogată dare, aŭ pusŭ în mijlocŭ cutie, la carea din picăturile prisosuluĭ dândŭ fieşte-carele, să adaoge câtŭ unŭ izvorŭ curgătorŭ de charurĭ și rĕcoritorŭ, de ceĭ însetaţĭ din lipsă. Iară cea maĭ vrednică de pomenire faptă socotescŭ a fi acésta, că starea dăjdilorŭ ce era înfiinţată întru nestatornicie, Măria sa, după

ce cu sfatŭ deobşte aŭ aşezatŭ sumă, aŭ potrivitŭ vremea, ò iotă saŭ ò cirtă n'aŭ maĭ strămutatŭ, şi acéstă în vremĭ nestatornice. Însă acestea de obşte. Iară deosebitŭ viaculŭ Domnieĭ Sale l'aŭ însemnatŭ Craiova, carea, ca una ce e întâiŭ lăcuită de câtŭ tóte părţile Ţereĭ-românescĭ, măcar că unŭ viacŭ a petrecutŭ sub putérea luĭ Dichevalŭ cea răsboinică, măcar că s'a odihnitŭ într'unŭ viacŭ de anĭ 60 sub oblăduirea Basarăbilorŭ Banoveţĭ, ce aŭ fostŭ aşezaţĭ de Râmlenĭ să oblăduéscă cu titlu de Bănie, până când s'aŭ supusŭ celuĭ întâiŭ Domnŭ Radulŭ Voevodŭ ce se dice Negrŭ; măcar că s'aŭ înmulţitŭ subtŭ cea după vremĭ stăpânirea vecineĭ Austrieĭ. Însă nu pomenesce cu celŭ de acum viacŭ, încungiuratŭ cu linişte şi cu pace, maĭ multŭ de câtŭ în locurile cele ce se liniştescŭ prin cetăţĭ şi cu resbóie. Lăcuitoriĭ Craioveĭ ceĭ ce nu puteaŭ să-şĭ stăpânéscă vieţele, acum şi la prisosulŭ lorŭ nu se supără de stăpânitorĭ. Boerimea ce se uită pentru depărtare, se cercetéză nevĕdêndu-se, şi se miluiasce nearĕtându-se. Deci eŭ întru acestŭ viacŭ cu linişte petrecêndŭ, fiindŭ îndemnatŭ de sfinţia sa părintele Mitropolitulŭ ţereĭ, răvnitorulŭ patrieĭ şi eparchieĭ maiceĭ sale ceĭ trupescĭ şi fiiceĭ duhovnicescĭ (1), adaogŭ tălmăcirea şi tipărirea luneĭ luĭ Noemvrie».

Ca ostenitorĭ la tipărire se însémnă doĭ tipografĭ: Popa Constantinŭ şi Dimitrie Michaĭ Popovicĭ. Iară ca «Diortositorĭ şi tocmitorĭ la îndreptarea cuvintelorŭ limbeĭ românescĭ» Ierodiaconulŭ Anatolie şi monachulŭ Rafailŭ. Tipărirea s'a începutŭ la 1 Augustŭ şi s'a sfârşitŭ la 5 Octombre anulŭ 1778.

Mineiulŭ pe luna Decembre 1779.

În prefaţă Episcopulŭ Chesarie face o mică dare de sémă despre istoriculŭ chronologieĭ, din timpurile cele maĭ vechĭ şi până la era chreştină, carea se începe de la Nascérea Domnuluĭ Christos, care se

(1) Prin aceste cuvinte: «Eparchieĭ Maiceĭ Sale ceĭ trupescĭ» Chesarie vrea să spună, că Mitropolitulŭ Grigorie era originarŭ din Eparchia Râmniculuĭ, saŭ Oltenia, pre care elŭ o glorifică prin tipărirea Mineelorŭ la Râmnicŭ.

serbéză la 25 ale luneĭ luĭ Decembre. Era chreştină este stabilită dupre calculele chronografuluĭ Dionisie celŭ micŭ.

Tipărirea s'a începutŭ la 6 Februariŭ şi s'a sfârşitŭ la 2 Maiŭ.

Aceiaşĭ tipografĭ şi ostenitorĭ, ca şi maĭ susŭ. Anatolie spune despre sine, că a prescris maĭ întâiŭ dupre isvódele tălmăcitorilorŭ de la Mitropolie.

Mineiulŭ luneĭ luĭ Ianuarie 1779.

Prefaţa acestuĭ Mineiŭ este o dovadă de întinsele cunoscinţe istorice ale luĭ Chesarie, de înaltulŭ luĭ simţŭ naţionalŭ, de spiritulŭ pragmaticŭ şi filosoficŭ, cu carele elŭ privesce evenimentele istorice şi prefacerile, cărora este supusă natura şi cu ea omenirea. De aceea noĭ vom reproduce aicĭ maĭ tótă acéstă prefaţă, ca unŭ monumentŭ neperitoriŭ alŭ mareluĭ sufletŭ alŭ Episcopuluĭ Chesarie. După ce arată derivaţia numiriĭ luneĭ de la ḑeulŭ Ianus, carele va să ḑică *portariŭ*, căcĭ de la acéstă lună se deschide, se începe anulŭ. În acéstă lună, la anulŭ noŭ Romaniĭ schimbaŭ oficiele publice şi împărţiaŭ diregătoriele. Marele Constantinŭ, făcêndu-se întâiulŭ împăratŭ creştinŭ, aŭ adusŭ în creştinătate şi datina romană a anuluĭ noŭ la 1-iŭ Ianuariŭ, datină, carea de atuncĭ se păstréză şi la noĭ Româniĭ. Apoĭ, oprindu-se la Românĭ, tratéză despre orignea lorŭ în modulŭ următorŭ :

«Eŭ când vĕḑŭ principaturile Ţĕreĭ-românescĭ, că din vechime schimbă diregătoriele la începerea luĭ Ianuarie, anŭ noŭ numindu-lŭ şi prăznuindu-lŭ, întorcŭ ochiĭ meĭ înapoĭ la viacurile trecute şi deabea pomenite, credŭ cu gândulŭ ceea ce citescŭ prin istoriĭ, şi maĭ vârtosŭ pe istoriculŭ Dion, pre carele îlŭ întăresce Meletie Geografulŭ, cap. 24, scriindŭ pentru Misia, unde curatŭ vădésce, că Traianŭ împăratulŭ, după ce aŭ supusŭ pre Dachĭ cu pérderea luĭ Dichevalŭ, aŭ trecutŭ mulţime de Râmlenĭ în părţile acestea, făcându-ĭ pre uniĭ proştĭ lăcuitorĭ, pre alţiĭ stăpânĭ lăcuitorilorŭ. De unde se face nu fără de cuvêntŭ simberasma (1), că principaturile

(1) Συμπέρασμα : conclusie.

românescĭ, ca nisce apikiĭ (1) ale Râmlenilorŭ, urméză de la aducere și ale lorŭ obiceiurĭ. Iară când vĕḑŭ și pre istoriculŭ Bo, că arată pre marele Constandinŭ Impĕratulŭ, că arŭ fi avutŭ lucrurĭ ostășescĭ într'aceste locurĭ, la care și Meletie Geografulŭ, scriindŭ pentru Misia de susŭ, arată pre acestŭ sfântŭ împĕratŭ tăbărâtŭ cu oștile aprópe de Silistra, nu mĕ sfiescŭ a da socotélă, că Marele Constantinŭ, călcândŭ ale acestuĭ locŭ părțĭ, saŭ însușĭ întâiŭ aŭ adusŭ obiceiurile Râmlenilorŭ, saŭ le-aŭ întăritŭ găsindu-le, ca unŭ împĕratŭ alŭ Râmuluĭ celuĭ noŭ. Ci orĭ de la Traianŭ saŭ de la Marele Constantinŭ de se tragŭ cu urmarea aceste obiceiurĭ, nu facŭ filonichie. Insă eŭ dintru acéstea descoperŭ lucrurĭ minunate. Aflu linia némuluĭ românescŭ din vechiŭ trăgêndu-se din slăvitŭ némŭ alŭ Romanilorŭ (Valachĭ numindu-se după limba slovenéseă), a cărora slavă aŭ strălucitŭ împreună, unde șĭ-aŭ întins și sórele radele. Decĭ acéstă lună a luĭ Ianuarie este ca o planită, carea pórtă în sine pohvalele patrieĭ nóstre, este ca o planită, întru care se vĕdŭ pe anŭ o dată radele patrieĭ, este ca un sfeșnic carele și pusŭ subtŭ obrocŭ, prin crăpăturĭ și prin marginĭ ivesce lumina întru care se slăvia odată cele vechĭ viacurĭ ale Patrieĭ. O viacurĭ, viacurĭ! ce învechescĭ lucrurile și prefacĭ stările. Pravilă vechie dintâiŭ este dată în tótă lumea, ca să nască și să móră, ca să ia începere și sfârșitŭ tóte lucrurile. Stăpânulŭ alŭ tuturorŭ n'aŭ voitŭ să fie nicĭ unŭ lucru stătătoriŭ. Tóte câte veḑĭ și te minuneḑĭ, prin prefacere aŭ că se ducŭ la pierḑare, saŭ la óreșĭ-care schimbare. Veḑĭ acelŭ sóre, lipsesce; luna pătimesce și scade, stelele cadŭ; pogóră-te de la cele din ceriŭ și te uĭtă la aerŭ, acesta se preface în totŭ césulŭ, și vine de se face vîntŭ, norŭ, și plóie; pogóră-te la ape, dintr'acele marĭ gârle ce le numimŭ noĭ pururea curgĕtóre, unele cu totulŭ s'aŭ uscatŭ, altele aŭ schimbatŭ mătcele și drumurile, însușĭ okeanulŭ, lucrulŭ fireĭ ceĭ marĭ și taĭnicŭ, aciĭ de furtunĭ se înalță, aciĭ se smeresce, și când lipsescŭ furtunele nu lipsescŭ de la dînsulŭ vĕrsările și cele înapoĭ curgerĭ (2); cresce și se micșoréză în

(1) Ἀποικία: colonie.
(2) Fluxulŭ și refluxulŭ.

tóte ḑilele pe alocurea, în câtŭ póte cine-vaşĭ să hotărască cum că este odată să se usuce şi să se aducă întru nefiinţă cu totulŭ. Însuşĭ şi pămîntulŭ, de veĭ căuta, care-lŭ dovedescŭ nemişcatŭ şi întru sine statornicŭ, în unele locurĭ cade şi de duhŭ ascunsŭ se cutremură, în alte locurĭ de ape se afundă, saŭ de focŭ se arde. Decĭ când aceste marĭ trupurĭ şi viacĭnice óreşĭ-cum după vederea nóstră, sunt orînduite spre prefacere şi pierḑare, ce socotescĭ pentru cetăţĭ, stăpânirĭ şi împărăţiĭ, carele atâta sunt de muritóre şi stricăciόse, în câtŭ sunt şi aceia, căriĭ le-aŭ întocmitŭ; şi precum la ómenĭ sunt tinereţe, urméză vârsta bărbătéscă, bătrâneţele şi mórtea, aşa şi acestea aŭ începere, crescere, stare, înălţare, şi tóte le are pentru acésta ca să şi caḑă. Unŭ cutremurŭ din ḑilele luĭ Tiberie 12 slăvite oraşe ale Asieĭ le-aŭ surpatŭ; unŭ cutremurŭ în ḑilele Mareluĭ Constandinŭ 12 sate ale Cambanieĭ le-aŭ înghiţitŭ. Unŭ răsboiŭ alŭ Atíleĭ maĭ multŭ de o sută de oraşe le-aŭ prefăcutŭ în pulbere. Thivele cele vechĭ ale Egiptuluĭ de-abia auḑirea le pomenesce. Cele o sută de oraşe ale Crituluĭ abia cinevaşĭ le crede. Oraşulŭ Cárchidonuluĭ, alŭ Corinthuluĭ, alŭ Athineĭ, alŭ Spartieĭ, şi alte slăvite oraşe, ceĭ vechĭ le-aŭ văḑutŭ şi s'aŭ minunatŭ, noĭ auḑindu-le şi nevĕḑêndu-le, ne minunămŭ, ne spăĭmîntămŭ, că nu găsimŭ nicĭ semnele lorŭ. Sate amŭ ḑisŭ până acum şi oraşe, însă şi împărăţiĭ întregĭ şi stăpânirĭ numite se prăvălescŭ într'acea rîpă a pierḑăreĭ. Infloria odată Anadolulŭ, Asiria, Egipetulŭ şi India : era puternice la arme, era iscusite la minte. Greciĭ era întru minune la învĕţătură. Sórta acésta s'aŭ mutatŭ la Europa, aştéptă şi căderea eĭ, câtŭ îĭ veḑĭ şi înălţarea. Şi pentru ca să creḑĭ cele trecute ce nu veḑĭ, veḑĭ cele de acum ce le creḑĭ. Polonia cea ca o nemărginită, iată micşurată şi împărţită. Iezuviţiĭ ce duhovnicià şi pre taină împărăţià, din orânduiala lorŭ rĕdicaţĭ. Sfeţia din republică în despotie rĕdicată şi în monarchie. Bavaria în multe felurĭ bărduită, şi alte stăpânirĭ prefăcute în nouĕ oblăduirĭ. Maĭ întâiŭ necreḑute, iară acum vĕḑute şi pipăite. De unde se vede, că marele acela meşterŭ şi ziditorŭ, are pentru lucrurile omenescĭ multe felurĭ de chipurĭ, şi dupre plăcere, unde socotesce le şi potrivesce, şi pronia Dumne-

ḑeiască, alergândŭ cu umbletŭ fără sunetŭ, cu glăsuire fără de auḑire, ḑice unuia să se scóle și altuia să căḑă, unuia să împărățiască, altuia să se supuie, unuia să se ascunḑă, altuia să se ivéscă.

«Asemenea și oblăduirea Țereĭ-românescĭ, fiindŭ și maĭ multŭ supusă subt nestatornică pravilă a lucrurilorŭ omenescĭ, fiindŭ curgerea eĭ prin rîpe și petre ascunse, avêndŭ țĕrmurile eĭ fără limanurĭ, s'aŭ asemânatŭ stăpânirea eĭ cu paliriile (1), adica cu apele cele ce de diminéță până la o vreme curgŭ în susŭ, îară de la o vreme îșĭ întorcŭ curgerea lorŭ în josŭ. Se asémănă și cu curgerea măreĭ pe la Vizantia, pre care vêntulŭ austruluĭ când bate, îĭ pricinuésce curgerea într'o parte, și când de la méḑă-nópte bate, întórce curgerea înapoĭ. Întru acestŭ felŭ de grabnice mutărĭ s'aŭ aruncatŭ sórta Țereĭ-românescĭ. Când era ceĭ dintâiŭ lăcuitorĭ cu nume de Dachĭ, eĭ biruindŭ pre Râmlenĭ le luá dăjde, dupre cum iar Meletie scrie pentru Misia, și trecêndŭ dincóce haznelele le ținea ca în nisce visteriĭ în locurile apeĭ Argentieĭ (póte fi Argeșulŭ), iară de la Traianŭ s'aŭ supusŭ Dachiĭ plătindŭ eĭ dajde la Râmlenĭ, iară biruitoriĭ supușĭ. Întru acéstă supunere râmlenéscă s'aŭ oblăduitŭ până la Radulŭ Negru (?) létŭ 1080, saŭ după alțĭ istoricĭ 1313. De atuncea Banulŭ Craioveĭ supuindu-se luĭ Radu-Vodă, și unŭ trupŭ făcêndu-se totŭ principatulŭ Țereĭ-românescĭ, se oblăduia cu formă de autonomie de despotismos, și de alegere la diadochie a Domnieĭ, între fiiĭ și rudele Domnuluĭ saŭ dupre întâmplare între boiarĭ cu sfatŭ și priimința de obște a clirosuluĭ și a boiarilorŭ. Acéstă formă s'aŭ urmatŭ până la Laiota Basaraba Domnulŭ, létŭ 1454. La acesta s'aŭ supusŭ țéra strălucitóreĭ și pré puterniceĭ Porțĭ, plătindŭ dajde și oblăduindu-se cu privilegiurile sale. Care oblăduire la multe Domniĭ s'aŭ păzitŭ și țéra s'aŭ mulțămitŭ. Iară de la o vreme în multe reformĭ s'aŭ schimbatŭ, și de la Constandinŭ Vodă Basaraba Brâncovénulŭ cu totulŭ s'aŭ prefăcutŭ, precum este de toțĭ sciutŭ. Acum iarășĭ o suflare de vênt cu liniște, o prefacere a drepteĭ celuĭ pré înaltŭ aŭ adus curgerea oblăduireĭ

(1) Παλίρροιος : Fluxulŭ și refluxulŭ măreĭ

țereĭ la matca sa, aŭ oprită vênturile, aŭ potolită valurile care strîmbà cârma oblăduireĭ, și ne lăsândŭ corabia să ajungă la limanŭ, în multe rândurĭ o cufundá și o spărgea, de-abia scăpândŭ cŭ trupulŭ cârmuitoriulŭ. Țéra-românéscă s'aŭ asemĕnatŭ acum cu pàserea ce se numesce Finix, carele cu ale sale aripĭ aprindĕndŭ fócŭ, se aprinde și arde pre sineșĭ, și făcêndu-se cu totulŭ cenușă, iarășĭ din pulberea cenușeĭ se nasce și cresce. Așa și ea (Țéra-românéscă) cu lucrurile răsboiuluĭ, și de singură însășĭ între dînsa, și de alțiĭ ardêndu-se s'aŭ adusŭ măririle sale în cenușă și în pulberè. Și prin încenușata starea eĭ trăgêndŭ ochiulŭ milostivireĭ alŭ pré puterniceĭ nóstre împĕrățiĭ, adoa óră s'aŭ născutŭ și s'aŭ întocmitŭ în forma oblăduireĭ, cu carea se ocrotiá întâiŭ. Aŭ câștigatŭ bogatele milĭ ale împĕrățieĭ, dăruindu-se cu privileghiurile sale. Clirosulŭ bisericescŭ s'aŭ rĕdicatŭ în cinste, așeḑêndu-se scaunulŭ Mitropolieĭ la ședereą scaunuluĭ Chesarieĭ Capadochieĭ (1). Boerimea se înalță după linia familieĭ. Pămîntenii se protimisescŭ după cuvîntulŭ pravileĭ ceĭ politicescĭ. Strĕjniĭ se miluescŭ dupre datoria fireĭ și a creștinătățiĭ. Negustoria se sporesce avêndŭ curgerea slobodă. Dajniciĭ se adaogă nebănuindu-se de adăogirĭ de dajdĭ. Toțĭ petrecŭ în mulțămire rugându-se ca să caute din ceriŭ Domnulŭ asupra țereĭ aceștia ce este ca o vie sădită de mâna sa cea dumneḑeéscă, lucrată și ploată din darurile sale cele cerescĭ, ca să o feréscă de grindinĭ ce strică rodurile une-orĭ și asupra coptuluĭ. Fie Dómne mila ta spre noĭ, precum am nădăjduitŭ spre tine.»

Luna luĭ Februariŭ 1779.

Într'o prefață lungă Episcopulŭ Chesarie arată maĭ întâiŭ istoriculŭ luneĭ aceștia, de când ea s'a întrodusŭ la Romanĭ, și de-

(1) Până la anulŭ 1776, Mitropolitulŭ Ungro-Vlachieĭ avea între ierarchiĭ Bisericeĭ rĕsărituluĭ rangulŭ de precădere, ce-lŭ avuse odinióră Mitropolitulŭ Angireĭ, și titlu de *prea onorabilŭ și exarcŭ alŭ plaginelorŭ (laturilorŭ)*. Acum, creḑêndu-se că rangulŭ Mitropolieĭ Angireĭ nu era destulŭ de demnŭ pentru Mitropolia Ungro-Vlachieĭ, Patriarchulŭ Sofronie rĕdică Mitropolia la rangulŭ Mitropolieĭ *Chesarieĭ Capadochieĭ*. (Veḑĭ actulŭ patriarchalŭ, în *Condica Sfântă* Deasemenea: *Istor. biser.* Lesviodax p. 419—429).

rivă numirea eĭ de la rugăciunele și jertvele numite *Februa*, ce făceaŭ Romanii în acéstă lună pentru ceĭ rĕposațĭ. Fiind-că la Creștinĭ sĕrbătórea cea maĭ mare din acéstă lună este Întîmpinarea Domnuluĭ, când dreptulŭ Simeon a primitŭ în brațele sale pe pruncụlŭ Christos la 40 de ḑile dela nascerea sa, de aceea Chesarie maĭ tótă precuvîntarea sa o ocupă cu istoria dreptuluĭ Simeon și cu legenda luĭ despre promisiunea ce a avutŭ dela Duchulŭ sântŭ de a nu muri până ce nu va vedé cu ochiĭ pe Mesia celŭ preḑisŭ de Prorocĭ, la care ocasie elŭ a și pronunțatŭ imnulŭ sciutŭ : «acum slobodescĭ pre robulŭ tĕŭ, stăpâne, că aŭ vĕḑutŭ ochiĭ meĭ mântuirea ta», etc. Se adauge o cronologie a patriarchilorŭ din legea veche dela Adam până la Avraam, spre a se arăta viéța lor cea îndelungată; apoĭ face socotéla anilorŭ dela împĕratulŭ Ptolomeŭ până la Întîmpinarea Domnuluĭ, și a întregeĭ viețĭ a luĭ Simeon, pe care o crede a fi de 360 de anĭ.

Intr'o notiță spune că la personagiulŭ redacțiuniĭ s'a maĭ adaosŭ «Dumnialuĭ Iordan biv vel gramaticŭ Capadochianulŭ», carele a îndreptatŭ tălmăcirea acestuĭ Mineiŭ din limba elinéscă. Tipărirea s'a începutŭ la 9 Augustŭ și s'a sfîrșitŭ la Septembre 30.

Mineiulŭ luneĭ luĭ Martie 1779.

Chesarie începe prefața sa cu o descriere poetică a luneĭ luĭ Martie :

«Când ochiulŭ Ceriuluĭ, luminătoriulŭ lumeĭ, sórele celŭ simțitoriŭ, vine asupra zodieĭ Berbeceluĭ în luna luĭ Martie, ce veselie nu pricinuesce? Viderea nu se satură de privirea verdețeĭ, auḑirea se deștéptă și se plécă la musica paserilorŭ, ceea ce cu armonie rĕsună în dumbrăvile cele aurite de florĭ și de verdețurĭ, și tóte simțirile omuluĭ simtŭ cu bucurie unŭ duhŭ de viéță, ce le mișcă spre a lorŭ energie». Apoĭ face istoriculŭ luneĭ luĭ Martie, de cine și când s'a stabilitŭ : — de la «Romulŭ celŭ întâiŭ împĕratŭ alŭ Râmuluĭ», și s'a numitŭ de la *Mars* ḑeulŭ răsboiuluĭ. Trece apoĭ la creștinătate, și spune că în acéstă lună s'aŭ săvârșitŭ cele maĭ

marĭ evenimente ce se pomenescŭ în Biblie şi în tótă istoria creştinătăţiĭ, crearea lumeĭ, potopulŭ, izbăvirea Israiltenilorŭ din robia Egiptuluĭ, bine-vestirea sfinteĭ Fecĭóre, patimele şi mórtea Domnuluĭ Christos. Adaogę maĭ multe legende creştine, între carĭ şi legenda busuioculuĭ, carele crescea pe loculŭ Golgoteĭ, unde s'a răstignitŭ Domnulŭ, şi prin care s'a păstratŭ în memoria creştinilorŭ loculŭ unde s'a făcutŭ mântuirea lumeĭ, până ce acelŭ locŭ a ajunsŭ în mânile creştinilorŭ. De aceia busuioculŭ se întrebuinţéză până astăḑĭ la «osfeştanie». «O minunată lună a luĭ Martie, esclamă la urmă Chesarie, plină de dulcéţa văzduhuluĭ, încununată cu florĭ de bucurie, arătătóre de minunĭ, descoperitóre de taĭne dumneḑeescĭ! Pre dînsa Râmleniĭ ceĭ neluminaţĭ o cinstea cu ramurĭ şi cu florĭ; iară strănepoţiĭ lorŭ (din linia cărora şi noĭ 'ne tragemŭ), după ce s'aŭ luminatŭ, ĭ-aŭ încununatŭ ḑilele cu florĭ de pomenirile sfinţilorŭ».

Tipărirea acesteĭ cărţĭ s'a începutŭ la 15 Octombrie şi s'a sfârşitŭ la Decembrie 5. La personagiulŭ de maĭ înainte alŭ tipografieĭ se vede adaosŭ ca îngrijitorŭ saŭ directorŭ alŭ tipografieĭ «Kir Ioachim Ieromonachulŭ din sf. Mitropolie.»

Cu Mineiulŭ de pe luna acésta s'a isprăvitŭ şi activitatea şi viéţa demnuluĭ Episcopŭ Chesarie; căcĭ la sfârşitulŭ prefeţeĭ cetimŭ acéstă însemnare tipărită: «1780 Ianuarie în 9, întru o ḑi Joĭ cătrĕ séră, s'aŭ mutatŭ din viéţa acésta la viacĭnicele lăcaşurĭ acestŭ *plinŭ de râvnă sfântŭ părinte*, ce este maĭ susŭ numitŭ (Chesarie), care *cu mare dragoste fiind aprinsŭ spre folosulŭ de obşte*, s'aŭ apucatŭ a da în tipariŭ mineele pe lunĭ, cu multă cheltuiala sa. Cine va ceti aicĭ, să ḑică: «Dumneḑeŭ să-lŭ iarte!» Mórtea luĭ a fostŭ grabnică şi neaşteptată. În momentele cele de pe urmă, chemândŭ pre Archiereulŭ Filaretŭ, carele se vede că trăia la Râmnicŭ şi lucra împreună cu Chesarie la traducerea şi publicarea cărţilorŭ române bisericescĭ, l'a însărcinatŭ să continue editarea Mineelorŭ până la fine, ceea ce Filaretŭ, precum vomŭ vedé, a împlinitŭ cu tótă esactitatea şi osârdia, înlocuindu-lŭ întru tóte şi continuândŭ opera predecesoruluĭ sĕŭ.

Fotino ne spune, că în Ţéra-românéscă Episcopiĭ se puneaŭ prin scirea Domnuluĭ, cu alegerea Mitropolituluĭ şi a boerilorŭ (Istor. Dac. partea VI, epoca IV, cap. III, p. 165). Alegerea obştéscă şi încuviinţarea domnéscă a căḑutŭ pe Filaretŭ Archiereulŭ Miralichieĭ, amiculŭ luĭ Chesarie, şi *Condica sfântă* a Mitropolieĭ ne spune, că psifiarea luĭ Filaretŭ la Episcopie s'a făcutŭ la 3 Martie, adică aprópe douĕ lunĭ după mórtea luĭ Chesarie, care timpŭ a trecutŭ pentru sevârşirea formelorŭ bisericescĭ. Filaretŭ dar se bucura de favórea şi a domnuluĭ Alexandru Ipsilantŭ, şi a Mitropolituluĭ Grigorie şi a boerilorŭ divaniştĭ.

În *Condica sfântă* a Mitropolieĭ din Bucurescĭ găsimŭ acéstă însemnare despre alegerea şi rădicarea luĭ Filaretŭ la scaunulŭ Episcopieĭ de Râmnicŭ :

«De vreme ce sfânta Episcopie a rĕmasŭ făr de alŭ eĭ adevĕratŭ păstoriŭ, dându-şĭ obştésca datorie fericitulŭ Kyr Chesarie, cu porunca Pré sfinţituluĭ Archiepiscopŭ a Ţarigraduluĭ şi a tóteĭ lumĭ patriarchŭ Kyrio Kyr Sofronie, şi cu voia pré luminatuluĭ şi blagocestivuluĭ Domnŭ a tótă Ungro-Vlachie Ioan Alexandru Ipsilantŭ Voevodŭ, şi cu blagoslovenie pré sfinţii Sale Părinteluĭ Mitropolituluĭ ţĕriĭ Kyr Grigorie, amŭ întratŭ în sfânta Mitropolie a Bucurescilorŭ, unde se prăznuesce hramulŭ Sfinţilorŭ slăviţilorŭ şi întocma cu Apostoliĭ Împĕraţilorŭ Constantinŭ şi Elena, ca să facemŭ alegere pentru păstoriŭ la acéstă Episc., şi amŭ pusŭ întâiŭ pe cuviosulŭ Archimandritŭ a sfinteĭ mănăstirĭ Déluluĭ Kyr Grigorie (1), alŭ doilea pe cuviosulŭ Archimandritŭ a sfinteĭ mănăst. Bistriţiĭ Kyr Ştefan şi alŭ treilea pe sfinţia sa fratele Myreon Kyr Filaretŭ, care s'aŭ alesŭ maĭ dăstoinicŭ şi maĭ de folosŭ a fi păstoriŭ şi Episcopŭ la acéstă Eparchie, dreptŭ acésta li s'aŭ scrisŭ şi numele lorŭ într'acéstă condică».

Urméză apoĭ iscălitura Mitropolituluĭ Grigorie în limba grécă, apoĭ

(1) Acestŭ Archimandritŭ Grigorie Delénulŭ ne-a păstratŭ într'unŭ manuscrisŭ, scrisŭ de elŭ însuşĭ în anulŭ 1781, *Didachiele* saŭ predicele renumituluĭ Mitropolitŭ Antimŭ Ivirénulŭ rostite de elŭ românesce în Mitropolia Bucurescilorŭ. Manuscrisulŭ l'am găsitŭ eŭ şi l'am depusŭ la Academie spre tipărire, cea ce s'a şi realisatŭ în anulŭ trecutŭ 1886.

iscăliturile a 8 Archiereĭ, între carĭ şi a Episcopuluĭ de Buzĕŭ Cosma, tóte totŭ grecesce. (Veḑĭ *Biser. Ortod. rom.* Sept. 1885 p. 659).

Totŭ din *Condica sfântă* se vede, că înainte de alegerea luĭ Filaretŭ la Episcopia Râmniculuĭ, se ivise în Bucurescĭ îndoiala, dacă n'arŭ fi contra canónelorŭ ca pre Filaretŭ, carele avea deja titlu de Mitropolitŭ alŭ Myrelorŭ-Likieĭ, să-lŭ pogóre la rangulŭ de Episcopŭ. Cu acéstă întrebare Domnulŭ Alexandru Ipsilantŭ s'a adresatŭ la Patriarchulŭ ecumenicŭ Sofronie, şi acela respunde aşa Mitropolituluĭ Grigorie: «Fiindŭ că ni s'a raportatŭ de către bine-cinstitoriulŭ şi prea înălţatulŭ şi prea creştinesculŭ Domnitoriŭ alŭ Ungro-Vlachieĭ Domnulŭ Alexandru, fiulŭ nostru celŭ în Christos Dumneḑeŭ prea iubitŭ şi multŭ doritŭ, că Episcopia Râmniculuĭ cea supusă Mitropolieĭ tale, a rĕmasŭ fără de stăpânŭ şi se chiamă prin votulŭ comunŭ şi alegerea canonică, spre primirea acesteĭ regulate succesiunĭ, Mitropolitulŭ titulariŭ alŭ Myrelorŭ, D. Filaretŭ, ca celŭ ce este vrednicŭ şi învĕţatŭ în conducerea poporuluĭ; şi amŭ fostŭ întrebatŭ de către Înălţimea Sa, dacă este posibilŭ ca din Mitropolitŭ titulariŭ să se strămute la o Episcopie, şi noĭ rĕspunḑêndŭ scriemŭ pe largŭ Înălţimeĭ Sale şi dămŭ voie pentru o asemenea strămutare. Decĭ scriindŭ, poruncimŭ pré sfinţieĭ tale ca să facĭ o asemenea strămutare şi să stabilescĭ pre titularulŭ Mitropolitŭ alŭ Myrelorŭ D. Filaretŭ, archiereŭ şi episcopŭ actualŭ, legalŭ şi canonicŭ alŭ Episcopieĭ ceĭ văduve a Râmniculuĭ, etc.» 1780 Mart. 3 (ibid. p. 657—59).

Asupra origineĭ şi naţionalităţiĭ Episcopuluĭ Filaretŭ nu sunt până acum eşite la ivélă date sigure. Din o corespondenţă grecéscă între Patriarchulŭ Neofitŭ şi Filaretŭ, ca Mitropolitŭ alŭ Ungro-Vlachieĭ, Prea sfinţia sa Archiereulŭ Ghenadie Enăceanulŭ, carele posede acea corespondenţă, conchide că Filaretŭ arŭ fi fostŭ de origină Grecŭ. Reproducemŭ şi noĭ pasage din acele scrisorĭ, precum ni le predă Prea sfinţia sa Ghenadie în revista *Biser. Ort. rom.* anulŭ V. p. 318. Patriarchulŭ Neofitŭ scrie luĭ Filaretŭ: «Ne-amŭ adusŭ aminte din scrisorile vóstre de relaţiunile nóstre cele vechĭ, şi Ne-am representatŭ ca înaintea ochilorŭ actele dintre noĭ, când eramŭ petrecêndŭ pe lângă pururea amintitulŭ bătrânulŭ nostru, prea ferici-

tulŭ Partenie alŭ Târnovuluĭ.» — Filaretŭ îĭ rĕspunde: «Trebue să recunóscemŭ, Înaltŭ prea sfântulŭ meŭ Domnŭ şĭ Stăpânŭ, că mulţĭ îşĭ schimbă ideile cu demnităţile înalte, însă nobleţa şi liberalitatea Înaltŭ prea sfinţieĭ Vóstre ceĭ împodobite de Dumneḑeŭ, cu tóte că dupre vrednicie s'a ornatŭ cu trépta celeĭ maĭ înalte demnităţĭ creştine, a rĕmasŭ în aceeaşĭ posiţiune, şi făcêndŭ ca unŭ Archipăstoriŭ alŭ luĭ Christos, îşĭ aduce aminte şi se arată cu condescendenţa cea maĭ mare. Pentru acésta şi nicĭ a fostŭ posibilŭ ca să se ştórgă din sfânta Vóstră memorie umila mea persónă, cu tótă lungimea timpuluĭ şi cu tótă măreţia demnităţeĭ, ci vĕ aduceţĭ încă aminte şi acum şi rechemaţĭ acele relaţiunĭ vechĭ, carĭ îmĭ permitŭ şi mie a ḑice: Şi ce póte fi pentru mine maĭ mare, maĭ plăcutŭ şi maĭ fericitŭ?»

Din aceste două pasage eŭ încă nu mĕ potŭ convinge că Filaretŭ n'a fostŭ românŭ. Se póte ca Partenie Mitropolitulŭ Târnovuluĭ să fi trăitŭ în Bucurescĭ, ca mulţĭ alţĭ archiereĭ grecĭ, destituiţĭ orĭ paretisiţĭ de la eparchiele lorŭ din Turcia, carĭ veneaŭ apoĭ şi ţrăiaŭ în România, alipindŭ pe lângă dînşiĭ pentru serviciŭ tinerĭ monachĭ orĭ şi mirenĭ nu numaĭ dintre Grecĭ, dar şi dintre Românĭ, precum a pututŭ să fie Filaretŭ, carele după mórtea stareţuluĭ sĕŭ grecŭ a continuatŭ studiile şi cariera sa bisericéscă în ţéră. Admiţêndŭ că elŭ arŭ fi fostŭ de origină grecŭ, precum afirmă prea sfinţitulŭ Ghenadie Enăcénulŭ, nu putemŭ să nu recunóscemŭ că elŭ pe deplinŭ şi-a însuşitŭ limba, sentimentele şi trebuinţele naţionale românescĭ, şi a lucratŭ în tótă viéţa sa ca celŭ maĭ eminentŭ Românŭ, precum odiniórǎ neuĭtatulŭ Episcopŭ alŭ Râmniculuĭ şi Mitropolitŭ Antimŭ Ivirénulŭ.

Filaretŭ, devenindŭ Episcopŭ alŭ Râmniculuĭ, a desvoltatŭ acolo tótă activitatea sa literară. Tipografia o a menţinutŭ în aceeaşĭ stare şi cu acelaşĭ personalŭ ca şi sub Chesarie.

Cea maĭ însemnată lucrare a luĭ Filaretŭ în literatura bisericéscă este continuarea tipăririĭ *Mineelorŭ*. *Mineiulŭ* pe luna Aprilie se începuse încă trăindŭ Chesarie, anume de la 9 Decembrie, dar s'a sfârşitŭ la 29 Ianuarie, când Chesarie era mortŭ. De aicĭ se vede

iarăşĭ că Filaretŭ era la Râmnicŭ, şi politicesce era alesŭ Episcopŭ, de şi încă nu se isprăvise lucrările pentru confirmarea luĭ bisericéscă. Lucrarea luĭ Filaretŭ se începe de la prefaţa luneĭ luĭ Aprilie. Elŭ încă ilustréză *Mineele* sale cu prefeţe arĕtătóre de erudiţia luĭ şi bisericéscă şi profană.

Luna Aprilie o începe cu jalea sa pentru mórtea luĭ Chesarie, în modul următoriŭ : «De aŭfostŭ altă dată luna luĭ Aprilie cea maĭ pricinuitóre de veselie, pentru cacĭ fiindŭ cea de alŭ doilea a primăvereĭ, întru carea înălţându-se sórele, îşĭ adaogă căldura, şi îndémnă tótă firea spre rodirea celorŭ de mâna ziditoruluĭ sădite seminţe; dar pentru căcĭ nu s'aŭ învrednicitŭ cununiĭ ceĭ care i s'ar fi împletitŭ de înţelepciunea luminătoruluĭ ce aŭ apusŭ de la noĭ, ḑicemŭ, prea iubituluĭ nostru întru Christos frate, şi cu tótă învĕţătura împodobitŭ, ferictuluĭ Episcopŭ Kyr Chesarie, acum nu i se cuvine a se împodobi cu străine florĭ, ci cu jale se cade a-şĭ arĕta mâhnirea, ne primindŭ mângâiare, pentru căcĭ i s'aŭ luatŭ mirele, prin carele aştepta a i se alcăltui cununa începĕturiĭ, precum şi la cele-lalte lunĭ, şi pentru care i se cuvinea a se bucura. Dar fiindŭ-că la acestŭ lucru alŭ tălmăcituluĭ *Mineelorŭ*, şi la îndemnarea tipărituluĭ lorŭ, nu numaĭ la unŭ sfatŭ amŭ fostŭ din începutŭ, ci şi la osârdie cu asemeneaşĭ râvnă, şi maĭ vârtosŭ poftindu-ne fericitulŭ, şi la cele dupre urmă césurĭ ale sfârşituluĭ vieţeĭ prin însuşĭ rostulŭ sĕŭ, ca să nu contenimŭ lucrulŭ, ci după putere a ne sili, spre săvârşirea aceluĭ deobşte folositorŭ, şi bisericeĭ împodobitoriŭ lucru; pentru aceea, împlinindŭ frăţésca poruncă şi săvârşindŭ râvna păstorescă, precum fericitulŭ a suferitŭ iuţimea geruluĭ, a ostenelelorŭ trecutelorŭ lunĭ de iarnă, aşa şi noĭ nu fugimŭ de păliciunea sóreluĭ a lunelorŭ celorŭ de vară, ci prin ajutorulŭ Domnuluĭ ne vomŭ sili a suferi arsura ḑileĭ. Insă fericitulŭ în lunele cele trecute materie bogată aŭ pusŭ întru predosloviĭ, împodobindu-le cu istoriĭ de numele lunelorŭ de la cine şi pentru ce pricină sunt puse, şi arătândŭ întru dînsele ce taĭne s'aŭ săvârşitŭ şi ce folosŭ de la ziditorulŭ lumeĭ întru dînsele lumea aŭ dobânditŭ». Filaretŭ spune maĭ departe, că dacă arŭ fi vrutŭ şi elŭ să urmeze esem-

plulŭ luĭ Chesarie, arŭ fi pututŭ să spună, că luna luĭ Aprilie la Elinĭ se numia Thargilion, și causa pentru ce se numia așa; că Galiĭ o numescŭ Avril, póte că de la Împěratulŭ Avrilianŭ; că Aprilie se derivă de la verbulŭ *aperire* (a dischide), de unde și Greciĭ în limba *aplà* o numescŭ ὄνοιξις. Dar crede că este maĭ bine a se lăsa ca să se caute aceste lucrurĭ în cărțile profane, iară noĭ să ne îndeletnicimŭ maĭ multŭ a cunósce pre ziditorulŭ din zidirile sale cele vĕḑute, etc.

Personalulŭ tipografieĭ și sub Filaretŭ a continuatŭ a fi acelașĭ ca și sub Chesarie.

Mineiulŭ pe luna luĭ Maiŭ, 1780.

Tipărirea acestuĭ *Mineiŭ* s'a începutŭ la 1-iŭ Februariŭ și s'a isprăvitŭ la 24 Martie. În prefață Filaretŭ, imitândŭ pre Chesarie, arată că numele acesteĭ lunĭ este romanŭ, și se derivă saŭ de la *Maiores*, pentru că ar fi fostŭ dedicată în cinstea senatorilorŭ și a altorŭ ómenĭ marĭ (maiores) aĭ cetățiĭ Romeĭ, saŭ de pe numele mumeĭ ḑeuluĭ Mercur, carea se numia *Maia*. Spune, că la 1-a ḑi a luneĭ acesteia Romaniĭ prăznuiaŭ târnosirea templuluĭ ce făcuse Sabiniĭ în onórea ḑeilorŭ numițĭ *Lares;* iară jupânesele jărtfiaŭ buneĭ lorŭ ḑeóe Favna în casa mareluĭ lorŭ Archiereŭ, la care ocasiune nu participa nicĭ unŭ bărbatŭ, ba și idoliĭ de partea bărbătéscă se învăliaŭ. La 9 ale luneĭ serbaŭ pe *Lemures* saŭ *Remures*, pre care ĭĭ credeaŭ duhurĭ făcĕtóre de rĕŭ, saŭ suflete neastâmpĕrate ale morților, carĭ veniaŭ a supĕra pre ceĭ viĭ, și se credea, că prin acéstă serbare óre-cum ĭĭ exorcéză saŭ astîmpără. La 24 ale luneĭ se făcea ceremonia numită *Regifugium* spre amintire de isgonirea luĭ Tarquiniŭ celŭ mândru din Roma. Venindŭ la epoca creștină, spune că serbătórea cea maĭ mare din acéstă lună este serbarea sfințilorŭ împĕrațĭ Constantinŭ și Elena, patroniĭ legiĭ creștinescĭ și începĕtoriĭ împĕrățieĭ nóstre ceĭ pravoslavnice; că deși acéstă ḑi se prăsnuesce și în alte țĕrĭ creștine, dar nicăirea nu se serbéză așa de luminatŭ ca în Țéra-

românéscă, «căci numai aici se închipuesce stăpânirea creştinéscă mai luminatŭ decât în tóte laturile, şi mai alesŭ acum în auritulŭ viaculŭ nostru ce curge, înduoitŭ şi întreitŭ se cade nouĕ a ne bucura pentru luna lui Maĭ, pentru că nouĕ acum totŭ Maĭ ne este viéţa şi petrecerea, fiindŭ-că avemŭ patroni şi ocrotitori Părinte şi Fiŭ, adică pre pré sfinţitulŭ nostru păstoriŭ, şi pre pré luminatulŭ nostru Domnŭ, carii ţinŭ crucea lui Christosŭ, şi oblăduescŭ ţéra cu bună chibzuire şi cu tótă pravoslavia. Domnulŭ revarsă milĭ împĕrătescĭ; îmbogăţesce săracĭ, rădică din gunoiŭ némurĭ, mângâe scârbiţĭ, ocrotesce sermanĭ, şi tóte cele-lalte darurĭ ce s'aŭ împărtăşitŭ atât de la împĕratulŭ cerescŭ, cât şi de la celŭ pămîntescŭ milostivulŭ nostru împĕratŭ le revarsă în ţéră, şi ca un sóre ne încăldesce pre toţĭ. Păstoriulŭ iarăşĭ cu plóia darurilorŭ duhovnicescĭ rîuréză toţĭ lăcuitoriĭ, şi povăţuesce tóte oile sale spre păşunea sufletéscă nu numaĭ cu cuvîntulŭ prin învĕţăturĭ duchovnicescĭ, ci şi *prin dascălĭ şi învĕţătorĭ* adapă totŭ norodulŭ, şi prin cărţĭ ce se tipărescŭ de totŭ folosulŭ sufletescŭ şi de mare podóbă a Bisericeĭ, precum şi *cu aceste Minee*. Ci maĭ vârtosŭ cu însuşĭ fapta şi cu pilda vieţeĭ sale ceĭ sfinte, a căreea lumină o vĕdŭ fii ceĭ ce nu clintescŭ ochiĭ la sóre şi proslăvescŭ pre părintele celŭ cerescŭ. Şi liniştea ce avemŭ, şi orĭ-ce bine altŭ dobândimŭ, nu se cade a socoti. că se pricinuesce de altŭ undeva, fără numaĭ din vistieria bunătăţilorŭ acestorŭ doĭ oblăduitorĭ. . . . . Şi de este adevĕratŭ cuvîntulŭ Evangheliei, că din rodŭ se cunósce pomulŭ, póte fieştecarele din buna urmare a oblăduitorilorŭ politicĭ a pricepe înalta înţelepciune a Domnuluĭ, şi din tocmită chibzuire a purtătorilorŭ de grijă a Bisericeĭ — podóbele sufletescĭ ale mareluĭ păstoriuluĭ nostru, a *căruia odraslă şi răposatulŭ părinte Chesarie aŭ fostŭ*, care cu câte rodurĭ sufletescĭ aŭ îndulcitŭ gâtlejulŭ eparchioţilorŭ sĕĭ socotimŭ a nu putea a se tăinui nicĭ de însuşĭ zavistniciĭ bunătăţilorŭ».

Vorbesce apoĭ cu întristare, că până astădĭ aŭ rĕmasŭ între Românĭ resturĭ din basnele păgânescĭ, ce eraŭ lipite de luna luĭ Maiŭ, precum: La 1-iŭ Maiŭ esŭ la primblărĭ pe la grădinĭ, unde

se tăvălescŭ pe érbă, credêndŭ că prin acésta vorŭ fi sănătoşĭ tótă vara. Totŭ rĕmăşiţă din păgânătate este şi obiceiulŭ, că în ḑiua Sf. Gheorghie îşĭ împodobescŭ pragurile uşilorŭ şi stâlpiĭ porţilorŭ cu érbă verde. Maĭ este o serbătóre ruşinósă, ce o numescŭ «Ropotinŭ», ce o serbéză Marţĭ în a treia septămână după Pascĭ, şi o numescŭ şi serbătóre a draculuĭ, când babele facŭ, cum ḑicŭ ele, în pofida draculuĭ «ţesturĭ» (tavale de lutŭ).

Mineiulŭ pe luna Iuniŭ, 1780.

Tipărirea s'a începutŭ la 26 Martie şi s'a isprăvitŭ la 16 Maiŭ. În prefaţă, Filaretŭ arată că numele acesteĭ lunĭ uniĭ îlŭ derivă de la ḑicerea latină *Iuniores* (ceĭ maĭ tinerĭ), că adică arŭ fi fostŭ dedicată senatorilorŭ celorŭ maĭ tinerĭ, precum Maiŭ arŭ fi fostŭ dedicată senatorilorŭ celorŭ maĭ bĕtrânĭ; alţiĭ o derivă de la ḑeóea Iuno, sora saŭ soţia luĭ Jupiter; Filaretŭ preferă derivaţia cea dintâiŭ. La Elinĭ acésta lună se numia *Ekatonveon*, care însémnă o sută de boĭ, pentru că în acéstă lună, care la Elinĭ începea anulŭ, eĭ jertfiaŭ o sută de boĭ, prin care mulţămiaŭ prin anticipaţie pentru belşugulŭ anuluĭ. Venindŭ la epoca creştină, ḑice, că în acéstă lună sfinţiĭ Apostolĭ s'aŭ împrăştiatŭ în tótă lumea spre a predica Evangelia, şi înainte de acésta s'aŭ întăritŭ prin postŭ şi rugăciune. De aceea şi Biserica creştină a orânduitŭ a se posti în acéstă lună postulŭ sfinţilorŭ Apostolĭ; şi închee, arĕtândŭ însemnătatea posturilorŭ stabilite de biserică pentru perfecţionarea morală a creştinilorŭ, şi îndémnă pre toţĭ a le păzi cu religiositate.

Mineiulŭ pe luna luĭ Iuliŭ, 1780.

S'a început la 18 Maiŭ şi s'a sfârşitŭ tipărirea la 18 Iulie. În prefaţă Filaretŭ spune, că Împĕratulŭ romanŭ Marcŭ Aureliŭ a numitŭ acéstă lună cu numele luĭ Iuliŭ Cesariulŭ, carele s'a născutŭ în acéstă lună, şi a reformatŭ Calendariulŭ Romanilorŭ. Spune, că Romaniĭ în acéstă lună aveaŭ maĭ multe serbătorĭ, anume : la 6 lea

luĭ Iuliŭ serbaŭ amintirea de mântuirea Romeĭ prin muma luĭ Coriolanŭ; la 12 Iuliŭ serbaŭ cu mare pompă ḑiua nascereĭ luĭ Iulie Cesariulŭ; la 24 se făcea masă mare Archiereilorŭ saŭ pontificilorŭ romanĭ; la 28 jertfiaŭ câţĭ-va cânĭ, spre a opri căldura cea mare a luneĭ, pentru care ḑilele acelea se numiaŭ *Canicule*, iară uniĭ le numiaŭ ale leuluĭ, fiindŭ-că în acele ḑile sôrele se află în zodia leuluĭ. Trecêndŭ la epoca creştină, Filaretŭ se opresce la serbarea S-tuluĭ Prorocŭ Ilie, ce se prăsnuesce la 20 ale acesteĭ lunĭ, şi amintesce trăsurile principale, cu care se descrie acestŭ prorocŭ în Biblie; spune că în acéstă lună a încetatŭ potopulŭ şi s'a opritŭ corabia luĭ Noe pe munţiĭ Araratŭ.

Iară pentru Românĭ spune, că este însemnată acéstă lună prin aceea, că în ea s'aŭ adusŭ în ţéră môştele S-tuluĭ Dimitrie Basarabov, carele a izbăvitŭ ţéra de ciumă, şi alŭ doilea că în acéstă lună «s'a stinsŭ flacăra răsboiuluĭ între Inalta Pórtă şi între împěrăţia Rusieĭ.»

Aducerea môştelorŭ S-tuluĭ Dimitrie Basarabov în Bucurescĭ, de care amintesce aicĭ Episcopulŭ Filaretŭ, a fostŭ contimporană cu Episcopiĭ Chesarie şi Filaretŭ, anume în timpulŭ răsboiuluĭ Rusieĭ cu Pórta (1769—1774); după ce a cuceritŭ Ruşciuculŭ, generalulŭ Salticovŭ a ocupatŭ totŭ teritoriulŭ de pe malulŭ Dunăreĭ până la Cernovoda, între care şi satulŭ Basarabov, carele este aprópe de Ruşciuc pe ţermulŭ rîuluĭ Lom, unde se aflaŭ din vechime, de pe timpurile regilorŭ bulgaro-românĭ. Generalulŭ rusŭ a luatŭ acele sfinte môşte cu dreptulŭ de cuceritoriŭ şi voiá să le trimită în Rusia. Sosindŭ în Bucurescĭ cu sfintele môşte, un neguţătoriŭ anume Hagi Dimitrie, fiindŭ în relaţiunĭ de aprópe cu generalulŭ, l'a rugatŭ să dăruéscă acele sfinte môşte Ţereĭ-românescĭ, ca o despăgubire pentru prăḑile şi jafurile ce a suferitŭ ea în timpulŭ răsboiuluĭ.

(Veḑĭ *Sinaxariulŭ* de la 27 Octom. în *Mineele* din mănăst. Némţuluĭ. Ediţia 1846.)

Mineiulŭ pe luna Augustŭ, 1780.

Tipărirea luĭ s'a începutŭ la Iulie 23, și s'a isprăvitŭ la 24 Septembriŭ. În prefață Filaretŭ ne spune, că acéstă lună îșĭ trage numirea de la împěratulŭ Romanilorŭ Octavianŭ Augustŭ; dar la noĭ Creștiniĭ este potrivită acéstă numire și în acea privire, că în acéstă lună se serbéză douě *auguste* saŭ prea strălucite praznice creștinescĭ : unulŭ la 6 ale luneĭ, proslăvita Schimbare-la-față a Domnuluĭ, când s'a manifestatŭ slava luĭ cea dumnedeéscă S-ților Apostolĭ pe muntele Taboruluĭ; alŭ doilea, la 15 ale luneĭ, Adormirea Sfinteĭ Fecióreĭ Marieĭ, după carea ea s'a înălțatŭ cu trupulŭ la ceriŭ.

Mineiulŭ pe luna Septembriŭ.

In esemplarele ce le-amŭ avutŭ la îndemână lipseaŭ frontispiciulŭ și prefața; dar de sigurŭ că și acestŭ Mineiŭ a avutŭ prefață, ca și tóte cele-alalte.

Spre dovadă ne raportămŭ la ediția făcută în anulŭ 1805, la Buda, de doctorulŭ și profesorulŭ Ioanŭ Molnar cu cheltuiala Episcopuluĭ de Argeșŭ Iosifŭ. Mineiulŭ acesta are prefață ca și tóte cele anterióre și după acelașĭ modelŭ, precum amŭ vědutŭ în urmă. De și nu putemŭ decide cine este autorulŭ eĭ, Filaretŭ saŭ altulŭ, totușĭ dămŭ aicĭ cuprinderea eĭ. Observămŭ totŭ-odată că sub acéstă precuvîntare nu se pune subscrierea autoruluĭ, ca la cele-alalte *Minee* tipărite la Râmnicŭ, carĭ tóte la precuvîntărĭ aŭ subscrierea autorilorŭ : Chesarie orĭ Filaretŭ.

Luna acésta, se dice în prefața de la Buda, lună care este a șéptea de la Martie, la Evreĭ, înainte de robia Vavilonuluĭ, se dicea *Athanim;* iar după robia Vavilonuluĭ, *Tier.* In acéstă lună Evreiĭ, după aducerea rodurilorŭ, făceaŭ prasniculŭ corturilorŭ spre amintirea de petrecerea cea de 40 de anĭ în pustie. La Evreĭ maĭ era însemnată acéstă lună, căcĭ în curgerea eĭ a primitŭ Moisi a doua

óră tablele legeĭ pe muntele Sinaeĭ; în ea s'a începutŭ la Sinaia facerea cortuluĭ Mărturieĭ; în ea odată în anŭ preotulŭ celŭ mare intra în sfânta sfintelorŭ, aducêndŭ jertfă pentru sine şi pentru poporŭ; în ea s'a sfinţitŭ templulŭ luĭ Solomon şi s'a strămutatŭ în elŭ sicriulŭ legeĭ; de la ea se începea periodulŭ iubileuluĭ de 49 anĭ, saŭ cele 7 săptĕmânĭ de anĭ.

Romaniĭ aŭ numitŭ luna acésta *September*, adică a şéptea de la Martie, când Cesariulŭ Augustŭ a stabilitŭ începerea indictionuluĭ, carele era în legătură cu adunarea dăjdielorŭ de la supuşĭ. Macedonieniĭ numeaŭ acéstă lună *Gorpièos*, iar Ateneniĭ *Memactiriòn*, pentru că în curgerea eĭ săvârşiaŭ eĭ sĕrbătórea numită *Memactiria*, în cinstea ḑeuluĭ Dios (Jupiter), pe care-lŭ credeaŭ eĭ că amestecă şi turbură pămîntulŭ.

Vorbindŭ despre indictionulŭ, carele se începe de la Septembrie, spune că noĭ serbămŭ indictionulŭ, nu pentru că s'a legiuitŭ de Augustŭ Cesariulŭ, ci pentru că în acéstă lună şi Domnulŭ Christos a intratŭ în sinagogă şi a cetitŭ cuvintele proroculuĭ Isaia, carĭ s'aŭ împlinitŭ întru dînsulŭ.

Serbarea indictionuluĭ s'a stabilitŭ de întâiulŭ sinodŭ de la Nicea, carele a voitŭ prin acésta a stabilì era creştină de la triumfulŭ creştinătăţiĭ asupra păgânismuluĭ, prin victoria mareluĭ Constantinŭ asupra tiranuluĭ Maxentie, celŭ din urmă împĕratŭ păgânŭ alŭ Romanilorŭ. De la acéstă lună şi de la întâiulŭ sinodŭ de la Nicea aŭ începutŭ treptatŭ a se orânduì sĕrbătorile creştinescĭ şi serviciile bisericescĭ în cinstea sfinţilorŭ, carĭ aŭ proslăvitŭ Biserica creştină prin faptele, învĕţăturile şi suferinţele lorŭ pentru numele luĭ Christos şi pentru credinţa creştină, şi cărora treptatŭ sfinţiĭ făcĕtorĭ de cântărĭ şi canóne le-aŭ întocmitŭ slujbele bisericescĭ. Aduce apoĭ temeiurĭ din scriptură şi din cuvintele S-tuluĭ Ioanŭ Damaschinŭ despre marea însemnătate ce are în Biserica creştină cinstirea sfinţilorŭ şi cum trebue cinstită pomenirea lorŭ, pentru ca ea să fie în adevĕrŭ spre cinstea şi proslăvirea luĭ Dumneḑeŭ carele ĭ-a proslăvitŭ pre dînşiĭ.

La finele acesteĭ precuvîntărĭ este o «însciinţare» a Episcopuluĭ

Iosifŭ alŭ Argeşuluĭ, în care, după ce laudă pe doctorulŭ Ioanŭ Molnar, profesorulŭ din Academia Clujuluĭ, carele a întreprinsŭ retipărirea la Buda a *Mineelorŭ* reposaţilorŭ Episcopĭ Chesarie şi Filaretŭ, Iosifŭ ḑice : «Fiind-că multe greşale s'aŭ întîmplatŭ la tipărirea d'întâiŭ, l'am sfătuitŭ (pe Molnar) ca maĭ întâiŭ să facă îndreptarea acestora, şi aşa să fie lucrulŭ ostenelcĭ sale desăvârşitŭ, şi ascultându-ne ne-aŭ rugatŭ ca cu orĭ-ce mijlocŭ vomŭ socotì să se săvârşéscă acéstă mare trebuinţă iarăşĭ aice, de unde şi tălmăcirea şi tipărirea d'intâiŭ s'aŭ făcutŭ. Şi aşa noĭ, cu voia şi blagoslovenia Preaosfinţituluĭ nostru stăpânŭ Mitropolituluĭ Ungro-Vlachieĭ Kyriu Kyr Dositheĭ, puindŭ în lucrare prin ómenĭ cu sciinţa amândurora limbilorŭ, elinescĭ şi românescĭ, şi maĭ multŭ prin ostenéla unuĭ prea cuviosŭ părinte, ce aŭ stătutŭ şi ucenicŭ alŭ acelorŭ doĭ fericiţĭ Archiereĭ, s'aŭ îndreptatŭ greşalele cele maĭ marĭ, cât s'aŭ pututŭ, atât cele din tălmăcire, cât şi cele din tipărire....... şi s'aŭ pusŭ la sfârşitulŭ lorŭ greşalele şi îndreptările.»

La finele *Mineiuluĭ* de la Râmnicŭ Ierodiaconulŭ Anatolie (1) spune despre sine, că însuşĭ Episcopulŭ Filaretŭ a îndreptatŭ tălmăcirea acestuĭ *Mineiŭ;* iară elŭ a prescrisŭ, a tocmitŭ şi a aşezatŭ slujbele praznicelorŭ împĕrătescĭ şi ale sfinţilorŭ, avêndŭ corectorŭ pre Monachulŭ Rafailŭ de la Hurezŭ. După acésta, întru o notă lungă, Directorulŭ tipografieĭ Ieromonachulŭ Ioachimŭ, cerêndŭ scusă de la publiculŭ cititoriŭ, pentru greşalele ce s'arŭ fi strecuratŭ fără voe în acéstă întinsă lucrare, spune că lucrarea acésta a duratŭ treĭ anĭ ; că s'a începutŭ cu luna luì Octombriŭ şi s'a sfârşitŭ cu Septembriŭ ; că la tipărirea acestorŭ *Minee*, ce sunt cele dintâĭ în limba românéscă, Anatolie şi elŭ a luatŭ o parte activă ca ajutorŭ la îndreptarea tălmăciriĭ, ca prescriitorŭ şi aşezătorŭ

(1) Cum că Ierodiaconulŭ Anatolie era unŭ cărturariŭ alesŭ pe acele timpurĭ şi caligrafŭ distinsŭ, dovedesce unŭ manuscrisŭ mare în folio, grosŭ de unŭ latŭ de mână, şi cuprindêndŭ maĭ multe materiĭ. Scrisórea este forte frumósă, négră şi roşie. La începutŭ are unŭ desemnŭ frumosŭ. Anatolie este subscrisŭ grecesce, în calitate de Ierodiaconŭ alŭ Episcopieĭ Râmnicului, şi data este latinesce : MDCCLXXVIII Este şi pecetea luĭ, care represintă o corónă, numele «Anatolie» şi data 1777. Manuscrisulŭ se află în Biblioteca repos. Episcopŭ Dionisie.

slujbelorŭ; iară Ioachimŭ ca ostenitorŭ ḑiua şi nóptea la diorthosirea (coregerea) tipăriturilorŭ.

Cu luua luĭ Septembrie s'aŭ încheiatŭ tóte cele 12 *Minee* pentru prima óră traduse şi tipărite în limba română. Meritulŭ traduceriĭ, precum amŭ vĕḑutŭ, este alŭ Mitropolituluĭ Grigorie, carele elŭ singurŭ, fiindŭ fórte iscusitŭ în limba grécă, le-a tradusŭ românesce, ajutatŭ de ucenicii sĕĭ, toţĭ ómenĭ distinşĭ prin învĕţătură, iară tipărirea şi revisuirea s'aŭ făcutŭ de Episcopiĭ Chesarie şi Filaretŭ: anume Chesarie a tipăritŭ *Mineele* pe lunele: Octombriŭ, Noembriŭ, Decembriŭ, Ianuariŭ, Februariŭ, Martiŭ, şi pe când se tipăria *Mineiulŭ* pe Apriliŭ elŭ a muritŭ. Opera a continuat'o Filaretŭ, cu aceeaşĭ râvnă şi sciinţă, publicândŭ în çurgerea anuluĭ 1780 tóte *Mineele* remase, anume: pe lunele Apriliŭ, Maiŭ, Iuniŭ, Iuliŭ, Augustŭ şi Septembriŭ.

Isprăvirea tipăririĭ *Mineelorŭ* de Filaratŭ a fostŭ unŭ evenimentŭ de bucurie şi cu nerăbdare aşteptatŭ în viéţa religiósă a poporuluĭ românŭ din tóte părţile. De aceea toţĭ s'aŭ grăbitŭ, din tóte ţĕrile românescĭ, a şi le procura pentru podóba şi înlesnirea cultuluĭ divinŭ bisericescŭ, avêndŭ în ele serviciile religióse nu numaĭ ale serbătorilorŭ anuale, dar şi ale fie-căreĭ ḑile în curgerea anuluĭ. Mănăstirile, Episcopiile, boeriĭ pentru bisericile lorŭ şi toţĭ ctitoriĭ bisericilorŭ din Muntenia, Moldova, Ardealŭ şĭ-aŭ îndreptatŭ privirile lorŭ la Râmnicŭ, de unde şĭ-aŭ procuratŭ aceste cărţĭ preţióse şi care până astăḑĭ se păstréză în multe bisericĭ şi se servescŭ încă cu ele, deşi a trecutŭ o sută de anĭ de la edarea lorŭ. Ele aŭ servitŭ de modelŭ la ediţiele făcute în urmă la Buda în Ungaria, şi în Mănăstirea Némţuluĭ în Moldova. Limba lorŭ a remasŭ maĭ intactă până astăḑĭ, ca modelŭ de simplitate şi popularitate.

Atât Chesarie cât şi Filaretŭ aŭ fostŭ ucenicĭ aĭ Mitropolituluĭ Grigorie, de aceea între dînşiĭ eraŭ vechĭ legăturĭ amicale pe tărâmulŭ sciinţeĭ; de aceea vedemŭ, că Filaretŭ, încă ca Archimandritŭ alŭ Mitropolieĭ, în anulŭ 1775, a tipăritŭ în tipografia Episcopuluĭ Chesarie de la Râmnicŭ *Omiliariulŭ*, saŭ cuvintele S-tuluĭ Macarie celŭ Mare alŭ Egiptuluĭ. Apoĭ, după ce în anulŭ 1776 fu rădicatŭ la

trépta de Mitropolitŭ titularŭ alŭ Mira-likieĭ, a publicatŭ, în anulŭ 1777, ceaslovulŭ în tipografia Mitropolieĭ din Bucurescĭ. Apoĭ, asociindu-se cu Chesarie Episcopulŭ Râmniculuĭ, aŭ editatŭ în acelașĭ anŭ în Bucurescĭ, *Mineiulŭ* obștescŭ, saŭ *Anthologiulŭ*, cuprindĕtoriŭ de serviciile bisericescĭ la tóte serbătorile anuale din cele 12 lunĭ. Din aceea ce ne spune elŭ însușĭ (Filaretŭ) în prefețele *Mineelorŭ* sale, că a conlucratŭ la tipărirea lorŭ și sub Chesarie, și că la mórtea luĭ Chesarie elŭ era la dînsulŭ, de și mórtea aceluia a fostŭ grabnică, deducemŭ că Filaretŭ, ca Archiereŭ titularŭ, trăia maĭ multŭ în Episcopia de Râmnicŭ cu Chesarie, ca unŭ vicariŭ și ajutătorŭ alŭ aceluia.

Filaretŭ, continuândŭ episcopatulŭ sĕŭ la Râmnicŭ, a continuatŭ și activitatea sa în tipărirea și publicarea cărțilorŭ bisericescĭ. După isprăvirea *Mineelorŭ*, în anulŭ 1781, a publicatŭ *Cazania*, adică cuvinte de cetitŭ în biserică, la serbătorĭ și Duminecĭ; în anulŭ 1782 *Molitvenicul*ŭ, saŭ carte de rugăciunile preoțescĭ la deosebite serviciĭ religióse, publice și private; în anulŭ 1784 *Cuvintele S-tuluĭ Theodorŭ Studitulŭ*, traduse din limba simplă grecéscă; de asemenea *Catavasieriulŭ; Psaltirea; Cazania* din noŭ, și *Evangelia;* la 1785 *Penticostariulŭ*, carele cuprinde serviciele bisericescĭ ale cincĭ-decimeĭ, de la Pascĭ până la Dumineca tuturorŭ Sfinților. La 1786, o nouă ediție de *Minee*; *Triodulŭ*, saŭ serviciulŭ bisericescŭ alŭ postuluĭ mare; la 1787, *Liturgia*, *Slujba S-tuluĭ Stilianŭ*, tradusă din grecesce, etc. (Vegĭ Catalogulŭ Iarca, edit. 1873 p. 15—17).

Filaretŭ, pentru învĕțătura luĭ, pentru darulŭ cuvîntuluĭ, pentru zelulŭ sĕŭ păstoralŭ și pentru ostenelele sale la cultivarea și îmbogățirea limbeĭ române, se bucura de o stimă obștéscă între contimpuraniĭ sĕĭ. Ca dovadă la acésta, voiŭ cita pasage din scrisórea Mareluĭ Visternicŭ alŭ Țereĭ și Dikeofilax alŭ Patrirchieĭ Ianachi Văcărescu, carele în anulŭ 1787, isprăvindŭ cea d'intâiŭ gramatică a limbeĭ românescĭ, o trimite maĭ întâiŭ spre observare și criticare Episcopuluĭ Filaretŭ. Văcărescu începe așa scrisórea sa :

«Pré cinstituluĭ, sfințituluĭ, iubitoruluĭ de Dumnedeŭ Episcopŭ a

sfinteĭ Episcopiĭ Râmniculuĭ și Craioveĭ, Exarchŭ Nouluĭ Severinŭ, Kyr Filaretŭ.

«Și la cine altŭ se cuvine, scrie Văcărescu, a se arăta meșteșugulŭ cuvîntuluĭ, decât la îndreptătoriulŭ de cuvîntulŭ adevěruluĭ? Și la ce altŭ se póte cerca metalulŭ auruluĭ și argintuluĭ, decât la pétra cea cercătóre? Dumneḑeésca provedință, carea te-aŭ povățuitŭ spre râvna aceștiĭ învredniciri, de a fi adică îndreptătoriŭ de cuvîntulŭ adevěruluĭ sěŭ, te-aŭ gătitŭ maĭ înainte, ca pre unŭ vasŭ primitoriŭ de acestŭ maĭ pre susŭ de totŭ cuvîntulŭ firescŭ, darŭ, împodobindu-te și cu sciința cuvîntuluĭ firescŭ; și saŭ pentru căcĭ eraĭ împodobitŭ cu sciința cuvîntăreĭ firescĭ, te-aŭ făcutŭ îndreptătoriŭ și cuvîntăreĭ ceĭ preste fire, saŭ pentru că te-aŭ alesŭ a fi îndreptătoriŭ cuvîntăriĭ ceĭ preste fire, te-aŭ împodobitŭ și cu sciința cuvîntuluĭ firescŭ; acum eștĭ îndreptătoriŭ și alŭ unuĭ cuvîntŭ și alŭ altuia». Apoĭ, vorbindŭ de întreprinderea sa de a compune o gramatică română de carea până acum era lipsită limba nóstră, închee: «Când urméză ca și acéstă gramatică să-șĭ ia începutulŭ sěŭ din Mehedințĭ și Romanațĭ (1), iarășĭ din eparchia sfințenieĭ tale, de unde aŭ începutŭ a se zemisli, aŭ a nu firea, aŭ perḑania eĭ (2), ce maĭ remâne să facŭ altŭ, decât la iubitoriulŭ de cuvîntŭ și fericitulŭ těŭ sufletŭ să o hărăzescŭ». Văcărescu face o privire istorică asupra istorieĭ Românilorŭ din Dacia, și a limbeĭ lorŭ, carea prin amesteculŭ cu popórele streine, maĭ alesŭ slave, s'a prostitŭ și a remasŭ necultivată în curgere de 1583 de anĭ; apoĭ iarășĭ a începutŭ a se cultiva de la anulŭ 1688, când s'a tradusŭ și tipăritŭ Biblia de către Șerbanŭ Cantacuzino. Dar totușĭ cele-alalte cărțĭ bisericescĭ eraŭ totŭ în limba slavonă până în ḑilele fericițilorŭ Ierarchĭ aĭ Râmniculuĭ Damaschinŭ, Chesarie și Filaretŭ. Adresându-se iarășĭ la Filaretŭ ḑice: «Înțelepte Părinte! Amŭ ostenitŭ și amŭ obositŭ

(1) Loculŭ natalŭ alŭ Văcărescului.

(2) Văcărescu spune, în privirea sa istorică, că coloniile romane aŭ fostŭ așezate de Traianŭ în Oltenia și în Transilvania, că în Oltenia s'a începutŭ limba română, că acolo s'a coruptŭ și amestecatŭ cu elemente streine; totŭ de acolo trebuia să iasă maĭ întâiŭ și cartea românéscă și gramatica.

străduindu-mě, nu ca să facŭ Gramatică, ci numaĭ băgărĭ de sémă asupra Gramaticiĭ a limbeĭ nóstre. Unŭ dumneḑeescŭ părinte ș dascălŭ bisericescŭ m'aŭ supusŭ întru acéstă trudă, cu a mě face vinovatŭ când nu voiŭ face unŭ bine ce aș putea........ Întîmplarea; și noroculŭ de multe orĭ façe aceea ce nu póte face timpulŭ și vremea. Unde puteamŭ găsi duhovnicŭ ierarchŭ, ca să judece în taĭnă și nu de faţă? Şi acela plinŭ de învěţătură să pótă judeca Gramatica, și acela Episcopŭ Râmnicului, Eparchieĭ de unde s'aŭ pierdutŭ a fi Gramatică, care să voéscă să-ĭ dea începerea de acolo, acela destoĭnicŭ a-mĭ îndreptá greșalele? Acela îndreptătoriŭ la câte amŭ trecutŭ cu vederea? Unde puteam găsi vréme a unuĭ Mitropolitŭ și Archiepiscopŭ alŭ ţereĭ, iubitoriŭ de a vedea lucrurĭ de folosŭ patrieĭ? Unde puteamŭ găsi prinţipŭ sirguitoriŭ de cele de folosŭ patrieĭ? Unde puteam găsi fraţĭ boerĭ, cariĭ să nu-mĭ judece îndrăsnéla, ci să-mĭ laude râvna? De aceea și fericescŭ momenturile, ce aducŭ atâtea îndestulărĭ nenădăjduite în vréme. Şi de aceea aducêndŭ acéstă ostenélă a mea în mâĭnele sfinţenieĭ tale, a unuĭ judecătoriŭ, întocmaĭ următoriŭ numeluĭ propriŭ (1), și împodobitŭ și cu tóte cele ce sîntŭ trebuincióse spre înfăţoșarea acesteĭ cărţĭ, mě rogŭ întru Christosŭ, fiĭ sirguitoriŭ, a fi acéstă începere de învěţătură, iară nu priveliște de trecere de vreme». Văcărescu spune, că se ocupă cu facerea unuĭ *Lexiçon* românescŭ, pre carele, dacă elŭ nu se va învrednici a-lŭ isprăvi și da la lumină, va lăsa acéstă sarcină fiilorŭ seĭ trupescĭ și gramaticescĭ, ca o clironomie a dragosteĭ, râvneĭ și silinţeĭ sale pentru binele, cinstea și folosulŭ simbatrioţilorŭ și a patrieĭ. «1787 Ian. Al sfinţenieĭ tale întru Christosŭ fiiŭ smeritŭ și gata slugă, Ianake Văcărescul Dikeofilax alŭ Bisericeĭ ceĭ marĭ a Rĕsărituluĭ și marele vistieriŭ alŭ prinţipatuluĭ Valachieĭ. Cu mâna mea».

(Copie de pe acéstă scrisóre s'a găsitŭ între chârtiile reposatuluĭ Archimandritŭ Isaia Giușcă, egumenulŭ mănăstireĭ Socola).

Gramatica luĭ Văcărescu s'a și tipăritŭ la Râmnicŭ în acelașĭ

(1) *Filaretŭ* însémnă *iubitorŭ de virtute.*

anŭ 1787. De unde se înțelege, că Filaretŭ şĭ-a făcutŭ observările sale, le-a comunicatŭ luĭ Văcărescu, și a fostŭ gata de a o da în tiparĭŭ, precum s'a și realisatŭ.

Noțiunile ce le-am adunatŭ până acum privescŭ partea cea bună a Episcopuluĭ Filaretŭ. Adăogimŭ la urmă și unŭ documentŭ, carele ne descrie fórte rĕŭ pre acestŭ Episcopŭ, ca pre unŭ omŭ neonestŭ, intrigantŭ politicŭ finŭ, carele îșĭ trimitea spioniĭ seĭ în tóte părțile nu numaĭ în țéră ci și în alte țerĭ, precum în Austria, în Rusia, în Turcia, spre a urmări acolo planurile politice privitóre la România, și a profita de ele în interesulŭ seŭ de a se face Episcopŭ și apoĭ Mitropolitŭ; și că elŭ totŭ din asemenea motive arŭ fi otrăvitŭ pre amiculŭ seŭ Chesarie, pentru care tótă țéra și cu deosebire Olteniĭ arŭ fi declaratŭ Domnitoriuluĭ, că, de-lŭ va pune Episcopŭ la Râmnicŭ, va fi ucisŭ cu petre.

Documentulŭ acesta, atât de negru pentru memoria luĭ Filaretŭ, și carele are trebuință a fi cernutŭ prin o critică sănătósă pentru esagerările sale asupra luĭ Filaretŭ, este publicatŭ în tomulŭ alŭ XIII-lea alŭ *Analelorŭ Societățiĭ istorice și archeologice de la Odessa*, edatŭ în anulŭ 1883. Documentulŭ este o scrisóre în limba latină cu traducere ruséscă, trimisă prin Grafulŭ Rumianțov Kniazuluĭ Potemkin în anulŭ 1783 de unŭ călugărŭ ungurénŭ, carele fusese primitŭ în clerulŭ Munteniei, și pentru învĕțătura luĭ fusese ridicatŭ la demnitatea de Exarchŭ alŭ Mitropolieĭ de Bucurescĭ și dascălŭ de teologie. Elŭ se pusese în relațiunĭ intime cu Filaretŭ; acesta îĭ încredințase diferite misiunĭ politice prin Rusia, prin Austria, și la Constantinopole, dar în fine Filaretŭ îlŭ disgrațiă, și acela acum fu silitŭ a părăsì Țéra-românéscă, a trece în Rusia și acolo a-șĭ căuta protecția și existența, propuindu-se ca aducĕtoriŭ de coloniștĭ pentru Guvernia Chersonuluĭ, din deosebite țĕrĭ limitrofe. In scrisórea sa, acestŭ călugărŭ își varsă totŭ veninulŭ asupra Episcopuluĭ Filaretŭ. Noĭ o reproducemŭ aicĭ întrégă:

«Pré strălucite Principe! Cădĕndŭ la piciorele străluciriĭ vostre, năzuescŭ la protecția vostră, ca să-mĭ fie Strălucirea Vóstră ajutoriŭ, scutŭ și acoperemîntŭ. Eŭ m'am născutŭ în Ungaria, suntŭ de nemŭ ungurénŭ, acolo m'am educatŭ.

Am învěțatŭ în Ungaria, în Germania filosofia și teologia. În Valachia, la Mitropolia din Bucurescĭ, m'am tunsŭ monachŭ, m'am făcutŭ egumenŭ și ierokirix, adică dascalŭ de teologie, exarchŭ, adică inspectorŭ principalŭ. În anulŭ 1781, Noembriŭ 2, am fostŭ trimisŭ de Episcopulŭ Filaret alŭ Râmnicului în Germania (Austria), spre a mě informa : óre cu adevěratŭ are să fie răsboiŭ, și în timpulŭ răsboiuluĭ Valachia va remâné în stăpânirea Cesariuluĭ saŭ va fi republică ? Câtă óste este înarmată, câte cetățĭ întărite, câtŭ proviantŭ, și în ce locŭ are casa Austrieĭ ? (Spuindu-mĭ, că dacă Valachia va remâné în stăpânirea Austrieĭ, dacă are îndeajunsŭ numěrŭ de óste și provisiunĭ, atuncĭ noĭ de timpuriŭ să năzuimŭ la protecțiunea Austrieĭ), și cu acestŭ scopŭ m'am dusŭ și am parcursŭ tótă țéra Cesariuluĭ, întorcêndu-mě în Bucurescĭ, tóte le-am arătatŭ Episcopuluĭ Filaret, și i-am datŭ scrisorile de respunsŭ de la toțĭ aceia cărora Episcopulŭ le scrisése. De acea Episcopulŭ Filaret m'a ascunsŭ de Caragia și de Consululŭ rusescŭ Lascarev. Eŭ socotiamŭ că cu călătoria mea am adusŭ folosŭ Valachieĭ, și că ea fără frică trebuia să se alipéscă la stăpânirea Cesariuluĭ. Dar s'a întîmplatŭ luĭ Filaret să aibă (?) cu princesa Brâncoveanu, faptă pre carea publicŭ o scie tótă Valachia, și în astfelŭ de încurcătură fiindŭ Filaret, totŭ planulŭ seŭ mi l'a comunicatŭ, adică ca eŭ cu acestă scrisóre saŭ cu cartea de milostenie (care carte este falsă și născocită, ca cum eŭ așŭ avé frațĭ și surorĭ în robie la Turcĭ, căcĭ eŭ din mila luĭ Dumnedeŭ nu am frațĭ și surorĭ în robie, precum știe Archimandritulŭ Damaschin) (1), să mě ducŭ în Rusia prin Rusia-albă la Petersburg, din Petersburg prin granițele ruséscă și tătărască în Polonia, iară din Polonia în Valachia, și în acéstă călătorie, cerêndŭ milostenie, să mě informezŭ unde vorŭ fi trimișĭ aceĭ treĭ generalĭ rusescĭ, și câte corpurĭ de óste are fie-care generalŭ, și în ce numěrŭ, și ca să mě informezŭ cu subtilitate și de tóte cele-lalte arětărĭ ; să mě întorcŭ la Episcopulŭ Filaret, pentru care elŭ mě va trimite la Pórta Otomană, ca să primescŭ de la Sultanulŭ o resplătire estra-ordinară pentru ostenéla mea Din partea sa, Filaret a făgăduitŭ că va stărui a mi se da din baniĭ principatuluĭ Valachŭ (Voloscago) o sută de pungĭ, adică treĭ-decĭ și patru miĭ de ruble, precum aŭ datŭ în aniĭ trecuțĭ la doĭ Archimandrițĭ Dositheiŭ și Dorotheiŭ (2), (cariĭ amândoĭ acum sunt egumenĭ în Bucurescĭ, unulŭ din eĭ în mănăstirea Sărindariŭ, altulŭ în mănăstirea S-tuluĭ Ioanŭ Botezătoriulŭ,

(1) Acestŭ Archimandritŭ se vede, că și elŭ era unŭ pribégŭ din Ardélŭ, elŭ petrecea în o mănăstire rusécă Magar-Liubensk, și cu învoirea guvernuluĭ rusescŭ se dusese în Transilvania Acestŭ Damaschinŭ, precum se vede maĭ departe, era cunoscutŭ în Valachia și era amicŭ cu autorulŭ scrisoreĭ Prin elŭ s'a datŭ și acéstă scrisóre Kniazuluĭ Potemkin; totŭ elŭ a tradus'o din latinesce în rusesce.

(2) Dositheiŭ în anulŭ 1787 din Egumenŭ alŭ mănăstiriĭ Sf. Ioanŭ fu redicatŭ la tréptа de Episcopŭ alŭ Buzeuluĭ de Mitropolitulŭ Cosma sub domnia luĭ Nicolae Mavrogheni. Acesta

și aceĭ archimandrițĭ aŭ fostŭ spionĭ în Rusia); unu'ŭ din eĭ mĭ-a spusŭ, că ar fi căpĕtatŭ în Rusia cruce! Și tu, mĭ-a ḑis elŭ, pentru ce nu te ducĭ în Rusia? Între altele mĭ-a ḑis Filaret: când am ajunsŭ în loculŭ Episcopuluĭ Chesarie (pre carele Filaret l'a otrăvitŭ) nu te voiŭ uita, pre acelŭ Episcopŭ Chesarie Domnitoriulŭ și Mitropolitulŭ voiaŭ să-lŭ facă Mitropolitŭ de Bucurescĭ, tótă Valachia s'a rĕdicatŭ contra luĭ Filaret și voiaŭ să-lŭ ucidă cu petre din causă că Episcopulŭ Chesarie murise pe neașteptate, și că Filaret l'a ucisŭ, ca să ocupe loculŭ reposatuluĭ Chesarie. Totŭ Banatulŭ Craioveĭ a strigatŭ și a dechiaratŭ Domnitoriuluĭ Alexandru Vodă în scrisŭ: dacă Filaret se va face Episcopŭ de Râmnicŭ, noĭ ìlŭ vomŭ ucide cu petre. În acéstă turburare îmĭ ḑisese Filaret: o să te trimitŭ în Constantinopole cu scrisorĭ la prietenii meĭ Turcĭ, și ca prietenii luĭ Filaret Turciĭ să-ĭ solicìteze luĭ de la Sultanulŭ firmanŭ, adică ucazŭ, în carele să se ḑică: Filaret pentru serviciele făcute până acum Porțiĭ să fie Episcopŭ alŭ Râmniculuĭ. Și când eŭ am adusŭ din Țarigradŭ acelŭ firmanŭ al Sultanuluĭ și l'am datŭ în mânile luĭ Filaret, câtŭ de bine mĭ-a plătitŭ elŭ ostenéla mea, și recunoscŭ, că am rĕmasŭ mulțămitŭ de rĕsplătirea luĭ. De acestŭ firmanŭ tótă Valachia s'a miratŭ, căcĭ nicĭ o-dată nu se făcuse Episcopŭ cu firmanŭ saŭ ucazŭ de la Sultanulŭ, afară de Domnitorŭ și de Patriarchŭ; iară pre Episcopĭ ìĭ face Mitropolitulŭ și încunoscințéză pre Domnitorŭ; ci singurŭ Filaret s'a făcutŭ Episcopŭ prin firmanŭ saŭ ucazŭ de la Sultanulŭ pentru serviciile luĭ Turcilorŭ. Eŭ în sfârșitŭ din tote acestea am cunoscutŭ, că Episcopulŭ Filaret nu voesce a se afierosi Austrieĭ saŭ Rusieĭ saŭ a năzui la ajutorulŭ acestorŭ staturĭ, ci voesce numaĭ a preda sângele creștinescŭ Turcilorŭ prin mine. Lasŭ cele-alalte ce mi s'aŭ ḑisŭ (de elŭ) la solia mea în Rusia, cum mĕ învĕța să mĕ conducŭ aicĭ, Filaret și amintițiĭ maĭ susŭ ceĭ doĭ Archimandrițĭ, cariĭ, precum s'a scrisŭ maĭ susŭ, fusese spionĭ în Rusia (adică Dositheiŭ Archimandritulŭ din Bucurescĭ de la mănăstirea S-tuluĭ Ioanŭ Botezătorulŭ și Archimandritulŭ Dorotheiŭ de la mănastirea Sărindariulŭ), ci voiŭ dechiara numaĭ aceea, că se jura înaintea mea Filaret și amintițiĭ Archimandrițĭ că nicĭ-o-dată nu trebue a crede pe Rusia, fiind-că însășĭ Împărătésa Rusieĭ a făgăduitŭ Mitropolituluĭ Grigorie și Principilorŭ românĭ, că până la sfârșitulŭ imperiuluĭ rusescŭ va apĕra Valachia. Ar fi trebuitŭ să se crédă, că cuvîntulŭ împĕrătescŭ este neschimbatŭ, dar fiind-că acum Valachia iarășĭ s'a datŭ Turcilorŭ, iară acum dă Valachia Cesariuluĭ, contra făgăduințeĭ sale, și alte ponosluirĭ, despre care nu voescŭ a maĭ vorbi și scrie. La acéstă solie a mea în Rusia a participatŭ și însușĭ Mitropolitulŭ Grigorie, și a

este Dositheiŭ Filitis, carele la 1793 fu ridicatŭ la Mitropolia țereĭ Dorotheiŭ, din egumenŭ alŭ Sărindaruluĭ, la anulŭ 1791, fu ridicatŭ de Mitropolitulŭ Cosma la trépta de Archiereŭ titularŭ cu rangulŭ de Mitropolitŭ alŭ Traianupoleĭ

afirmatŭ tote, și toți aŭ conchisŭ, că este maĭ bine a trăi sub Turcĭ, decât sub Rusia saŭ sub Cesariulŭ. Și în adevĕrŭ, Domnitoruluĭ, Mitropolituluĭ, luĭ Filaret, Archimandrițilorŭ Dositheiŭ și Dorotheiŭ și unora dintre boiarĭ, maĭ bine le este a trăi sub Turcĭ, dar ceialalțĭ de la mare până la micŭ, cu deosebire aceia, cariĭ aŭ servitŭ Rusieĭ cu credință în resbelulŭ trecutŭ, șuspină, plângŭ și orĭ încătro se uĭtă pretutindenea este mórtea și aștéptă isbăvire prin Rusia, precum aștepta Israilŭ isbăvire din Egipetŭ.

La acéstă solie eŭ am fostŭ isbitŭ ca de trăsnetŭ și abia am rĕmasŭ cu viéță, dar Filaret s'a miratŭ și mĭ-a ḑisŭ : Ce ți s'a întîmplatŭ așa de năprasnicŭ? eŭ ĭ-am rĕspunsŭ, că nu sciŭ ce mi s'a întîmplatŭ. In adevĕrŭ eŭ am primitŭ acestă solie contra Rusieĭ și am eșitŭ din Valachia, dar cu intențiunea, ca să nu facŭ Rusieĭ nicĭ unŭ rĕŭ, ci ca să scapŭ din mânile luĭ Filaretŭ, dar ajungêndŭ la granițele Moldoveĭ și Polonieĭ, am mulțumitŭ luĭ Dumneḑeŭ, că m'a isbăvitŭ de Filaret vînḑĕtorulŭ sângeluĭ creștinescŭ și de-odată am trimisŭ îndărăptŭ pre diferițĭ servitorĭ credincioșĭ aĭ meĭ, pe taĭnă în Valachia și să-mĭ adune pre aceĭ omenĭ, cariĭ aŭ urmatŭ sfatuluĭ meŭ, și pre cariĭ eŭ i-am ajutatŭ, până la șése sute de familiĭ, și când servitoriĭ meĭ aŭ găsitŭ pre aceĭ ómenĭ și ĭ-aŭ adusŭ la jurămîntŭ că vorŭ merge cu mine în Rusia, uniĭ dintre eĭ eraŭ din Valachia venițĭ pe cheltuĭala mea la granițele Moldavieĭ și Polonieĭ, pentru care eŭ am trăitŭ pe acele granițe maĭ multŭ de unŭ anŭ, adunândŭ ómenĭ prin servitoriĭ meĭ, ca cu dînșiĭ să vinŭ în Rusia și să servescŭ Rusieĭ, la ce voiŭ fi destinatŭ; și de aceea am părăsitŭ eŭ povețele luĭ Filaretŭ, adică nu m'am dusŭ prin Belorusia (Rusia albă) și n'am voitŭ să mĕ depărtezŭ de Damaschin Archimandritulŭ de Liubensk și de egumenulŭ Teodosie de la Sihăstria Sofronicva, și ca să nu mĕ vĕḑŭ și să vorbescŭ cu dînșiĭ, ci m'am dusŭ în Rusia prin Novi-Mirgorod, de acolo în Kremenciug. Aicĭ eŭ m'am presentatŭ la gubernatorulŭ Iazikov și ĭ-am datŭ suplică despre următórele:

1. Ca să-mĭ dea pămîntŭ lângă rîulŭ Dnipru pentru șése sute de familiĭ

2. Să-mĭ dea unŭ convoiŭ, cu carele pe ascunsŭ să aducŭ câte câțĭ-va ómenĭ de la granița Moldoveĭ la granițele Rusieĭ, prin Polonia, cu servitoriĭ meĭ, care convoiŭ să apere pe ómeniĭ meĭ de Leșĭ, pentru că eŭ am vĕḑutŭ mulțĭ ómenĭ la granițele turcescĭ și moldovenescĭ, cariĭ aŭ eșitŭ din Rusia după cele întîmplate cu generalulŭ Chorvat (1), și mulțĭ din aceĭ fugarĭ, vĕḑêndŭ că eŭ nu voescŭ să primescŭ nicĭ pre unulŭ dintre dînșiĭ până nu mĕ voiŭ învrednici să vĕḑŭ pre Strălucirea Vóstră și să vorbescŭ pentru aceștĭ ómenĭ, și despre altele ce nu amintescŭ aicĭ.

3. Ca să scrie gubernatorulŭ de Kremenciug la residentulŭ rusescŭ, carele

(1) Veḑĭ «Analele» Tom. VIII.

se află în Varșava, dacă nu póte însuṡĭ să dea convoiŭ pentru aducerea maĭ susŭ scrișilorŭ ómenĭ în Rusia, adică ca residentulŭ să stăruiască a se da scrisore în Ucrania pentru libera trecere a amintiților̆ ómenĭ în Rusia din Valachia și Turcia, saŭ ca gubernatorulŭ să mĕ recomânde luĭ Xaverie de la Liubomirsk Brigadirulŭ regimentuluĭ ungurescŭ, prin carele s'ar aduce în Rusia amintițiĭ omenĭ, pentru că de la granițele moldovenescĭ și turcescĭ, pînă la granițele rusescĭ este teritoriulŭ Liubomirescilorŭ, prin carele trebue să trécă aceĭ ómenĭ.

4. Ca să-mĭ dea ucazŭ deschisŭ, câțĭ anĭ va fi liberŭ de datoriĭ către statŭ acelŭ pămîntŭ, pr carele îlŭ vorŭ da mie și ómenilorŭ maĭ susŭ scrișĭ, și după trecerea anilorŭ liberĭ, ce dare către statŭ se va impune aceluĭ pămîntŭ, saŭ serviciŭ, saŭ vorŭ fi ómenĭ împĕrătescĭ. Și acestŭ ucazŭ deschisŭ să se dea în mânile mele, ca prin servitoriĭ meĭ să-lŭ trimitŭ a se cetì celorŭ șése sute de ómenĭ, ca să crédă că eŭ nu-ĭ amăgescŭ.

5. Până ce servitoriĭ meĭ vorŭ ajunge la granița moldovenéscă în taĭnă, până ce li se va cetì ucazulŭ și se vorŭ aduce ómeniĭ în Rusia, guvernatorulŭ să-mĭ dea pasportŭ ca să vinŭ la Petersburg la Strălucirea Vóstră, ca să vĕ esplicŭ cele scrise și multe altele care aicĭ nu s'aŭ scrisŭ. Aceste secrete eŭ nu le-am descoperitŭ domnuluĭ gubernatorŭ Iazicov, afară de cele cincĭ punte; ci ĭ-am spusŭ numaĭ, cum a scrisŭ minciună episcopulŭ Filaret, că am nevoe să cerŭ milostenie în Rusia, dar din luna luĭ Februariŭ până acum n'am primitŭ nicĭ o resoluție de la domnulŭ gubernatorŭ Iazicov, și informându-mĕ că Archimandritulŭ Damaschin se află în mănăstirea Liubensk, am luatŭ pasportŭ de la domnulŭ gubernatorŭ și am venitŭ în mănăstirea Liubensk, unde contra povățuireĭ luĭ Filaret (ca să nu mĕ ducŭ și să nu vorbescŭ cu Damaschin) eŭ tóte aceste secrete le-am descoperitŭ duhovnicesce la mărturisirea Archimandrituluĭ Damaschin în timpulŭ mareluĭ postŭ, fără nicĭ o silă și frică, și am rugatŭ pre Archimandritulŭ Damaschin să traducă în limba rusécă tote cele scrise de mine în limba latină.

Spre maĭ bună încredințare că eŭ voescŭ a servi Rusieĭ cu credință, dovedescŭ prin aceea, că eŭ înainte de acésta am servitŭ Rusieĭ în curgere de optŭ anĭ, când cu pericolulŭ de a-mĭ perde cinstea, postulŭ, viéța și cu cheltuială am isbăvitŭ nisce omenĭ rușĭ din mânile Turcilorŭ, pentru care am fostŭ ținutŭ în arestŭ șepte lunĭ, cum pre aceĭ omenĭ rușĭ Filaret făgăduise a-ĭ preda Turcilorŭ, și eŭ cu ajutorulŭ luĭ Dumnedeŭ ĭ-am liberatŭ. Pre unŭ diaconŭ grecŭ anume Sofronie din Mitrofania, Filaret nóptea l'a datŭ Turcilorŭ prin ómenĭ înarmațĭ de aĭ spătărieĭ, și l a trimisŭ la granița turcéscă, scriindŭ că și acestŭ diaconŭ, deși este Grecŭ, este din numĕrulŭ spionilorŭ rusescĭ carĭ aŭ fugitŭ, și că acestŭ diaconŭ arŭ fi descoperitŭ Rușilorŭ baniĭ ascunșĭ de Turcĭ, pre carĭ Rușiĭ ĭ-aŭ luatŭ din mănăstirea Geisek. Acestŭ serviciŭ alŭ

meŭ este cunoscutŭ și se va adeverì de marturĭ viĭ, de aceĭ pre cariĭ eŭ ĭ-am liberatŭ La urmă cu lacrămĭ căḑêndŭ la piciórele Străluciriĭ Vostre, te rogŭ ca pre noroculŭ celorŭ nenorocițĭ! ca pre limanulŭ celorŭ nevoeșĭ! ca pre mângăerea celorŭ întristațĭ! ca pre scăparea și ajutorulŭ streinilorŭ! a nu mĕ învinovăți, că eŭ ostenescŭ pre Strălucirea Vostră cu acéstă scrisóre a mea. Cu tótă supunerea vĕ rogŭ a mĕ recomanda Maiestățeĭ Sale Împĕrătesei, ca sub protecția Maiestățiĭ Sale să potŭ a-mĭ împlini serviciulŭ la care voiŭ fi destinatŭ și pre carele îlŭ voiŭ puté purta cu aceĭ ómenĭ, pre carĭ am să-ĭ aducŭ în Rusia, dupre starea și rangulŭ meŭ. Rogŭ să scrieți Domnuluĭ Gubernatorŭ de Kremenciug ca să-mĭ dea pasportŭ pentru venireamea la Strălucirea Vóstră.

Alŭ Străluciriĭ Vóstre milostivuluĭ meŭ Domnŭ
prea supusŭ robŭ

Subiectus perpetuusque fidelis servus Alexius Exarcha Walachiae Iegumenus et Theologiae professor Mitropoliae Bucurestensi.

1783 Maiŭ 2».

Lăsândŭ la o parte nemulțumirile personale ale călugăruluĭ ungurénŭ Alexie asupra Episcopuluĭ Filaret, care aŭ pututŭ provenì din neîmplinirea dorințelorŭ sale pentru serviciele ce spune că a făcutŭ luĭ Filaret în misiunea sa de spionŭ în Austria și la Constantinopole, pentru a-lŭ ajuta să se facă Episcopŭ la Râmnicŭ, constatămŭ unŭ lucru din tóte spusele călugăruluĭ Alexie, că Episcopulŭ Filaret era și unŭ abilŭ politicŭ și rafinatŭ diplomatŭ; că politica luĭ era aceeașĭ ca și a Mitropolituluĭ Grigorie, și negreșitŭ și a altorŭ patrioțĭ însemnațĭ, anume de a păstra și a întărì legăturile politice ale țĕreĭ cu imperiulŭ turcescŭ. Fusese o vreme când Româniĭ, și din Moldova și din Valachia, ar fi preferatŭ a se anexa la una din puterile vecine, la Austria saŭ Rusia; dar, vĕḑêndŭ eĭ în curgere de maĭ multŭ timpŭ, că făgăduințele ce li se da și de Austria și de Rusia nu sunt sincere, eĭ s'aŭ strînsŭ maĭ tare de Turcia, și apĕraŭ interesele politice ale Turcieĭ, ca pe ale lorŭ propriĭ. De aceea vedemŭ pe Episcopulŭ Filaret, carele era organŭ activŭ alŭ politiceĭ Mitropolituluĭ, negreșitŭ a Domnitoruluĭ, trimițêndŭ spionĭ prin Austria și Rusia, ca să scie cum maĭ bine să se pótă păzi și pe sine și țéra, și pe Turcia de subminările politice ale marilorŭ staturĭ vecine. Filaret a pututŭ să se servéscă, con-

tra dușmanilorŭ personalĭ, de întrevenirea Sultanuluĭ la suirea sa pe scaunulŭ Episcopieĭ Râmniculuĭ, postŭ la care, precum amŭ vĕḍutŭ, elŭ avea marĭ dușmanĭ, carĭ născocise asupra-ĭ grave calomniĭ.

Esemple de felulŭ acesta s'aŭ maĭ întîmplatŭ în țĕrile române. Voiŭ amintì unŭ esemplu din Moldova, întîmplatŭ cu doĭ-spre-ḍece anĭ maĭ în urmă decât alŭ luĭ Filaret, anume : In anulŭ 1792 Episcopulŭ de Hușĭ Iacovŭ fu rădicatŭ la Mitropolia Moldoveĭ prin firmanŭ venitŭ de la Sultanulŭ către Domnitorulŭ de atuncĭ Alexandru Moruz, pentru motivulŭ că Iacovŭ, ca Episcopŭ de Hușĭ, rescumpĕrase unŭ numĕrŭ de Turcĭ din captivitatea Rușilorŭ.

La acusările de immoralitate aduse de autorulŭ scrisoriĭ către Kniazulŭ Potemkin, voiŭ observa numaĭ atâta, că în tóte timpurile la ocasiunea vacanțelorŭ la Mitropolie și Episcopiĭ, aŭ fostŭ maĭ mulțĭ aspiranțĭ. Ceĭ maĭ cu puține merite se temeaŭ fórte de ceĭ merітоșĭ, și spre a-ĭ împedeca de a nu le eși înainte, născoceaŭ cele maĭ scârbóse calomniĭ, pe care maĭ alesŭ ceĭ simpli le credeaŭ deabinele. Meritele luĭ Filaret aŭ deșteptatŭ invidia multora din aspiranțĭ și ĭ-aŭ îndemnatŭ a născoci calomniĭ asupră-ĭ. Călugărulŭ Alexie, carele îșĭ dă atâtea titlurĭ și de sciință și de serviciĭ aduse țĕreĭ, încă póte să fi fostŭ unulŭ din aspiranțĭ, saŭ celŭ puținŭ unulŭ din ceĭ simpli și lesne creḍĕtorĭ. In totŭ casulŭ elŭ era fórte desgustatŭ, și de aceea a părăsitŭ țéra și s'a pusŭ în serviciulŭ Rusieĭ, de a aduna coloniștĭ pentru provinciile sudice ale Rusieĭ, numaĭ să-șĭ pótă acolo asigura esistența și o posițiune onorabilă.

Ceea ce este sigurŭ, sunt faptele patriotice ale Episcopuluĭ Filaret, pre care le-amŭ vĕḍutŭ în urmă, cât a fostŭ elŭ pe scaunulŭ episcopalŭ alŭ Râmniculuĭ : muncă pentru îmbogățirea literatureĭ nóstre bisericescĭ, ca biserica nóstră să nu fie în acéstă privință maĭ josŭ decât alte bisericĭ ortodoxe, grécă și slavonă, și ca Româniĭ în cultulŭ lorŭ divinŭ să nu maĭ aĭbă nevoie de alte limbĭ necunoscute. Acésta a fostŭ ținta și direcția dată cleruluĭ învĕțatŭ alŭ Românieĭ de Mitropolițiĭ ceĭ marĭ, ca Teodosie, Antim, Grigorie, și urmată de episcopiĭ ceĭ demnĭ, ca Damaschinŭ, Grigorie, Partenie și Chesarie; așa a urmatŭ și de acelașĭ spiritŭ ro-

mânescŭ a fostŭ însufleţitŭ şi Filaret. Meritele luĭ Filaret aŭ fostŭ apreţiate şi în sferele înalte ale ţěreĭ; căcĭ în anulŭ 1792, murindŭ Mitropolitulŭ Cosma, Domnitorulŭ de atuncĭ Constantinŭ Suţu, împreună cu sfatulŭ ţěreĭ, aŭ rědicatŭ pre Filaret la trépta de Mitropolitŭ alŭ Ungro-Vlachieĭ.

Dămŭ aicĭ unŭ resumatŭ de actele publice ce s'aŭ săvârşitŭ la strămutarea Episcopuluĭ Filaretŭ de la Râmnicŭ la Mitropolia Ungro-Vlachieĭ, dupre cum ele se află în *Condica sfântă* a Mitropolieĭ din Bucurescĭ, spre a se vedé totŭ-odată ce forme se păziaŭ atuncĭ la alegerea Mitropoliţilorŭ în Muntenia.

După mórtea Mitropolituluĭ ţěreĭ Cosma, întîmplată la 2 Septembrie anulŭ 1792, Domnitorulŭ Michailŭ Suţu, adunândŭ Divanŭ din clerulŭ înaltŭ şi boeriĭ ţěreĭ, aŭ alesŭ în unanimitate pre Episcopulŭ Filaret, apoĭ prin scrisórea domnéscă de la 6 Septembre către Patriarchulŭ ecumenicŭ Neofit, Domnitorulŭ cere *ecdosis* patriarchicescŭ către Mitropolitulŭ Stavrupolieĭ Grigorie, carele să proclame şi să instaleze pre Filaret la scaunulŭ Mitropolieĭ. Domnulŭ ḑice în scrisórea sa către Patriarchulŭ despre alegerea luĭ Filaret şi despre calităţile luĭ : «Fiindŭ că pré sfânta Mitropolie de sub domnesculŭ şi stăpânesculŭ nostru tronŭ a remasŭ věduvă de duhovnicesculŭ eĭ păstoriŭ, sfârşindu-şĭ acum viéţa fericitulŭ Mitropolitŭ alŭ Ungro-Vlachieĭ D. Cosma, la 2 ale curenteĭ diminéţa, şi toţĭ ceĭ de aicĭ, ca dintr'o gură, atât ceĭ din sfinţitulŭ clerŭ, cât şi ceĭ din ordinea politică, ne-aŭ propusŭ, că iubitorulŭ de Dumneḑeŭ sfinţitulŭ Episcopŭ alŭ Râmniculuĭ, D. Filaret, este vrednicŭ de succesiunea acesteĭ pré sfinte Mitropoliĭ, mărturisindŭ toţĭ cu unŭ glasŭ şi rugându-ne cu o socotinţă nestrămutată pentru aşezarea teofilieĭ sale la păstorirea cea de căpetenie locală; de altă parte cunoscêndŭ şi noĭ demnitatea persóneĭ respectabile a teofilieĭ sale precum şi calităţile sufletescĭ şi spirituale ale luĭ . . . . . . şi că este celŭ maĭ bětrânŭ dintre Episcopĭ . . . etc., amŭ admisŭ pre teofilia sa la tronulŭ Mitropolieĭ Ungro-Vlahieĭ». Apoĭ cere la Patriarchie recunóscerea luĭ Filaret, şi însărcinarea Mitropolituluĭ Stavrupolieĭ de a-lŭ instala.

Patriachulŭ respunde Domnuluĭ prin scrisórea de la 13 Septembre, prin carea împuternicesce, cu sinodulŭ patriarchicescŭ, pre Mitropolitulŭ Stavrupolieĭ a instala pre Filaret la Mitropolie. Pre Filaret îlŭ numesce «confrate pré iubitŭ, vrednicŭ, probatŭ, cuviosŭ întru tóte». Patriarchulŭ totŭ atuncĭ a scrisŭ Mitropolituluĭ Grigorie alŭ Stavrupolieĭ, carele trăia în Bucurescĭ, ca să proclame pre Filaret Mitropolitŭ, și împreună cu ceia-lalţĭ Episcopĭ din ţéră adunându-se în biserica Mitropolieĭ, să facă forma de alegere bisericéscă, carea represintă unŭ felŭ de votare saŭ balotagiŭ între câţĭ-va candidaţĭ pușĭ de formă și care în limba bisericéscă se chiamă *psifiare* și *ipopsifiare* saŭ aruncare de sorţĭ, din care totŭ-d'a-una ese candidatulŭ hotărîtŭ de maĭ înainte. La acéstă ocasiune candidaţiĭ pușĭ de formă aŭ fostŭ : Mitropolitulŭ Lidieĭ Grigorie și Dositheiŭ Filitis Episcopulŭ de Buzĕŭ. Acéstă operaţie se face prin unŭ prescriptŭ verbalŭ trecutŭ în *Condica sfântă*, subscrisŭ de Archiereiĭ carĭ aŭ luatŭ parte la ipopsifiare, sub președinţa Archiereuluĭ delegatŭ înadinsŭ de Patriarchŭ la instalarea nouluĭ Mitropolitŭ (1).

Reproducemŭ aicĭ prescriptulŭ verbalŭ încheiatŭ la ipopsifiarea Mitropolituluĭ Filaret :

«Remâindŭ vĕduvă Mitropolia Ungro-Vlachieĭ, fiindŭ-că celŭ ce a fostŭ până acum Archiereŭ, D. Cosma, și-a sfârșitŭ viéţa, din ordinulŭ Inaltŭ pré sfinţituluĭ Patriarchŭ ecumenicŭ, D. D. Neofit, cu consimţemîntulŭ pré cucernicu|uĭ și pré înălţatuluĭ nostru Domnitorŭ Ioanŭ Mihailŭ Suţu Voevodŭ, amŭ intratŭ în templulŭ sfinteĭ Mitropoliĭ a Bucurescilorŭ, însemnatŭ cu amintirea sfinţilorŭ slăviţilorŭ și întocma cu Apostoliĭ Impĕraţĭ Constantinŭ și Elena, spre a face sorţĭ pentru celŭ ce are să priméscă acestŭ tronŭ vĕduvŭ. Și în adevĕrŭ întâiŭ amŭ pusŭ pre Înaltŭ pré sfinţitulŭ Mitropolitŭ alŭ Lideĭ, D. Grigorie, alŭ doilea pre iubitorulŭ de Dumneḑeŭ Episcopulŭ Bu-

(1) Acéstă ipopsifiare se păstréză la noĭ și astăḑĭ, dar constă numaĭ întru aceea, că în séra dinaintea ḑileĭ destinate pentru chirotonia unuĭ noŭ Archireŭ, câţĭ-va Archiereĭ, convocaţĭ de Mitropolitulŭ, se adună în biserica Mitropolieĭ, și la finele Vecernieĭ, după o mică ceremonie specială bisericéscă, se închee unŭ prescriptŭ verbalŭ în *Condica sfântă*, în carele se trece numele candidatuluĭ alesŭ de Sinodŭ și recunoscutŭ de Rege, și i se face cunoscutŭ că a doua ḑi are să fie chirotonitŭ Archiereŭ.

zĕuluĭ, D. Dositheiŭ, şi alŭ treilea pre iubitorulŭ de Dumneḑeŭ Ĕpiscopulŭ Râmniculuĭ, D. Filaret, carele a fostŭ preferitŭ celorŭ-alţĭ pentru păstorirea acesteĭ Mitropoliĭ. De aceea s'aŭ trecutŭ și numele lorŭ în presenta *Condica sfântă.* 1792 Sept. 23». Subscriṣĭ : Grigorie alŭ Stavrupolieĭ, Antim alŭ Pogonianeĭ, Meletie alŭ Thebaideĭ, Dositheiŭ alŭ Buzĕuluĭ, Nicodimŭ alŭ Iliopoleĭ, şi Ioanŭ Văcărescŭlŭ Dikeofilaxulŭ Bisericeĭ ceĭ marĭ și Mare Spătariŭ. Prescriptulŭ verbalŭ şi subscrierile sunt în limba grécă. După acésta Archiereiĭ aicĭ menţionaţĭ și cu Marele Spătariŭ domnescŭ Văcărescu aŭ datŭ luĭ Filaret următorulŭ actŭ pentru recunóscerea luĭ în demnitatea de Mitropolitŭ, totŭ în limba grecéscă :

«Fiindŭ-că şi după alegerea comună a întregeĭ obștiĭ, sfinţite și politicescĭ, şi cu consimţemîntulŭ pré înălţatuluĭ, pré cucerniculuĭ şi pré încuviinţatuluĭ Domnitoriŭ şi cârmuitoriŭ alŭ tóteĭ Ungro-Vlachieĭ D. D. Ioanŭ Michailŭ Constantinŭ Suţu Voevodŭ, Inaltŭ pré sfinţia Vóstră aţĭ fostŭ alesŭ și proclamatŭ pentru totŭ-dea-una (pe viéţă) Mitropolitŭ acesteĭ Mitropoliĭ vĕduve a Ungro-Vlachieĭ, fiindŭ-că fostulŭ D. Cosma s'a mutatŭ către Domnulŭ; Inaltŭ pré sfinţitulŭ nostru Domnŭ şi stăpânŭ și Patriarchŭ ecumenicŭ D. D. Neofitŭ, cu sfântulŭ de pe lângă dînsulŭ Sinodŭ, conformându-se cu vechiulŭ obiceiŭ alŭ loculuĭ, a primitŭ acéstă alegere comună, şi cu *ecdos* patriarchicescŭ şi epistolă sinodală îmĭ poruncesce mie celuĭ maĭ micŭ, ca, împreună cu fraţiĭ sfinţiţĭ Archiereĭ, aflătorĭ aicĭ, să facemŭ obicĭnuiţiĭ, sfinţiţiĭ și bisericesciĭ sorţĭ (psifĭ), și să rĕdicŭ pre Inaltŭ pré sfinţia Vóstră la Scaunulŭ celŭ vĕduvŭ alŭ Ungro-Vlachieĭ ; şi decĭ, supuindu-mĕ porunciĭ chiriachicescĭ, ceĭ date mie, împlinescŭ acestŭ ordinŭ sfântŭ, dorindŭ înaltŭ pré sfinţieĭ Vóstre din adânculŭ sufletuluĭ : mulţĭ anĭ Stăpâne. 1792, Sept. 24.» Urméză aceleașĭ subscrierĭ ca și la psifiare. (Revist. *Biser. ort. rom.* an. IX luna Octombr. p. 757—767).

Aceste recunóscerĭ şi psifierĭ saŭ votărĭ bisericescĭ eraŭ numaĭ simple formalităţĭ de a doua mână. Filaret era deja Mitropolitŭ îndată după mórtea predecesoruluĭ seŭ, căcĭ în *Condica sfântă* găsimŭ, că elŭ ca Mitropolitŭ alŭ Ungro-Vlachieĭ, la 8 Septembrie, con-

firmă psifiarea saŭ votarea bisericéscă a Archimandritului Nectarie, carele se-alesese ca succesorŭ alŭ sĕŭ la Episcopia Râmnicului. (*Condica sfântă*, în aceeașĭ revistă, luna Noemb. p. 841).

Din activitatea cărturăréscă a Mitropolituluĭ Filaret cunóscemŭ, că elŭ în anulŭ 1792 a retipăritŭ la Râmnicŭ încă o carte, *Cazania*. Pré sfinţitulŭ Ghenadie în notiţele biografice despre Episcopulŭ și Mitropolitulŭ Filaret, publicate în revista *Bis. Ort. rom.* pe anulŭ 1881, lunile Februariŭ și Aprilie, ne spune între altele că a găsitŭ în Archiva Mitropolieĭ din Bucurescĭ un manuscrisŭ grecescŭ intitulatŭ : Συλλογη διαφόρων ἐπιστολῶν πολιτικῶν (Adunare de diferite epistole politice). În acea colecţiune se află unŭ numĕrŭ însemnatŭ de scrisorĭ ale Mitropolituluĭ Filaret către Patriarchiĭ Bisericeĭ Ortodoxe, cătră membriĭ Sinoduluĭ Patriarchieĭ de Constantinopole, cătră diferite persóne, scrisorĭ prin care Filaret anunţă suirea sa pe Scaunulŭ Mitropolieĭ Ungro-Vlachieĭ; deaseminea, că în acea colecţiune se află o sumă de felicitărĭ adresate de acele persóne luĭ Filaret cu ocasiunea rĕdicăriĭ luĭ la Mitropolie. Dupre documentele Mitropolieĭ, pré sfinţitulŭ Ghenadie ne maĭ spune despre Mitropolitulŭ Filaret :

1. că a întăritŭ unŭ actŭ de împrumutare alŭ luĭ Nichifor egumenulŭ de la mănăstirea Délululuĭ, datŭ unuĭ păharnicŭ Grigorie.

2. Mitropolitulŭ Filaretŭ, în anulŭ 1792, primindŭ tânguirea stareţuluĭ Gheorghie, că fraţiĭ adunaţĭ în mănăstirea Cernica trăiaŭ în mare sărăcie și strîmtóre, și cererea luĭ de a i se da sub administraţie și mănăstirea Căldărușaniĭ, carea era avută, Mitropolitulŭ i-a aprobatŭ cererea, și de atuncĭ stareţulŭ Gheorghie devenì superiorŭ amândurorŭ acestorŭ mănăstirĭ, petrecêndŭ când la o mănăstire, când la alta.

3. Patriarchulŭ de Ierusalimŭ, la 15 Oct. 1792, adică îndată după instalarea luĭ Filaret, felicitându-lŭ cu Mitropolia Ungro-Vlachieĭ, ilŭ rógă ca să aibă interesŭ pentru averile din ţéră ale sfântuluĭ Mormîntŭ; iară Mitropolitulŭ iĭ rĕspunde în acéstă cestiune : «Înscinţezŭ pe Fericirea Vóstră prin umila mea scrisóre, că din copilărie nutrescŭ unŭ respectŭ fórte mare și datoritŭ în modŭ inevitabilŭ cătră pré sfântulŭ și dătătoriulŭ de viéţă Mormîntŭ alŭ Domnuluĭ, pentru care nicĭ în viitoriŭ nu voiŭ înceta de a conlucra ceea ce pen-

tru mine este o datorie, și a lupta, câtŭ îmĭ va sta prin putință pentru trebuințele cele împunătóre ale mănăstirilorŭ S-tuluĭ Mormîntŭ de aicĭ.

4. Patriarchulŭ ecumenicŭ Neofitŭ, arĕtândŭ Domnuluĭ A. Moruzŭ lipsa și sărăcia scóleĭ patriarchale din Constantinopole, Domnitorulŭ pe de-o parte vine în ajutorulŭ scóleĭ din Constantinopole, hotărîndŭ a i se da anualŭ din *carvasaraua* domnéscă câte 250 leĭ, iară pe de altă parte pune în vedere și Mitropolituluĭ Filaret de a ajutá acea școlă. Mitropolitulŭ trimite aceleĭ scolĭ unŭ ajutorŭ de 1600 leĭ.

Regretămŭ însă din sufletŭ, că Pré sfințitulŭ Ghenadie Enăceanu, carele celŭ dintâiŭ din clerulŭ românŭ șĭ-a datŭ ostenélă a scrie biografia Mitropolitutuĭ Filaret, prevenitŭ prin ideile cele ușóre ce sunt astădĭ la noĭ de modă asupra cleruluĭ grecescŭ maĭ alesŭ și a Domnilorŭ Fanarioțĭ, deși recunósce meritele literarie și sciința luĭ Filaret ca Episcopŭ la Râmnicŭ, în folosulŭ românismuluĭ, totușĭ făcêndu-șĭ idee, că elŭ a fostŭ Grecŭ de origine, afiirmă că rĕdicarea luĭ la Mitropolie a fostŭ o nenorocire pentru biserica țĕreĭ; că alegerea luĭ atâtŭ la Episcopatŭ câtŭ și la Mitropolie arŭ fi fostŭ impusă țĕreĭ de Domniĭ Fanarioțĭ; că elŭ, Mitropolitŭ fanariotŭ, arŭ fi ajutatŭ esploatarea de cătră Grecĭ a mănăstirilorŭ închinate; că arŭ fi spoliatŭ țéra de veniturĭ spre a ajuta școle grecescĭ din Constantinopole; că acestŭ Mitropolitŭ *fanariotŭ*, împreună cu alțĭ Episcopĭ, «eșițĭ din aluatulŭ bizantinŭ», arŭ fi «grecisatŭ biserica țĕreĭ românescĭ cu totulŭ», etc. Sperândŭ, că cu timpulŭ pré sfințitulŭ Enăcénu singurŭ va reveni asupra erorilorŭ și a pripiteĭ sale judecățĭ despre memoria și faptele unuia dintre ceĭ maĭ însemnațĭ ierarchĭ aĭ trecutuluĭ bisericeĭ nóstre naționale române, să spunemŭ noĭ acum ceea ce maĭ scimŭ despre Mitropolitulŭ Filaret.

În anulŭ 1793 Mitropolitulŭ Filaret a propusŭ Domnitoriuluĭ Alexandru Moruzŭ hirotonirea în Archiereŭ titularŭ a Archimandrituluĭ Mitropolieĭ Grigorie. Domnulŭ cere de la Patriarchie titlu nouluĭ Archiereŭ și *ecdos* cătră Mitropolitulŭ Filaret pentru chirotonire. Patriarchulŭ, prin scrisórea sa de la 15 Martie, respunde Domnitoriuluĭ; iară prin altă scrisóre, dată la Aprilie 27, trimite

ecdosis de chirotonire Mitropolitului Filaret. În amândouě aceste scrisorĭ Patriarchulŭ numesce pre Grigorie «bărbatŭ însemnatŭ, împodobitŭ cu bune moravurĭ și cu bună educație». Titlu Archierieĭ ce-ĭ dă Patriarchulŭ este de «Episcopŭ alŭ Chariupolieĭ, ce a fostŭ óre-când strălucită», etc. Actulŭ ipopsifiăreĭ în *Condica sfântă* are câte-va lacune, anume : nu este trecutŭ numele bisericeĭ unde s'a făcutŭ ipopsifiarea, fiindŭ lăsatŭ locŭ deșertŭ; deasemenea nu sunt arětate nicĭ numele Archiereilorŭ ipopsifiatorĭ. Insă, după actele solemne ce precedŭ acesteĭ chirotoniĭ, de care amŭ menționatŭ, nu suntem 'i în dreptŭ a presupune, că acéstă chirotonie nu s'arŭ fi efectuatŭ, dacă nu de Filaret, de succesorulŭ sěŭ.

Archipăstoria Mitropolituluĭ Filaret a fostŭ scurtă, numaĭ de unŭ anŭ; căcĭ în luna Septembrie, anulŭ 1793, Filaret a depusŭ demisia în mânile Domnuluĭ Moruzŭ, cerêndŭ voie a se retrage în vieța privată și rugându-lŭ a pune în loculŭ luĭ o persónă vrednică de a conduce biserica țěreĭ. Elŭ declară în demisie, că se retrage de bună voie, și din causa deselorŭ bóle ce-lŭ supěră. Acéstă declarațiune a luĭ este adeverită și de doĭ Archiereĭ și contra-semnată de Archimandritulŭ Grigorie.

Reproducemŭ aicĭ acéstă demisiune, precum ea se află scrisă în *Condica sfântă :*

«Vědêndŭ, că din ḑi în ḑi puterile mele disparŭ din causa deselorŭ bóle, ce desŭ mi se întîmplă, și cunoscêndŭ greutatea uneĭ îngrijirĭ duhovnicescĭ câtŭ este de mare și grea de purtatŭ, și apoĭ dorindŭ ca să petrecŭ restulŭ puținelorŭ mele ḑile aicĭ în liniște, mě retragŭ din scaunulŭ meŭ acesta alŭ Mitropolieĭ Ungro-Vlachieĭ de bună voie, nesilitŭ, și din socotința mea proprie, depunêndŭ sorțiĭ (Ψόφους) în mânile pré înălțatuluĭ, pré cucerniculuĭ și pré blânduluĭ nostru Domnitoriŭ, pentru ca să alégă pre acela, pentru carele Domnulŭ va lumina consciința domnéscă, și carele să fie vrednicŭ a relua cârmele acesteĭ corăbiĭ duhovnicescĭ. Și spre sciință am datŭ presentulŭ meŭ *paretis* (dimisiune), subscrisŭ de bună voie, precum am ḑisŭ, și nesilitŭ. 1793 Septemb.» Atâtŭ demisiunea câtŭ și subscrierea Mitropolituluĭ sunt în limba grécă.

Domnitoriulŭ Moruzŭ cedă stăruințelorŭ luĭ Filaret, și primindu-ĭ în fine demisia, pe de o parte a convocatŭ divanulŭ țěreĭ, ca să alégă altŭ Mitropolitŭ, și acela la 25 Septembriŭ a alesŭ la scaunulŭ Mitropolieĭ pe Dositheiŭ Episcopulŭ Buzěuluĭ (Filitis), pre carele Domnitoriulŭ în aceiașĭ ḑi l'a confirmatŭ; iară pe de altă parte a trimisŭ demisia Mitropolituluĭ Filaret Patriarchuluĭ Neofitŭ, l'a anunțatŭ despre alegerea luĭ Dositheiŭ la Mitropolie și a cerutŭ *ecdos* patriarchicescŭ pentru strămutarea luĭ de la Episcopia de Buzěŭ la Mitropolia țěreĭ. Patriarchulŭ trimite ecdosulŭ sěŭ Mitropolituluĭ Filaret prin scrisórea de la 5 Octobr. În acéstă scrisóre Patriarchulŭ, amintindŭ de scrisórea Domnitoriuluĭ, ḑice: «Domnitoriulŭ a fostŭ provocatŭ de căldurósele tale rugămințĭ a te elibera de durerile nevindecabile, care nu sunt propriĭ păstorieĭ pe viitorŭ a turmeĭ ceĭ cuvîntătóre a luĭ Christosŭ. Înălțimea sa a primitŭ demisiunea ta cea de bună voie, a scrisŭ bisericeĭ și a trimisŭ aicĭ la biserică propria ta petițiune către Înălțimea sa și demisiunea sigilată, mijlocindŭ ca să se trimită ecdosulŭ canonicŭ bisericescŭ pentru așezarea legală a celuĭ ce are a primi în modŭ demnŭ toiagulŭ păstoralŭ alŭ Mitropolieĭ de acolo». Venindŭ apoĭ la alegerea nouluĭ Mitropolitŭ Dositheiŭ, îlŭ numesce «confrate alŭ sěŭ iubitŭ, bărbatŭ maĭ bětrânŭ decât alțiĭ, înfrumsețatŭ cu virtutea, educatŭ în pietate, învěțatŭ și mărturisitŭ vrednicŭ de către toțĭ, atâtŭ ceĭ din ordinea clericală, câtŭ și de către sistema boeréscă și politicéscă». Apoĭ împuternicindŭ pre Filaret de a instala pre Dositheiŭ, ḑice: «permitemŭ și dămŭ ție voie bisericéscă și depunemŭ în mânile sfințieĭ tale și sorțiĭ noștri canonicĭ, și poruncimŭ ca, luândŭ pre Archiereiĭ aflătorĭ acolo, și cu voia domnéscă, să facĭ psifulŭ canonicŭ în pré sfânta Mitropolie de acolo, și cu protocolŭ sfințitŭ, pre carele îlŭ veĭ scrie în condica sfinteĭ Mitropoliĭ de acolo, și dintre ceĭ eșițĭ canonicesce la sorțĭ veĭ preferi dintre alțiĭ pre numitulŭ iubitoriulŭ de Dumneḑeŭ Episcopulŭ Buzeuluĭ, confratele nostru iubitŭ, D. Dositheiŭ, strămutându-lu la scaunulŭ pré sfinteĭ Mitropoliĭ a Ungro-Vlachieĭ, în câtŭ să fie și să se ḑică, și de către toțĭ să se recunóscă pré sfințitŭ Mitropolitŭ alŭ Ungro-

Vlachieĭ, avêndŭ şi loculŭ Chesarieĭ Capadochieĭ. Deciĭ sciindŭ acestea împuternicimŭ pre sfinţia ta, ca să facĭ strămutarea urmaşuluĭ tĕŭ în modŭ canonicŭ, pentru care îţĭ trimitemŭ şi canonicesculŭ nostru *ecdos* patriarchalŭ şi sinodalŭ». 1793 Octob. 5.

La 11 Octob. Mitropolitulŭ Filaret a săvârşitŭ actulŭ canonicŭ de strămutare a nouluĭ Mitropolitŭ Dositheiŭ, împreună cu 9 Archiereĭ, precum arată protocolulŭ saŭ prescriptulŭ încheiatŭ la acea ocasiune în biserica Mitropolieĭ, subscrisŭ de Filaret, în calitate de «fostŭ Mitropolitŭ alŭ Ungro-Vlachieĭ» şi de ceialalţĭ Archiereĭ, de asemenea în limba grécă. Tóte actele privitóre la demisia luĭ Filaret şi alegerea luĭ Dositheiŭ se păstréză în *Condica* Mitropolieĭ numită *sfântă*, şi sunt reproduse de pré sfinţitulŭ Enăceanu în revista *Bis. Ort. rom.* luna Noemb. a. 1885.

Pré sfinţitulŭ Ghenadie Enăceanu, în schiţa sa de biografie a Mitropolituluĭ Filaret, spre a dovedi, că Filaret în adevĕrŭ era cu sănătatea sdruncinată de bólă, citéză din colecţiunea de scrisorĭ amintită în urmă, pasage din douĕ scrisorĭ ale luĭ Filaret, una către Patriarchulŭ Neofitŭ, şi alta către Domnitoriulŭ Moruz. În cea dintâiŭ, arĕtândŭ Patriarchuluĭ causa demisiuniĭ sale, Filaret spune, că ocupaţiunile depuse încă din tinereţe în favórea bisericeĭ şi a societăţiĭ i-aŭ nimicitŭ puterile corpuluĭ şi l'aŭ făcutŭ incapabilŭ de a maĭ purta greutatea de Atlant a păstorieĭ acesteĭ Mitropoliĭ a Ungro-Vlachieĭ, şi tot-o-dată anunţă pre Patriarchŭ, că Domnitoriulŭ Moruz, *după repeţite rugămințĭ din partea sa*, i-a primitŭ demisiunea, acordându-ĭ de a trăi în ţéră, retrasŭ, şi sub auspiciele Domnitoriuluĭ. În a doua scrisóre Filaret se scuză către noulŭ Domnitoriŭ Moruz, că din causă de bólă nu póte eşi spre întîmpinarea luĭ, la sosirea sa în ţéră, şi că de aceea a delegatŭ din partea sa pe Episcopulŭ de Buzĕŭ Dositheiŭ, carele are însărcinarea de a felicita pre Domnitoriŭ la venirea sa la tronulŭ ţĕreĭ (1). Pré sfinţitulŭ Enăceanu nu crede că sănătatea sdruncinată a luĭ Filaret a fostŭ singurulŭ şi îndeajunsŭ motivŭ alŭ demisionăriĭ luĭ, ci presupune

(1) Συλλογὴ διαφόρων ἐπιστολῶν πολιτικῶν N. 18. p. 32—34.

și de la sine, fără nicĭ unŭ temeiŭ istoricŭ, óre-care taĭnică reacțiune a boerilorŭ țěreĭ contra fanariotismuluĭ, pre carele îlŭ representa în țéră Mitropolitulŭ Filaret, carele arŭ fi avutŭ de tesă a archipăstorieĭ sale : «desnaționalisarea bisericeĭ romănescĭ»!! (1)

Așa dar Mitropolitulŭ Filaret s'a retrasŭ în viéța privată, și cu tóte că nu se cunoscŭ până acum date despre viéța luĭ privată, nicĭ despre timpulŭ morțiĭ luĭ, elŭ și-a săvârșit viéța aicĭ în țéră, în retragerea sa, precum amŭ vědutŭ maĭ susŭ esprimată dorința luĭ către Domnitoriulŭ Moruz. Pe la anulŭ 1795 trăia încă Mitropolitulŭ Filaret, căcĭ în acelŭ anŭ elŭ a retipăritŭ la Râmnicŭ cartea de *Cuvinte ale Sf. Macarie Egipténulŭ.* Despre anulŭ morțiĭ și loculŭ înmormîntăriĭ luĭ Filaret, până acum nu se scie nimica. Portretulŭ Mitropolituluĭ Filaret se păstréză la Mitropolia de Bucurescĭ.

In partea despre amédă-di a Bucurescilorŭ este unŭ délŭ și sub elŭ unŭ șesŭ care pórtă numele de «Filaretŭ». Totŭ acolo până nu de multŭ era o cișmeà, care se numia «Cișméoa Mitropolituluĭ Filaret». Ea consta din o casă mare de piatră cu doue rândurĭ. In rândulŭ de desubt era cișméua, iară d'asupra era unŭ foișorŭ saŭ sală de petrecere. Apa cea bună a cișmeleĭ luĭ Filaret aduna acolo vara spre răcorire mulțime de lume din Bucurescĭ, maĭ alesŭ sărbătorile. Acea vestită cișmea, devenindŭ în fine nepracticabilă, fu stricată împreună cu casa de asupra eĭ. Deși între aniĭ 1754—1760 fusese încă unŭ Mitropolitŭ totŭ cu numele Filaret, totușĭ eŭ credŭ că cișméua și délulŭ cu numele Filaretŭ, amintescŭ numele luĭ Filaret alŭ II-lea cu carele noĭ ne-amŭ ocupatŭ în acéstă scriere.

Regretămŭ că la stricarea cișmeleĭ Mitropolituluĭ Filaret nu s'aŭ luatŭ měsurĭ a se păstra măcar inscripțiunile și sculpturile cu carĭ, după cum m'am informatŭ, cișméua era bogatŭ împodobită.

Dămŭ aci o descriere a acesteĭ cișmele, după cum mĭ-a representat-o bětrânulŭ colonelŭ Papazoglu, cunoscutulŭ nostru archeologŭ, în vârstă de 75 anĭ, și carele în tinerețele sale o a apucatŭ în tótă splendórea eĭ.

(1) Vedĭ revist. *Bis Ort rom* luna Apr. 1881, p. 459.

D-lŭ Papazoglu crede că localitatea ce pórtă acum numele de Filaretŭ, cu délulŭ sĕŭ, a fostŭ cumpĕrată de Mitropolitulŭ Filaret, carele avea acolo via sa, și pe urmă o a dăruitŭ Mitropoliei, și acésta o a stăpânitŭ până la secularisarea averilorŭ bisericescĭ, în anulŭ 1860. Iată acum descrierea ce a făcutŭ d-lŭ Papasoglu cișmeleĭ Mitropolituluĭ Filaret: «Cișméua avea două etage. In etagiulŭ de susŭ era unŭ salonŭ mare, împregiuratŭ cu sofale, cu perinĭ roșĭ și cu ciucurĭ albĭ de bumbacŭ; în mijloculŭ salonuluĭ, o masă mare de stejarŭ, încungiurată cu scaune. Acolo se recrea Mitropoliţiĭ în timpŭ de vară după prânḑŭ, în ḑilele de sĕrbătorĭ, unde se adunaŭ de asemenea la conversaţiĭ boeriĭ enoriașĭ aĭ Mitropolieĭ: Golesciĭ, Cătuneniĭ, Fălcoeniĭ, Jieniĭ, Bujoreniĭ, Dudesciĭ, etc., carĭ conversaŭ și petreceaŭ timpulŭ împreună cu Mitropolitulŭ ţĕreĭ. In ḑiua prasniculuĭ S-ţilorŭ Impĕraţĭ Constantinŭ și Elena, hramulŭ Mitropolieĭ, Mitropolitulŭ da masă mare, la care invita pe toţĭ boeriĭ, atât ceĭ în activitate (haleà), cât și ceĭ în retragere (paià); asemenea pe consuliĭ străinĭ, precum și starostiĭ comercianţilorŭ și industriașilorŭ: lipscanĭ, cojocarĭ (blănarĭ), toptangiĭ, băcanĭ, curelarĭ, papugiĭ, ișlicarĭ, etc. Salonulŭ se sprijinea pe 12 stâlpĭ de pétră cu capitele și cu sculpturĭ de florĭ. Acoperemîntulŭ era învĕlitŭ cu olane. In salonŭ se suia pe o scară largă, pe din afară, acoperită.

«Sub salonŭ, in etagiulŭ de josŭ, era cișméua, cu 12 ţevĭ de alamă, prin carĭ curgea în abundenţă apa de sub malulŭ Filaret, în sghiaburĭ de marmură; iar d'asupra fie-căreĭ din aceste ţevĭ eraŭ reliefurĭ sculptate în marmură, representândŭ cu o artă frumósă cele 12 zodiĭ ale anuluĭ; iar d'asupra lorŭ, pe o marmură mare, se vedea marca archiepiscopală, cu inscripţiune în limba română, descriindŭ fundarea acestuĭ frumosŭ monumentŭ (1). Pavimentulŭ cișmeleĭ era așternutŭ cu marmură și cu sghebuleţe în zigzagurĭ

(1) D-lŭ Papazoglu nu are copiĭ de pe acea inscripţiune, dar mi-a spusŭ că crede a se fi păstrândŭ acele marmure cu inscripţiunĭ și săpăturĭ la óre-carĭ persóne, carĭ le-arŭ fi fostŭ asiguratŭ la dărâmarea acelei cișmele. Intrebândŭ pe acele persóne, m'aŭ asiguratŭ că nu aŭ nicĭ o cunoscinţă de dînsele.

pentru scurgerea apeĭ, care eșindŭ afară din cișmea. se scurgea în balta învecinată, învăscută cu stuhŭ. Din acéstă baltă, prin unŭ deosebitŭ canalŭ, apa se strecura spre strada Șerban-Vodă (Podulŭ Beiliculuĭ) și continuândŭ pe lângă bisericuța Manu, eșia în Cărămidarĭ, Zarzavagiĭ (legumarĭ), sub delulŭ Văcărescilorŭ, și de acolo se strecura în Dâmbovița.»

Din relația dată de Eforia Spitalelorŭ din Bucurescĭ, în anulŭ 1870, sub titlulŭ de «Note și documente relative la Asilulŭ Elena Dómna,» se vede că Mitropolitulŭ Filaret, în anulŭ 1792, șĭ-a făcutŭ testamentulŭ sĕŭ, prin care a lăsatŭ o avere colosală pentru întreținerea și educațiunea copiilorŭ orfanĭ, avere compusă din maĭ multe moșiĭ, maĭ multe hanurĭ și locurĭ în Bucurescĭ, dar că, prin nestatornicia lucrurilorŭ de atuncĭ și prin réua credință a epitropilorŭ, tóte acele averĭ s'aŭ înstrăinatŭ și chiar testamentulŭ Mitropolituluĭ a peritŭ fără urmă. Din tótă acea avere lăsată orfanilorŭ a scăpatŭ din întîmplare numaĭ hanulŭ, carele s'a cumpĕratŭ în urmă de guvernŭ și a ziditŭ în loculŭ luĭ teatrulŭ actualŭ. Reproducemŭ aicĭ întocmaĭ relația amintită a Epitropieĭ Spitalelorŭ despre mijlócele cu carĭ s'a fundatŭ scóla de fete orfane, numită «Asilulŭ Elena Dómna,» relație în care se vorbesce despre donația Mitropolituluĭ Filaret alŭ II-lea:

«Ca și alte instituțiunĭ de bine-facere în România, a esistatŭ asemenea instituțiunea pentru crescerea și educațiunea copiilorŭ orfanĭ, și dacă multŭ timpŭ nu s'aŭ vĕḑutŭ puse în practică dorințele și legaturile persónelorŭ filantropice, saŭ disposițiunile legilorŭ de pe timpŭ, acésta a provenitŭ parte din causa feluritelorŭ fase prin care a trecutŭ România, parte din apatia guvernelorŭ ce s'aŭ succesŭ.

«Deja la finele secoluluĭ trecutŭ, Pré Sfinția sa Mitropolitulŭ Filaret, unulŭ din ceĭ maĭ filantropĭ bărbațĭ aĭ epoceĭ, și căruia viéță a fostŭ unŭ șirŭ de fapte piόse și de devoțiune, a lăsatŭ prin testamentulŭ sĕŭ din anulŭ 1792 o avere colosală spre întreținerea și educațiunea copiilorŭ orfanĭ. Insă acéstă avere, compusă din maĭ multe moșiĭ, maĭ multe locurĭ și hanurĭ în Bucurescĭ, s'a înstrăi-

natŭ de la destinaţiunea eĭ. După tóte cercetările făcute, testamentulŭ nu maĭ esistă în Archiva Statuluĭ, şi se dice că arŭ fi fostŭ chiar sustrasŭ şi ruptŭ de persónele interesate de a înstrăina averea orfanilorŭ în folosulŭ lorŭ propriŭ.

«Din tóte hârtiile atingĕtóre de bunurile lăsate de Mitropolitulŭ Filaret, esistă în dina de astă-dĭ numaĭ unŭ procesŭ-verbalŭ alŭ sfatuluĭ administrativŭ, din întâia domnie regulamentară, care constată că guvernulŭ a cumpĕratŭ hanulŭ luĭ Filaret, avere a orfanilorŭ, spre a construì teatrulŭ din calea Mogoşóeĭ.

«In raportulŭ d-luĭ Ministru alŭ controluluĭ din anulŭ 1860 către d-lŭ Ministru alŭ financelorŭ, inseratŭ în *Monitorulŭ oficialŭ* No. 214 acelŭ anŭ, prin carele face darea de sémă a conturilorŭ tuturorŭ caselorŭ ce se află în revisiunéa controluluĭ până la 1 Ianuarie 1858, se cetesce următórea notă la reservele caseĭ de binefacerĭ: «Dimpreună cu leĭ 114,000, destinaţĭ pentru clădirea de institutŭ pentru copiĭ sîrmanĭ;» cu acestŭ prilejŭ şi spre împăcarea cugetuluĭ, însemnéză că acéstă cassă s'a năpustitŭ (părăsitŭ) cu luarea hanuluĭ ce avea şi de la care trăgea unŭ folosŭ anualŭ peste 20,000 leĭ, pe alŭ căruia locŭ s'a clăditŭ teatrulŭ, şi pentru care, prin legiuirea obştesceĭ adunărĭ, dintâiŭ se hotăresce a se despăgubì cu suma de galbenĭ 10,000, cu care să se cumpere o moşie, în cât să dea venitulŭ ce lua de la hanŭ; însă prin o altă chibzuire a obştesciĭ adunărĭ din anulŭ 1843, se mărginesce acésta numaĭ de a i se cumpĕra unŭ altŭ locŭ pentru clădirea unuĭ institutŭ pentru copiĭ sîrmanĭ, când va venì în stare cassa a face o asemenea zidire; prin urmare, numaĭ când i s'arŭ da venitulŭ de 17 anĭ, de când i s'a luatŭ, în sumă de 340,000, şi cu ceea ce maĭ are adunaţĭ din venitulŭ hanuluĭ, arŭ puté fi în stare a se face clădirea cuvenită, după cum era vorba, spre îndeplinirea dorinţeĭ dănuitoruluĭ, reposatulŭ Mitropolitŭ Filaret........

«In maĭ multe rîndurĭ s'a ridicatŭ vocea în favórea copiilorŭ orfanĭ; şi chiar din sînulŭ adunăriĭ generale s'aŭ ivitŭ reclamaţiunĭ în contra lipseĭ de crescere a acestorŭ copiĭ, în contra stăriĭ lorŭ

deplorabile și în contra delapidărilorŭ ce s'aŭ făcutŭ cu averea Mitropolitului Filaret.» (p. 4—6).

Jelindŭ din adânculŭ sufletului că la noĭ multe testamente și donațiunĭ ale marilorŭ și generoșilorŭ predecesorĭ, destinate pentru binele generalŭ alŭ României, aŭ avutŭ sórta testamentuluĭ Mitropolituluĭ Filaret, sperămŭ că lucrurile se vorŭ îndrepta și că inimile generóse și devotate binelui publicŭ nu vorŭ lipsì din némulŭ nostru, și cu deosebire *sămînța cea bună* de Ierarchĭ aleșĭ aĭ Bisericeĭ române nu se va perde nicĭ o dată de pe câmpia duhovnicéscă cea roditóre a iubiteĭ nóstre patriĭ — României *Orthodoxe, Catolice de Răsăritŭ!*

NOTIŢĂ ISTORICA

DESPRE

ORAŞULŬ BOTOŞANĬ

DE

ALEXANDRU PAPADÒPOL-CALIMACHŬ
Membru alŭ Academieĭ Române.

Şedinţa din 17 Martie 1887.

Botoşanii (1) este şi a fostŭ din vechime unulŭ din oraşele de frunte ale Moldoveĭ, pentru posiţiunea sa şi comerciulŭ sĕŭ. După Iaşĭ, Botoşaniĭ venea *alŭ doilea oraşŭ mare alŭ Moldoveĭ*, şi după Galaţĭ *alŭ doilea oraşŭ comercialŭ*. Geografulŭ Malte-Brun, care scriea pe la 1810, ḑice : «*Botochani, ville très-commerçante*» (2). Cesar Bolliac scriea la 1856, că Botoşaniĭ sunt «une ville très importante, et par sa population, qui est de 20,000 habitans, et par son commerce avec la Bucovine et la Gallicie» (3). Inginerulŭ-geografŭ francesŭ Beauplan, căpitanŭ artilerieĭ polone sub Regiĭ Sigismund III şi Ladislav IV, în charta Ucraineĭ, publicată de elŭ la începutulŭ secoluluĭ XVII *(Carte de l'Ucraïne)*, însémnă Botoşaniĭ ca oraşŭ mare alŭ Moldoveĭ. Istoriculŭ Dionisie Fotino, la 1800, ḑice : «Botoşaniĭ este unŭ oraşŭ care după însemnătatea sa este alŭ doilea după

(1) Actele şi inscripţiile vechĭ scriŭ *Botăşĭanĭ*, Ботъшиани (Archiva istor. a Românieĭ tom. I, part. II, pag. 21) Unŭ actŭ de vîndare scrisŭ slavonesce, de la vătavulŭ, şoltuzulŭ şi pârgariĭ târguluĭ Siretŭ din 24 Septembre 1610, scrie *Botăşan*, Ботѫшан (Archiva istor. tom. III, pag. 20). In acte vechĭ se găsesce şi forma *Botoşenĭ*, Ботошени. (Ureche, *Letop mold.*)

(2) Géographie Universelle, tom, IV, pag 361, edit Paris 1853.

(3) César Bolliac, Topographie de la Roumanie, pag 35. Paris, 1856

Iaşĭ, şi alŭ doilea oraşŭ comercialŭ după Galaţĭ» (1). Aşa scriea şi geografulŭ Daniilŭ Filipidi la 1790 (2). Doctorulŭ Constantinŭ Vârnav scriea la 1836 : «*Botochan* in districtu ejusdem nominis *oppidum, post Iassum amplissimum*», — şi că Botoşaniĭ «*magnum exercent quaestum* (3). Geografulŭ Ioanŭ Christof Wagner, scriindŭ la 1683, ḑice că *Botoşaniĭ* este o localitate renumită în Moldova : «*Botuszani ist auch ein vornehmer Ort in der Moldau*» (4). Astăḑĭ populaţia Botoşanilorŭ se urcă la peste 40,000 de locuitorĭ. Posiţiunea sa, activitatea sa comercială şi agricolă, îĭ daŭ înfăţişarea uneĭ localităţĭ cu mare viitorŭ.

In vechime Botoşaniĭ se ḑicea *Târgu Botăş*, cum dovedesce vechea sa pecete municipală ce ni s'a păstratŭ pe o carte a târgoveţilorŭ de Botoşanĭ, din 5 Augustŭ 1670, despre judecata vornicilorŭ de Botoşanĭ Gheorghiţă logofătulŭ şi Dumitraşco visterniculŭ, precurmătóre prigoniriĭ dintre Apostolŭ Traistă şi Căldăruşe, pentru unŭ locŭ de casă ce a fostŭ a luĭ Traistă în mijloculŭ târguluĭ, — carte care se păstréză în originalŭ în Archiva statuluĭ din Bucurescĭ. Pe acea carte pecetea târguluĭ Botoşanĭ are marcă unŭ păunŭ cu códa întinsă, şi împrejurŭ, după o cruce, inscripţia cu litere slavonescĭ aşa : † пєчѣт тръгꙋ ботъш. adecă : *pecetea trăgu[luĭ] Botăş[anĭ]* (5).

Iată acéstă pecete :

(1) Φωτεινὸς, Ἱστορία τῆς Δακίας, tom. III pag 576—580 Viena 1819.
(2) Γεωγραφικὸν τῆς Ῥουμουνίας, pag. 156 Lips. Sacson. 1816.
(3) C. a Vernav, Rudimentum physiographiae Moldaviae, pag 10, Budae 1836
(4) Delineatio provinciarum Pannoniae ex Imperii Turcici in Oriente, pag. 38 edit Augspurch 1684.
(5) Acestŭ actŭ alŭ Botoşanilorŭ s'a publicatŭ în *Archiva istorică*, tom I, part II, pag. 21, Bucurescĭ 1865. Pecetea o reproducŭ eŭ astăḑĭ prin fotografie.

Marca județuluĭ Botoșaniĭ este o *cósă*, închipuindŭ bogăția fânețelorŭ acestuĭ județŭ; iar marca orașuluĭ Botoșaniĭ este, cum amŭ ḑisŭ maĭ susŭ, unŭ *păunŭ cu códa întinsă.*

Nu scimŭ care este epoca fondațiuniĭ orașuluĭ Botoșaniĭ; însă după letopisețele nóstre și după acte vechĭ,. începuturile sale sunt fórte depărtate, de celŭ puținŭ cincĭ secolĭ. Cronicarulŭ Grigorie Ureche, referindu-se la *letopisețulŭ celŭ vechiŭ moldovenescŭ*, care cuprindea viața și faptele Domnilorŭ Moldoveĭ de la Dragoș-Vodă până la Petru Schiopulŭ (1), ḑice: «scrie letopisețulŭ nostru, că *în aniĭ 6947 Noemvrie 28*, intrat-a în țéră óstea tătărască, de a prădatŭ și a arsŭ *până la Botoșenĭ, și a arsŭ și târgulŭ Botoșeniĭ*» (2). Aniĭ 6947 sunt *1439*.

Alexándru celŭ bunŭ Domnulŭ Moldoveĭ, la începutulŭ domnieĭ sale (1401), a organisatŭ ierarchia bisericéscă și politicéscă a țěriĭ, cum ne încredințéză cronicarulŭ Grigorie Ureche (3). Cronicarulŭ Stefanŭ Logofătulŭ, reproducêndŭ cuvintele luĭ Ureche despre organisarea ierarchieĭ bisericescĭ moldovenescĭ sub Alexandru celŭ bunŭ, adaogă: «Dat-aŭ eparchieĭ sânteĭ Mitropoliĭ aceste ținuturĭ: Sucéva, Némțulŭ, târgulŭ Iașiĭ cu ținutulŭ și Orheiulŭ, Hârlăulŭ cu *Botoșaniĭ* și Cârligatura». . . . . (4). Iată ființa târguluĭ *Botoșaniĭ* dovedită pe la *1401*.

S'a ḑisŭ de uniĭ că Botoșaniĭ șĭ-arŭ trage numele de la Chanulŭ Tătarilorŭ *Batus-chan*, care a năvălitŭ și a prădatŭ, la 1240, Polonia, Moldova, Valachia, Transilvania, Silezia, Croația, Serbia și Bulgaria dunăréna, și care șĭ-arŭ fi stabilitŭ reședința sa aicea la Botoșanĭ (5). Dar nu se póte admite acésta. Ceea ce este positivŭ, și ceea ce se întăresce, după vechia sa pecete municipală, este că Botoșaniĭ șĭ-aŭ luatŭ numele de la unŭ *Botăș*, *Botoș* saŭ *Botășan*, care a fostŭ, de bunŭ sémă, celŭ întâiŭ proprietarŭ alŭ acesteĭ lo-

(1) D. Cantemir, Chronicon Româno-Moldo-Vlahilor, tom. II. pag 376 Iașĭ 1836.

(2) Letopis. Moldov Tom. I, pag 110, ed. Iașĭ 1852

(3) Letop Moldov tom. I, pag. 103.

(4) Cronica luĭ Stefanŭ Logofătulŭ este publicată în *Trompeta Carpaților*ŭ din Martie 1871, No 899—904.

(5) Frunḑescu, Dicționarŭ topograficŭ, pag 59, Bucurescĭ 1872 —A Gorjan, Elemente de Geografie. pag 34, Bucurescĭ 1880.

calităţi şi întemeetorulŭ acestuĭ târgŭ : *trăgu Botăş*. Istoriculŭ şi Domnulŭ Moldoveĭ Dimitrie Cantemir ḑice, vorbindŭ despre începuturile Moldoveĭ, că «nu este nicĭ unŭ nume boerescŭ în Moldova care să nu-şĭ aĭbă numele sĕŭ împrumutatŭ satuluĭ pe care l'a făcutŭ elŭ întâĭ, fiindu-ĭ dăruitŭ de Domniĭ vechĭ aĭ ţĕriĭ pentru vitejia saŭ slujbele sale» (1). În Moldova a esistatŭ vechia familie *Botăş*, **Ботъш** saŭ *Botăşan*, **Ботъшан**, de pe la Iuga Voevodŭ, şi de maĭ înainte. *Botoşaniĭ* îşĭ are numele şi începutulŭ de la acéstă familie : *târgu luĭ Botăş*. Unŭ uricŭ de la Stefanŭ celŭ mare, din 6996 (1487) Octombrie 16, care se păstréză în originalŭ în actele episcopieĭ de Roman, şi prin care Stefanŭ celŭ mare cumpĕră maĭ multe moşiĭ de la osebite persóne şi le dăruesce Mitropolieĭ de Romanŭ, ḑice : «şi aşijderea venì înaintea nóstră şi înaintea a nostri moldovenescĭ boerĭ, Niagşa fica luĭ Băila de la Racova, *nepóta luĭ Botăş* (**Ботъш**), de a sa bună-voie, de nime nevoită, şi nicĭ silită, şi vîndŭ a sa dréptă otcină de la alŭ sĕŭ dreptŭ uricŭ, unŭ satŭ pe Moldava, la Câmpulŭ pĕruluĭ, anume partea luĭ *Botăş*, unde fu moşulŭ eĭ *Botăş*, însuşĭ Domnieĭ mele, pentru 60 zloţĭ tătărescĭ, şi aŭ plătitŭ Domnia mea toţĭ ceĭ maĭ susŭ scrişĭ banĭ, 60 zloţĭ la mâna Neagşeĭ ficeĭ luĭ Băila de la Racova, înaintea nóstră, şi naintea a nostri boiarĭ» (2). Acestŭ uricŭ alŭ luĭ Stefanŭ celŭ mare ḑice : «Neagşa fica luĭ Băila de la Racova, *nepóta luĭ Botăş*» : **Нѧгша дочка Бъила ѡт Ракова, нεпоата Ботъша**. Aice cuvîntulŭ *nepoata* însemnéză fica fiuluĭ saŭ fica ficeĭ, cum se dovedesce maĭ josŭ când uriculŭ ḑice : «*unde fu moşulŭ eĭ Botăş*», slavonesce : **гдѣ вил дεд εи Ботъш** ; cuvîntulŭ **дεд** vrea să ḑică *bunicŭ*, moş, adecă tatălŭ tatăluĭ saŭ alŭ mameĭ. Aceste lămurirĭ din uriculŭ de la 1487, dovedescŭ vechimea familieĭ *Botăş* în Moldova.

Acéstă familie *Botăş*, *Botăşan*, care a lăsatŭ numele sĕŭ târguluĭ *Botoşanĭ*, a fostŭ o familie de frunte în Moldova. Dómna luĭ Ieremia Movilă Voevodŭ (1595) era născută *Botăşan* şi avea unŭ frate

(1) Descriptio Moldaviae, cap. XIII, pag 107

(2) Acestŭ importantŭ documentŭ s'a publicatŭ, în textŭ slavonescŭ şi cu traducere românéscă de Ep. Melchisedec, în *Chronica Romanuluĭ*, tom I, pag. 133—145, Bucurescĭ 1874.

pe boerulŭ *Botăşan*, care la 1610 a fostŭ pusŭ în ţépă de Stefanŭ Vodă Tomşa, adusŭ la domnie de Turcĭ şi de Tătarĭ, în loculŭ Domnuluĭ legitimŭ alŭ ţăriĭ Constantinŭ Movilă Voevodŭ, fiulŭ luĭ Ieremia Movilă Voevodŭ (1).

La cóstele tărguluĭ Botoşaniĭ este satulŭ *Botoşanca*, cătuna comuneĭ Stănceştĭ, care se dicea şi *Manoleştĭ* (2). Acestŭ nume *Botoşanca* îşĭ are de sigurŭ obârşia în *Botoşanĭ* şi în familia *Botăş* saŭ *Botoşan*.

Etimologicesce numele de *Botăş* este vechiŭ moldovenescŭ ; *Botăş*, **Ботъш**, vrea să dică, în Moldova, *viţă de vie săditâ de unŭ anŭ.*

Familia *Botăş* era, cum se vede, din Maramurăşŭ. Istoriculŭ Samoilŭ Budina Labacens, în istoria cuceririĭ cetăţiĭ Sziget, capitala Maramurăşuluĭ, (3) la marginile Moldoveĭ, de către Sultanulŭ Suleiman, la 29 Augustŭ 1566, ne spune că între vitejiĭ carĭ aŭ cădutŭ luptându-se contra păgânilorŭ era şi *Petru Botos* Voevodulŭ pedestrimeĭ maramorăşene : «Decima nona Augusti, die lunae, qui D. Bartholomaeum praecedit, Turcae magnam civitatem Szighet ceperunt suamque in potestatem redegerunt. Ibi multi ex nostris, fortes viri, qui intra in arcem aufugere, eque hostium manibus evadere nequiverunt, desiderabantur. Turcae enim ipsos velocitate antevertebant. Quapropter, qui mature se in arcem recipere non potuerunt, foris omnes trucidati sunt. Inter quos erat Martinus Bosniack, *Petrus Botos*, peditum ductor seu Vayvoda, aliique complures strenui»(4).

Târgulŭ Botoşaniĭ a fostŭ prădatŭ şi arsŭ de multe orĭ, cum la

(1) Charles de Joppecourt, Histoire sommaire de choses plus mémorables advenues aux derniers troubles de Moldavie, Paris 1620, în Papiŭ, Tesaurŭ de monumente istorice, tom. II, pag. 24. Bucurescĭ 1863.

(2) Frundescu, *Dicţionarŭ*, pag 59.

(3) *Szigeth* ou *Sigeth*, ville de Hongrie, chef-lieu du Comitat de Marmaros (Dezobry et Bachelet, Dict. général de biographie, d'histoire, de mythologie et géographie, tom. II, pag. 2572, Paris 1866.

(4) Historia Szighethi totius Sclavoniae fortissimi propugnaculi a Solymanno Turcarum Imperatore anno MDLXVI capti christianisque erepti, per M Samuelem Budinam Labocensem iam olim in Latinum conversa nunc vero ad novam editionem schardianam denuo recognita et emendata. Publicată *in* Ioannis Georgii Schwandtneri, Scriptores rerum Hungaricarum, pag. 730. Vondibona 1746.

1439 de Tătarĭ, la 1505 de Polonĭ (1), la 1509 de Polonĭ (2); la 1529 de Polonĭ (3); la 1650 de Tătarĭ şi de Cazacĭ (4). La 1500 elŭ suferì multŭ, din causa bătălieĭ ce făcù aicea Stefanŭ celŭ mare în contra luĭ Albreht Regele Polonieĭ.

Târgulŭ Botoşaniĭ făcea parte în vechime *din ţinutulŭ Hârlăuluĭ.* De aceea cronica cea veche a Moldoveĭ, scrisă de călugăriĭ de la mănăstirea Putna între aniĭ 1466—1552, şi tradusă în limba polonă la 1556 în Iaşĭ, nu numesce între cele 24 de ţinuturĭ din carĭ se alcătuea atuncĭ Moldova, ţinutulŭ Botoşaniĭ, ci *ţinutulŭ Hârlăŭ* (5). In dilele Domnuluĭ Moldoveĭ Petru Schiopulŭ (1570—1581 şi 1584—1591) Botoşaniĭ făcea parte totŭ din ţinutulŭ *Hârlăuluĭ*, cum dovedesce preciosulŭ *Catastih de cisle de ţĕranĭ de la toate ţinuturĭ, şi Curtenĭ şi vătajĭ şi neamişĭ şi popĭ,* scrisŭ întregŭ cu mâna acestuĭ Domnŭ, şi care se păstrézǎ în originalŭ în archiva Academieĭ Române. Catastihulŭ dice : *ţinutulŭ Hârlăŭ cu ocolulŭ Botâşanĭ* (**окол Ботѫшан**). Descrierea Moldoveĭ de Mironŭ Costinŭ, în versurĭ polone, scrisă la 1684, nu pune între cele 19 ţinuturĭ din carĭ se alcătuea acum Moldova ţinutulŭ Botoşaniĭ, ci dice : *«ţinutulŭ Hârlăŭ cu târgurile Cotnar şi Botoşanĭ* (6). Vodă Dimitrie Cantemir, în Descrierea Moldoveĭ, pe care a scris'o la 1710, nu aşézǎ între cele 23 de ţinuturĭ ale Moldoveĭ din dilele sale, ţinutulŭ Botoşaniĭ, ci dice şi elŭ : *«târgulŭ Hârlăŭ, târgulŭ Cotnarŭ şi târgulŭ Botoşeniĭ, în ţinutulŭ Hârlăuluĭ* (7). Chrisovulŭ luĭ Grigorie Ghica Voevodŭ, din 28 Septembre 7238 (adecă 1730) datŭ luĭ Toaderŭ Calmăşulŭ Vorniculŭ de Câmpulungŭ, pentru satulŭ Stănceştiĭ, dice : *satulŭ Stănceştiĭ de la ocolulŭ Botoşenilorŭ*; dar chrisovulŭ luĭ Constantinŭ Mihaiŭ Racoviţă Voevodŭ din 28 Iulie 7259 (adecă 1751), datŭ luĭ Iana-

(1) Letop. Moldov tom. I, pag 47.
(2) Ibid., I, pag. 150.
(3) Ibid., I, pag. 160.
(4) Ibid., I, pag. 293-294.
(5) Archiva Istorică a Românieĭ, tom. III, pag. 14.
(6) Ibid., tom. I, part. I, pag. 172.
(7) Descrierea Moldoveĭ, cap. IV, pag. 34, edit. Iaşĭ 1851 şi Chronic. Romano-Moldo-Vlah. tom. I, pag. 225. Iaşĭ 1835.

chie Calimah, fiulŭ celuĭ de maĭ sus care fusese terzeman mare la Constantinopole, totŭ pentru acestŭ satŭ Stăncesciĭ, ḑice : *satulŭ Stăncescĭ de la ţinutulŭ Botoşenilorŭ* (1), şi Divanulŭ Veliţilorŭ boerĭ aĭ Moldoveĭ, în rĕspunsurile date Generaluluĭ rusŭ Baron Elmpt, la 1769 despre starea Moldoveĭ şi despre cele 22 de ţinuturĭ ale eĭ, ḑice : *ţinutulŭ Botoşeniĭ din ţinutulŭ Hârlăuluĭ, are unŭ târgŭ Botoşeniĭ*(2). Ţinutulŭ Botoşaniĭ s'a înfiinţatŭ decĭ între aniĭ 1730 şi 1751. *Ţinutulŭ Hârlăŭ* totŭ rămăsese şi după acésta, de şi micşoratŭ. O carte domnéscă de la Grigorie Calimah Voevod, din 17 Iunie 7270, adecă 1762, pentru moşia Hilişeulŭ de susŭ, este adresată ast-felŭ : «Credinciosŭ boerulŭ Domnieĭ mele D-ta Iordachi Canano biv vel medelnicer, *Ispravnicŭ de ţinutulŭ Hârlăŭ*»(3). Filipidi, la 1790, şi Fotino, la 1800, descriindŭ Moldova şi ţinuturile eĭ, numescŭ şi *ţinutulŭ Botoşanĭ* şi *ţinutulŭ Hârlăŭ*. Fotino ḑice : «*ţinutulŭ Botoşeniĭ* este micŭ, şi venitulŭ sĕŭ este alŭ Dómneĭ; elŭ are unŭ oraşŭ cu acelaşĭ nume (Botoşaniĭ) *care vine alŭ doilea în rangŭ după Iaşĭ* şi este reşedinţa ispravnicilorŭ, şi *este oraşŭ de comerciŭ alŭ doilea după Galaţĭ*» (4). La 1811 găsimŭ trecute *ţinuturile Hârlăŭ* şi *Botoşanĭ* în *rânduiala* Obşteşteĭ Adunărĭ a Moldoveĭ *pentru preoţiĭ de pe la sate în ce chipŭ să urmeze*, din 24 Iunie 1811 (5). Sub portretulŭ luĭ Scarlatŭ Calimahŭ Voevodŭ, din fruntea Condiceĭ sale civile (ediţiunea grecéscă tipărită la 1816 în Iaşĭ, în tipografia din mănăstirea Treĭ-sfetitele) se vede pecetea cea mare a domnieĭ Moldoveĭ în

(1) Veḑĭ aceste chrisóve în *Columna luĭ Traian* No 10—12 Octobre Decembre 1882, pag 630—632.

(2) Archiva Românéscă, tom. I, pag 143 edit. II. Iaşĭ 1860.

(3) Uricarulŭ, tom VIII, pag 8—9 — *Canano* (Канано) familie vechie de boerĭ marĭ în Moldova, de origine italiană venită prin Ţarigradŭ La 1762 maĭ găsimŭ şi pe *Constantinŭ Canano* mare paharnicŭ, sub Grigorie Calimah Voevodŭ (Letop. Mold. III, 327), iar maĭ înainte Mare Stolnicŭ la 1757 în Divanulŭ luĭ Constantinŭ Mihaiŭ Cehan Racoviţă Voevodŭ (Uricar. IV, 11) Acestŭ *Constantinŭ Canano* a fostŭ si Ispravnicŭ de Sucéva, cum dovedesce cartea luĭ Grigorie Calimah Voevod din 22 Noembrie 1763 prin care-ĭ poruncesce să judece o pricină dintre Episcopia de Romanŭ, Toaderŭ Buhuş şi alţiĭ (Indice de documentele aflate în Archiva Statuluĭ, part II, No 1815 pag 52 Bucurescĭ 1876) Se scrie *Canano* şi *Canandŭ* Канано, Канандъ (Letop. Mold III, 327), dar forma *Canandŭ* este modernă, corectŭ este *Canano*, cum se vede în tóte actele vechĭ (Uricar. I, 128. VIII. 8—9)

(4) Φωτεινὸς Ἱστορ. τῆς Δακίας, tom. III, pag 576—580.—Φιλιππίδης, Γεωγρ. Ῥουμουνίας, pag. 156.

(5) Uricar. tom. IV, pag. 112

jurulŭ căreia staŭ mărcile çelorŭ 16 ţinuturĭ Moldovenescĭ de atuncĭ, şi între aceste ţinuturĭ întîmpinămŭ *ţinutulŭ Botoşanĭĭ* şi *ţinutulŭ Hârlăŭ*. Ţinutulŭ Hârlăŭ a avutŭ fiinţă până la *12 Februarie 1834*, ḑi în care vestitulŭ Hârlăŭ, odinióră reşedinţă domnéscă, *Sedes Principum,* cum se esprimă Mironŭ Costinŭ, şi unde sta Curţile domnescĭ zidite de Stefanŭ celŭ mare la 1487, şi restaurate la 1624 de Radu Vodă, şi odinióră *cetate* (1), căḑŭ de totŭ din însemnătatea sa, şi Botoşaniĭ aŭ luatŭ tótă iurisdicţiunea şi totŭ ţinutulŭ Hârlăuluĭ (2). Insemnătatea posiţiuniĭ târguluĭ Botoşaniĭ şi însemnătatea negoţuluĭ sĕŭ aŭ determinatŭ acéstă reformă administrativă, şi aŭ venitŭ în partea Botoşanilorŭ. Acéstă importanţă a Botoşanilorŭ o găsimŭ din ḑilele străvechĭ ale istorieĭ nóstre : Unŭ uricŭ alŭ Domnuluĭ Moldoveĭ Petru Schiopulŭ, datŭ din Iaşĭ, la 8 Ianuarie 1579, scrisŭ leşesce şi adresatŭ *Neguţătorilorŭ marĭ şi micĭ de la Liow şi din cele-lalte părţĭ ale Crăieĭ Leşescĭ*, în privinţa iarmarócelorŭ şi a vămiĭ aşeḑate în Moldova, ḑice : «Domnia mea amŭ convocatŭ pe toţĭ neguţătoriĭ noştri Moldovenescĭ şi pe boieriĭ de ţéră, întrebându-ĭ despre starea cea dintru începutŭ a comerciuluĭ nostru internaţionalŭ, şi ni-aŭ rĕspunsŭ, cum că *celŭ maĭ vechiŭ iarmarocŭ în Moldova a fostŭ acelŭ care se ţine în Botoşanĭ».* Acestŭ uricŭ se păstréză în originalŭ în archiva orăşenéscă de la Lemberg. Polonulŭ Zubrzyski îlŭ menţionéză, sub anulŭ 1579, în a sa Chronica a Leopoleĭ (3), şi d-lŭ Hasdeŭ l'a publicatŭ la Iaşĭ, la 1862, cu traducere românéscă şi cu note, în fóia sa periodică

(1) *Curţile domnescĭ din cetatea Hârlăuluĭ* (Ion Neculce, Letop Moldov tom. II, pag. 202).

(2) Veḑĭ încheierea obştesceĭ adunărĭ a Moldoveĭ din 12 Februarie 1834, în Manualulŭ Administrativŭ a Principatuluĭ Moldoveĭ, tom. I, pag. 70—72. Iaşĭ 1855.

Aceĭ ce dorescŭ să vaḑă cu dea-măruntulŭ împărţirea făcută ţinuturilorŭ Moldoveĭ la 1833—1834, să consulte următórele două chărţĭ făcute atuncĭ de Guvernulŭ Moldoveĭ :

a) Charta Moldoveĭ după împărţirea făcută la 1833. Originalulŭ.

b) Tabloŭ paralelŭ pentru a sluji de alăturare la dislocarea ţinuturilorŭ şi a ocólelorŭ Principatuluĭ Moldoveĭ. 1833. Originalulŭ.

Ambele aceste chărţĭ se păstréză în archivele Academieĭ Române, dăruite de d-lŭ Dimitri A. Sturdza de la Scheia (*Analele Academieĭ Române*, Seria II, tom I, sesiunea anuluĭ 1879, pag. 96—97. Bucurescĭ 1880).

(3) Kronika Miasta Lwowa, pag 204. Lwow 1844.

de atuncĭ *Din Moldova*. Domnia-sa l'a maĭ publicatŭ și în Archiva istorică a Românieĭ (1).

Aceste tóte : Chronica Logofătuluĭ Stefanŭ, sub anulŭ 1401, letopisețulŭ vechiŭ Moldovenescŭ sub anulŭ 1439 și uriculŭ luĭ Petru Șchiopulŭ Voevodŭ din 1579, — dovedescŭ, fără îndoială, că târgulŭ Botoșaniĭ și însemnătatea comerciuluĭ sĕŭ deréză din vremile cele de demultŭ ale Moldoveĭ.

Pentru importanța sa, administrațiunea Botoșanilorŭ era încredințată unuĭ *Vornicŭ (Vorniculŭ de Botoșanĭ)*, iar administrațiunea municipală și mutările de proprietățĭ eraŭ încredințate *Șoltuzuluĭ de Botoșenĭ și cu 12 pârgarĭ*, cum dovedescŭ acte vechĭ.

In rĕspunsurile date de boeriĭ Moldoveĭ la 1769 generaluluĭ rusŭ baronŭ Elmpt, despre starea Moldoveĭ, se ḑice : «La târgurile Cernăuțiĭ, *Botoșeniĭ*, Romanŭ, Focșanĭ, Galațĭ, Chișinăulŭ, la aceste sunt *neguțătorĭ așeḑațĭ*, uniĭ cu mărfĭ, alțiĭ facŭ neguțătorie cu miere, boĭ de zalhanà, boĭ de negoțŭ, zalhenale, untŭ, seŭ, céră și celelalte, și plătescŭ fiesce-carele rânduitele dărĭ pe aceste, după hotărîrea din Condica Visterieĭ» (2). După vechile chrisóve, Botoșaniĭ aŭ ḑi de târgŭ Miercurea, și *optŭ iarmaróce pe anŭ* : la 1 Ianuarie, la 2 Februarie, la 18 Maiŭ, la 15 Iulie, la 6 Augustŭ, la 18 Septembre, la 14 Octobre și la 6 Decembre (3). Dezobry și Bachelet scriŭ : «*Botoczany. Commerce de vins avec l'Allemagne. Foires très-importantes* (4).

Pe la 1418, în ḑilele luĭ Alexandru celŭ bunŭ, aŭ pribegitŭ în Moldova maĭ multe miĭ de familiĭ Armenescĭ, némŭ îndeletnicŭ și comerciantŭ, fugîndŭ din patria lorŭ Armenia de rĕulŭ Perșilorŭ, carĭ o călcase și o pustiise. O carte domnéscă, scrisă românesce la 20 Septembre 7034, adecă 1526, de la Stefanŭ Voevodŭ celŭ tînĕrŭ, Domnulŭ Moldoveĭ, ḑice : **«Арменіи прімiцi де стръмошȣл Домніеі меле бътрънȣл Александрȣ Водъ чел бȣн тънд кȣрсъ ѫтъі ѫ**

(1) *Din Moldova*, pag. 17—26, Iașĭ 1862.— *Archiva istorică*, tom. I, part. I, pag. 172—174
(2) Archiva Românéscă, tom. I, pag 144.
(3) *Iarmarócele și târgurile din Moldova*, în Calendarulŭ pentru Românĭ, pag LVIII Iașĭ 1853
(4) Dictionnaire général de biographie et d'histoire, tom. I, pag 341. Paris 1866.

пѫмѫнтꙋл нострꙋ Молдовинеск».... adecă : «Armeniĭ primițĭ de stră-moșulŭ Domnieĭ mele bătrânulŭ Alexandru Vodă celŭ bunŭ, *tând cursă întâĭ în pămîntulŭ nostru Moldovenescŭ....»* (1). Fuga Armenilorŭ a provenitŭ și din causa turburărilorŭ lorŭ interne. Patriarchatulŭ Armenescŭ s'a desbinatŭ schimbându-se unele dogme, națiunea se resculă din causa desbinăriĭ făcute de călugărĭ și de preoțĭ, și împrăștiindu-se în maĭ multe părțĭ, aŭ venitŭ în mare numĕrŭ în Galiția cu Episcopulŭ lorŭ rĕmasŭ credinciosŭ dogmelorŭ vechĭ, și din aceștĭ pribegĭ vr'o treĭ miĭ de familiĭ aŭ trecutŭ și s'aŭ așeḑatŭ în Moldova cu negoțulŭ (2). Armeniĭ aŭ fostŭ primițĭ, cu bine, așeḑându-se în orașele Sucéva, Hotinŭ, *Botoșanĭ*, Dorohoĭ, Vasluĭ, Galațĭ și Iașĭ; s'aŭ dedatŭ maĭ alesŭ comerciuluĭ, agricultureĭ și prăsileĭ de vite, și aŭ fostŭ folositorĭ patrieĭ lorŭ adoptive. Li se acordase chiar dreptulŭ, la începutŭ, de a avé administrațiunĭ municipale separate, adecă *Șoltuzĭ Armenescĭ*, după ideile pentru *slobozĭĭ* (coloniĭ) carĭ precumpănea atuncĭ în politica țeriĭ (3). Gheorghe Reichersdorff, ambasadorulŭ Impĕratuluĭ Ferdinand la curtea Domnuluĭ Moldoveĭ Petru Rareș, ḑice cu uĭmire, în raportulŭ către Suveranulŭ seŭ despre Moldova, raportŭ care l'a și publicatŭ în Viena la 1541 sub formă de *Chorografia Moldoveĭ*, următórele : «In Moldova locuescŭ împreună, sub ascultarea Domnuluĭ Moldoveĭ, popóre de osebite naționalitățĭ și religiĭ, precum Rutenĭ, Polonĭ, Sêrbĭ, *Armenĭ*, Bulgarĭ și Tatarĭ, și în fine, mulțĭ Sașĭ din Transilvania, *fără ca în acéstă varietate de riturĭ și dogme să se certe între sine»* (4). Vodă Dimitrie Cantemirŭ ḑicea la

(1) Acéstă carte s'a publicatŭ întrégă de Ep. Melchisedek în a sa *Chronica Hușilorŭ* în Suplementŭ, pag. 20—28 Bucurescĭ, 1869.

(2) Φιλιππίδης Γεωγραφικὸν τῆς Ῥουμουνίας, pag. 56—57 Lips. 1816.—I. T. Parisot, Arménie, în *Encyclopédie moderne*, tom. IV, pag. 313. Paris 1854.

(3) Pray, Dissertationes historico-criticae, pag. 170. Vindobon. 1775. – Wolf, Beschreibung der Moldau, tom. II, pag 60. apud Hăjdeŭ. Istoria toleranțeĭ religióse în România, pag. 62 Bucurescĭ 1868.

(4) Moldaviae quae olim Daciae pars Chorographia Georgio a Reicherstorf Transylvano autore Excusum Viennae Pannoniae per Ioannem Singrenium M.D XLI. — S'aŭ reeditatŭ în întregŭ cu traducere românéscă de A. Papiŭ Ilarianŭ, în *Tesaurŭ de monumente istorice*, tom. III, pag. 121– 143. Bucurescĭ 1864, cu charta Moldoveĭ făcută de Reicherstorf.

1708, despre stăruința Armenilorŭ în Moldova, că: «Armenii sunt supușĭ ca și ceĭ-lalțĭ neguțitorĭ și târgovețĭ, și sunt prin orașele Moldoveĭ, și plătescŭ asemenea birŭ la domnie, și bisericile lorŭ sunt ca și ale Papistașilorŭ, și nicĭ sunt maĭ micĭ nicĭ maĭ puținŭ împodobite decât ale pravoslavnicilorŭ, și sunt slobodĭ de a-șĭ păzì legea lorŭ» (1).

Armenii aședațĭ în târgulŭ Botoșanii se dicea *Breasla Armenilorŭ*, cum dovedesce *Condica liudilorŭ visterieĭ Moldoveĭ pe anulŭ 1803* (2).

S'a disŭ că biserica armenéscă din Iașĭ arŭ fi zidită la 1395, iar *cea veche* (căcĭ sunt două aicea) *din Botoșanĭ la 1350*, adecă înainte de așa numită descălecare a luĭ Dragoșŭ, care a urmatŭ la 1360; și acéstă pretinsă vechime s'a disŭ că se dovedesce după inscripțiile de pe acele bisericĭ (3). Dar pretinsele aceste date de 1395 și 1350 din inscripțiile de pe bisericile armenescĭ din Iașĭ și din *Botoșanĭ*, aŭ mare nevoe de adeverire.

La 7 Iulie și la 25 Septembrie 1886 visitândŭ Botoșanii, am observatŭ biserica armenéscă cea veche (căcĭ maĭ este una, zidită în dilele luĭ Mihailŭ Sturdza Voevodŭ), și observările mele m'aŭ convinsŭ, că vechimea eĭ este cu fórte multŭ încóce de pretinsulŭ anŭ de fondațiune *1350;* acéstă biserică trebue să fie celŭ multŭ din secolulŭ alŭ XVI, cum dovedesce chiar architectura eĭ. Datele sunt scrise și la Iașĭ și la Botoșanĭ prin literele alfabetuluĭ armenescŭ, trebue a se confirma valórea lorŭ și trebue doveditŭ dacă la reparațiile urmate n'aŭ fostŭ alterate. Apoĭ Armenii n'aŭ calendarulŭ nostru actualŭ. Eĭ începŭ velétulŭ, computulŭ, saŭ calendarulŭ lorŭ, de la *552 după Christos.*

Este cunoscutŭ că la 569 Patriarchulŭ saŭ Catolicosulŭ Armenilorŭ Moisi Elivart (Moisi II) a adunatŭ unŭ sinodŭ în orașulŭ Tavin saŭ Tovin pentru regularea calendaruluĭ armenescŭ și stabilirea dilelorŭ de sărbătorĭ, și că acelŭ sinodŭ a statornicitŭ începutulŭ velétuluĭ armenescŭ, adecă a calendaruluĭ armenescŭ, de *la*

(1) Descrierea Moldoveĭ, cap XVI, pag. 243.

(2) Publicată de T. Codrescu în *Uricarulŭ*, VII, 242—377 și VIII, 242—368.

(3) Prince Nicolas Soutzo, Notions statistiques sur la Moldavie, pag. 52-53, Iassy 1849, Hâjdeŭ, loc. cit., întemeindu-se pe Principele Sutu.

11 Iulie 552 (1). De atuncĭ Armeniĭ socotescŭ veleatulŭ lorŭ de la acea epocă, adecă de la 11 Iulie 552 ; anulŭ lorŭ *1* este alŭ nostru *552*, maĭ micŭ prin urmare decât alŭ nostru cu 551 de anĭ,— în cât, dacă pretinsele date de *1350* de pe biserica de la *Botoşanĭ*, şi *1395* de pe biserica de la Iaşĭ, arŭ fi adevĕrate, atuncĭ, după calendarulŭ armenescŭ, epoca zidiriĭ bisericeĭ ceĭ vechĭ armenescĭ din Botoşanĭ ar fi anulŭ *1901* şi epoca zidireĭ bisericeĭ din Iaşĭ ar fi anulŭ *1946*, — anĭ la carĭ nicĭ amŭ ajunsŭ încă!.... Pe lângă acésta nu se póte crede că pe o *biserica* armenéscă, zidită în vremĭ de paza legeĭ bĕtrâne, s'arŭ fi pututŭ însemna altŭ velétŭ, decât acelŭ armenescŭ statornicitŭ de sinodulŭ de la Tovin, maĭ alesŭ că velétulŭ obicinuitŭ astădĭ nu era întrebuinţatŭ pe atuncĭ nicĭ la noĭ, căcĭ aveamŭ velétulŭ celŭ vechiŭ bisericescŭ de la zidirea lumiĭ. Cum dar Armeniĭ arŭ fi întrebuinţatŭ, în acele vremĭ, unŭ velétŭ care nu era nicĭ în usulŭ lorŭ, nicĭ într'alŭ ţĕriĭ, pe atuncĭ?...

Eruditulŭ preotŭ armenescŭ Neruv Kuşnerev, egumenulŭ mânăstireĭ armenescĭ din Teodosia (Cafa), membru societăţiĭ istorice şi archeologice din Odessa, în scrierea sa scrisă armenesce sub titlu: Antichităţile armenescĭ din peninsula Tavrideĭ, — descrie tóte bisericile şi mănăstirile vechĭ armenescĭ din Tavrida şi reproduce tóte inscripţiile de pe ele. Pretutindenea se vede numaĭ şi numaĭ velétulŭ armenescŭ (pe care părintele Neruv îlŭ esplică în parantese după velétulŭ modernŭ), şi nicĭ într'unŭ singurŭ locŭ nu se găsesce velétulŭ de astă-dĭ. Aşa elŭ pune: 1184 (adecă 1735), 1275 (adecă 1826), 961 (adecă 1512), 1135 (adecă 1686), 1036 (adecă 1587), 1198 (adecă 1749), 796 (adecă 1347) etc. etc. (1).

Cuvintele din cartea luĭ Stefanŭ Voevodŭ celŭ tînĕrŭ, din 1526, cum că *Armeniĭ aŭ venitŭ în Moldova sub Alexandru Vodă celŭ bunŭ*, (1402—1433) sunt hotărîtóre. Biserica armenéscă în Botoşanĭ n'a pututŭ fi zidită maĭ înainte de a venì şi de-a esista Armenĭ în ţéră. Cartea domnéscă de maĭ susŭ se păstréză în originalŭ în archiva

(1) Léon Vaïsse, Arménie, în *Encyclopédie moderne*, tom. IV, pag. 303, Paris 1854. —Ubicini, Lettres sur la Turquie, tom. II. pag. 270 în nota şi pag. 273. Paris 1854.

(1) Записки Императорскаго Одесскаго Общества исторіи и древностей, tom X, p. 441—451, Odessa 1877.

Statuluĭ, şi Stefanŭ Voevodŭ cu sfatulŭ sĕŭ, la *1526*, cunoscea maĭ bine lucrurile petrecute în ţêră cu *abea unŭ secolŭ şi jumătate* înainte. Totuşĭ acéstă biserică armenéscă din Botoşanĭ e veche: ea datéză positivŭ dinainte de 1669. In Biblioteca regală din Münich se păstréză unŭ manuscrisŭ întitulatŭ «*Breve relatione dello stato, principii e progressi della missione Apostolica agli Armeni di Polonia e Valachia sin' al 1-mo Aprile 1669, per il Padre D. Luigi Maria Pindou.*»

La pagina 7 se află o interesantă notiţă *despre Armeniĭ din Moldova*. Aicea se ḑice: «Oraşele Moldoveĭ unde se află bisericĭ armenescĭ sunt acestea: *Iaşĭ*, reşedinţa Domnuluĭ, are două bisericĭ armene; *Galaţiĭ*, portŭ de mare, are o biserică armenéscă; *Siretulŭ* are o biserică arménă; *Sucéva* are două bisericĭ armene şi o mănăstire; *Hotinulŭ* are o biserică arménă; *Botoşaniĭ are o biserică armenéscă*. Tóte aceste bisericĭ armene din Moldova aŭ vr'o 20 de preoţĭ, sub Episcopulŭ Isaac, omŭ de vr'o 50 de anĭ, hirotonisitŭ de către patriarchulŭ actualŭ D. Iacob» (1). Episcopulŭ Melchisedec a pusŭ, cu multă dreptate, la îndoială arătările Principeluĭ N. Suţu din 1849 despre pretinsa dată de fundaţiune a bisericeĭ armenescĭ din Botoşanĭ *1350*, dată despre care distinsulŭ omŭ de statŭ şi eruditŭ statisticŭ alŭ Moldoveĭ a fostŭ informatŭ de persóne necompetente în materie (2).

Din vremĭ nepomenite *târgulŭ Botoşaniĭ cu ocolulŭ seŭ*, adecă cu împrejurimile sale, făcea parte din *apanagiulŭ Dómneĭ Moldoveĭ*, apanagiŭ care se alcătuia 1. din veniturile Botoşanilorŭ, 2. din veniturile târguluĭ Chişinăŭ. 3. din venitulŭ dărilorŭ Ţiganilorŭ domnescĭ şi 4. din venitulŭ vămilorŭ. (3). Pentru acésta şi pentru im-

(1) Hasdeŭ, în *Trajan* No· 72, pag 292, Bucurescĭ 1869.

(2) Melchisedec. Chronica Romanuluĭ, tom. I, pag 31—36, Bucurescĭ 1875 — Idem, Inscripţiunile bisericelorŭ Armenescĭ din Moldova, în *Analele Academieĭ Române*, Seria II, tom V, sect II, pag 64, Bucurescĭ 1882

(3) Cantemirŭ, Descrierea Moldoveĭ, Cap. IV. - Mironŭ Costinŭ în Descrierea Moldoveĭ şi a Valachieĭ, Arhiv Istor a Rom tom I, part I, pag 159, 171. — De Bauer, Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie, tipărite pe lângă Carra, Histoire de la Moldavie et de la Valachie, pag. 299, 325 - 327 edit Neuchatel 1781 – Cartea Dómneĭ Casandra Cantemirŭ Voevodŭ din 6 Ianuarie 1711 către Constantinŭ judele, reprodusă în Melchisedec, Cronica Huşilorŭ, part. I, pag 80 Bucurescĭ 1869.

portanța loculuĭ, Ispravniculŭ târguluĭ Botoșanĭ avea titlu și rangŭ de *Vornicŭ*, cum dovedescŭ acte vechĭ și Cronicarulŭ Mironŭ Costinŭ, în descrierea Moldoveĭ și a Valachieĭ în versurĭ polone, scrisă de elŭ la 1684 la Daszow, și închinată Regeluĭ Polonieĭ Ioanŭ III (1). Dimitrie Cantemirŭ, scriindŭ la 1708, ḑice: «*Târgulŭ Botoșaniĭ, ale căruia veniturĭ, împreună cu ale părțilorŭ luĭ cele din împrejurŭ, le trage la sine Dómna*, pentru a cărora strîngere este orânduitŭ de către dînsa unŭ *Camarașŭ alŭ Dómneĭ*» (2). Dómna avea unŭ Vornicŭ în capitala Țeriĭ, care administra casa și apanagiulŭ eĭ; acestŭ Vornicŭ se numea *Vornicŭ despre Dómna* saŭ *Vorniculŭ Dómneĭ* (3); așa la 1700 găsimŭ pe *Vasilie Purice Vornicŭ despre Dómna* (4) și la 1711 pe *Ilie Abaza Vornicŭ despre Dómna* (5). Era și unŭ *Căpitanŭ despre Dómna*, carele avea *stégŭ de călărașĭ*, adecă unŭ corpŭ de călărașĭ *de purta trebile Dómneĭ* (6). Cartea Obșteșteĭ Adunărĭ a Moldoveĭ din 16 Noembrie 1802, No. 56, pentru așeḑarea biruluĭ țeriĭ, ḑice: «venitulŭ celŭ din vechĭ obicĭnuitŭ a Măriei Sale Dómneĭ *a Botoșanilorŭ* «și a țiganilorŭ Gospod.» (7). Din veniturile *Botoșanilorŭ* și ale Chișinăuluĭ, care eraŭ ale Dómneĭ, se dase la 1799, miluire unorŭ mănăstirĭ sărace cu chrisovŭ domnescŭ, *venitulŭ cantariuluĭ*, când s'aŭ datŭ acelorŭ mânăstirĭ și venitulŭ cantariuluĭ de la târgurile Galațiĭ și Focșaniĭ (8). Până la 1819 Botoșaniĭ era totŭ *apanagiŭ alŭ Dómneĭ* (9), și era și maĭ încóce până la 1830, cum vomŭ vedé maĭ josŭ. Pentru acésta Botoșaniĭ se ḑice în actele vechĭ *târgulŭ Dómneĭ* (10).

Afară de *Vorniculŭ de Botoșanĭ*, despre care am vorbitŭ maĭ susŭ, și de *Vel Căpitanulŭ de Botoșanĭ*, care comanda peste una mie de

(1) Arhiva istorică a Româniel, tom. I, part. I, pag. 171.
(2) Descrierea Moldoveĭ, Cap IV, pag 34
(3) Letop. Moldov. tom. III, pag 255, 293, 304, 313.
(4) Ibid., tom. II, pag. 289.
(5) Ibid., tom. II, pag. 366.
(6) Ibid., tom. III, pag. 293.
(7) Uricarŭ, tom. I, pag. 2.
(8) Ibid., tom. I, pag. 84.
(9) Φωτεινὸς, Ἱστορία τῆς Δακίας tom. III, pag. 577.—Φιλιππίδης, Γεωγραφικὸν τῆς Ρουμουνιας, pag. 156.
(10) Cantemirŭ, Descrierea Moldoveĭ, Cap. XII, pag. 214. Veḑĭ și *Buciumulŭ Românŭ*, an. II, Aprilie, pag. 82. Iașĭ 1876.

ómenĭ, avênd sub élŭ dece sutașĭ (1), în Botoșanĭ eraŭ doĭ Parcalabĭ, *Parcalabĭ de Botoșanĭ*, judecătorĭ carĭ judecaŭ tóte pricinile, dar aduceaŭ la îndeplinire numaĭ pe cele micĭ, căcĭ pe cele marĭ le trimiteaŭ la cercetarea și întărirea Vorniculuĭ celuĭ mare alŭ țeriĭ de susŭ la Dorohoĭ, saŭ la Divanŭ la Iașĭ. Vodă Cantemirŭ scriea la 1708: «În fie-care orașŭ șĭ târgŭ sunt osebițĭ judecătorĭ, ca se judece pe locuitorĭ; acestia în vre o câte-va locurĭ se chiamă *Parcalabĭ*, iar într'altele *Vornicĭ* și *Cămarașĭ; Parcalabĭ sunt câte doĭ*, la Hotinŭ, la Cernăuțĭ, la Sucéva, la Némțŭ și la Soroca, și maĭ sunt câte doĭ la Romanŭ, la *Botoșanĭ* (târgulŭ Dómneĭ), la Orheiŭ, la Chișinăŭ, la Lăpușna, la Fălciĭ, la Galațĭ, la Tecucĭ, la Tutova și la Putna; iar la celelalte târgurĭ maĭ micĭ, precum este Bacăulŭ, Târgulŭ-Frumosŭ, Hârlăulŭ și Covurluiulŭ, aŭ numaĭ câte unŭ parcalabŭ; la Bârladŭ sunt doĭ Vornicĭ judecătorĭ, în loculŭ Vorniculuĭ celuĭ mare de țéra de josŭ, și asemene sunt și la Dorohoiŭ, în loculŭ Vorniculuĭ de țéra de susŭ; doĭ la Câmpu-lungŭ, și unu la Vasluiŭ; asupra Ocnelorŭ sunt osebitŭ doĭ Cămarașĭ» (2).

Multe fapte istorice s'aŭ petrecutŭ în Botoșanĭ. Voiŭ cita unele din aceste.

Prin Botoșanĭ aŭ resunatŭ o diniórǎ buciumele biruitóre ale luĭ Stefanŭ cel Mare storiciĭ Spondan, Mihovie și Cromer scriŭ că la 1498, Turciĭ ca la 70000 aŭ trecutŭ prin Valachia contra Rusieĭ, pe la sfârșitulŭ luĭ Noembrie, și aŭ prădatŭ Podolia, Galiția și alte părțĭ; dar pedépsa luĭ Dumnedeŭ i-a ajunsŭ: cuprinșĭ de frigŭ, înghețŭ și omătŭ fără veste, maĭ bine de 40000 aŭ înghețatŭ și peritŭ, ceĭ-lalțĭ, scăpândŭ cu anevoe în Moldova, aŭ fost lovițĭ și risipițĭ așa de cumplitŭ de Stefanŭ celŭ Mare *la Botoșanĭ*, în cât abea aŭ remasŭ din tótă armata turcéscă 10,000 ca să se întórcă acasă (3).

La 7006, adecă la 1498, Stefanŭ celŭ Mare, vrêndŭ să pedepséscă pe Polonĭ, pentru călcările lorŭ, intră în țéra Leșéscă, arde și pradă totŭ până la Liov și până la Lanțut, și întorcêndu-se

(1) Cantemirŭ, Descrierea Moldoveĭ, cap. VII, pag. 178.
(2) Ibid., cap. XII, pag. 214 - 215.
(3) Apud Șincai, *Cronica*, tom. II, pag. 96. Iașĭ 1853.

rădică în robie maĭ bine de una sută miĭ de Rusneacĭ, şi-ĭ aşeză locuitorĭ în Moldova. Dar la 7008, adecă la 1500, în luna luĭ Martie, Regele Poloniei Albreht, spre a-şĭ resbuna la rândulŭ seŭ, strînge o armată puternică, calcă Moldova, şi pradă şi strică totŭ până în Botoşanĭ. Stefanŭ celŭ Mare alérgă cu óstea sa, iésă înaintea ósteĭ leşescĭ şi-o bate cumplitŭ *la târgŭ la Botoşanĭ*, în ḑiua de 11 Martie 1500. Armata polonă a fostŭ aprópe desfiinţată în acéstă luptă crâncenă de la *Botoşanĭ*, mare parte a peritŭ, mare parte aŭ luat'o Moldoveniĭ în robie (1). După ce Stefanŭ celŭ Mare a învinsŭ pe Leşĭ la *bătălia de la Botoşanĭ*, a pusŭ după obiceiulŭ seŭ pe prisonierĭ la plugŭ, de aŭ făcutŭ aice *Dumbrava roşie la Botoşanĭ*, spre pomenire, ca să nu se maĭ acoliséscă Leşiĭ de Moldova, cum scrie cronicarulŭ Moldoveĭ Ioanŭ Neculcea. Astŭ-felŭ de *dumbrăvĭ roşiĭ* sădite cu prisonieriĭ polonĭ, înjugaţĭ la plugŭ, de Stefanŭ celŭ Mare, sunt maĭ multe: *dumbrava roşie de la Botoşanĭ*, *dumbrava roşie la Cotnarŭ*, *dumbravă roşie maĭ josŭ de Romanŭ* (2). Ele se numescŭ *Dumbrăvĭ roşiĭ* pentru că s'aŭ udatŭ cu sîngele Leşilorŭ (3).

Intre Bogdanŭ Voevodŭ *celŭ orbŭ şi grozavŭ*, fiulŭ luĭ Stefanŭ celŭ Mare, şi Regiĭ Poloniei Sigismund I şi Alexandru, se încuibase o duşmănie straşnică. La 1504 Bogdanŭ Voevodŭ trimise doue soliĭ, una după alta, la Regiĭ Poloniei, cerândŭ de soţie pe sóra lorŭ Elisaveta. Dar curtea Poloniei refuza acéstă căsătorie pentru că Bogdanŭ Vodă nu era de lege Catolică, şi pentru că Elisaveta nu vroea să'lŭ iea de bărbatŭ, din cause că era grozav la faţă şi orbŭ de unŭ ochiŭ. După acestŭ refuzŭ, Bogdan Vodă şi-a luatŭ dómnă Moldovéncă, şi spre a-şĭ rĕsbuna, calcă Polonia pe la Hotin, pradă şi arde totŭ şi bate pe Polonĭ cu tótă furia răsbunăreĭ (4). Dar la 1509 Regele Poloniei Sigismund I trimete la rândulŭ sĕŭ asupra Moldoveĭ pe vitézulŭ Nicolae Camenstki palatinulŭ Cracovieĭ cu 60,000 de călăreţĭ. Camenstki calcă Moldova prin Pocuţia, Colomea

(1) Letop Moldov tom I, pag 141, 143 şi în Apendice V, pag. 23.
(2) Ibid, tom II, pag. 200, tom III, pag. 116.
(3) Demetrii Cantemyrii, Descriptio Moldaviae, cap VI
(4) Letop. Moldov. tom. I, pag. 146—147.

și Sneatin, ajunge la Cernăuțĭ, lasă aicea carăle și bagagele sale cu unŭ corpŭ de óste, și de aicea se repede cu cavaleria sa, arde, bate și risipesce târgurĭ, holde și orașe, pradă Hârlăulŭ, Cotnariĭ, Cernăuțulŭ, Sepenículŭ, Dorohoiulŭ, *Botoșaniĭ*, Tirascăuțiĭ, Stefănesciĭ, Hotinulŭ și alte orașe și sate și curțĭ domnescĭ. Bogdanŭ afiândŭ, ese și se repede cu óstea sa din Sucéva, avêndŭ și unŭ corpŭ de Turcĭ și de Tătarĭ, și după maĭ multe lupte, Moldoveniĭ sunt bătuțĭ la 4 Octombrie. Vladislavŭ, Regele Ungarieĭ și alŭ Bohemieĭ, intervine ca împăciuitorŭ, trimete solĭ, se face încetare de arme și isbutesce să împace pe Bogdanŭ Vodă cu Regele Sigismund, ambasadoriĭ cărora subscriŭ, la 23 Ianuarie 1510, în Camenița tractatulŭ de pace (1).

La *Botoșanĭ* unŭ mare Hatmanŭ alŭ Polonieĭ, ascunsŭ într'o căpiță de fânŭ și prinsŭ, 'ajunse să fie pusŭ de viŭ în cârlige la Țarigrad. Acesta este Dimitrie Vișnoviețki, numitŭ de chronicariĭ noștriĭ *Dumitrașco Vișnovieţchi*. La 1560 Dimitrie Vișnovieţki, sfătuitŭ de Albert Laski Voevodulŭ Siradieĭ, nemulțămitŭ acum de Despotŭ Vodă, socotise să se facă domnŭ Moldoveĭ, folosindu-se de scularea țĕriĭ contra luĭ Despotŭ Vodă-ereticulŭ. Boeriĭ carĭ duceaŭ rescóla eraŭ maĭ alesŭ Bârnovŭ, Veveriță, Moțocŭ, Stroicĭ și Spanciocŭ; eĭ aleseră capŭ dintre eĭ, și proclamase domnŭ Moldoveĭ pe Stefanŭ Tomșa care a fostŭ Hatmanŭ, — și Stefanŭ Tomșa *tăbărâse la Botoșanĭ.* Vișnovieţki se rădică cu óste căzăcéscă și polonă și tăbăresce la Nistru, așteptândŭ pe Laski în ajutorŭ; câțĭ-va boerĭ Moldovenĭ merseră la tabăra luĭ Vișnovieţki, propuindu-ĭ domnia Moldoveĭ, și ducêndu-ĭ cărțĭ de la o parte a țĕriĭ spre încredințare. Vișnovieţki trimete, îngâmfatŭ, unŭ corpŭ din armata sa să bată pe Stefanŭ Tomșa la Botoșanĭ, și să-ĭ ducă capulŭ. Dar óstea luĭ Tomșa bate și risipesce pe Poloniĭ și pe Cazaciĭ luĭ Vișnovieţki. Ne sciindŭ despre acéstă învingere, Vișnovieţki vinea în urmă cu restulŭ ósteĭ sale, și fiindŭ bolnavŭ, mergea în caretă, iar comanda ósteĭ o încredințase cumnatuluĭ sĕŭ Peasovski saŭ Pisacenski. Stefanŭ Vodă Tomșa sta în Botoșanĭ, unde îșĭ așezase cuartirulŭ.

(1) Șincai, Chronica, II, pag. 116—124.

Armata luĭ Tomșa bate armata luĭ Vişnovieţki la *Vercicanĭ* din ţinutulŭ Botoşaniĭ, prinde pe Peasovski, şi Poloniĭ ieaŭ lumea în capŭ. Vişnovieţki, ne putêndŭ fugì departe, fiindŭ bolnavŭ, lasă careta şi se ascunde într'o căpiţă de fânŭ, la marginea târguluĭ Botoşaniĭ. Găsitŭ aicea, Vişnovieţki este prinsŭ, legatŭ şi dusŭ în târgulŭ Botoşaniĭ la Stefanŭ Tomşa, care-lŭ pornì îndată *peşcheşŭ* Sultanuluĭ, la Ţarigradŭ, împreună cu Peasovski. Dar pe drum vinea altŭ domnŭ, grózniculŭ Alexandru Lăpuşnénulŭ. Ómeniĭ luĭ Lăpuşnénu ieaŭ cu putere din mânile ómenilorŭ luĭ Tomşa Vodă, pe Vişnovieţki şi pe Peasovski, şi *peşcheşulŭ luĭ Tomşa Vodă* ajunge la Ţarigrad ca *peşcheşŭ alŭ luĭ Vodă Lăpuşnénulŭ*.... Sultanulŭ îĭ pune de viĭ în cârlige, la Galata, şi-ĭ ţine în cârlige treĭ ḑile; Turciĭ săgeta în eĭ ca într'o próşcă, de-ĭ umplură de săgeţĭ, şi aşa şi-aŭ datŭ sufletulŭ (1). Stefanŭ Vodă Tomşa plécă din Botoşanĭ bate, prinde şi omóră la Sucéva pe Despotŭ Vodă Ereticulŭ, dar domnesce abea cincĭ săptămânĭ şi fuge în Polonia, căcĭ Alexandru Lăpuşnénulŭ ajunge cu putere mare, se urcă pe tronulŭ sĕŭ pentru a doua óră, şi trimete solĭ în Polonia. Regele Lehieĭ taie capulŭ luĭ Tomşa Vodă...

Prin Botoşanĭ, la 1663, Domnulŭ Valachieĭ Grigorie Ghica, fugea în Polonia; şi în Botoşanĭ elŭ şĭ-a perdutŭ o pereche de desagĭ cu galbenĭ. Iată cum istorisesce acéstă pacoste chronicarulŭ Moldoveĭ Neculaĭ Muste: La 1662 domnea în Moldova Evstratie Dabija Voevodŭ, iar în Valachia Grigorie Ghica Voevodŭ. Turciĭ declarândŭ răsboiŭ Nemţilorŭ, Sultanulŭ poruncì Domnilorŭ Românĭ să mérgă cu oştile lorŭ asupra ţêriĭ Nemţescĭ, să trécă Dunărea la Ruşava şi aicea să se împreuneze cu Vizirulŭ care comanda oştile turcescĭ, şi să bată cetatea Leva. Dar espediţiunea acésta a fostŭ nenorocită; Nemţiĭ aŭ bătutŭ şi pe Turcĭ şi pe Românĭ, şi Domniĭ s'aŭ retrasŭ în grabă, şi se hotărîră să-şĭ părăséscă ţêrile şi domniile şi să fugă, prin Moldova, în Polonia. Insă Dabija-Vodă, întorsŭ în Moldova, fu sfătuitŭ de dómna sa, vestita Dómnă Dafina,

(1) Letop. Mold. tom. I, pag. 180—184 şi în Apendice pag. 71—74, şi Istoria Moldoveĭ, Manuscrise găsite la mănăstirile Cozia şi Şerbănescĭ de A. Creţescu, la 1856, tom. I, pag. 240, Bucurescĭ 1858.

și de Stamatie postelniculŭ celŭ mare, să nu fugă. Grigorie Ghica, întorsŭ în Bucurescĭ (nesciindŭ de resgândirea luĭ Dabija Vodă), îșĭ pornesce dómna cu tótă casa luĭ în Transilvania, iar elŭ trece în Moldova, merge la Sucéva și de aicea la *Botoșanĭ*, de unde lovesce la Prutŭ la Bogdănescĭ, și de la Prutŭ la Nistru, și fuge în Polonia pe la Movilăŭ. Din Botoșanĭ, Grigorie Ghica, plecase până în ḑiuă, și fiindŭ negură, cămărașulŭ sĕŭ anume Iștoc (Иштокъ) s'a rătăcitŭ cu o pereche de desagĭ cu galbenĭ, și căḑêndŭ pe mâna *Jorĭĭ Vorniculŭ de Botoșanĭ*, acesta a luatŭ baniĭ și i-a trimisŭ luĭ Dabija-Vodă, împreună cu cămărașulŭ Iștoc, dar până a-ĭ trimete, a despecetluitŭ desagiĭ, și a luatŭ parte din galbenĭ, dând sémă luĭ Dabija-Vodă, că așa despecetluițĭ i-a găsitŭ (1).

La Botoșanĭ a tăbărîtŭ cu óstea sa, în luna luĭ Decembrie 1684, Stefanŭ Petriceico-Voevodŭ, eșindŭ din Polonia, unde era refugiatŭ, viindŭ pentru a doua óră domnŭ în Moldova. Petriceico Vodă intrase în Molḑova, avêndŭ óste adunată de Moldovenĭ, și óste aliată polonă și căzăcéscă. Hatmanulŭ Cazacilorŭ Kunițki, cu tótă puterea căzăcéscă, ocupase Botoșaniĭ și stabilise aicea cuartirulŭ sĕŭ generalŭ. Istoriculŭ și geografulŭ contimpuranŭ Iohan Christoph Wagner, ḑice : «*Botuszani* ist auch ein vornehmer Ort in der Moldau welches der Cossackische Feldherr Künichi 1683 mit seinen Bòlckern besezet», adică : «*Botoșaniĭ* este o localitate însemnată în Moldova pe care Hatmanulŭ Cazacilorŭ Kunițki, la 1683, a ocupat-o cu órdele sale» (2). De la Botoșanĭ Petriceico-Vodă a mersŭ de a cuprinsŭ capitala Iașiĭ, de unde a trimesŭ óste sprintenă, Leșĭ, Moldovenĭ și Cazacĭ, sub comanda luĭ Demidețki reimentar Leah, a luĭ Varlam armașulŭ sĕŭ celŭ mare, a luĭ Vasili Baenski nepotulŭ sĕŭ, a luĭ Ilie Pleșea jicnicerŭ alŭ doilea și a luĭ Nechițele Vorniculŭ, contra luĭ Duca Voevodŭ, domnulŭ Moldoveĭ, pe care l'a încunjuratŭ și l'a prinsŭ, în ḑiua de 25 Decembrie, în curțile sale

(1) Letop. Moldov. tom. III, pag 8—9, și tom. II, pag 214.
(2) Iohann Christoph Wagner Norimbergensis, Delineatio provinciarum Pannoniae ex imperio Turcici in Oriente, pag. 38, Augspurch 1684.

de la moșia sa Domnescii din ținutulŭ Putneĭ, și l'a trimesŭ în robie în Polonia, la Liov (1).

La 1691, Regele Poloniei Sobieski calcă Moldova cu o óste puternică, în alŭ șéselea anŭ alŭ domnieĭ luĭ Constantinŭ Cantemirŭ Voevodŭ. Drumulŭ sĕŭ a fostŭ *pe la Botoșanĭ* și prin Cotnarŭ, până la Târgu-frumosŭ; dar de la Târgu-frumosŭ s'a întorsŭ grabnicŭ în țéra sa, că era vreme rea, și în drumŭ i-a lovitŭ o plóie cu ninsóre de i-a ținutŭ acelŭ viscolŭ vr'o treĭ patru dile, de a muritŭ óstea maĭ bine de jumătate, înghețată și leșinată de fóme. Era pe la Noembrie (2).

La 1710 Mihaĭ Racoviță Voevodŭ se înțelesese în taĭnă cu Impĕratulŭ Rusieĭ Petru I, în timpulŭ venirii acestuia la Kiev, că dacă Regele Suedieĭ Carolŭ XII, care se afla atuncĭ la Tighina, adecă la Bender, va intra în Iașĭ, Rușiĭ să trimétă unŭ corpŭ de óste sprintenă la Iașĭ, ca să prindă pe Carolŭ XII, și cu acéstă ocasie să tréca Mihaĭ Vodă Racoviță, cu casa sa cu totŭ, la Rușĭ. Pregătirile pentru acésta, Mihaĭ Vodă Racoviță le făcea *la Botoșanĭ*; aicea se gătea în taĭnă, îșĭ făcea potcóve la caĭ și căruțe în Botoșanĭ. Vodă scosese vorbă că va lipsì din Iașĭ câte-va dile ca să mérgă la o moșie a sa anume Cândescii pe Siretŭ; totŭ-odată trimisese pe socrulŭ sĕŭ Dediulŭ Spătariulŭ la Cernăuțĭ, de-ĭ slujea de mijlocitorŭ la Muscalĭ, ca, cum va eșì din Iașĭ, să-lŭ întîmpine óstea ruséscă Unŭ brigadirŭ rusŭ sta cu corpulŭ sĕŭ într'adinsŭ la Cernăuțĭ; óstea rusésca sta pe Cirimuș pe Nistru. Totulŭ era gata. Unŭ lucru numaĭ făcea pe Vodă Racoviță să zăbovéscă plecarea sa la Botoșanĭ: venise în Iașĭ zapciŭ unŭ Capigi-bașa din partea Sultanuluĭ, pentru baniĭ tributuluĭ. Mihaĭ Vodă isbutì în sfârșitŭ să depărteze pe acestŭ turcŭ la Galațĭ, spuindu-ĭ că acolo îlŭ vorŭ întîmpina zlotașiĭ cu baniĭ, — și se gătea de plecare. Dar Brâncovénulŭ Domnulŭ Valachieĭ și cu boeriĭ Moldovenĭ nemulțămițĭ carĭ fugise în Valachia, denunțară Turcilorŭ planurile Domnuluĭ Moldoveĭ, și Mihaĭ

(1) Letop Moldov. tom II, pag 11, 34, și tom. III, pag. 24—25 — Șincai, *Cronica*, tom III, pag 216, Bucurescĭ 1886.

(2) Letop. Moldov tom II. pag 264.

Racoviță fu prinsŭ de Alaĭ-bei cu unŭ corpŭ de spahiĭ, tocmaĭ când îĭ sosea scire la Iașĭ de la socru-sĕŭ Dediulŭ spătarulŭ, că Rușiĭ staŭ gata să trécă Cirimușulŭ. Mihaĭ Vodă, pusŭ în fére, fu dusŭ la Bender și apoĭ la Țarigrad, în închisórea de la șépte-turnurĭ (1).

Pe întinderea *dintre Cotnarĭ și Botoșanĭ*, *«entre Cotnard et la ville de Bothocan»*, s'a desfășuratŭ la 1616, la sfârșitulŭ luĭ Augustŭ, una din dramele cele maĭ cumplite ale istorieĭ Moldoveĭ și a Polonieĭ. Aicea s'a risipitŭ pentru vecĭ casa luĭ Ieremia Movilă Voevodŭ; aicea la Dracșanĭ (2) s'a robitŭ de Turcĭ și de Tătarĭ, comandațĭ de Skinder-pașa, după maĭ multe și crâncene bătăliĭ, Alexandru saŭ Alexandruțu și Bogdanŭ Movilă Voevodiĭ, muma lorŭ Ilisaveta dómna luĭ Ieremia Movilă Voevodŭ, principele Samuil Korrecky, cumnatulŭ lorŭ, și soția sa domnița Caterina. Aicea s'a pusŭ capĕtŭ, prin risipirea caseĭ luĭ Ieremia Movilă Vodă, acelorŭ lupte gróznice și sângeróse dintre Moldoveniĭ partizaniĭ Movileștilorŭ unițĭ cu Poloniĭ, contra Moldovenilorŭ partizaniĭ luĭ Stefanŭ Tomșa, unițĭ cu Turciĭ, Tătariĭ, Munteniĭ și Transilvăneniĭ, în carĭ lupte lumea a peritŭ cu decimele de miĭ, în cursŭ de doĭ anĭ în Moldova, și în carĭ Poloniĭ cădură atâtŭ de mulțĭ încât Kobierzicki, scriindŭ aceste tragediĭ, dice că Moldova devenise mormîntulŭ Polonieĭ: *Moldavia Polonorum tumulum*, iar Montalban, scriitorŭ contimpuranŭ, plânge satele și orașele Moldoveĭ, prefăcute în cenușă și înfiorătorulŭ deșertŭ de morminte.... (3). Aceste tóte isvorîse din îndemnulŭ dómneĭ luĭ Ieremia Moghilă Voevodŭ, *Ilisaveta Dómna* (4), care revendica pen-

(1) Letop. Moldov. tom II, pag. 321—323 — Φωτεινὸς Ἱστορ. τῆς Δακίας, tom III, pag 136.

(2) Letop Mold. tom. I, pag. 234

(3) Charles de Joppecourt, Histoire des troubles de Moldavie, Paris 1620, în Papiŭ Ilarianŭ, *Tesaurŭ*, tom. II, pag. 73—76, și pag. 137—144 — Laurianŭ, Istor Român. tom III, pag 133—134. Iașĭ 1853 — Despre *Caterina Korecki, fiica Domnuluĭ Ieremia Movilă Mare Voevodŭ alŭ Moldoveĭ și iubita soție a Principeluĭ Samuil Korecki*, reposată la 1618, vedĭ și cartea scrisă lesește de Petru Gorczyn, tipărită în Cracovia la 1618, despre care a scrisŭ o dare de sémă B P. Hajdeŭ, în jurnalulŭ *Buciumulŭ* No. 211 pag 855, Bucurescĭ 9 Aprilie 1864

(4) Єремиа Могила Воевод и госпожда Єго Іалисавета Așa este scrisŭ pe o Evanghelie dăruită de Ieremia Voevodŭ și de Dómna sa Ilisaveta mănăstiriĭ Sucevița zidită de acestŭ domnŭ (Letop Mold I. 227 — Melchisedec, O visită la câte va mănăstirĭ antice în Bucovina, pag 51, Bucurescĭ 1885).

tru copiiĭ sĕĭ, cu armele în mână, urmândŭ în persónă răsbóiele și primejdiile, tronulŭ părintescŭ alŭ tatăluĭ lorŭ. Aicea s'a înplinitŭ voința sórteĭ: s'a risipitŭ casa luĭ Ieremia Movilă Voevodŭ, a căḑutŭ Korrecki în mânile Turcilorŭ; béta Dómna Elisaveta, mândra și ambițiósa Dómnă a luĭ Ieremia Moghila Voevodŭ, a căḑutŭ în ocara luĭ Skinder-pașa, și apoĭ, dată după unŭ Agă turcŭ, a trăitŭ cu elŭ până la mórtea eĭ în Țarigrad; Bogdanŭ Vodă fiulŭ luĭ Ieremia Vodă a muritŭ în legea turcéscă, devenindŭ Capigi-bașa Sultanuluĭ.... Mironŭ Costinŭ găsesce de vină tuturorŭ acestora pe Elisaveta Dómna, ḑicêndŭ : «la acéstă ocară a sositŭ casa luĭ Ieremia Vodă, și póte hi pentru rĕutățile Dómneĭ, că era o femee răpitóre, precum spunŭ, și de vreme ce și pre cumnatu-sĕŭ pre Simionŭ Vodă ea l'a otrăvitŭ (de va fi așa), și de frica luĭ Dumneḑeŭ depărtătă. De este vr'o osândă stingerea caseĭ luĭ Ieremia Vodă, totŭ din faptele Dómneĭ sale».... (1) Mironŭ Costinŭ e cam nedreptŭ cu ceĭ nenorocițĭ!...

La Botoșanĭ aŭ statŭ ḑece ḑile Grigorie Ghica Domnulŭ Moldoveĭ, la 1728, cu frumósa sa óste, aprópe 7000 de ómenĭ, așteptândŭ, din porunca Sultanuluĭ, pe Mustafa pașa de Hotinŭ, ca să plece împreună asupra luĭ Adâl-Ghereĭ, care se resculase cu o parte de Tătarĭ contra Hanuluĭ Crimeeĭ, dar schimbându-se planulŭ de operație, a pornitŭ de la Botoșanĭ la Ismailŭ și s'aŭ întrunitŭ cu Seraschierulŭ Rumelieĭ Abdula-pașa, contra Tătarilorŭ revoltațĭ, carĭ, vĕḑêndu-se încunjurațĭ de oștile moldovenescĭ și turcescĭ, s'aŭ supusŭ (2).

La 1749, în ḑilele luĭ Constantinŭ Nicolae Mavrocordatŭ Voevod, o mare nenorocire se năpustise peste Moldova, și maĭ alesŭ peste țéra de susŭ. Chronicarulŭ Moldoveĭ spătarulŭ Ioanŭ Canta ḑice : «Când aŭ fostŭ în mijloculŭ vereĭ 1749, *saŭ din păcatele noroduluĭ, saŭ din nenorocirea Domnuluĭ*, aŭ trimesŭ Dumneḑeŭ urgia sa asupra acesteĭ țĕrĭ, *lăcuste*, de aŭ umplutŭ țéra, prin tóte ținuturile, istovindŭ totŭ; pe unde se punea rămânea loculŭ negru, ca când

(1) Letop. Mold. tom. I, 234.
(2) Letop. Moldov. tom. III. pag, 156, 151 ; II, pag. 404.

n'ar fi fostŭ semănatŭ nimica nicĭ-o-dată, saŭ grâie de era, saŭ vie, saŭ mălaiŭ, saŭ păpuşoĭ, saŭ pădure de era înfrundită, remânea părea că-ĭ uscată. Şi aŭ ţinutŭ câţĭ-va anĭ..... Şi în puţină vreme s'aŭ făcutŭ o mare scumpete, cât ajunsese dimerlia de orzŭ unŭ leŭ, şi pe multe locurĭ, neavêndŭ ómeniĭ ce mânca, usca ómeniĭ cojĭ de copacĭ şi le pisa făcêndu-le făină, şi mesteca cu câte puţină făină, şi le făcea malaiŭ şi mânca. Pe alte locurĭ strîngea ghindă şi iarăşĭ asemenea făcea.... Mi s'a întîmplatŭ şi mie (spătarulŭ Ioanŭ Canta) de am vědutŭ cu ochiĭ în câte-va sate *la ţinutulŭ Botoşanilorŭ*, fiindŭ eŭ orânduitŭ cu slujba domnéscă acolo iarna. Feţele ómenilorŭ semăna a fi fierte şi nu putea grăì de slabĭ, carĭ ajungêndŭ la primă-vară toţĭ aŭ muritŭ..... şi aŭ ţinutŭ acéstă fómete tótă domnia acestuĭ Domnŭ (1).

La 1767, Ducele de Choiseul numì Consulŭ generalŭ alŭ Franciei pe lângă Chanulŭ Tătarilorŭ Macsud-Ghireĭ, pe vestitulŭ baronŭ de Tott, militarŭ şi diplomatŭ francesŭ, de origine Ungurŭ. Baronulŭ de Tott a lăsatŭ o carte fórte interesantă, în patru volume, sub titlu : *Mémoires du Baron de Tott sur les Turcs et les Tartares*. La 10 Iulie 1767 baronulŭ de Tott plécă din Paris, şéde optŭ dile la Viena, şése septămânĭ în Varşovia, apoĭ plécă la Cameniţa Podolieĭ, trece Nistru pe la Swanitz şi, trecêndŭ prin Moldova în ţéra tătăréscă, ajunge la Bakcè-Seraĭ, capitala Tătarilorŭ. Curând după acésta se turburară relaţiile între Rusia şi Turcia din causa Polonieĭ. Sultanulŭ desfăşură stégulŭ luĭ Mahomed (Sangeac-Şerif) şi ministrulŭ Rusieĭ, Obrescof, fu închisŭ la Şapte-Turnurĭ, la 25 Septembre 1768. Chanulŭ Macsud Ghireĭ fu mazîlitŭ de Sultanŭ, şi fostulŭ Chanŭ Krim-Ghereĭ se suì din noŭ pe tronŭ; toţĭ consuliĭ fură invitaţĭ să plece la Cauşanĭ, în Basarabia, spre întîmpinarea nouluĭ Chanŭ. Unŭ trimisŭ alŭ confederaţilorŭ polonĭ sosì la Cauşanĭ, spre a combina cu Chanulŭ, měsurile pentru începerea resbeluluĭ. Krim-Ghereĭ, partisanŭ alŭ Francieĭ şi amicŭ alŭ baronuluĭ de Tott, rugă pe acesta să mérgă la satulŭ Dancovţo aprópe de Hotinŭ, ca să ajute pe solulŭ tătarŭ spre a trata în numele Chanu-

(1) Letop. Moldov. tom. III, pag. 220—221.

luĭ cu capiĭ confederațieĭ polone, comitele Crasinski și comitele Potoțki. Baronulŭ de Tott trecù deci în Moldova cu solulŭ Chanuluĭ. Elŭ descrie cu acéstă ocasie, în memoriile sale, greutățile și nevoințele călătorieĭ (Noembrie 1768). Se mângâia, ḑice, în drumulŭ sĕŭ, când gândea că vorŭ ajunge *la Botoșanĭ* spre a se odihnì aicea și a se aprovisiona de câte le lipsea, din causa grabeĭ cu care plecase de la Caușanĭ. Baronulŭ de Tott descrie ast-felŭ intrarea sa în Botoșanĭ, și împrejurările în carĭ s'aŭ aflatŭ în acelŭ anŭ Botoșaniĭ. «Les mauvais chemins que nous rencontrâmes auraient achevé de m'en dégoûter sans l'espoir d'arriver bientôt à *Botouchan.* On m'avait annoncé cette ville, *l'une des plus considérables de la Moldavie*, comme une terre de promission où je pourrais m'approvisionner pour le reste de ma route; il était encore jour quand nous y entrâmes; mais nous la trouvâmes totalement abandonnée, et les maisons ouvertes nous permirent d'entrer dans celle qui avait le plus d'apparence, et que mon conducteur me dit appartenir à un Boyard. Cette position nous offrait peu de ressources, j'obtins cependant de mon guide d'aller en demander de ma part au *Supérieur d'un Couvent voisin* (1): j'attendais son retour avec impatience, lorsque je vis paraître dans ma cour un carosse à six chevaux, c'était le maître du logis : il me dit en entrant qu'informé par mon emissaire du domicile que j'avois élu, et de mes besoins, il était venu lui-même pour ne laisser à personne la satisfaction d'y pourvoir. Un début aussi honnête ranima nos espérances, et l'arrivée des provisions ne nous fit pas languir. Quelqu' important que fut mon hôte, j'apperçus dans sa conversation qu'il n'était pas l'aigle du canton, et que, cédant par faiblesse de caractère à toutes les impulsions qu'on lui donnait, le dernier avait toujours raison auprès de lui. En conséquence il me devint facile de lui démontrer le danger où les Boyards s'exposaient, en ne s'opposant pas à l'abandon des maisons et même en l'autorisant par leur exemple. Il venait de m'apprendre que tous *les habitans de la ville, au nombre de sept à huit mille*, effrayés des mauvais traitements et du marau-

(1) Acésta era mănăstirea Popăuțiĭ.

dage de quelques Spahis, s'étaient refugiés *dans l'enceinte du Couvent* où j'avais envoyé; que *plusieurs boyards* aussi timides que la multitude, *fomentaient ce désordre* sans en prévoir les suites : j'ai été du nombre, ajouta-t-il, vous m'avez converti, venez rendre le même service à mes compagnons. Le plaisir de rapprocher tous ces malheureux de leurs foyers, qu'aucune vexation ne menaçait, m'étourdit sur le danger de tenter cette bonne œuvre, je retins mon hôte à coucher, et comme *ma route m'obligeait de passer devant la porte du Monastère*, les cris des femmes, des enfants, le tumulte d'une multitude entassée et le tableau de la misère qui l'environnait, achevèrent de me déterminer à suivre mon Boyard. Il m'aida à percer la foule, jusqu'à un perron au haut duquel ses compagnons me reçurent et m'introduisirent dans le sallon où ils tenaient leurs assises. J'avais fait un tel effet sur mon hôte, qu'encore plein de mes arguments, il voulut essayer la conversion de ses camarades; mais il fut d'abord interrompu par les injures dont on l'accabla, et qui me confirmèrent dans l'opinion que cet homme n'était pas chef de parti. Je crus devoir alors développer mon éloquence, et je vis bientôt qu'elle n'aurait pas grand succès; mon auditoire était orageux, le tumulte laissait peu d'accès au calme que je voulois établir. J'eus recours alors à des moyens plus efficaces. Une terreur panique avait occasionné ce désordre; une terreur plus réelle pourait seule y remédier. Je changeai de ton, je menaçai de porter plainte au Kan, et de lui faire faire une prompte justice. J'excusai le peuple qui se laisse toujours conduire : j'inculpai de rébellion ceux qui m'écoutaient, et je ne vis plus devant moi que des gens tremblans et soumis. Parlez donc vous-même à cette foule effrayée, me dit le plus turbulent des Boyards; vous les persuaderez mieux que nous ne les persuaderions nous mêmes, ils vous béniront, et loin de nous accuser, vous rendrez témoignage de notre bonne volonté; je me défendis longtemps, je n'aurais même jamais accepté le dangereux rôle qu'on me proposait, si en revenant sur le perron, pour m'en aller, je n'avais apperçu l'impossibilité de percer la foule que l'inquiétude agitait fortement depuis mon arrivée :

parlez à ces malheureux, me répète encore le même Boyard, en s'avançant sur le devant du perron, pour me servir sans doute de Collègue sur cette nouvelle tribune aux harangues. Trois Janissaires armés jusqu'aux dents y siégeaient avec toute la margue de l'islamisme. Leur air d'importance annonçait des protecteurs, et forcé de mettre à fin cette aventure, je crus qu'il était à propos de commencer par en imposer à ces braves pour étonner la multitude. Que faites-vous ici ? leur dis-je d'un ton ferme. Nous défendons ces infidèles, me répondit un d'eux. Vous les défendez, répliquai-je, et contre qui ? Où sont leurs ennemis ? Est-ce le Grand-Seigneur ou le Kan des Tartares ? dans ce cas vous êtes des rébelles et les seuls moteurs du désordre qui règne ici. Comptez sur moi pour vous en faire punir. Je n'avais pas fini cette courte apostrophe, que l'orgueil de mes Turcs avait fait place à la crainte, ils s'étaient levés pour m'écouter, ils descendirent les escaliers en se disculpant. Ce premier avantage sur les troupes auxiliaires avait attiré l'attention de la foule, dont le silence me parut d'un bon augure. Je m'avance alors et élevant ma voix en Grec, j'allais obtenir tous les succés de Démosthène, quand un ivrogne perçant la foule, et s'érigeant en champion adverse, me tint insolemment ce discours : Que parlez-vous de soumission, de tranquillité, de culture, tandis que nous mourons de faim ? Apportez-nous du pain, s'écria ce furieux, voilà ce qu'il nous faut; oui du pain, répéta le peuple en fureur. Voyant alors tout mon édifice renversé, et nulle ressource pour sortir du pas où je m'étais engagé si imprudemment, je prends dans mes poches deux poignées d'argent que j'avais en différente monnaie; tenez, m'écriai-je, en le jettant sur la foule, voilà du pain, mes enfants, rentrez dans vos habitations, vous y trouverez l'abondance. La scène change aussitôt, tout se culbute pour ramasser les espèces, l'ivrogne disparait sous le poids des assaillants, les bénédictions succèdent aux injures, et mon empressement à me retirer fut égal au zèle indiscret qui m'avait amené. Ma retraite eut cependant tous les honneurs de la guerre, et je parvins à ma voiture au milieu des applaudissements du peuple

qui m'avait ouvert un passage, et qui le lendemain regagna ses foyers» (1).

Povestirea baronuluĭ de Tott, cunoscutŭ pentru marea sa dragoste și părtinire către Turcĭ și Tătarĭ, care pare a rîde de fuga Botoșenenilorŭ prin mănăstirĭ și băjeniĭ de frica și de rĕulŭ invasieĭ, are totușĭ meritulŭ că ne dă óre-care informaţiĭ istorice și locale de pre atuncĭ. Iată cum vorbescŭ chronicariĭ ţĕriĭ despre acea vreme, sub anulŭ 1768 : «*In ţéră era fórte cu greŭ*, că angăriile și cheltuelile era multe, și baniĭ ce eșea nu le ajungea, și trăgea marĭ supărărĭ Domnulŭ și fratele Măriei Sale (2); căcĭ într'acele veștĭ se orânduise în câte-va locurĭ óste turcéscă pentru paza margineĭ, la *Hotinŭ*, la Bender și la Crâm, care o *samă de óste trecea prin ţéră, dândŭ mare supĕrare Domnuluĭ și locuitorilorŭ*, căcĭ se temea Impĕrăţia de óstea rusécă, ce era în ţéra leșéscă, ca să nu tréca fără de veste, să-ĭ vie asupră-ĭ, ne avêndŭ nicĭ o gătire Pórta Turcéscă».... (3) «*Nu putemŭ arăta câtă frică era pe bieţiĭ creştinĭ, apucândŭ fiesce-care muerile și copiiĭ*, și alte ce putea apuca de din casă, de *se închidea pin mănăstirĭ, rămâindŭ casele lorŭ pe mâna Turcilorŭ, de făcea ce le era voia*».... (4). Aceste tóte, pentru îngâmfatulŭ și iubitorulŭ de păgânĭ Ungurulŭ baronŭd e Tott, eraŭ lucrurĭ de glumitŭ și-ĭ da prilejŭ să-șĭ oblicéscă duhulŭ și condeiulŭ!...

La 1788 isbucnì resbelulŭ dintre Rusia și Turcia. Austria aliată cu Rusia luă parte contra Turcilorŭ, înarmă 160,000 de ómenĭ la Sava și la Dunăre sub comanda luĭ Lascy, și trimise unŭ corpŭ de 20,000 în Bucovina sub comanda Principeluĭ Coburg. La 9 Februarie se deschiseră operaţiunile din maĭ multe părţĭ totŭ-de-odată. Armata principală sub comanda luĭ Lascy înaintă prin Sirmiŭ (Mitrowicz) spre Singidin; în Corvaţia opera Devins. Principele Co-

(1) Mémoires du baron de Tott, sur les Turcs et les Tartares, tom. II, pag. 7, 170, 185—192, Amsterdam 1784.

(2) Era Domnŭ Moldoveĭ Grigorie Galimahŭ Voevodŭ, în a doua domnie. Fratele Domnuluĭ despre care se pomenesce, era Alexandru Calimahŭ care la 1795 a fostŭ și elŭ Domnŭ Moldoveĭ.

(3) Letop. Moldov tom. III, pag. 268.

(4) Ibid., tom. III, pag. 272.

burg trecù de la Sneatin la Cernăuţĭ, de aicea intră în Moldova, *ocupă Botoşanii*, şi se unì cu generalulŭ Solticov care comanda 12,000 de Ruşĭ. In luna luĭ Aprilie Colonelulŭ Fabri ocupă Iaşiĭ, prinde pe Alexandru Vodă Ipsilant, şi-lŭ espeduesce la Cernăuţĭ. Cantacuzin strânge unŭ corpŭ de 6,000 de Românĭ şi Arnăuţĭ şi se unesce cu Austriaciĭ contra Turcilorŭ. Dar Nicolae Mavrogheni Domnulŭ Valachieĭ înarméză pe Muntenĭ în contra Austriacilorŭ, atacă pasurile de la Turnu-Roşu şi de la Bran, şi ameninţă să intre în Transilvania. Coburg bate Hotinulŭ din luna luĭ Maiŭ până la finele luĭ Augustŭ. Intru acestea Turciĭ trecŭ Dunărea şi ocupă Temişana. Impĕratulŭ Iosef care venise la armată, fu încongiuratŭ de Turcĭ. şi puţinŭ lipsì de nu cădŭ în mânile lorŭ. Turburatŭ de atâtea calamităţĭ, îlŭ apucă o bólă grea. In 5 Decembrie îlŭ aduseră la Viena. Turciĭ, către apropierea ierneĭ, se retragŭ din Temişana în Serbia, Pacea se încheie la Iaşĭ la 29 Decembrie (st. v.) 1790, şi armatele austro-rusescĭ deşertară Moldova şi Valachia (1).

In archivele Ministeriuluĭ de esterne din Paris, se păstréză o scriere, de multŭ preţŭ pentru noĭ, a Comiteluĭ de Langeron care a servitŭ mulţĭ anĭ în armata Rusieĭ şi care descrie ca martorŭocularŭ peripeţiile acestorŭ răsbóie. Manuscrisulŭ generaluluĭ Langeron are următorulŭ titlu : *Journal des campagnes faites au service de la Russie en 1790 par le Comte de Langeron Général en chef.* Până acum acéstă scriere era inedită. A. Odobescu, găsindu-lŭ la Ministeriulŭ de esterne din Paris, căpĕtă copie de pe elŭ, şi Academia Română l'a publicatŭ (2). Comitele Langeron dice : «Le Prince de Coburg entra en Moldavie dès le mois de Mars 1788. Le Colonel Fabri, qui commandait son avant-garde, *délogea les Turcs du Bottischan*, en battit un détachement près de *Larga* et s'empara de Jassy»...(3).

O carte fórte interesantă scrisă nemţesce de unŭ contimporanŭ, pe care am împrumutat-o de la bibliofilulŭ şi iubitorŭ de antici-

(1) A Treb. Laurian, Istoria Românilorŭ, pag. 555, 556, 559, Bucurescĭ 1869.
(2) Hurmuzaki, Documente, Suplementŭ, tom III, fasc. 1
(3) Loc. cit., pag. 89.

tăţĭ, d-lŭ maiorŭ Emilŭ Casimir descrie aceste întîmplărĭ şi aceste *lupte de la Botoşanĭ* și de prin satele megieșite. Acéstă rară carte are titlulŭ următorŭ : *Vollständige Geschichte der ietzigen Krieges zwischen Oesterreich, Ruszland und der Ottomanischen Pforte von 1788, Wien 1789* (2 tomurĭ în 8⁰ micŭ, de pagine 325 și 306, cu maĭ multe chărţĭ topografice şi stampe). In resumatŭ autorulŭ contimpuranŭ ḑice :

«La 10 Martie 1788 d-lŭ generalŭ de cavalerie Principele de Coburg a primitŭ la Cernăuţĭ scirea că Ibrahim-Nasir-paşa era în marşŭ cu 500 spahiĭ, 400 ienicerĭ şi 3 tunurĭ *spre Botoşanĭ*, şi pentru acésta Principele de Coburg se hotărî să ocupe acestŭ oraşŭ la 21 Martie, cum l'a și ocupatŭ, ca să împedice pe Pașa de a-șĭ urma marşulŭ sĕŭ maĭ departe spre Hotinŭ, și totŭ-odată ca să alunge pe dușmanŭ *din Botoşanĭ.* Principele Coburg ordonă decĭ coloneluluĭ Fabry să plece de la Dorohoiŭ ca să iea *Botoşaniĭ.* Fabry luă patru escadróne din regimentulŭ de husarĭ Erdödy ce era sub comanda sa, patru companiĭ din alŭ 2-lea regimentŭ românescŭ de infanterie de graniță, douĕ tunurĭ și 50 de mușchetarĭ și plecă asupra *Botoşanilorŭ*». Autorulŭ relatéză apoĭ tóte mişcările şi posiţiile cuprinse de colonelulŭ Fabry, fórte interesante din punctulŭ de vedere topograficŭ și strategicŭ. Apropiindu-se spre Botoșanĭ, se formă din corpulŭ de óste alŭ luĭ Fabry, o avant-gardă. Marşulŭ avant-gardeĭ era condusŭ de maiorulŭ Froon, de căpitanulŭ de geniŭ Chastelaer și de căpitanulŭ Buchel din marele statŭ majorŭ. Avant-garda apucă înainte, şi nu găsì nicĭ o împiedicare, pe drumulŭ mare care duce de la Botoșanĭ la Iașĭ, protejată de patrule de recunóscere așezate de amândouĕ părţile pe înălţimile dintre *Braniştea* și *mănăstirea Dómneĭ* până la defileulŭ de dincolo de Braniștea la *Móra Uriscoĭ.* Pe înălţimile din faţa acestuĭ defileŭ staŭ vr'o treĭ sute de spahiĭ din ceĭ de sub comanda luĭ Ibrahim-paşa, care observa marșulŭ trupelorŭ nóstre. Căpitanulŭ Sereni s'a repeḑitŭ cu avant-garda asupra acestorŭ spahiĭ, și cu tóte că eĭ deschisese unŭ focŭ neîntreruptŭ asupra luĭ, totușĭ Sereni înainta în cea maĭ bună ordine, și ocupa înălţimile, respingêndŭ pe Turcĭ pasŭ cu pasŭ.

16

Turciĭ s'aŭ retrasŭ *prin satulŭ Popăuțiĭ* și dincolo de satŭ la stânga spre drumulŭ Hotinuluĭ. Pe acestŭ drumŭ staŭ câți-va ómenĭ detașațĭ din cavaleria nóstră, spre a oprì pe inamicŭ să nu pótă apuca pe la spatele trupelorŭ nóstre. Avant-garda ósteĭ împĕrătescĭ a formatŭ până aci, pe lângă numita cavalerie detașată, aripa stângă *între satulŭ Popăuțiĭ și orașulŭ Botoșaniĭ.* Restulŭ trupelorŭ nóstre înainta spre *Botoșanĭ.* Turciĭ aŭ cercatŭ unŭ atacŭ asupra aripeĭ stângĭ, dar aŭ fostŭ bătuțĭ. La 21 Martie diminéța *notabiliĭ orașuluĭ Botoșanĭ* aŭ mersŭ la colonelulŭ Fabry, rugându-lŭ să iea sub protecția sa orașulŭ. Colonelulŭ a promisŭ că va intra a doua ḑi în Botoșanĭ. Dar, vĕḑêndŭ că Turciĭ ocupase orașulŭ, elŭ a înaintatŭ cu 2 batalióne de infanterie, douĕ divisiĭ de husarĭ și cu 2 tunurĭ, Turciĭ i-aŭ eșitŭ înainte, dar aŭ fostŭ bătuțĭ și risipițĭ, și a doua ḑi, la 22 Martie, fórte de diminéță, trupele austriace sub comanda Coloneluluĭ Fabry, intrară, cu musica și cu stégurile desfășurate, în Botoșanĭ (1).

Acéstă narațiune fórte interesantă este întovărășită de *planulŭ atacului de la Botoșanĭ, în Moldova, dintre Regimentulŭ c.c. de husarĭ, comandatŭ de d-lŭ Colonelŭ de Fabry și Pașa turcescŭ Ibrahim-Nasir-pașa, la 22 Martie 1788,* — gravatŭ de *von Lackner.*

Maiorulŭ Casimir maĭ posede în colecțiunea sa de anticitățĭ și o chartă saŭ planŭ a orașuluĭ Botoșaniĭ, așa cum se afla la 1788, cu întrarea Austriacilorŭ în Botoșanĭ. Sub planŭ se citesce : *Ansicht der Stadt Botuschan. Die k. k. Trupen unter Comando des Oberst Fabry rückten mit klingenden Spiele den 22 März 1788 in diese Stadt ein; Woraus die Turken nach Iassi flohen,* adecă : *Planulŭ orașuluĭ Botoșanĭ. Trupele cesaro-regeștĭ sub comanda Coloneluluĭ Fabry intră cu musice și cu stégurile desfășurate în ḑiua de 22 Martie 1788 în acestŭ orașŭ, din care Turciĭ fugŭ la Iașĭ.*

Intr'unŭ colțŭ alŭ chărțeĭ, josŭ, se citesce *Anton Balzer del.*, adecă : Anton Balzer a gravatŭ (2).

(1) Op. cit. tom. II, pag. 59–68

(2) *Balzer* era în secol. XVIII o familie de artiștĭ Bohemĭ, carĭ aŭ lăsatŭ multe gravurĭ iscălite cu numele loŕŭ. Treĭ ceĭ maĭ celebrĭ dintre eĭ aŭ fostŭ Ioanŭ, Mathias și *Anton.* Mathias și *Anton* aŭ gravatŭ maĭ alesŭ peisage (Neues Allgemeines Kunstler-Lexicon, apud Hoefer, Nouvelle biographie universelle, tom. IV, pag. 331, Paris 1853).

In ḑilele anarchieĭ ce isvorîse în Moldova din întîmplările Eteriei grecescĭ, din 1821, și din părăsirea ţěriĭ de Domnulŭ Moldoveĭ Mihailŭ Suţu, boeriĭ, nevrêndŭ a se asocia și a face causă comună cu eteriştiĭ, aŭ pribegitŭ parte în Rusia şi în Bucovina, iar parte s'aŭ trasŭ în Botoșanĭ, unde nu se prea grămădea eteriştiĭ, pentru frica Nemţilorŭ ce se vorbea să vie ca să respingă pe eteriştĭ de la hotarele Moldoveĭ, în unire cu Turciĭ; iar alţiĭ s'aŭ trasŭ la Bârladŭ şi din Bârladŭ în josŭ, adunându-se pe la Focşanĭ în préjma *Sârhaturilorŭ* (1), aşteptândŭ să vie oştile turcescĭ, după jaloba ce boieriĭ trimiseră către Sultanulŭ Mahmud și către Seraskierulŭ de Silistra, spre a împrăştia pe Grecĭ. Cârmuirea Moldoveĭ remase în mâna luĭ Pendedeka, locotenentulŭ luĭ Ipsilanti, iar la Botoșanĭ se găsea ispravnicŭ, numitŭ de Pendedeka, stolniculŭ Grigorie Rizu cu doĭ comandirĭ aĭ eteriștilorŭ, Căpitanŭ Balașu și Căpitanŭ Pantazi Spiru, avêndŭ sub dînșiĭ ca una sută de Mavroforĭ cu Arnăuţĭ, pentru paza oraşuluĭ.

Boeriĭ Moldoveĭ, nevoindŭ a face causă comună cu Ipsilanti și cerêndŭ de la Turcĭ ajutorŭ și reîntórcerea vechilorŭ drepturĭ ale ţěriĭ, ţineaŭ, în ţinutulŭ Dorohoiuluĭ, taĭnice întâlnirĭ, într'unŭ cătunŭ alŭ Zvoriştei, de pe hotarŭ, şi puneaŭ la cale să rădice satele şi să pornéscă asupra eteriştilorŭ. In acele întâlnirĭ făcea parte Vorniculŭ Teodorŭ Balş, Vorniculŭ Ioniţă Sturza, Spătarulŭ Petrachi Sturza, Vorniculŭ Gheorghie Cuza șĭ ceĭ-lalţĭ boerĭ Cuzeştĭ, Căminarulŭ Iordachi Răşcanulŭ, Hatmanulŭ Costachi Cerkez, Serdarulŭ Iancu Stavărŭ, Arhimandritulŭ Ghenadie Roset, Hatmanulŭ Răducanu Roset, Vistierniculŭ Alecu Balșŭ, Vorniculŭ Ioanŭ Tăutulŭ şi alţiĭ. Căminarulŭ Stefănachi Gherghelŭ și paharniculŭ Gavrilŭ Istrati, pornindu-se de la Zvoriște, aŭ începutŭ a rădica pușcașiĭ și locuitoriĭ cu arme, propăşindŭ totŭ pe malulŭ Siretuluĭ în josŭ până s'aŭ strînsŭ ca la 3000 de ómenĭ sub stégurile lorŭ ce fluturaŭ pe lăncĭ, făcute din bucăţĭ de materie roșie, semnŭ de rěsboiŭ și de mórte. Insciinţându-se *Botoşănenii* de apropierea luĭ Gherghelŭ și a luĭ

(1) *Sârhat*, cuvîntŭ turcescŭ, vrea să ḑică *etapă*, localitate cuprinsă de Turcĭ, d. e. *sârhatulŭ Hotinuluĭ* (Letop. Moldov, tom. III, pag 196, 274).

Istrati cu atâta poporŭ, s'aŭ înarmatŭ și eĭ, neguțitoriĭ cu ómeniĭ boerescĭ de prin ogrădĭ, şi mergêndŭ la isprăvnicie aŭ luatŭ administrația din mâna Rizuluĭ, isgonindu-lŭ din târgŭ, și rânduindŭ ispravnicŭ pe Petru Vârnavŭ, apoĭ aŭ pusŭ orașulŭ în apĕrare despre eteriștĭ, întărindu-lŭ cu străjĭ la tóte drumurile; iar eteriștiĭ, vĕḑêndŭ țéra rădicată, aŭ peritŭ cu fuga din orașŭ, apucândŭ drumurile părăsite, în josŭ, și nu s'aŭ opritŭ până la Țuțora, încunjurândŭ punctulŭ Sculeniĭ, pe unde nu puteaŭ trece în ceea parte, din pricina strejelorŭ luĭ Pendedeca, ce pedepsea aspru pe orĭ-care din Grecĭ ce vrea să fugă în Basarabia, vrêndŭ ca să stee cu toțiĭ față la răsboiulŭ ce era să urmeze între dînșiĭ cu Turciĭ, carĭ veneaŭ asupra eteriștilorŭ. Ștefănachi Gherghelŭ și păharniculŭ Gavrilŭ Istrati, cu urdia lorŭ de sătenĭ, ajungêndŭ către moșia *Stănceștĭ*, aŭ tăbărîtŭ în pâlcurĭ pe câmpiile predomnitóre șesurilorŭ Siretuluĭ, și acolo aŭ rĕmasŭ treĭ ḑile, așteptândŭ hrană și povățuirĭ de mersŭ înainte, *din Botoșanĭ*, unde eraŭ strînșĭ boeriĭ din tóte satele. Dar, ne primindŭ nicĭ o înlesnire de la dînșiĭ până în sfârșitŭ, pentru că în nedumerirea lorŭ aŭ schimbatŭ planulŭ în a nu ataca, spre a nu venì în conflicte necunoscute, ómeniĭ s'aŭ împrăștiatŭ la casele lorŭ, fără să facă vre unŭ progresŭ altulŭ decât sloboḑirea Botoșanilorŭ, cum amŭ ḑisŭ, și alungarea Eteriștilorŭ din țéra de susŭ (1).

In diferite epoce, găsimŭ pe maĭ mulțĭ domnĭ aĭ Moldoveĭ residândŭ vara în orașulŭ Botoșanĭ, și espeduindŭ de aicea trebile țĕreĭ, cum se dovedesce prin chrisóve și urice vechĭ date *din Botoșanĭ.*

In orașulŭ Botoșanĭ sunt câte-va mănăstirĭ saŭ bisericĭ vechĭ, pe carĭ le-amŭ visitatŭ și despre carĭ voiŭ vorbì pe scurtŭ.

1. *Mănăstirea sf. Nicolae* ḑisă și *mănăstirea Popăuțiĭ*, după numele moșieĭ pe care se află situată, proprietatea acesteĭ mănăstirĭ, astăḑĭ a Statuluĭ, la bariera vechie a Botoșanilorŭ, de-a drépta drumuluĭ ce duce astăḑĭ la Dorohoĭ. Biserica e naltă, de pétră, cu ar-

(1) Post Manolachi Drăghicĭ, Istoria Moldoveĭ, tom. II, pag. 117—121, Iașĭ 1857. — Vorniculŭ Alecu Beldiman, Eteria, Iașĭ 1861.

curĭ şi bolţĭ, ca tóte mănăstirile zidite de Stefanŭ celŭ Mare. Biserica e zugrăvită tótă înăuntru şi era zugrăvită cu sfinţĭ şi în afară, în partea eĭ de susŭ, cum se zăresce şi astăḑĭ pe sub varulŭ cu care aŭ mânjit'o nu sciŭ ce mânĭ profane de ómenĭ neculţĭ. Deasupra uşeĭ bisericeĭ este zugrăvită susŭ schimbarea la faţă a Mântuitoruluĭ, iar maĭ josŭ sfântulŭ Neculae. Din susŭ de biserică este clopotniţa, turnŭ mare cuadratŭ, massivŭ, dè pétră. Acestŭ turnŭ se vede că a fostŭ zugrăvitŭ şi elŭ cu sfinţĭ, în partea sa de susŭ; a fostŭ împodobitŭ cu cornişe în cele patru părţĭ ale sale, cum se vede până astăḑĭ într'o parte; cărămida din care este zidită partea superióră a turnuluĭ era în partea eĭ dinafară smălţuită verde şi roşie. Şi astăḑĭ se vede o parte cu colorile sale viĭ şi frumóse. O mână de neghiobĭ şi de ómenĭ neculţĭ şi profanatorĭ s'aŭ apucatŭ, nu sciŭ când, de aŭ văruitŭ acestŭ superbŭ turnŭ, despre care` bătrâniĭ din Botoşanĭ mi-aŭ ḑisŭ, că atrăgea de departe privirile prin frumuseţea sa.

Pe păretele bisericeĭ, alăturea de unde a fostŭ uşa cea vechie a bisericeĭ, este inscripţia slavonéscă, pe pétră, a luĭ Stefanŭ celŭ Mare şi sfântŭ, doveditóre că acéstă mănăstire a fostŭ zidită de elŭ la aniĭ 7004 adecă la 1496. Iată acéstă inscripţie pe care am decalcat'o eŭ însumĭ de pe păretele bisericeĭ, şi am tradus'o românesce :

† ІѠ СТЕФАН ВОЕВОДА. БЖІЕЮ МИЛОСТІЮ ГДРЬ
ЗЕМЛИ МОЛДАВСКОИ. СНЬ БОГДАНА ВОЕВО
ДЫ СЪЗДА СЪИ ХРАМЬ ВЪ ИМѢ ИЖЕ ВЪ СТЫХ
ѠЦА НАШЕГО АРХІЕРАРХА И ЧЮДОТВО
РЦИ НИКОЛЫ * ВЛТО ,ЗД А ГСВА ЕГО
ЛѢТО ЧЕТЫРЕДЕСѢТО ТЕКЪЩЕЕ :
МСЦА СЕПТЕВРІА. Л :

Adecă :

† «Iω Stefaŭ Voevodŭ cu mila luĭ Dumneḑeŭ Domnŭ ţăriĭ Moldoviĭ, fiulŭ luĭ Bogdanŭ Voevodŭ, a ziditŭ acestŭ hramŭ în numele celuĭ întru sfinţĭ Părinteluĭ nostru Archierarchŭ şi făcĕtorulŭ de minunĭ Nicolae la anulŭ 7004, iar alŭ domnieĭ sale în alŭ patruḑecilea anŭ. Luna Septembrie 30».

In biserică, la drépta, atârnă la părete unŭ portretŭ zugrăvitŭ în oleiŭ alŭ luĭ Stefanŭ celŭ Mare, pe care este scrisŭ românesce, în partea dréptă: «Stefanŭ celŭ Mare Domnŭ şi Iroŭ alŭ Moldoveĭ care a domnitŭ de la anulŭ 1458 până la 1504 Iulie 2, aŭ ziditŭ mănăstirea acésta cum se vede la anulŭ 7004 Septembrie 30». Iar în partea stângă a portretuluĭ este scrisŭ: «Acestŭ chipŭ s'a făcutŭ acum la anulŭ 1827 Februarie 4».

Strana egumenéscă de archiereŭ din acéstă biserică are următórea inscripţie românéscă: «Primesce o Christóse Impĕrate ale tale dintru ale tale de la credinciosŭ robulŭ tĕŭ Inochentie Iliopoleos, proestosŭ mănăstiriĭ sfântuluĭ Nicolae, 1820 Augustŭ 10».

Acéstă mănăstire a avutŭ o ogradă fórte mare şi a fostŭ înconjurată cu zidŭ; ograda bisericeĭ se întindea până unde este astădĭ gara de la Botoşanĭ, şi cuprindea maĭ multe fălcĭ de locŭ, cu curţile, beciurile, felurite zidirĭ şi livada, cum se vede şi din istorisirea baronuluĭ de Tott, care ne spune că în ograda acesteĭ mănăstirĭ se adăpostise la 1768 aprópe Botoşaniĭ întregĭ. Aicea eraŭ şi curţĭ domnescĭ zidite de Stefanŭ celŭ Mare, ruinele cărora se cunosceaŭ încă nu de multŭ (1). Vechia intrare în mănăstire şi vechia uşă a bisericeĭ, alăture cu care, în zidŭ, în partea dréptă, este inscripţia slavonéscă a luĭ Stefanŭ celŭ Mare, era în vechime pe din susŭ, pe unde umbla şi drumulŭ vechiŭ, cum se vede şi din povestirea baronuluĭ de Tott; maĭ târdiŭ însă uşa vechie a bisericeĭ s'a ziditŭ, cum se vĕdŭ urmele eĭ, şi s'a deschisŭ uşa de astădĭ, atuncĭ când s'a mutatŭ drumulŭ mare pe unde merge astădĭ. Mănăstirea Popăuţiĭ n'are astădĭ nicĭ o îngrăditură.

La 1751 domnea pentru întâia óră în Moldova Constantinŭ Mihaĭ Cehan Racoviţă Voevodŭ, care a domnitŭ astă-dată de la 20 Augustŭ 1749 până în Iulie 1753 (2). Dómna sa (Dómna Sultana) nu făcea copiĭ; ea murĭ la 1 Ianuarie 1753 şi fù îngropată în mănăstirea Golia. La 7259 (1751) Vodă Constantinŭ Racoviţă, vĕdêndŭ

(1) Spătarulŭ Gane, în *Unicar*, VIII, 19. Beciurile se cunoscŭ încă şi astădĭ.
(2) Letop. Moldov. III, 225, 234.

că nu face copiĭ, se hotărî să dea parte din averea sa la vre-o mănăstire, și iată ce scrie cronicarulŭ Moldoveĭ, Spătarulŭ Ioanŭ Cantă «*Era o biserică de pĕtră în Popăuțĭ la Botoșanĭ, făcută de Stefanŭ Voevodŭ celŭ bătrânŭ.* Constantinŭ Vodă i-a datŭ în acestŭ anŭ (7259) tóte moșiile tătâni-sĕŭ luĭ Mihaĭ-Vodă, și a făcut'o mănăstire cu igumenŭ și cu soborŭ, închinând'o la Patriarchia Antiochieĭ, unde este hramulŭ sfântuluĭ Nicolae» (1). Constantinŭ Vodă Racoviță a maĭ datŭ acesteĭ mănăstirĭ jumătate din moșia Tătărașiĭ, luând'o în schimbŭ de la Cămărașulŭ Stefanŭ Bosie, care o avea danie de la Ioanŭ Nicolae Mavrocordatŭ Voevodŭ, și ast-felŭ întregindŭ totŭ satulŭ Tătărașiĭ, din care jumătate era a târguluĭ Botoșaniĭ, care era domnescŭ, l'a datŭ sfinteĭ mănăstirĭ Popăuțiĭ împreună cu cea-laltă jumătate care era din loculŭ târguluĭ Botoșaniĭ (2). Vodă Constantinŭ Racoviță maĭ dăruì totŭ atuncĭ mănăstiriĭ Popăuțiĭ tótă dejma de pe totŭ hotarulŭ târguluĭ Botoșaniĭ ce era domnescŭ, și la 7261 (1753) ĭĭ maĭ dăruì și unŭ iazŭ ce pomenitulŭ Domnŭ l'a cumpĕratŭ de la familia Cantacuzinéscă (3).

Noĭ amŭ ḑisŭ altă dată, în *Scrisóreâ despre Tecuciŭ*, cum Domniĭ Racovițescĭ aŭ scornitŭ acéstă pacoste, de a dăruì la boerĭ și la mănăstirĭ moșiile d'imprejurulŭ târgurilorŭ carĭ eraŭ domnescĭ, și cât rĕŭ și câtă dare înapoĭ a făcutŭ eĭ târgurilorŭ cu asemenea daniĭ, și câte judecățĭ și câte urĭ aŭ născutŭ din acéstă urmare contrarie cu tradiția veche și cu obiceiurile țĕriĭ și a Domnilorŭ noștri ceĭ marĭ.... Bietele târgurĭ remâneaŭ aprópe numaĭ cu vatra, neavêndŭ unde trăì!.... (4).

Mănăstirea *Popăuțiĭ* saŭ a *sfântuluĭ Nicolae din Botoșanĭ*, avea pe lângă moșiĭ și scutelnicĭ (5). O carte a obșteseeĭ adunărĭ a Moldoveĭ din 1813, întărită de Scarlatŭ Călimah Voevodŭ, dovedesce că acéstă mănăstire contribuea și ea, ca tóte mănăstirile din țéră, în-

(1) Letop. Moldov. III, 181.—Enachi Cogălnicénu, Letop. Moldov. III, 231.

(2) Chrisovulŭ luĭ Grigorie Ghica Voevodŭ din 7256 (1748), și chrisovulŭ luĭ Constantinŭ Mihaĭ Cehan Racoviță Voevodŭ din 7259 (1751).

(3) Chrisovŭ de la Constantinŭ Racoviță Voevodŭ din 2 Septembrie 7261 (1753).

(4) Al Papadopol-Calimah, *Scrisóre despre Tecucĭ*; Convorbirile Literare din 1 Augustŭ 1885.

(5) Uricar. VII, 390.

chinate și neînchinate, și ca Mitropolia și tóte Episcopiile și ca toți boerii marĭ și micĭ și Visteria țěriĭ, la întreținerea *scólei domnescĭ* din Iașĭ, care se dicea și *Academia Domnéscă* (1).

Pe la 1819 se rânduise Igumenŭ mănăstiriĭ Popăuțiĭ Archiereulŭ *Inochentie Iliupoleos*, care a făcutŭ la 1820, spre pomenire, strana despre care amŭ vorbitŭ maĭ susŭ. Acesta, la 1826, a fostŭ întăritŭ în Egumenia sa și de noulŭ Domnŭ Ioniță Sturza, după anaforaoa Mitropolituluĭ și a Episcopilorŭ Moldoveĭ din 22 Martie 1826 (2). Archiereulŭ Inochentie Iliupoleos a egumenitŭ mulțĭ anĭ aicea, până pe la 1836 (3). Elŭ este îngropatŭ aicea în biserică, unde se păstréză pe o poliță și portretulŭ sěŭ, cu portretele maĭ multorŭ alțĭ Egumenĭ de Popauțĭ, aduse în biserică din casele egumenieĭ.

Egumenulŭ de Popăuțĭ, ca toțĭ egumeniĭ mănăstirilorŭ celorŭ marĭ domnescĭ, făcea parte din Obștescile adunărĭ ale Moldoveĭ. In memorabila Carte a Obșteseeĭ Adunărĭ din 9 Aprilie 1827, *pentru pronomiile Moldoveĭ*, găsimŭ iscălitŭ și pe Egumenulŭ mănăstiriĭ Popăuțiĭ *Inochentie Iliupoleos* (4)

In altarulŭ bisericeĭ de la Popăuțĭ sunt două icóne vechĭ: una a Maĭceĭ Domnuluĭ sub care este însemnatŭ grecesce Χεὶρ Ἱεροθέȣ Ἱερομονάχȣ πελοποννησίȣ. αψνβ΄; adecă: «mâna luĭ Ieroteŭ Ieromonahulŭ Peloponesianulŭ, 1752,» și o altă icónă a sfântuluĭ Ioanŭ botezătorulŭ, cu aceeașĭ inscripție și dată.

Pe turnulŭ de pe ușa bisericeĭ este scrisă cu cifre romane, data uneĭ ultime reparațiĭ, făcută de călugăriĭ grecĭ la 1843, așa: MDCCCXXXXIII.

In fața bisericeĭ este casa egumenéscă, de pétră, cu două rândurĭ, în care se află acum casarma de călărașĭ.

Starea în care este acéstă mănăstire a luĭ Stefanŭ celŭ Mare este vrednică de plânsŭ; pe unele locurĭ în ea plouă, catapetésma e ținută din năuntru, în altarŭ, cu scândurele bătute în cuie ... To-

(1) Uricar. IV, 177—183.
(2) Uricar, I, 215.
(3) C. Vernav, Rudimentum physiographiae Moldaviae, pag. 11, Budae 1836.
(4) Uricar, II, 206

tulŭ dovedesce o desăvârşită nepăsare; şi însă acéstă mănăstire ne amintesce pe celŭ maĭ mare domnŭ alŭ ţeriĭ şi fapte gloriόse ale istorieĭ nόstre . . . Acéstă mănăstire a avutŭ moşiĭ, acarete şi viĭ carĭ s'aŭ secularisatŭ, dar care-ĭ daŭ celŭ puţinŭ dreptulŭ de a vrednicì reparaţie şi căutare!... Cu 36 de anĭ înainte, la 1851, aceste moşiĭ, acarete şi viĭ ale mănăstiriĭ Popăuţiĭ, secularisate la 1863, produceaŭ unŭ venitŭ anualŭ de peste 3000 galbenĭ. Aceste proprietăţĭ sunt: moşia Popăuţiĭ încunjurătόre mănăstiriĭ, cu cotunele, moşiile Băţoae şi Băloşesciĭ, 13 dughene în Botoşanĭ, locurĭ cu embaticŭ, şi maĭ multe viĭ (1). La càtŭ se urcă όre astăḑĭ, după 36 de anĭ, veniturile lorŭ, carĭ la 1851 produceaŭ peste 3000 de galbenĭ. Reparaţia mănăstiriĭ Popăuţiĭ n'arŭ fi decĭ o pomană, ci o datorie de împlinitŭ...

II. *Biserica sfântuluĭ Gheorghe*. Acésta se află în mijoculŭ oraşuluĭ. De-asupra uşeĭ bisericeĭ se citesce următόrea inscripţie slavonesce:

ЄЛЄНА ДЄСПОТОВНА ГОСПОЖА ПЄТРА ВОЄВОДА ПОКОИНА СЪЗДА СЄИ ХРАМ В ИМѦ СВѦТАГО ВЄЛИКОМѴЧЄНИКА ГЄОРГІА В БОТЪШАНА ТЪРГЬ В Д҇НИ ГОСПОДАРѦ ІѠ СТЄФАН ВОЄВОДА И СЪВЪРШИ В ЛѢТО ҂ЗМ҇Ѳ. МЄСЄЦА ОКТОМВРІѦ.

Adecă:

«Elena Despotovna, dόmna luĭ Petru Voevod, a ziditŭ acestŭ hramŭ în numele sfântuluĭ mareluĭ mucenicŭ Gheorghe în târgulŭ Botăşanilorŭ, în ḑilele dόmnuluĭ Iω Stefanŭ Voevod. Şi l'a săvârşitŭ la aniĭ 7049 luna Octombrie» (2).

Dόmna Elena Despotovna, ctitora acesteĭ bisericĭ, este a doua soţie a luĭ Petru Rareş Voevod domnulŭ Moldoveĭ (3). Ea era Sârbόică, fiica luĭ Despotŭ Craiuluĭ Sârbescŭ, din némulŭ Despoţilorŭ Grecescĭ (4). Legăturĭ prin căsătoriĭ între familiile domnilorŭ sârbescĭ şi românescĭ s'aŭ obicĭnuitŭ din vechĭ: aşa la 1274 Craiulŭ Sârbilorŭ Milutin a luatŭ de soţie pe fica cea maĭ mare a unuĭ domnŭ Românŭ πρώτῃ θυγατρὶ τοῦ τῆς Βλαχίας Ἄρχοντος, cum scrie istoriculŭ bi-

(1) Veḑĭ despre tóte aceste contractele şi tablourile publicate în jurnalulŭ *Zimbrulŭ*, No.93 (an. I) din 14 Iunie, No. 17 (an. II) din 27 Augustŭ şi No. 18 din 30 Augustŭ 1851, Iaşĭ.

(2) Aniĭ 7049 este *1540*.

(3) Letop. Moldov. tom I, pag. 163.

(4) Ibit., tom. I, pag. 148 şi tom. II, pag. 201.

zantinŭ Nichiforŭ Gregoras, care se crede de Cantemir să fi fostŭ o fică a luĭ Radu Negru Voevodŭ, saŭ a luĭ Dragoşŭ Vodă (1); aşa dómna luĭ Neagoe Vodă-Basarabŭ, domnulŭ Valachieĭ (1513—1521), *Miliţa Dómna*, era şi ea Sârbóică şi *Despotovna* saŭ *Despina*, fiica luĭ Lazărŭ Gheorghievicĭ Despotulŭ Serbieĭ (2), şi de aceea ea se numesce de comunŭ *Despina* saŭ *Dospina Dómna* (3).

Dómna Moldoveĭ *Elena Despotovna*, ctitora de la *Botoşanĭ*, era o femee vrednică, îndrăsnéţă şi învĕţată. Ea cunoscea atât de bine limba slavonéscă, în cât scriea scrisorĭ slavonescĭ, cu mâna eĭ, în trebile domnieĭ, sultanuluĭ Suleiman (4), căcĭ în vremile de maĭ nainte, când cancelaria domnéscă scriea slavonesce, Sultaniĭ corespundeaŭ cu domniĭ Moldoveĭ şi aĭ Valachieĭ în limba slavonéscă, cum corespundeaŭ unguresce cu domniĭ Ungarieĭ. Elena Dómna Despotovna era fórte iscusită şi în meşteşugulŭ cusutuluĭ. La mănăstirea Putna se păstréză unŭ acoperemîntŭ *(pocroveţŭ)* de mătasă galbenă închisă, de 87 cm. în lăţime şi 75 cm. în lungime, în douĕ cornurĭ cu canafĭ verdĭ, iar în cele-lalte douĕ cu canafĭ albastri şi cu următórea inscripţiune slavonesce: СЪИ ПОКРОВЕЦЬ СЪТВОРИ ГПД҃ЖЯ ЄЛІНЯ ПЕТРЯ ВОЕВОНДЪ ДЩЕР ДІСПОТЯ И ДЯДЕ ЕГО ВЪ ЗЯД҃ШЄ СЕБѢ ВЪ ПѸТИНСКОИ МОНЯСТИРИ ИЖЕ ЕСТ ХРЯМ ѸСПЕНИЕ ПРѢС҃ТѢИ БЦѦ ВЛ҃ТО ЗМД.

Adecă:

«Acestŭ pocroveţŭ îlŭ lucră Dómna Elena a luĭ Petru Voevoda fiĭca Despotuluĭ, şi îlŭ dădŭ spre desufleţie şie la mănăstirea Putna unde este hramulŭ Adormireĭ Prea-sfinteĭ Născătóreĭ de Dumnedeŭ. In aniĭ 7044» (5). Inscripţia acésta de la Putna este cusută cu fire de aurŭ de jurŭ împrejurulŭ pocroveţuluĭ, iar la mijlocŭ se află cusute, cu firŭ de aurŭ şi de argintŭ, precum şi cu mătasă roşie şi verde, maĭ multe pajure câte cu douĕ capete şi între capete câte cu o cruce (6).

(1) Cantemir, Cronicŭlŭ Româno-Moldo-Vlahiloiŭ, tom. II, pag 390—402, Iaşĭ 1836.

(2) Φωτεινός Ἱστορία τῆς Δακίας tom II, pag 84.—Şincai, Cronic. Român, tom. II, pag 134.

(3) Magazin istoricŭ pentru Dacia, tom I, pag 158.

(4) Letop Moldov. I, 165, şi Constantinŭ Căpitanulŭ, Istoria Domnilorŭ Ţereĭ Românescĭ în Magazinŭ istoricŭ pentru Dacia, tom I, pag. 173.

(5) Adecă 1536

(6) S Fl. Marian, Câte-va inscripţiunĭ şi documente din Bucovina, pag. 5, Bucurescĭ 1885.

Acésta evlaviósă dómnă, Elena Despotovna, a avutŭ unŭ sfârşitŭ crudŭ şi nemeritatŭ. Petru Rareşŭ, soţulŭ eĭ, murindŭ la 5 Septembrie 1547, lăsă doĭ fiĭ: Iliaşŭ şi Stefanŭ. Iliaşŭ Vodă, în locŭ să mérgă pe urmele tatăluĭ sĕŭ, a fostŭ unŭ tiranŭ şi unŭ desfrânatŭ; şi la 1 Maiŭ 1551, lăsândŭ domnia şi ţéra pe séma frăţinesĕŭ Stefanŭ şi a mumeĭ sale Elena Dómna, se duse la Sultanŭ Suleiman şi se turcì, luândŭ numele de Mehmet, pentru care Sultanulŭ ilŭ făcù Paşă de Dorostol. Iar Stefanŭ Vodă, suindu-se pe tronulŭ Moldoveĭ, la 15 Iunie 1551, domnì până la Septemvrie 1553, când într'o nópte a fostŭ asasinatŭ de boeriĭ sĕĭ la Ţuţora, dormindŭ în cortulŭ sĕŭ.... Asasiniĭ proclamară pe locŭ domnŭ pe unulŭ dintre eĭ, pe *Joldea*, şi aŭ şi pornitŭ cu elŭ spre Sucéva, şi aŭ venitŭ până la *Şipote* pe apa Miletin, aprópe de Botoşanĭ, hotărândŭ totŭ-odată să-ĭ dea luĭ Joldea-Vodă de dómnă pe Domniţa Ruxanda fata luĭ Petru Rareşŭ Voevodŭ, sora luĭ Stefăniţă Vodă asasinatŭ de eĭ. Dar Joldea-Vodă şi trădătoriĭ nu s'aŭ bucuratŭ multe dile de isbânda lorŭ, căcĭ alţĭ boerĭ pribegĭ în Polonia, aflândŭ de sfârşitulŭ luĭ Stefăniţă Vodă, luândŭ ajutorŭ de la Sineavski Voevodulŭ Galiţieĭ, proclamară domnŭ pe Petre Stolniculŭ de la Lăpuşna, cu numele de *Alexandru* Voevodŭ (Lăpuşnénulŭ) şi plecară cu elŭ în grabă asupra luĭ Joldea Vodă care mergea spre Suceava, să facă nuntă cu Domniţa Ruxanda. Alexandru Vodă Lăpuşnénulŭ trimete înainte pe Vorniculŭ Moţocŭ cu óste leşéscă, şi acesta, prindéndŭ calea la Şipote, împresóră pe Joldea Vodă, ilŭ bate şi-lŭ prinde viŭ, ĭĭ spintecă nasulŭ, ca să nu maĭ pótă domnì, şi-lŭ dă la călugărie. Alexandru Lăpuşnénulŭ, suindu-se pe tronŭ, luă de femee pe Domniţa Ruxanda, pe care trădătoriĭ o menise luĭ Joldea Vodă. Din porunca luĭ Lăpuşnénu, văduva luĭ Petru Rareşŭ, Elena Dómna Despotovna, a fostŭ sugrumată! (1).

Dómna Elena Despotovna este înmormîntată cu soţulŭ eĭ Petru

(1) Chronica veche a Moldoveĭ scrisă de călugăriĭ de la Putna, în Archiva Istor. a României, tom III, pag. 12. — Vojciski, Biblioteca Starozytna, tom. VI, pag 65, apud Hajdeu, nota în Archiv Istor. a Român. tom. I, pag. 126. — Letop. Moldov. tom. I, pag 173—177. — Fotino, tom. III, pag. 76—77.

Vodă Rareşŭ în mănăstirea Probota din judeţulŭ Suceva. Dómna cea întâiŭ a luĭ Petru Rareşŭ, Maria, este îngropată în mănăstirea Putna, unde urma se fie îngropaţĭ şi Petru Rareşŭ şi a doua sa dómnă după obiceiŭ, însă din îndemnulŭ Mitropolituluĭ Moldoveĭ Grigorie, care a fostŭ 23 de anĭ egumenŭ mănăstiriĭ Probota, Petru Vodă Rareşŭ şi dómna sa Elena, cu copiiĭ lorŭ, *şĭ-aŭ alesŭ loculŭ înmormîntăreĭ în acea mănăstire Probota, măcar că din vechĭ se înmormînta Domniĭ în mănăstirea Putna,* cum ne încredinţéză însuşĭ Mitropolitulŭ Gavriilŭ, prin cartea sa din 9 Septembrie 7071, adecă 1562 (1).

Dómna Elena Despotovna a începutŭ, cum se vede, zidirea bisericeĭ sfântuluĭ Gheorghe din Botoşanĭ în Octombrie1 541, când trăia soţulŭ eĭ Petru Vodă Rareşŭ, carele a muritŭ la 1546 (2); dar a sfârşit-o în ḑilele luĭ Ştefanŭ Voevodŭ fiulŭ sĕŭ, care a domnitŭ de la 1551 până la 1553 (3). După obiceiulŭ doveditŭ prin multe inscripţiĭ de pe bisericĭ, şi spre a învecĭnicì data când a început-o, Elena Dómna a pusŭ veletulŭ de 7049 (1541) Octombrie.

La 1800 acéstă biserică s'a reparatŭ de *neguţătoriĭ din Botoşanĭ,* cum dovedesce inscripţia de pe uşa nartexuluĭ în partea stângă şi strana proestosuluĭ, înnoită totŭ atuncĭ, care pórtă data de 1800.

III. *Biserica Uspenieĭ* adecă a Adormireĭ Maiceĭ Domnuluĭ.

Precum Petru Rareşŭ Voevodŭ avea râvna de a zidì mănăstirĭ şi bisericĭ cât de multe (4), aşa şi soţia sa Dómna Elena Despotovna avea zelulŭ evlaviosŭ să totŭ zidéscă lăcaşe sfinte. Nu trebue să ne pară astăḑĭ, că mulţimea bisericelorŭ şi a mănăstirilorŭ din seceliĭ trecuţĭ n'a adusŭ nicĭ unŭ folosŭ pentru cultura ţĕriĭ, pentru apĕrarea eĭ contra păgânilorŭ şi pentru păstrarea limbeĭ ro-

(1) Archiva Istor a Românieĭ, tom. I, part. II, pag. 22, No. 292.
Melchisedek, O visită la câte-va mănăstirĭ şi bisericĭ antice din Bucovina, pag. 14—15, Bucurescĭ 1885.
Melchisedek, Notiţe istorice şi archeologice adunate de pe la 48 mănăstirĭ şi bisericĭ antice, din Moldova. pag. 153—155, Bucurescĭ 1885.
(2) Letop. Moldov. tom. I, pag. 172.
(3) Ibid., tom. I, pag. 174
(4) Ibid., tom. I. pag. 172. — Constantinŭ Căpitanulŭ, Istoriile Domnieĭ Ţĕriĭ Românescĭ, în Magazinŭ Istoricŭ pentru Dacia, tom. I, pag. 175.

mânescĭ. Cetițĭ între altele chrisóvele luĭ Petru Rareșŭ pentru mănăstirea Bistrița din 1546, și pentru mănăstirea Bisericaniĭ (1); cetițĭ mulțimea de manuscrise de prin vechile epoce, în limba românéscă, *Letopisețulŭ celŭ moldovenescŭ*, scrisŭ de călugăriĭ de la Putna pe la 1466—1552, traducerile sfinteloră scripturĭ, d. e. Codicele Voronețeanŭ, Psaltirea diaconuluĭ Coresi și câte altele, carĭ ne-aŭ păstratŭ limba și istoria, și vețĭ vedé cât patriotismŭ a presidatŭ la zidirea aceloră bisericĭ și mănăstirĭ, și ce înalte cugetărĭ de iubire de țéră sunt unité cu începutulŭ lorŭ!.. Poetulŭ francesŭ Auguste Barbier a disŭ cu dreptate despre zidirile pióse din vécurile trecute (2):

«*La vie! elle n'est plus dans les lieux où l'on prie,*
Mais où l'homme combat le sol avec furie,
Pour en faire couler des torrents de plaisir
Sur tous les corps mortels exhalant un soupir.
O race de nos jours. ô chercheurs pleins d'audace,
O rudes conquérants du temps et de l'espace,
Couvrez le globe entier de vos routes de fer,
Et sous la geule en feu de vos dragons de mer
Maîtrisez les assauts de la vague écumante,
Epuisez les venins de la terre fumante
Et muselez la foudre à nos regards surpris,
C'est votre œuvre, c'est bien!... *Mais soyez sans mépris*
Pour les nobles travaux du pieux moyen âge.
De loin il peut sembler perdu dans un nuage
Et tout enseveli dans des langes grossiers
De misère ignorante et de faits meurtriers;
Cependant cette époque en puissance féconde
Ne fut pas sans profit pour la grandeur du monde»...

Acele mănăstirĭ, acele case de rugăciune și de scólă, aŭ fostŭ încă unŭ adăpostŭ la desele invasiĭ și risipurĭ de prin acele vremĭ. De aceea, care de care se întrecea să clădéscă bisericĭ și mănăstirĭ. Vodă Dimitrie Cantemirŭ scriea la 1708 despre Moldova: «Numaĭ în ținutulŭ Suceveĭ sunt vr'o 60 de bisericĭ de pétră, și în tótă

(1) Uricar. IV, 421—424.—Foiletonulŭ Zimbruluĭ No 43, Iașĭ 1855.
(2) Auguste Barbier, Silves, pag. 240. Paris 1864

ţéra de susŭ maĭ multŭ de 200 mănăstirĭ marĭ de pétră...! In Moldova, mănăstirĭ marĭ cu Archimandriţĭ sunt numaĭ patru, ĭar maĭ micĭ cu Egumenĭ sunt maĭ multŭ de două sute, şi maĭ pre atâtea şi schiturĭ, pe carĭ le aŭ supt stăpânire mănăstirile acestea.... Acestea sunt unele *închinate* şi altele *slobode*... Acelea sunt închinate la Ĭerusalimŭ, saŭ la Sinaĭ, saŭ la sfântulŭ Munte...» (1).

Dómna Elena deci, după ce la 1541 a ziditŭ în Botoşanĭ *biserica sfântuluĭ Gheorghe*, a ziditŭ în urmă, *totŭ aicĭ în Botoşanĭ*, şi acéstă biserică a *Uspenieĭ*. Inscripţia slavonéscă de pe păretele bisericeĭ, săpată în pétră, pe care am decalcat-o şi am tradus-o românesce, ne spune că acéstă biserică s'a zidită la 7060, adecă la 1552, de dómna Elena Despotovna. Iată acéstă inscripţie:

«ИЗВОЛЕНІЕМ ѠЦЯ И ПОСПОШЕНІЕМ СЫНЯ И СЪВЪРШЕНІЕМ СТГО ДХЯ. СЕ ЯЗ РОБЯ БОГЯ МОЕГО ГДЯ ІСЯ ХРИСТЯ ЕЛЕНЯ ДЕСПОТОВНЯ ГОСПОЖЯ ПЕТРЯ ВОЕВОДЯ ДЩЕРЬ ІОЯННЯ ДЕСПОТЯ ЦАРѦ БЛЯГОВОЛНЫМЪ СВОИМ ПРОИЗВОЛЕНІЕМ И ДОБРЫМ ПРОМЫСЛОМ СЪЗДЯ ХРЯМ СЪИ ВЪ ИМѦ ОУСПЕНІЕ ПРТЫѦ ВЛЯДИЧИЦѢ НЯШЕИ Б ЦИ И ПРНОДѢВ МЯРІИ=І ѠСЪВРШИСѦ ВЛТѠ ,ЗЗ ЯВГ ЕІ».

Adecă:

«Cu voia Tatăluĭ şi cu ajutorulŭ Fiuluĭ şi cu plinirea sfântuluĭ Duhŭ. Iată eŭ róba Dumnedeuluĭ meŭ Domnulŭ Iisus Christosŭ Elena Despotovna Dómna luĭ Petru Voevodŭ fiica luĭ Ioanŭ Despotŭ Ţarulŭ, cu de bună voia mea şi cu bunŭ cugetŭ am ziditŭ acestŭ hramŭ în numele Uspenieĭ (Adormireĭ) Présfinteĭ stăpâneĭ nóstre Născĕtóreĭ de Dumnedeŭ şi pururea Fecióreĭ Maria. Şi s'aŭ săvârşitŭ la anulŭ 7060 Augustŭ 15».

In pridvorŭ este următórea inscripţie a luĭ Mihaiŭ Racoviţă Voevodŭ, scrisă românesce la 1725:

ЯЧЕЯСТЪ СФТЪ БІСЕРИКЪ ЧЕ СЕ ПРЪЗНѪЕЩТЕ ХРАМѪЛ ѪСПЕНІЕЙ ЕСТЕ ФЪКѪТЪ ДЕ ДОЯМНЯ ЕЛЕНЯ СОЦІЯ ЛѪІ ПЕТРѪ ВОЕВОД ФІІКЯ ЛѪИ ІОЯН ДЕСПОТ ВОЕВОД, ЛЯ ЛЕТ ,ЗЗ ЯѪГѪСТ ГЕ ШИ ЕСТЕ ЇНОІТЪ ДЕ ІѠ МІХЯІЛ РЯКОВИЦЪ ВОЕВОД ЛЯ ЛЕТ ,ЗСЛГ

Adecă:

«Acéstă sfântă biserică ce se prăznuesce hramulŭ Uspenieĭ éste

(1) Descrierea Moldoveĭ, part. II, cap XVII, pag 261 şi part III, cap. III, pag. 301.

făcută de Dómna Elena soția luĭ Petru Voevodŭ fica luĭ Ioanŭ Despotŭ Voevodŭ, la let 7060 (1552) Augustŭ 15, și este înnoită de Iw Mihailŭ Racoviță Voevodŭ la let 7233» (1725).

La 1819 clopotnița acesteĭ bisericĭ a fostŭ reedificată. Inscripția românéscă dice: «† Acéstă clopotniță din temelie s'a făcutŭ din noŭ cu acoperemîntulŭ și totŭ meremetulŭ cu cheltuiala sfinteĭ bisericĭ și cu ajutorulŭ pravoslavnicilorŭ Creștinĭ prin silințele epitropilorŭ și a preoților slujitorĭ a sfinteĭ bisericĭ la anulŭ 1819, Augustŭ 15».

Icónele cele marĭ din biserică (icónele împĕrătescĭ) aŭ fostŭ reînnoite la 1829. Ele sunt de o pictură frumósă și viuă, după stilulŭ de la Muntele sfântŭ alŭ scóleĭ luĭ Panselinos (1). Ceea ce ne intereséză încă, este că zugravulŭ acestorŭ icóne a fostŭ moldovanŭ, ba chiar botoșenénŭ, și anume *(paharniculŭ) Vasili Mihailŭ*, cum se véde însemnatŭ cu mâna sa sub fie-care din aceste sfinte icóne cu data *1829*. Mulțĭ botoșenenĭ mi-aŭ spusŭ că l'aŭ cunoscutŭ, căcĭ elŭ n'a muritŭ așa de multŭ.

Biserica Uspenieĭ din Botoșanĭ se dice și *biserica domnéscă a Uspenieĭ* (2) și *Biserica Dómneĭ*.

Am găsitŭ între cărțile din acéstă biserică doue importante: una este tipărită la *1745* în tipografia vecheĭ Episcopiĭ moldovenescĭ de la Rădăuțĭ sub titlulŭ următorŭ: ꙟтрꙋ слава сфинтеи де о фіинцъ де віацъ фъкътоаре ши недеспърціть троіцъ Tatăluĭ și fiuluĭ și Duhuluĭ sfântŭ, tipăritu-s'aŭ acestŭ чеаслов după rânduiala celorŭ grecescĭ, acum întâĭ în dilele Prea-luminatuluĭ și Prea-înălțatuluĭ Domnŭ Ion Nicolae Voevodŭ Mavrocordatŭ, cu blagoslovenia Prea-osfințituluĭ Kir Nichiforŭ Peloponesianulŭ Mitropolitulŭ a tótă Moldova cu osârdia reposatuluĭ Kir Varlaamŭ Episcopŭ Rădăuțuluĭ *întru a sa din*

(1) *Manuilŭ Panselinos*, aghiografŭ saŭ iconografŭ grecŭ bizantinŭ, a trăitŭ în secol XII în dilele împĕratuluĭ Andronicŭ I Paleologulŭ Manuilŭ Panselinos este, cum se esprimă Didron și Paul Durand, Rafaelulŭ saŭ Giotto al scóleĭ bizantine. Doritorii de a studia școla și arta luĭ Panselinos potŭ consulta: *Manuel d'iconographie chrétienne grecque et latine avec une introduction et des notes par M. Didron, traduit du manuscrit byzantin, le guide de la peinture par le Docteur Paul Durand. Paris 1845 pag. I–XLVIII și 1–483.*

(2) Vedĭ Chrisovulŭ luĭ Alexandru Moruz Voevodŭ din 1806, în Uricar, tom. II, pag. 59.

noŭ făcută tipografie din Rădăuţĭ. In aniĭ de la zidirea lumiĭ ,ЗСНД (7254), iar de la Christosŭ ЯФМЕ (1745) mesaţa Septembrie 21». Acésta ne dovedesce că în Rădăuţĭ a esistatŭ o tipografie vechie, maĭ vechie decât de la 1745, de óre-ce, cum ḑice frontispiciulŭ Ceaslóvuluĭ, tipografia care esista la 1745 în Episcopia de Rădăuţĭ, era *din noŭ făcută de Varlaamŭ Episcopulŭ Rădăuţuluĭ*.

A doua carte este unŭ ТРIОД tipăritŭ la 1731 Iulie 4 *în tipografia sfinteĭ Episcopiĭ de Râmnicŭ în ḑilele Episcopuluĭ de Râmnicŭ Inochentie*. Acéstă carte are importanţa eĭ pentru biserica *Uspenieĭ*, pentru că pe ea, la începutŭ, în şirŭ de maĭ multe file, în josulŭ lorŭ, este scrisŭ cu mâna unuĭ vechiŭ epitropŭ alŭ bisericeĭ *(Teodorŭ Stihi)* că «acéstă sfântă carte ce se chiamă *Triodŭ* s'a cumpĕratŭ din venitulŭ dughenilorŭ şi s'a datŭ la *Biserica Albă ce este hramulŭ Adormireĭ Maiceĭ Preciste*, ca să fie pomană, de Teodorŭ Stihi». Vrea să ḑică, biserica Uspenieĭ se ḑicea şi *biserica albă*. In Moldova sunt maĭ multe bisericĭ, şi chiar vechia Mitropolie din Iaşĭ, care se numea *biserica albă*. N'am putută găsì încă, care a fostŭ începutulŭ şi causa acesteĭ prenumirĭ.

Maĭ sunt şi alte bisericĭ vechĭ în Botoşanĭ, dar cu multŭ maĭ moderne. Originele lorŭ sunt totuşĭ de multŭ preţŭ pentru istoria acestuĭ oraşŭ. Acelŭ care se va ocupa maĭ cu dinadinsulŭ de ea, le va putea cerceta cu folosŭ, precum şi vechile chrisóve domnescĭ ce sunt în primăria de Botoşanĭ, şi carĭ se datorescŭ în mare parte păstrăreĭ şi zeluluĭ d-luĭ Teodorŭ Pisoski, nepotulŭ reposatuluĭ Tudorachi Pisoski, unulŭ din epitropiĭ saŭ vechiliĭ târguluĭ Botoşanĭ, pe la 1844.

In Botoşanĭ a fostŭ din vechime o *Scólă domnéscă* care luase o mare desvoltare. Despre acéstă scólă, eŭ cunoscŭ următórele chrisóve domnescĭ:

1. De la 7267 (1759) Decembrie 20, chrisóvŭ de la Ioanŭ Teodorŭ Calimahŭ Voevodŭ, pentru înfiinţarea uneĭ scolĭ domnescĭ în târgulŭ Botoşaniĭ pentru învĕţătura copiilorŭ, *cum a fostŭ şi maĭ înainte*. Se hotăresce léfa dascăluluĭ 200 leĭ pe anŭ, scutire de birŭ şi de orĭ-ce dărĭ şi angariĭ; dascălulŭ să nu plătéscă desetină şi

goştină pe 50 de stupi şi pe 50 de oĭ; să aibă, pentru slujba sa, unŭ *omŭ străinŭ*, care să nu plătéscă nicĭ o dare vistieriei, ci să fie numaĭ pentru slujba caseĭ dascălului. Acestŭ chrisovŭ titluesce pe ispravniculŭ de Botoşanĭ *Vornicŭ de Botoşanĭ* (1).

2. De la 1793 Septembrie 30, chrisovŭ de la Mihailŭ Constantinŭ Suţu Voevodŭ, prin care *închină biserica Uspenieĭ la scóla din Botoşanĭ*, dândŭ tóte veniturile acesteĭ bisericĭ, adecă dughene şi orĭ-ce arŭ maĭ avé, pentru întreţinerea scoleĭ şi a bisericeĭ; rânduesce epitropĭ, atâtŭ asupra aceĭ scolĭ cât şi asupra bisericeĭ, doĭ neguţitorĭ fruntaşĭ din Botoşanĭ, anume pe *Teodorŭ Musteaţă* şi pe *Gligoraşŭ Avramŭ*; Dascaliĭ, adecă *dascălulŭ elinescŭ* şi *dascălulŭ de carte bisericéscă, adecă slavonéscă*, şi *dascălulŭ de carte moldovenéscă*, să se rânduiască de *Epitropia scóleĭ ceĭ marĭ domnescĭ din Iaşĭ*; lefile dascălilorŭ să se plătéscă din cassa scólelorŭ, şi spre ajutorŭ Vodă Suţu maĭ dăruesce acesteĭ scolĭ din Botoşanĭ *12 scutelnicĭ* (2).

3. Din 1796 Februarie 15, chrisovŭ de la Alexandru Ioanŭ Calimahŭ Voevodŭ prin care, după cererea Epitropieĭ bisericeĭ Uspenieĭ şi a scóleĭ din Botoşanĭ, întăresce cele cuprinse în chrisovulŭ de maĭ sus alŭ luĭ Vodă Suţu (3).

4. Din 1797 Iulie, chrisovŭ de la Alexandru Ioanŭ Calimahŭ Voevodŭ, prin care se acordă, spre ajutorŭ, *scóleĭ pentru învĕţătura obştieĭ din Botoşanĭ în limba elinéscă şi moldovenéscă*, să aibă a scutì câte 300 boĭ de negoţŭ de vamă şi de cornăritŭ, pe fie-care anŭ, spre a puté ajunge veniturile eĭ pentru a se cuprinde plata dascălilorŭ şi a *se ajutora şi din ucenicii* (eleviĭ) *ceĭ streinĭ ce năzuescŭ la învĕţătură din alte ţinuturĭ* (4).

5. De la 1806 Augustŭ 17, chrisovŭ de la Alexandru Constantinŭ Muruz Voevodŭ, prin care hărăzesce scóleĭ din Botoşanĭ 870 leĭ pe anŭ, ca să se dea *dascălilorŭ elinescĭ şi moldovenescĭ* aşezaţĭ spre învĕţătură publică, peste venitulŭ *bisericeĭ domnescĭ a Uspenieĭ*,

(1) Uricar. tom II, pag. 51.
(2) Ibid., tom. II, pag. 53—55.
(3) Ibid., tom. II, pag. 55—57.
(4) Ibid. tom. II, pag. 57—58.

care este legatŭ la scolile aceste. Şi fiind-că venitulŭ Botoşanilorŭ este alŭ Dómneĭ, să se dea din acestŭ venitŭ alŭ Dómneĭ la şcóla din Botoşanĭ câte 300 leĭ pe anŭ, şi să aĭbă a maĭ scuti scóla acésta din Botoşanĭ încă 200 boĭ de negoţŭ, de vamă şi de cornăritŭ, pe fie-care anŭ, peste aceĭ 300 acordaţĭ a se scuti de Vodă Alexandru Calimahŭ (1).

6. Din 1820 Martie 5, chrisovŭ de la Mihailŭ Grigorie Suţu Voevodŭ, prin care întăresce tóte privilegiile şi veniturile *Scóleĭ domnescĭ din târgulŭ Botoşaniĭ;* îĭ maĭ adaogă 10 scutelnicĭ, organiséză epitropia acesteĭ şcolĭ, adecă chipulŭ alegereĭ şi alŭ administraţieĭ sale, adăogândŭ şi acestŭ Domnŭ, peste hărăzirea luĭ Alexandru Muruz Voevodŭ, ca *din baniĭ biruluĭ Botoşanilorŭ ce este venitŭ alŭ luminateĭ Dómne,* să se maĭ dea câte 300 leĭ pe totŭ anulŭ la acéstă şcólă. In acéstă scólă din Botoşanĭ, din biserica Uspenieĭ, se vědŭ treĭ profesorĭ : *dascălŭ pentru limba elinéscă* (cursulŭ superiorŭ), *dascălŭ pentru limba grecéscă,* şi *dascălŭ pentru limba moldovenéscă a patrieĭ* (2). Acum dascălulŭ pentru limba slavonéscă era înlocuitŭ, şi în scóla din Botoşanĭ şi în cea din Iaşĭ, cu dascălulŭ pentru limba grecéscă modernă.

Să observămŭ că acestŭ chrisovŭ dovedesce că pe la 1820 *venitulŭ Botoşanilorŭ* totŭ făcea încă parte din *apanagiulŭ Dómneĭ.* Şi fiind-că este vorbă despre acestŭ apanagiŭ, vomŭ nota spre sciinţa celorŭ ce se ocupă cu istoria vechilorŭ instituţiĭ ale ţěriĭ, că se găsesce în Archiva Statuluĭ unŭ jurnalŭ No. 3 din 31 Octomvrie 1827 alŭ Obştesceĭ Adunărĭ a Moldoveĭ în care se dice : «D-lŭ Hatmanŭ Alecu Ghica, d-lŭ Vistiernicŭ Iordachi Catargiŭ, d-lŭ Hatmanŭ Răducanulŭ Roset, d-lŭ Vel-logofătŭ Teodorŭ Balşŭ, d-lŭ Vistiernicŭ Iordachi Roset s'aŭ unitŭ a nu se da Vistieriei *birulŭ şi venitulŭ Botoşanilorŭ,* fiind-că acestŭ venitŭ şi de la aşezarea biruluĭ din 1804 şi *din învechimea cea nepomenita, şi din istorie, este cunoscutŭ ca unŭ apanagiŭ alŭ Dómneĭ, şi venitulŭ Ţiganilorŭ Gospod* (domnescĭ)

(1) Uricar tom II, pag. 59 - 60

(1) Ibid., tom. II, pag 61 - 67

à fostŭ dintru începutŭ à Coróneĭ. Să rămâie dar totŭ aşa, ca *nisce învechite legiuirĭ a córóneĭ*» (1).

La 1803 târgoveţiĭ din Botoşanĭ aŭ avutŭ mare cumpănă şi judecată : Eĭ aŭ jăluitŭ Domnuluĭ Alexandru Muruz Voevodŭ, că moşia ce din vechĭ a fostŭ slobodă, împrejurulŭ acestuĭ târgŭ, pe care se hranea târgoveţiĭ şi vitele lorŭ, dându-se danie mănăstiriĭ sf. Nicolae (Popăuţiĭ) de acolò, de Constantinŭ Racoviţă Voevodŭ, maĭ înainte târgoveţiĭ n'aŭ fostŭ supĕraţĭ de către mănăstire decât numaĭ cu dijma obicĭnuită din semănăturile şi fâneţele ce făceaŭ, iar de la o vreme Egumeniĭ i-aŭ strâmtoritŭ cu totulŭ, aŭ cuprinsŭ multe case din vatra târguluĭ, şi osebitŭ aŭ strâmtatŭ imaşulŭ împrejurulŭ târguluĭ, şi alte maĭ multe asuprirĭ şi nedreptăţĭ. Decĭ Vodă Muruz a scosŭ la Divanŭ şi la totŭ sfatulŭ pe Egumenulŭ mănăstiriĭ şi pe târgoveţĭ, a cercetatŭ documentele şi chrisóvele vechĭ şi a datŭ dreptate târgoveţilorŭ, statornicindŭ, prin cartea domnéscă din 31 Iulie 1803, drepturile lorŭ şi ale mănăstiriĭ, şi rânduindŭ *Vornicilorŭ de Botoşanĭ* să aducă la îndeplinire acea carte. Domnulŭ Muruz à datŭ două asemenea cărţĭ domnescĭ, una mănăstiriĭ sf. Nicolae (Popăuţiĭ) şi alta târgoveţilorŭ de Botoşanĭ (2). Insă acestŭ procesŭ şi aceste prigonirĭ s'aŭ maĭ lănţuitŭ maĭ târḑiŭ, şi abea la 1844 s'aŭ curmatŭ, fiindŭ apĕrătorŭ din partea oraşuluĭ Botoşaniĭ Mihaĭlŭ Kogălnicênu, maiorŭ şi adiutantŭ domnescŭ, cum dovedescŭ actele ce se păstréză în Primăria de Botoşanĭ. Acestŭ procesŭ a rĕmasŭ vestitŭ în istoria Moldoveĭ şi neuitatŭ în viaţa luĭ Mihailŭ Kogălnicênu.

In Archiva Statuluĭ din Iaşĭ se póte vedé memoriulŭ scrisŭ şi desvoltatŭ de acestŭ eminentŭ barbatŭ alŭ ţeriĭ, în audienţa Divanuluĭ Domnescŭ din 13 Octomvrie 1844, când s'aŭ judecatŭ cu Archimandritulŭ Cirilŭ, Egumenulŭ mănăstiriĭ Popăuţiĭ. Kogălnicênu, urmatŭ de ceĭ-alţĭ vechilĭ aĭ obştieĭ târgoveţilorŭ de Botoşanĭ, şi anume de Serdarulŭ Costachi Mavroene (Caraieni), de Ser-

(1) Acestŭ jurnalŭ alŭ Obştesceĭ Adunărĭ din 1827, s'a publicatŭ în Uricar, tom. VII, pag 107—108

(2) Veḑĭ acéstă carte domnéscă in Uricar, IV, 157—164.

darulŭ Tudorachi Pisoski și de Costachi Bazu, și de unŭ numerosŭ publicŭ, sé înfățoșà la Divanulŭ Domnescŭ. Domnulŭ poruncise prin ofisŭ Mareluĭ Logofătŭ alŭ Dreptățiĭ și Iurisconsultuluĭ Statuluĭ să stee de față în acestŭ procesŭ, la judecata Divanuluĭ. Mare Logofătŭ alŭ Dreptățiĭ era Logofătulŭ Al. Mavrocordatŭ, Iurisconsultŭ alŭ Statuluĭ era Comisulŭ Neculaĭ Docanŭ, care studiase dreptulŭ la facultatea de Paris, iar judecătorĭ Vornicŭlŭ Petrachi Roset presidentŭ, și membriĭ: Vorniculŭ Iordachi Miclescu, Vorniculŭ Tudorachi Paladi, Vorniculŭ Niculaĭ Milu, Postelniculŭ Dimitrachi Branŭ, Postelniculŭ Gheorghe Hermiziŭ și Postelniculŭ Vasile Veissa. Kogălnicénu isbuti să înduplece pe Președintele Divanuluĭ, Vorniculŭ Petrachi Roset, să dee voe ca procesulŭ se fie tractatŭ în publicŭ, cu ușile deschise. Pentru întâia óră se judeca așa unŭ procesŭ în Moldova. O lume întrégă venise din tóte părțile să asiste. De și Divanulŭ Domnescŭ urma, cum se dice, să respingă reclamația târgovețilorŭ de Botoșanĭ, dar opinia publică învăpăiată de argumentele, de vioiciunea și de elocuența luĭ Kogălnicénu, a fostŭ atâtŭ de hotărîtóre în dreptatea târgovețilorŭ, în cât Egumenulŭ de Popăuțĭ Cirilŭ, omŭ de mare prudență, a declaratŭ la sfârșitŭ că lasă în dreptatea târgovețilorŭ 850 fălcĭ de pămîntŭ, cum se vede în hotărîrea Divanuluĭ Domnescŭ (1). Ast-felŭ târgulŭ Botoșaniĭ a isbutitŭ să scape din multŭ ce i se cuvinea, aceste 850 fălcĭ de moșie: *«dans une partie de boxe, il vaux mieux perdre un oeil que les deux yeux.»* Egumenulŭ Cirilŭ, uimitŭ de elocuența și de înfățoșarea luĭ Kogălnicénu, devenì din acelŭ momentŭ admiratorulŭ și prietenulŭ seŭ. Tóte aceste aŭ fostŭ bune; dar înalteĭ oblăduirĭ i se păruse că purtarea luĭ Mihailŭ Kogălnicénu, *maiorŭ și adiutantŭ domnescŭ*, arŭ fi fostŭ turburătóre; decĭ a doua di, 14 Octomvrie 1844, unŭ oficerŭ cu unŭ detașamentŭ de lăncerĭ pusŭ la ordinele Agăĭ de orașŭ Tudorachi Ghica, urmatŭ de Comisarulŭ Urzică, încunjurândŭ casa luĭ Kogălnicénu,

(1) Hotărîrea Divanuluĭ Domnescŭ s'a publicatŭ de Primarulŭ de Botoșanĭ G. Hasnașŭ, împreună cu alte acte, într'o broșură editată de elŭ sub titlu: Colecție de Regulamente, Ordonanțe și alte disposițiunĭ privitóre la administrația Comuneĭ Botoșanĭ, pag. 6—30, Botoșanĭ, tipografia V. Buzillă, 1884.

îĭ comunică ofisulŭ domnescŭ de *surgunŭ* (esiliŭ) la mănăstirea Râşca pentru timpŭ de şése lunĭ. Poporulŭ ieşanŭ umpluse uliţele, şi Kogălnicénu se opunea, dicêndŭ că nu se va supune ofisuluĭ de surgunire, necunoscêndu-se vinovatŭ; şi că nu se va da viŭ, dar că va pleca din ţéră spre a linişti oblăduirea. Atuncĭ Aga Tudorachi, omŭ prudentŭ, se prefăcù că merge să céră învoirea domnéscă, dar întorcêndu-se peste o óră, şi Kogălnicénu întimpinându-lŭ ca să cetéscă o hârtie ce i se arăta, i se luară armele de pe masă, şi redusŭ prin acestŭ chipŭ, a trebuitŭ să se supue, şi a fostŭ dusŭ séra într'o braşovéncă, cu o escortă de cavalerie, la Târgu-frumosŭ, iar a doua di internatŭ în mănăstirea Râşca din judeţulŭ Suceava pe timpŭ de şése lunĭ, sub paza a şése soldaţĭ, unŭ sub-oficerŭ şi patru slujitorĭ şi sub respunderea Stareţuluĭ, nefiindu-ĭ permisŭ a comunica nicĭ a vorbì cu nimene, afară numaĭ cu unŭ călugărŭ bătrânŭ, fratele generaluluĭ Duca, şi cu Egumenulŭ mănăstiriĭ care-lŭ ospeta în fie-care di la masa sa. In timpŭ de şése lunĭ, cât a statŭ închisŭ la mănăstirea Râşca, Mihailŭ Kogălnicénu, numaĭ într'o singură di a pututŭ fi visitatŭ: Principiĭ Cantacuzinescĭ de la Bălţătescĭ isbutiră să înşele neadormirea păzitorilorŭ, spre a vedé pe amiculŭ lorŭ. După trecerea celorŭ şése lunĭ de surgunŭ, Kogălnicénu plecă în Spania. In esilulŭ seŭ la mănăstirea Râşca elŭ a fostŭ bine tractatŭ, dar camera în care locuea fiindŭ boltită şi, prin zidirea eĭ, umedă şi frigurósă, cu totŭ foculŭ ce făcea, a căpĕtatŭ o umflătură şi o durere de picióre, de care sufere şi acum când îĭ frigŭ. In lunile surgunuluĭ seŭ la Râşca, Kogălnicénu a scrisŭ cartea sa: *Fragments tirés des Chroniques Moldaves et Valaques pour servir à l'histoire de Pierre le grand, Charles XII, Stanisvlav Leszesznski, Démètre Cantémir et Constantin Brancovano par le Major M. Kogalnicean*, pe care o tipărì în tipografia sa, la Cantora Foi Sătescĭ, în Iaşĭ: *Iassi, au bureau de la feuille communale 1845* (2 vol. în 8°).

Aceste le-am scrisŭ, parte după acte publice, şi parte cum mi-s'aŭ dictatŭ de însuşĭ M. Kogălnicénu, în tómna anuluĭ 1886, la Galaţĭ.

Multe familiĭ de boerĭ fruntașĭ aĭ istorieĭ nóstre întimpinămŭ la Botoșanĭ. Arŭ fi o lucrare lungă a le cita pe tóte.

Așa de esemplu, găsimŭ la 1712 pe vestitulŭ *Macsut* (Μαξούτ) postelnicŭ, *Vornicŭ de Botoșanĭ*, de origine Tătarŭ (nu grecŭ, cum crede Ioanŭ Neculce). Acesta a fostŭ pe lângă oștile turcescĭ comandate de Marele Vizirŭ, Capu-Kehaia alŭ luĭ Dumitrașco Cantemirŭ Voevodŭ, și a fostŭ și Caimacam Moldoveĭ la 1711 (1). Familia *Macsut* a statŭ întâĭ la Țarigradŭ, și de acolo a venitŭ în Moldova; din acéstă causă Ioanŭ Neculce dice că Macsut era *Grecŭ*. La 1671 unŭ *Macsut* era slujitorŭ saŭ oficerŭ credinciosŭ alŭ luĭ Panaiot Nicosios, mare Dragomanŭ alŭ floteĭ otomane, și purta corespondența luĭ Nicosios, ca din partea Mareluĭ Vizir Ahmed-pașa Kiuprulì, cu Francisco Morozini, vestitulŭ generalissimŭ alŭ armatelorŭ venețiane și gubernatorŭ cetățiĭ Creta, când Morozini, capitulândŭ, a predatŭ acéstă cetate Turcilorŭ, înșelatŭ prin stratagemele luĭ Nicosios (2). Totŭ la 1671 găsimŭ pe unŭ *Macsut vel ușerŭ* în Divanulŭ velițilorŭ boerĭ, sub Constantinŭ Duca Voevodŭ, cum dovedesce unŭ chrisovŭ alŭ acestuĭ Domnŭ din 20 Septembrie 7179 (1671) pentru jumătate din satulŭ Săveniĭ la Dorohoĭ, vîndutŭ de Sandu Prodanŭ Rolceanu, pentru ca să rescumpere pe fratele sĕŭ Vasilie de la Tătarĭ (3). *Vel ușer* saŭ *mare portarŭ* se dicea capulŭ celorŭ-lalțĭ *ușierĭ*, care purta grijă pentru Capigi-bașa și Agalele ce se trimiteaŭ de Vizirŭ din partea Curțeĭ Otomane. Ușieriĭ duceaŭ la gazdă și asistaŭ pe soliĭ turcescĭ și aĭ Chanuluĭ Crimeeĭ (4). *Macsut Vornicul de Botoșanĭ* de la 1712, trebue să fi fostŭ aceeașĭ persónă care la 1671 era în slujba Mareluĭ Dragomanŭ alŭ Porțeĭ Panaioti Nicosios, iar în urmă mare ușierŭ în Divanulŭ Moldoveĭ sub Constantinŭ Duca Voevodŭ.

La 1730 și la 1751 găsimŭ la moșia Stăncesciĭ, la cóstele Botoșenilorŭ, pe *Teodorŭ Calmășulŭ* Vornicŭ de Câmpu-lungŭ, autorulŭ

(1) Letop Moldov. tom II, pag. 151, 127, 374. Despre familia *Macsut* vedĭ Baron de Tott, Mémoires, tom. II, pag. 113

(2) Ἀθαν Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, pag 161 162, Constantinopoli 1870

(3) Uricar tom VII, pag. 43—44

(4) Cantemir, Descrierea Moldoveĭ, Cap. VI, pag. 162

familieĭ *Calimahŭ*, familie care a datŭ Domnĭ Moldoveĭ în maĭ multe rândurĭ, de la 1758 până la 1819, și pe *Ioanŭ* saŭ *Enachi Calimahŭ*, feciorŭ maĭ mare alŭ acestuia, care, după ce a făcutŭ studiĭ strălucite la Lemberg, a ajunsŭ, pentru întinsa sa erudițiune, Mare Dragomanŭ *(Terziman)* alŭ Imperiuluĭ Otomanŭ și apoĭ Domnŭ Moldoveĭ la 1758 (1). Familia *Călmășulŭ*, căreia la Constantinopoli i s'a dișŭ *Calimah* (Καλλιμάχης), pentru eufonie, este o familie străveche moldovenéscă; ea își are adânca și depărtată sa obârșie și baștină *în ținutulŭ Orheiuluĭ*, dar a câștigatŭ în urmă moșiĭ, case și viĭ prin maĭ multe ținuturĭ, așa și moșia Stăncesciĭ la Botoșanĭ. Chronicarulŭ Moldoveĭ Spătarulŭ Ioanŭ Canta, ḑice: «Acestŭ Domnŭ *(Ioanŭ Teodorŭ Calimahŭ)* a fostŭ din părințĭ feciorŭ luĭ Teodorŭ Calmășulŭ, carele a fostŭ din maziliĭ ceĭ de josŭ; *patria luĭ a fostŭ în ținutulŭ Orheiuluĭ*» (2). Dacă Teodorŭ Calmășulŭ a fostŭ Vornicŭ de Câmpu-lungŭ, acésta nu póte fi dovadă că elŭ era de obârșia sa Câmpu-lungénŭ, cum a presupusŭ redacțiunea Columneĭ luĭ Traian, la 1882. Că ținutulŭ Orheiuluĭ a fostŭ baștina familieĭ *Calimahŭ*, dovedesce nu numaĭ încredințarea Spătaruluĭ Ioanŭ Canta, dar și mormintele autorilorŭ acesteĭ familiĭ. In ținutulŭ Orheiuluĭ, la depărtare de 18 verste, aprópe 19 chilometri, de la târgulŭ Orheĭ, este satulŭ și mănăstirea de călugărițe *Ciuru*, pe apa Ciuruluĭ, de pe care și-a luatŭ numele și satulŭ și mănăstirea. Acéstă mănăstire fórte veche se vede că a fostŭ óre când restaurată de unŭ protopopŭ Dimitrie Corețki. In privdorulŭ bisericeĭ sunt două morminte vechĭ, cu vechile lorŭ inscripțiĭ. Intr'unulŭ din aceste morminte odihnesce *Monahia Pelagia Dómna luĭ Ioanŭ Teodorŭ Calimahŭ Voevodŭ*, iar în cel-alaltŭ fiica luĭ Ioanŭ Teodorŭ Calimahŭ Voevodŭ, sora Mitropolituluĭ Moldoveĭ și Suceveĭ Gavrilŭ Calimahŭ și a Domnuluĭ Moldoveĭ Grigorie Calimahŭ Voevodŭ (3).

La 1758 găsimŭ pe Andronaki de la Botoșanĭ, care ținea pe o

(1) Letop. Moldov. tom III, pag. 184 — Și documentele din Columna luĭ Traianŭ, No. 10—12 din Octombrie — Decembrie 1882, pag. 630—632.

(2) Letop (Mold. tom. III, pag 183.

(3) Veḑĭ Записки Одесскаго Общества Исторіи и древностей, tom. II, pag 323--324, Odessa 1884.

soră a domnuluĭ Moldoveĭ Ioanŭ Teodorŭ Calimahŭ. Cronicarulŭ Contimporanŭ Enachi Cogălniceanu, care vorbesce despre elŭ, nu ne spune porecla acestuĭ boerŭ, ci numaĭ că *«pe Andronachi de la Botoşanĭ ţiindŭ pe o soră a luĭ Vodă Ioanŭ Teodorŭ Calimahŭ, l'a făcutŭ (Ioanŭ Teodorŭ Calimahŭ) banŭ mare la 1758»* (1). Aşa îlŭ găsimŭ subscrisŭ pe acestŭ boerŭ: **Андронакі вел бан** în chrisovulŭ domnuluĭ Ioanŭ Teodorŭ Calimahŭ Voevodŭ, *pentru organisarea scólelorŭ în Moldova* (2).

La 1662 găsimŭ *Vornicŭ de Botoşanĭ* pe *Jora*, despre care amŭ vorbitŭ şi maĭ susŭ (3).

La 1769 găsimŭ *Vornicŭ de Botoşanĭ şi Ispravnicŭ ţinuturilorŭ Botoşanĭ, Hârlăŭ şi Dorohoiŭ* pe *Stolniculŭ Constantinŭ Kogălniceanu*, care pentru marea sa vrednicie era ispravnicŭ peste tus-trele aceste ţinuturĭ totŭ o dată (4). Stolniculŭ Constantinŭ Kogălniceanu este străbunulŭ eminentuluĭ barbatŭ Mihailŭ Kogălniceanu; elŭ era unŭ omŭ fórte învĕţatŭ, sciea turcesce, grecesce şi franţuzesce; elŭ a tradusŭ în limba românéscă *Princesa de Elida* a luĭ Molière şi a scrisŭ *istoria luăreĭ Ţarigraduluĭ*. La 1749, sub Constantinŭ Nicolae Mavrocordatŭ Voevodŭ, elŭ era mare Clucerŭ, şi îlŭ găsimŭ subscrisŭ între membriĭ Mareluĭ Soborŭ alŭ Moldoveĭ care, *Joĭ la 6 Aprilie 1749*, întrunindu-se în biserica *Treĭ-sfetitele din Iaşĭ*, după convocarea domnuluĭ Constantinŭ Nicolae Mavrocordatŭ, a votatŭ desrobirea ţĕranilorŭ în Moldova (5),—actŭ mare şi generosŭ alŭ istorieĭ nóstre, glorie neperitóre a luĭ Constantinŭ Nicolae Mavrocordatŭ Voevodŭ. Stolniculŭ Constantinŭ Kogălnicénu a fostŭ şi Vornicŭ de Câmpulungŭ.

Familia *Kogălnicénu*, eşită de pe ţermurile *Kogâlniculuĭ*, apă cunoscută sub acestŭ nume de *Kogâlnicŭ* încă de geografulŭ arabŭ

(1) Letop. Moldov. tom. III, pag 242, 244
(2) Uricar. tom. I, pag. 71.
(3) Letop. Moldov. tom. III, pag. 8.
(4) Archiva Românéscă, tom. I, pag. 143.
(5) Archiva Românéscă, tom. I, pag 94—99 şi nota de la pag. 98. — Letop. Moldov tom. III, pag. 219—220, Papadopol-Calimachŭ, Desrobirea ţĕranilorŭ în Moldova, în *Convorbirĭ literare* din 1 Maiŭ 1887.

Edrisi pe la aniĭ 1099 (1), de origine tatară, ca și familiile *Can-Temir* (Han-Timir), *Ghe-Han* (Ce-Han Racoviță), *Macsut* și altele, o găsimŭ de peste treĭ secolĭ cu activitatea eĭ politică, ostășéscă și literară în Moldova. In ținutulŭ Fălciuluĭ familia *Cogălnicean* are moșiĭ de peste treĭ secolĭ. Moșia *Râpele* este și astăḍĭ a sa. Unŭ uricŭ de la Despotŭ-Vodă din 1563 dăruesce luĭ *Vasili Cogălniceanu deacŭ de Visterie* moșia Râpele pentru slujba sa credinciósă domnuluĭ și țěriĭ. Acestŭ uricŭ este și astăḍĭ, ca și moșia *Râpele*, în proprietatea luĭ Mihailŭ Cogălnicean. Scrie letopisețulŭ Moldoveĭ Enachi Cogălniceanu, biv vătăvŭ de aproḍĭ, că la 1735 Grigorie Ghica, numitŭ Domnŭ Moldoveĭ, întrândŭ în capitala Iașiĭ, la 13 Octombrie 1735, cu Sara-Mehmet-pașa, și fiind-că Curtea Domnéscă era pe atuncĭ arsă, Grigorie Vodă Ghica a șeḍutŭ până la tocmirea Curțeĭ în casele Mareluĭ Logofătŭ Sturdza, iar pe Sara-Mehmet-pașa l'a găzduitŭ *în casele luĭ Vasilie Cogălniceanu pitarŭ, de lângă biserica Barnovskie* (2). In Botoșanĭ familia Cogălniceanu avea legăturĭ strînse prin de aprópe înrudirĭ și prin moșiĭ. La 1803 găsimŭ în județulŭ Botoșaniĭ proprietara moșieĭ Odaia din ocolulŭ Câmpuluĭ, pe *Smaranda Cogălniceanu, cum dovedesce Condica liuḍilorŭ Visterieĭ Moldoveĭ pe anulŭ 1803* (3). Acésta Smaranda Cogălniceanu era soția luĭ Ion Cogălniceanu, bunulŭ luĭ M. Cogălniceanu; ea era născută *Bantășŭ*.

La Botoșanĭ găsimŭ pe *Constantinŭ Cogălniceanu, Vornicŭ de Botoșanĭ*. Acesta era fiŭ alŭ luĭ Vasilie Cogălniceanu, care a fostŭ *Vel Capitanŭ de Iașĭ* la 1730, și frate maĭ micŭ alŭ cronicaruluĭ Moldoveĭ Enaki Cogălniceanu. Enaki Cogălniceanu a fostŭ născutŭ la 10 Octombrie 1730 și botezatŭ de Marele Hatmanŭ Ipsilant. Acestŭ hatmanŭ Ipsilantŭ este *Constantinŭ Ipsilantŭ* saŭ *Psiolulŭ*, pe care îlŭ găsimŭ mare hatmanŭ la 1736 în a doua domnie a luĭ Grigorie Ghica Voevodŭ (4), și care în domnia întâiŭ a acestuĭ domnŭ a fostŭ la 1727, Vel postelnicŭ (5), cum și în domnia a doua a luĭ Mihaiŭ

(1) Ioachim Lelewel, Géographie du moyen age, tom. III et IV, pag. 166—167.
(2) Letop. Moldov. tom. III, pag. 196.
(3) S'a publicatŭ de T. Codrescu în Uricar, tom. VIII, pag. 313.
(4) Letop. Moldov. tom. II, pag. 425.
(5) Ibid., tom. II, pag. 402.

Racoviţă Voevodŭ, la 1716 (1). Hatmanulŭ Constantinŭ Psiolulŭ (Ipsilantŭ) avea case marĭ în Iaşĭ şi la Ţarigrad; elŭ avea unŭ frate anume Manoilŭ Ipsilantŭ, mare intrigantŭ. La 1727, în luna luĭ Maiŭ, Vodă Mihaiŭ Racoviţă, supĕrându-se pe Manoilŭ Ipsilantŭ l'a isgonitŭ din Iaşĭ, cum şi pe frate-seŭ, postelniculŭ Constantinŭ Ipsilantŭ, şi pe fiulŭ acestuia Ioanŭ Ipsilantŭ Agă, şi pe ambiĭ gineriĭ seĭ Diamandi Razu şi Gheorghie Muruzi. Retrăgêndu-se la Constantinopole, eĭ intrigară contra luĭ Mihaiŭ Racoviţă Voevodŭ care se lepădă din domnie, şi se numì domnŭ în Octombrie, după stăruinţele Ipsilanţilorŭ, Grigorie Ghica (2). La 1746 Enachi Kogălniceanu a întratŭ în slujbă, *Copilŭ de casă*, sub Constantinŭ Nicolae Mavrocordatŭ, o dată cu alţiĭ *feciorĭ de ómenĭ* (adecă feciorĭ de boerĭ, cum se esprimă elŭ) anume o dată cu Andreĭ Donicĭ, cu unŭ altŭ Donicĭ, cu Costinŭ Catargiu, cu Mihalaki Jora, cu Andreĭ Beldiman, cu Costaki Negri, şi alţiĭ, după cum însuşĭ ne spune. La 1749 Decembrie, Constantinŭ Mihaĭ Racoviţă Voevodŭ l'a făcutŭ Comisŭ alŭ treile şi a slujitŭ sub acestŭ domnŭ tótă domnia sa, şi când a fostŭ numitulŭ domnŭ strămutatŭ domnŭ în Valachia, a mersŭ cu elŭ la Bucurescĭ, la 1753, şi aice l'a făcutŭ Comisŭ alŭ doile, apoĭ l'a făcutŭ Vătavŭ de copiĭ în loculŭ luĭ Costaki, feciorulŭ luĭ Giuvaergi Manolaki, şi după doĭ şi jumătate anĭ, schimbându-se iar Racoviţă Voevod la domniea Moldoveĭ, Enachi Kogălniceanu s'a întorsŭ cu elŭ în Moldova în Martie 1756, şi atuncĭ Constantinŭ Mihaĭ Racoviţă Voevodŭ l'a făcutŭ, pe drumŭ, la Focşanĭ, Vătavŭ de aprodĭ (3).

Pe scórţa uneĭ Psaltirĭ grecescĭ, ΨΑΛΤΗΡΙΟΝ, tipărită în Veneţia la 1740, care a fostŭ a luĭ Ioanŭ Kogălniceanu, bunulŭ luĭ M. Kogălniceanu, se găsesce scrisŭ cu mâna Vorniculuĭ Ilie Kogălniceanu, tatălŭ luĭ Mihailŭ Kogălniceanu, următórea însemnare:

«1811 Septembrie 15. Vinerĭ spre Sâmbătă, la 8 césurĭ de nópte, «aŭ reposatŭ unchiulŭ nostru Gheorghie Kogălniceanu şi s'a îngro-

(1) Ἀθανασίου Κομνηνοῦ Ὑψηλάντου, Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, pag. 340 Constantinopoli 1870.
(2) Ἀθαν. Κομν. Ὑψηλάντ. Τὰ μετὰ τὴν ἅλωσιν, pag 323—324
(3) Letop. Moldov. tom. III, pag. 168—169 în notă

«patŭ la biserica Talpalarilorŭ în Eşĭ, din a stânga mormântuluĭ «unde sînt îngropaţĭ şi maica sa Safta, soţia céa d'întâĭ a stolni-«culuĭ Constantinŭ Cogălniceanŭ, *şĭ alte némurĭ Cogălniceneştĭ*» (1).

Familia Cogălniceanu era vestită şi la Constantinopole, la famil-liele care-şĭ disputaŭ tronurile Moldoveĭ şĭ Valachieĭ. Casa Hatma-nuluĭ Ipsilantŭ era marele rendez-vous unde se ţesea politica şi primejdiile. In casa luĭ Ipsilantŭ, Enaki Cogălniceanŭ era considе-ratŭ ca fiŭ alŭ caseĭ. Pe acele vremĭ legătura din botezŭ era pri-vită maĭ pre-susŭ încă decât înrudirea naturală, şi acésta s'a pă-stratŭ chiar prin codicele Calimahŭ promulgatŭ la 1817 (2). Enachi Cogălniceanu botezatŭ de Hatmanulŭ Ipsilantŭ era iubitŭ de tótă acéstă familie. De aceea ilŭ vedemŭ umblândŭ desŭ la Ţarigradŭ, şi chiar Letopiseţulŭ sĕŭ l'a scrisŭ în Ţarigradŭ, cum însuşĭ ne spune în fruntea chroniculuĭ sĕŭ (3). Pe unŭ esemplarŭ alŭ cărţeĭ gre-cescĭ Διαταγαὶ γάμων *(Legĭ* saŭ *rânduelĭ despre căsătoriĭ)*, tipărită la 1767 Februarie, de tipografulŭ Chiriakidi Bizantinulŭ, în tipogra-fia Patriarchală din Ţarigradŭ (4), care esemplarŭ a fostŭ proprie-tate a luĭ Enachi Cogălnicénu, se vede scrisŭ pe scórţă, românésce, cu mâna sa şi subscrisŭ grecesce, următórea însemnare:

«Acéstă carte mi-a dăruit-o mie Dimitrie Cavaculŭ care arată «pricina Trigamieĭ într'însa, după cum se vede. La let 1768 Apri-«lie 25 la Σταυροδρόμι.

(Subscr.) Ἰωάννος Κωγιλνιτζάνος σπαταρ (5)».

Dimitrie Câvaculŭ, despre care scrie aicea Enachi Cogălnicénu, în însemnarea sa, că i-aŭ dăruitŭ citatulŭ esemplarŭ, este *Dimitrie Ralli poreclitŭ Câvaculŭ* (Δημήτριος Ῥάλλης ὁ ἐπιλεγόμενος Κοβάκος) despre care vorbesce Sathas (6). Acestŭ *Dimitrie Ralli supranumitŭ Câva-*

(1) Acéstă Psaltire pe scórţele căreĭ sunt felurite însemnărĭ autografe de a le membrilorŭ familieĭ *Cogălniceanu*, începêndŭ de la 1750, se găsesce astadĭ la d-lŭ M. Cogălniceanu

(2) Vedĭ Codica Calimah, cap. I, § 49 şi cap. II, § 94.

(3) Letop. Moldov. tom. III, pag. 189.

(4) După acéstă carte vedĭ Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρετοῦ, Νεοελληνικὴ φιλολογία, tom. I, pag. 87 N.o 241; Athenae 1854.

(5) *Trigamie* (Τριγαμία) va să dică a treia căsătorie.—Acéstă carte este în posesiunea d-luĭ profesorŭ Erbicénu din Iaşĭ.

(6) Νεοελληνική φιλολογία, pag. 76.

culŭ era rudă cu familia Cogălnicenéscă. Casa luĭ *Cávacu* era lângă Biserica St. Neculaĭ celŭ săracŭ, în Iașĭ.

In biblioteca Universităţiĭ din Iașĭ se găsesce următórea carte manuscrisă : «*Viéţa și pildele luĭ Ezop în 28 de capete. Chronograf în 38* «*de capete. Domnia luĭ Nicolae Mavrocordatŭ. Cu porunca d-sale jupânŭ* «*Antonachi Ramadan, vel Armașŭ.*

«*S'a scrisŭ acéstă carte precum se vede de Petrea Logofătulŭ*».

Pe scórţa acestuĭ manuscrisŭ este scrisă și subscrisă, cu mâna luĭ Enachi Cogălnicénu, următórea însemnare: «*Acéstă carte aŭ cum-*«*păratŭ Enachi Cogălnicénu biv vatav de aprodĭ în Ţarigradŭ de la Elie* «*loghiotat a D-sale post. Antiohi, în leat 1760 Septembrie 8.*

(Subscr). *Enachi Cogălnicén biv vatav* (1)».

Acésta ne dovedesce desele duse și venirĭ ale cronicaruluĭ Moldoveĭ Enachi Cogălnicénu la Ţarigradŭ. In timpŭ de patru-spre-dece anĭ numaĭ elŭ a făcutŭ de treĭ orĭ (cât amŭ pututŭ afla până astădĭ) acestŭ drumŭ, și anume la 1760, 1768 și 1774. Când a scrisŭ Letopisețulŭ sĕŭ în Ţarigradŭ, elŭ a statŭ acolo maĭ multĭ anĭ.

Multĭ din familia *Vârnavŭ* ĭĭ găsimŭ Vornicĭ de Botoșanĭ și Ispravnicĭ de Botoșanĭ. Pogorîtorŭ alŭ acesteĭ familiĭ este și *Doctorulŭ Vârnavŭ*, care a scrisŭ latinesce și a tipăritŭ la 1836, importanta sa carte *Rudimentum physiographiae Moldaviae*, pe care amŭ citat'o maĭ susŭ. La unulŭ din pogorîtoriĭ acesteĭ vechĭ familiĭ, anume *Nicu Vârnavŭ*, în Botoșanĭ, Mihailŭ Cogălnicénu a găsitŭ, la 1840, *Testamentulŭ vămiĭ Moldoveĭ* celŭ vechiŭ, cuprindĕtorŭ de tóte articolele, în ordine alfabetică, supuse vămiĭ, cu tarifulŭ vamalŭ alŭ fie-căruĭ articolŭ, și de *tocmelele Cazaclìilorŭ* ce aducea în Moldova *blane de Mosc* (Moscva) și vinea în Moldova *după vinŭ* (2), de *tocmelele Lipscanilorŭ cu mărfurĭ de Lipsca*, și de *tocmelele Lehliilorŭ* ce trecea *săftiene de Erbichir*, ale *cârnărituluĭ* și ale *Murtăsâpieĭ ceĭ*

(1) Vedĭ Serbarea scolară de la Iașĭ, pag 269. Iașĭ 1885

(2) Vodă Cantemirŭ scrie: «*Neguţitoriĭ Cazachĭ* aducŭ în Moldova negoţurĭ *de prin orașele Căzăcescĭ și din Rusia*». (Descrierea Moldoveĭ, part. II, cap. VI, pag 170); și în altŭ locŭ Cantemirŭ dice: «In Moldova preţulŭ celŭ micŭ alŭ vinuluĭ trage la sine *pe neguţitoriĭ Căzăcescĭ*». (Ibid. part. I, cap. VI, pag. 56).

mari, şi ale *mărfeĭ Braşovenescĭ*, — aşezate la 1761 de Grigorie Calimachŭ Voevodŭ Domnulŭ Moldoveĭ, — chiar originalulŭ cu pecetea domnéscă, datŭ spre povăţuirea Vornicilorŭ şi Isprăvnicilorŭ de Botoşanĭ. Acestŭ documentŭ de mare interesŭ istoricŭ, statisticŭ şi economicŭ, Mihailŭ Cogălnicénu l'a publicatŭ întregŭ, la 1845, în Iaşĭ, în a sa *Archivă Românéscă* (II, p. 242—262).

Şi fiind-că amŭ pomenitŭ maĭ susŭ despre *vinŭ*,—ĭată o curiositate mercurială de preţurĭ, din 1695, de la Botoşanĭ. In acelŭ anŭ, 1695, *vadra de vinŭ se vindea la Botoşanĭ câte unŭ ortŭ de vadră*, cum se dovedesce dintr'o scrisóre a luĭ Dumitrache Vătavulŭ Visterniculuĭ Goe către fiulŭ seŭ Sandu, din 30 Iunie 1695, care se păstréză în originalŭ în Archiva Statuluĭ (1). *Ortŭ* era o monetă de aramă, cum ne încredinţéză cronicarulŭ Moldoveĭ Mironŭ Costinŭ, carele a fostŭ logofătŭ mare în Moldova (2), şi logofătulŭ Neculaĭ Costinŭ (3). La 1710, sub domnulŭ Nicolae Mavrocordatŭ, *merţă de grâŭ a fostŭ 12 orţĭ*, cum ḑice o carte de judecată a Vlădicăĭ de Huşĭ. Episcopulŭ Melhisedec scrie că «ḑicerea *ortŭ* este şi astăḑĭ în poporŭ, şi însémnă 10 parale; şi că judecândŭ după însemnarea ce până astăḑĭ dă poporulŭ ḑicereĭ *ortŭ* (ḑece parale), putemŭ presupune că valórea ortuluĭ era de 10 parale» (4).

Vodă Dimitrie Cantemirŭ, scriindŭ la 1708, ḑice: «Podgoriile Moldoveĭ nu slujescŭ numaĭ pentru trebuinţa locuitorilorŭ, ci încă *preţulŭ celŭ micŭ alŭ vinuluĭ* trage la sine şi pe neguţĭtoriĭ Rusescĭ, Leşescĭ, Căzăcescĭ şi Ardelenescĭ, ba încă şi pe ceĭ Ungurescĭ; şi *ducŭ pe totŭ anulŭ în ţerile lorŭ mulţime de vinŭ*» (5). Botoşaniĭ era, între alte articole, o piaţă mare de depositŭ şi de negoţŭ de unde se ducea vinŭ din Moldova în Polonia, în ţéra Căzăcéscă, în Ungaria şi în ţerile Nemţescĭ (6). Articolele de căpitenie ce se negoţia

(1) Archiva Istor. a Românieĭ, tom. I, part I, pag 62—63.
(2) Letop. Moldov, tom. I, pag. 17.
(3) Ibid., tom II. pag. 45.
(4) Chronic. Huşilorŭ, part. I, pag. 56, 81, 180
(5) Descrierea Moldoveĭ, cap. VI, pag 56.
(6) Dezobry et Bachelet, op. laud

pe piața Botoșanilorŭ pentru strĕinătate eraŭ cereale, vinŭ, boĭ de negoțŭ, săŭ, miere, céră, lână, pieĭ, mieĭ, oĭ și caĭ.

In istoria comerciuluĭ Românieĭ, Botoșaniĭ se presintă ca una din piețele cele maĭ importante.

RAPORTURĬ

ASUPRA CĂTORŬ-VA MĂNĂSTIRĬ, SCHITURĬ ŞI BISERICĬ DIN ŢERĂ

PRESENTATE

MINISTERIULUI CULTELORŬ ŞI ALŬ INVĔŢĂMÎNTULUĬ PUBLICŬ

DE

GR. G. TOCILESCU,
Directorŭ alŭ Museuluĭ de Antichităţĭ.
Membru Corespondentŭ alŭ Academieĭ Române.

Şedinţa de la 1 Aprilie 1886.

I.

1. *Piteştĭ* Biserica Sf George Biserica Greciĭ. Biserica Precista-veche din côstă. Schitulŭ Buliga Schitulŭ Beşteleiŭ. Schitulŭ Trivalea. — 2. *Mănăstirea Vieroşulŭ* — 3. *Curtea de Argeşŭ*. Biserica Căpreştiĭ. Biserica Olariĭ (Precista). Biserica Sf. Nicolae, ḑisă şi domnéscă Biserica episcopală a Curţiĭ de Argeşŭ — 4. *Râmniculŭ-Vâlcea:* Biserica Cuviósel Paraschiva. Biserica cu toţĭ Sfinţiĭ. Biserica Episcopală a Râmniculuĭ. — 5. *Mănăstirea Cozia.* — 6. *Mănăstirea Horezu.* — 7. *Mănăstirea Bistriţa.* — 8. *Mănăstirea Arnota.* — 9 *Mănăstirea Tismana.* (Raportulŭ Nr. 35 din 24 Iulie 1885).

Domnule Ministru,

Imprejurărĭ diferite m'aŭ împedicatŭ pînă acum să vĕ presentŭ o relaţiune asupra escursiuneĭ ce am făcutŭ în urma însărcinăriĭ D-vóstre, pe la bisericile şi mănăstirile din judeţele Argeşŭ, Râmnicu-Vâlciĭ şi Gorjŭ de la 1—15 Augustŭ anulŭ espiratŭ.

Aveamŭ intenţiunea, ca printr'unŭ raportŭ amĕnunţitŭ să daŭ descripţiunea fie căruia din sfintele lăcaşurĭ ce am visitatŭ în partea lorŭ istorică şi arheologică, cum şi reproducerea tuturorŭ inscripţiunilorŭ de pe ziḑurĭ, de pe petre, de pe icóne, odóre, clo-

pote etc., reproducerea picturelorŭ murale, a vinietelorŭ de prin manuscripte, descrierea și studierea odórelorŭ și a altorŭ obiecte de artă ce am găsitŭ, precum și a manuscriptelorŭ și cărților vechĭ aflate în fie care mănăstire. Pentru o așa lucrare am adunatŭ totŭ materialulŭ necesariŭ, am și pus'o în esecuțiune, însă pînă adĭ nicĭ timpulŭ, nicĭ mijlócele pecuniare nu mĭ-aŭ permisŭ să o ducŭ pînă la capĕtŭ. Ea trece peste cadrulŭ unuĭ raportŭ. De aceea mĕ mărginescŭ, prin relațiunea de față, a vĕ arăta numaĭ pe scurtŭ cele constatate, precum și a enumera : obiectele, manuscriptele și cărțile ce am adunatŭ și depusŭ în colecțiunile museuluĭ naționalŭ cu ocasiunea aceleĭ escursiunĭ, cum asemenea și inscripțiunile maĭ însemnate ce am copiatŭ.

I.

Pitești.

Biserica sf. George.

In dilele de 2 și 3 Augustŭ, am visitatŭ bisericile vechĭ din orașulŭ Piteștĭ, începêndŭ cu biserica Sf. George saŭ biserica Dómnéscă, fundată de Constantinŭ Șerbanŭ Basarabŭ și de socia sa Dómna Bălașa la anulŭ 1656, după cum se constată din pisania ce se citesce în frontispiciŭ. Din odórele ctitorescĭ nu maĭ există nicĭ unulŭ, fiindŭ arse, pierdute, saŭ topite, pentru a se face altele noĭ dintr'însele. Unŭ singurŭ potirŭ de argintŭ cu partea superióră ornată în filigrane, și care pórtă o inscripțiune din anulŭ 1795 Iuliŭ 25, merită a se menționa ca obiectŭ de artă. Clopotele sunt noĭ; celŭ mare e din anulŭ 1832, celŭ micŭ din anulŭ 1847. Pisania cu data $\frac{7164}{1656}$ s'a prefăcutŭ în anulŭ 1869.

Biserica Greciĭ.

La biserica Greciĭ nu am găsitŭ nimica interesantŭ. Pisania lipsesce. Pe peretele de din afară despre drépta, este băgată în zidŭ o inscripțiune română din anulŭ $\frac{7220}{1712}$, din care se vede că clopotnița s'a făcutŭ în acelŭ anŭ de către Hrizea Log[illegible]lu, feciorulŭ

luĭ Alexe Logofĕtulŭ din Piteştĭ, şi de către soţia sa Ilinca. Din inscripţiunea de pe clopotulŭ celŭ spartŭ resultă, că elŭ s'a fostŭ făcutŭ în anulŭ 1747 de Sandu Bucşănescu, şi s'a prefăcutŭ în anulŭ 1858. Pĭetre cu inscripţiunĭ mormîntale maĭ de totŭ sterse, staŭ la scară, în tindă şi în curte. Pomelniculŭ ctitorilorŭ începe cu membriĭ din familia Bucşănescu.

Biserica Precista-veche din cóstă.

La biserica Precista-veche din cóstă, nu am găsitŭ nimicŭ interesantŭ, pisania lipsesce; din odóre celŭ maĭ vechiŭ este unŭ potirŭ de argintŭ cu inscripţiunea «Mihalache Uescu, Frosina Uésca cu totŭ némulŭ 1805» şi o icónă a Maiceĭ Domnuluĭ, care pare a fi anterióră secoluluĭ alŭ XVIII. Clopote sunt două, celŭ mare pórtă data 1816; celŭ micŭ 1768.

Schitulŭ Buliga.

Schitulŭ Buliga, situatŭ pe unŭ délŭ la marginea oraşuluĭ, consistă dintr'o biserică, carea prin micimea sa, prin formele sale arhitectonice şi sistemulŭ decorativŭ, amintesce Biserica Stavropoleos din Bucurescĭ; este zidită la anulŭ 1741, de către jupan Martin şi jupan Petru Buliga şi cu jupanésa luĭ Nécşa în dilele luĭ Costantin Neculae voevod, cum se póte ceti în pisania din frontispiciŭ. Odóre vechĭ nu are. Din petrele mormîntale ce se vĕdŭ în tindă, două sunt şterse, cea de a treea e din anulŭ 1853, iar cea de a patra din anulŭ 1753, sub care «odihnesce ósele robuluĭ luĭ Dumnedeŭ jupan Martin Cupeţ, feciorul jupanuluĭ Petru Buliga şi a jupaneseĭ Iliniĭ în dilele luĭ Iòn Grigorie Ghica Voevod în luna luĭ Maiŭ în 20 de dile în létul 7261». Interiorulŭ bisericiĭ este întunecosŭ; portrete murale : la drépta intrăriĭ, jupan Martin Cupeţ în costumŭ boerescŭ cu dulamă, ţinêndŭ mâna pe unŭ copilŭ Vasile. Alăturea Pătru Buligă, jupanésa Elena, La stânga jupanésa Nécşa, jupanésa Irina, la o parte «Diaconul Sima care a fostŭ Ispravnic».

E singura biserică a oraşuluĭ Piteştĭ, care prin stilulŭ sĕŭ par-

ticularŭ s'ar putea clasa printre monumentele naționale, a căroră conservare și reparațiune trebuescŭ de aprópe priveghiate.

Clopotnița carea era la pórtă, s'a dărîmatŭ împreună cu zidurile încunjurătóre. Clopote sunt două: unulŭ din 1744, altulŭ maĭ noŭ.

Schitulŭ Beșteleiŭ.

Alăturĭ cu schitulŭ Buliga este schitulŭ Beșteleiŭ, care după pisania din frontispiciŭ cu data 1862 Noembrie 2 «S'a reparat în dilele luminatuluĭ nostru Domn Alexandru Ión, și ale Prea Sfinției Sale Părinteluĭ Mitropolit Niphon de către cuviosul Arhimandrit Policarp Egumenul Mănăstireĭ Mihaiŭ Vodă». Ca maĭ tóte schiturile și mănăstirile închinate, a rĕmasŭ și acestŭ schitŭ lipsitŭ de tóte odórele. Portretele ctitorescĭ sunt șterse, făcêndu-se în dreptulŭ lorŭ amvonulŭ. Câte va petre cu inscripțiunĭ de totŭ stricate se vĕdŭ în tindă, iar în întru sunt două din aniĭ 1811 și 1828.

Biserica are trebuință de coperișŭ, căcĭ plouă în lăuntru, și bolțile amerință să cadă; maĭ trebue o împrejmuire și reparație la casele servitorilorŭ bisericiĭ.

De altmintrelea, acéstă biserică ar putea trece în sarcina comuneĭ, declarându-se biserică comunală, și budgetulŭ Statuluĭ s'arŭ ușura cu plata personaluluĭ și a cheltuelelorŭ de întreținere. În acéstă categorie sunt maĭ multe schiturĭ și mănăstirĭ rĕmase fără călugărĭ; câte va din ele s'aŭ maĭ desființatŭ prin budgetulŭ exercițiuluĭ 1884—1885, după cererea însășĭ a Inaltŭ Prea Sfințituluĭ Mitropolitŭ Primatŭ.

Schitulŭ Trivalea.

Afară din orașulŭ Piteștĭ se află schitulŭ Trivalea, o biserică nouă zidită de la 1854—1856 de către Mitropolitulŭ Niphon, nu departe de vechea biserică dărĕmată la cutremurulŭ din 1827, și din care se maĭ vĕdŭ ruine însemnate.

În interiorulŭ bisericiĭ este portretulŭ repausatuluĭ Mitropolitŭ Niphon. Clopotulŭ și odórele, de totŭ nouĕ. Cele-lalte bisericĭ din

Piteştĭ — ḑece sunt tóte — datéză în urma foculuĭ de la 1848. Aşa e Sfîntulŭ Iónŭ, Sfîntulŭ Ilie, biserica Mavrodolu şi biserica Sfîntuluĭ Nicolae.

Despre foculŭ de care a fostŭ bîntuitŭ oraşulŭ, citescŭ urmĕtórele într'unŭ manuscriptŭ : *rînduéla hirotonicéscă*, care se află în posesiunea Protoereuluĭ din Piteştĭ:

«Leat 1848, August 18, Mercurĭ séra la 3 césurĭ din nópte aŭ luat foc oraşul Piteştĭ, şi aŭ ars tot tîrgul, treĭ mahalale şi treĭ bisericĭ Sfîntu Nicolae, Sfîntu Gheorghie şi Maĭca Precista, zidită de Iónŭ Mavrodolu, cea maĭ frumósă biserică dintr'acest oraş; însă în Sfîntul Gheorghie, n'a intrat focul, şi nimic n'a vĕtămat, numaĭ învelişul şi clopotniţa aŭ ars, iar cele-lalte douĕ bisericĭ aŭ ars desĕvêrşit. Cea maĭ mare parte de neguţĕtorĭ s'aŭ stins cu desĕvêrşire, ardêndu-li-se şi prăvăliile, şi marfa şi casele, mistuind iuţela foculuĭ tot în patru césurĭ; neputênd a sta în potriva foculuĭ nicĭ un fel de ajutor». (Semnat) «Protop. Gheorghie Iconomul».

II.

Mănăstirea Vieroşulŭ.

In ḑiua de 4 Augustŭ amŭ visitatŭ Mănăstirea Vieroşulŭ, situată peste rîulŭ Dómneĭ la douĕ ore de Piteştĭ. O maĭ vĕḑusem cu unŭ anŭ înainte, când am copiatŭ inscripţiunile.

Ea are numaĭ numele de mănăstire, căcĭ afară de biserică, care se află în bună stare, casele din prejurŭ sunt într'o desĕvîrşită ruină, — în urma cutremuruluĭ celuĭ mare şi a foculuĭ din 1862. Zidirile a trebuitŭ să fie însemnate şi frumóse, judecândŭ după ruinele în fiinţă. Casele eraŭ cu douĕ etaje; colóne architectonice bogatŭ decorate, lespeḑĭ marĭ de piatră lucrată, carĭ zacŭ icĭ şi colo resipite, boltile ce staŭ încă în fiinţă, indică că odată pe acea pólă de délŭ, se înălţaŭ palate vestite şi o mănăstire bine întemeiată.

Astăḑĭ Vieroşulŭ (de la Aprilie 1884 încoa) este biserică de mirŭ lăsată în grija satuluĭ; locuitoriĭ mi s'aŭ plânsŭ că : «Popa nu vine pe la biserică nicĭ măcarŭ Dumineca; că elŭ servă ca preotŭ

şi la satulŭ Colibaşulŭ; că la mănăstire a fostŭ şcólă, şi ne maĭ putêndŭ satulŭ plăti pe învĕţătorŭ, — băeţiĭ sunt siliţĭ să se ducă peste délŭ la Colibaşĭ, pentru ca să înveţe carte.»

Biserica n'are pisanie; în interiorŭ pe păretele de la intrare în drépta se află zugrăviţĭ: Ivaşco Leurdénu vel Logofĕtŭ, Grigorie IV Ghica, alŭ 8-lea Domnŭ alŭ ţĕreĭ Românescĭ. La stânga Albul Leurdénul vel clucerŭ, Alexandru alŭ II Ghica, alŭ IX Domnŭ alŭ ţereĭ Românescĭ. Atâtŭ Ivaşco Logofĕtulŭ cât şi Albulŭ Leurdénulŭ sunt personage istorice bine cunoscute, despre carĭ vorbescŭ atâtŭ cronicele cât şi documentele din Archivele Statuluĭ. Se scie că celŭ d'întâiŭ fiindŭ în pribegie spre Transilvania, a muritŭ prin munţiĭ Moldoveĭ şi a fostŭ îngropatŭ în Bistriţa din Moldova, cum ne spune inscripţiunea de pe piatra funerară din acea mănăstire din anulŭ 1584. Biserica s'a zugrăvitŭ în anulŭ 1834 de către Voicu, Petre, Gheorghe zugraviĭ, cum se citesce pe firida din altarŭ.

La Vieroşŭ pe pardoséla Bisericeĭ se află 9 petre tombale cu inscripţiunĭ slavone şi române. Din acestea, cea maĭ interesantă, — căcĭ e cea maĭ veche din inscripţiunile până ădĭ cunoscute în România — este pétra de pe mormîntulŭ luĭ Nicolae Vodă Basarabŭ din anulŭ 1362. Din citaţiile luĭ Şincaĭ, *Chronica Românilorŭ*, I, 328, acéstă pétra se căuta la mănăstirea Câmpulŭ-Lungŭ, unde în adevĕrŭ elŭ este zugrăvitŭ ca ctitorŭ, ceea ce în realitate şi era, după cum resultă din maĭ multe hrisóve ale aceleĭ mănăstirĭ, aflate în archivulŭ Statuluĭ. Din ce împrejurărĭ pétra în cestiune se găsesce la Vieroşŭ, nu putemŭ sci

Aceste pietre afară de una, carea este de curêndŭ pusă, şi carea acoperă osemintele ctitorilorŭ din cele-lalte morminte din biserică — credŭ, Domnule Ministru, că arŭ fi bine, să se transporte la Muzeŭ, pentru că, lăsate acolo, nu numaĭ că sunt expuse a li se şterge în fie care ḑi inscripţiunile de pe ele, dar chiar de a fi luate şi întrebuinţate în construcţiunĭ, cum s'aŭ făcutŭ cu atâtea monumente epigrafice din mănăstirile şi bisericile nóstre. Acéstă mĕsură e cu atâtŭ maĭ imperiosŭ reclamată, cu câtŭ biserica încetândŭ de a

maĭ fi a Statuluĭ, e lăsată în grija preotuluĭ satuluĭ, care nicĭ măcarŭ locuesce acolo.

Odată cu ridicarea acestorŭ 8 pietre, precum şi a celorŭ dela bolniţă, ar merita să se ia şi două icóne vechĭ împărătescĭ : Maica Domnuluĭ şi Domnulŭ Hristosŭ, înlocuindu-se cu altele noĭ, precum şi tóte cărţile — cele maĭ multe grecescĭ moderne — carĭ mucezescŭ într'unŭ dulapŭ din tinda bisericeĭ.

Odóre vechĭ nu are, de şi biserica poseda până în 1883 o mitră, unŭ sacoşŭ arhierescŭ, o cârjă şi alte objecte, pe care fostulŭ îngrijitorŭ, fiindŭ în acelaşĭ timpŭ şi protopopŭ în Muscelŭ, le-aŭ ridicatŭ, şi nu se scie ce s'aŭ făcutŭ cu ele. In Ministerŭ trebue să se găséscă corespondenţa urmată pentru acéstă cestiune.

Pomelniculŭ e din anulŭ 1825, întitulatŭ : Pomelnicu ctitorilor Boerilor Leurdenĭ ; la sânta proscomidie sunt săpate pe piatră urtórele : «Pomelniculŭ ctitorilorŭ Radu, Ivaşcu, Alecu, Caplea, Sofia cu totŭ némul lor, Samoil Arhimandritul, Roman Ieromonah, Magdalina Monahia, Pashale, Ión cu tot némul lor».

Din cărţĭ amŭ luatŭ de la acéstă mănăstire numaĭ următórele două, carĭ mi s'aŭ părutŭ maĭ interesante; ele sunt trecute în inventariulŭ manuscriptelorŭ şi cărţilorŭ Muzeuluĭ sub No. 1276 şi 1277 :

1. Psaltirea Proroculuĭ Dávid tipărita în Râmnicu-Vâlceĭ, 1795,

2. Apostol, tipăritŭ la Buzĕŭ, 1704.

Clopote sunt acum numaĭ două, celŭ mare pórtă o inscripţie română din anulŭ $\frac{7156}{1648}$, în care se dice că l'a făcutŭ Jupânŭ Stroe vel vistiar din Leurdenĭ, în cetate în Tîrgovişte. Celŭ maĭ micŭ are o inscripţie în caractere gothice. Unŭ clopotŭ maĭ mare mi s'a spusŭ că s'a luatŭ de la Vieroşŭ şi s'a dusŭ la biserica din satul Mărăcineştĭ de lângă Piteştĭ.

III.

Curtea de Argeşŭ.

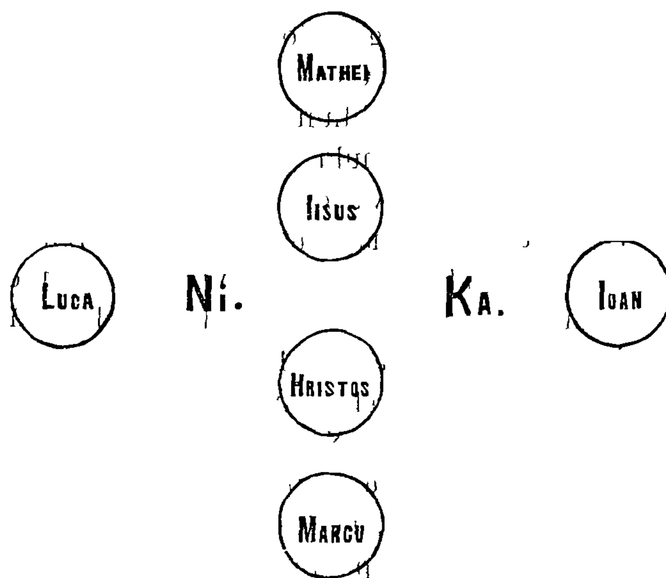
Biserica Căpreştiĭ.

In diua de 5 Augustŭ am sositŭ la Curtea de Argeşŭ. Am visitatŭ maĭ întâiŭ bisericele maĭ vechĭ din oraşŭ, începêndŭ cu bi-

serica Căpreştiĭ. Ea este fórte mică, de totŭ săracă, ca cea din urmă biserică a unuĭ satŭ. Din pisanie se vede că ea «întêiŭ a fostŭ în zid făcută de milostivul Domnitor Cercel V(oe)V(od), şi după vreme s'aŭ prefăcut în dilele înălţatuluĭ Domn Ion Nicolae Suţu Voevod cu blagoslovenia Prea Sfinţituluĭ Episcop Iosef Argeşiul prin ostenéla a Domnuluĭ Judeţ Ioniţă Taflur, cu cheltuiala a totŭ creştinii care cu ce s'a milostivit ca să fie pomenire vecĭnică, 1812 Septemvre 30.»

Biserica Olariĭ (Precista)

De acolo am trecutŭ la Biserica Olariĭ «Precista». Tradiţiunea spune, că Negru-Vodă, când a descălecatŭ la Argeşŭ, a găsitŭ în loculŭ acesteĭ biserici unŭ schitŭ de maicĭ, a căruea superióră era monahia Salomia. Preotulŭ şi orăşaniĭ mĭ-aŭ arĕtatŭ chiar mormîntulŭ aceste Salomie, d'asupra căruea este o cruce cu inscripţiune, care are data, după cum mĕ asiguraŭ, din anulŭ 1300. Am vĕdutŭ crucea şi am cetitŭ cele pe dînsa săpate. Susŭ se vĕdŭ iniţialele luĭ Iisusŭ Hristosŭ încunjurate de unŭ cercŭ, iar de patru colţurĭ numele celorŭ patru Evanghelişti.

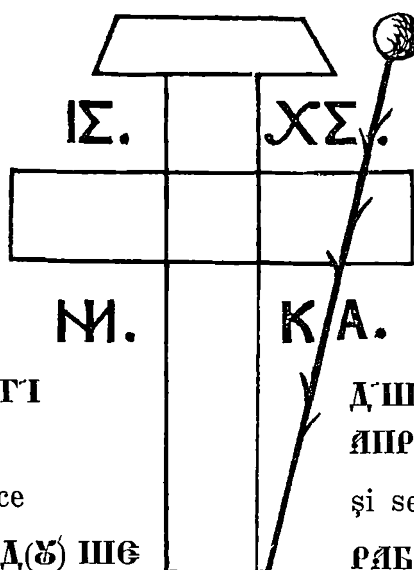
Apoĭ inscripţiunea în limba română. In faţă: «Acéstă sfântă cruce ridicatu-o robul luĭ Dumnedeŭ Tudor, Monahia Salomia». Pe faţa din drépta: «Radul, Voica, Albul, Voina, Nécşa, Albul». Pe faţa din stânga «.....Ión Costandin Voevod, Francu, Oprişa, Stanciŭ Ivanŭ, Rucsandra, Alba, Despa,.....» restulŭ e stricatŭ. Nu póte decĭ fi vorbă despre vre o Salomie din anulŭ 1300, când inscripţiunea datéză din timpulŭ luĭ Costandinŭ Voevodŭ (Brâncovanu saŭ Cârnu).

Cu tóte acestea autorulŭ pisanieĭ din 1869, ce se citesce la intrare în biserică, nu găsesce nicĭ o dificultate pentru a începe astŭfelŭ: «Acéstă sfînţă Biserică ce este cu hramul Adormireĭ Precisteĭ care aŭ fost vechie de zid din leatul 1300 făcută din temelie de róba luĭ Dumnedeŭ Salomia Monahia, iar acum la leatul 1869 s'a prenoit cu zidăria precum şi s'a zugravit preste tot şi s'a plătit de robiĭ luĭ Dumnedeŭ Preotul Dragomir, Preotul Ion Stefănescu etc. etc., şi tótă acéstă lucrare s'a făcut în dilele Episcopuluĭ Argeşuluĭ Neophit Scriban, şi ale Domnitoruluĭ Carol 1-iŭ». Unŭ esemplu curiosŭ de valórea ce trebue să punemŭ pe unele date din pisanie. Crucea Monahieĭ Salomia din timpulŭ luĭ Costandinŭ Voevodŭ, şi tradiţiunea despre Negru Vodă, ca întemeetorulŭ tuturorŭ bisericilorŭ şi curţilorŭ de la Curtea de Argeşŭ şi Câmpu-Lungŭ, aŭ contribuitŭ să se nască tradiţiunea despre unŭ schitŭ de maicĭ alŭ Monahieĭ Salomia din anulŭ 1300, când trăia Negru-Vodă. Crucea peste câte-va deceniĭ va dispare, cu dênsa şi numele luĭ Constantinŭ Voevodŭ, ce se maĭ citesce încă. Va rĕmânea însă pisania de la intrare, şi istoriculŭ viitorŭ va avea înaintea luĭ o inscripţiune în carea se vorbesce în modulŭ celŭ maĭ categoricŭ despre Salomia Monahia din anulŭ 1300!

E unŭ esemplu, care arŭ trebuĭ ţinutŭ în sémă când este în discuţiune data domnieĭ luĭ Radu-Negru Voevodŭ din pisania de la Câmpu-Lungŭ, — saŭ alte date cronologice de pe monumente posterióre multŭ evenimentelorŭ la care se referă.

Maĭ interesantă este o altă piatră zidită în tindă; pe dênsa este săpată în adâncŭ o cruce cu monogramele luĭ Christosŭ şi alătu-

rea trestia şi buretele din care Mântuitorulŭ s'a adăpatŭ pe cruce; maĭ josŭ se deosebescŭ încă următórele cuvinte dintr'o inscripţie Slavonă săpată în adâncŭ după maniera Greco-Latină:

||| ОМѢ НИГГІ
|| ДОРЬ

Д'ШЄ РАБ БЖІЄ
АПРІЛЄ ДІ. АТ ,ЗРЧЄ

Care se suplinesce şi se citesce:

[П]ОМѢНИТИ Д(Ѹ) ШЄ РАБ БОЖІЄ [ΘЄО]ДОРЬ, АПРИЛЄ, ДІ. Л[Ѣ]Т ,ЗРЧЄ.

adică:

«Pomenesce sufletulŭ robuluĭ luĭ Dumnezeŭ Theodor Aprilie 14, anul $\frac{7195}{1687}$.»

Clopotulŭ celŭ mare este din anul 1752, cum se citesce pe dînsulŭ: АННО 1752, celŭ micŭ e fără inscripţiune.

Biserica Sf. Nicolae ḑisă şi Domnéscă.

Biserica Domnéscă cu hramulŭ Sfîntuluĭ Nicolae se deosibesce maĭ cu sémă prin planulŭ sĕŭ arhitectonicŭ. Edificiile religióse din România se potŭ clasa în treĭ categoriĭ: cele cu tipŭ pătratŭ, cu tipŭ mixtŭ (combinaţia planuluĭ pătratŭ cu planul basilicelor antice), şi în fine cu tipulŭ planuluĭ în formă de cruce cu apside şi altarŭ semicerculare pe din lăuntru şi rotunde saŭ poligonale pe din afară. Ácestŭ din urmă tipŭ este celŭ tradiţionalŭ şi ordinarŭ, care ne întâmpină maĭ la tóte edificiile religióse din ţéră. Primulŭ tipŭ, din contra, atâtŭ de obicĭnuitŭ în totŭ orientulŭ, este fórte rarŭ în România; abia daca îlŭ găsimŭ la acéstă biserică Sfîntul Nicolae, şi la Sfîntu Dumitru din Craiova.

Ea este zidită în cărămidă aparentă, şi din tóte privinţele arŭ

merita să fie restaurată. D-lŭ Lecomte terminândŭ anulŭ acesta biserica Curtea de Argeşŭ, ar puté să se ocupe de biserica Domnéscă, care e maĭ veche cu celŭ puţinŭ două secole decât biserica Curtea de Argeşŭ.

Pisanie nu are; petre vechĭ de mormîntŭ lipsescŭ; fragmente din ele în formă de crucĭ se vědŭ încastrate în zidulŭ de împrejmuire; în tinda bisericeĭ la intrare spre drépta se află mormintele familieĭ Brătianu. Am salutatŭ cu respectŭ şi veneraţiune mormintele care acoperă rĕmăşiţele părinţilorŭ ilustruluĭ bărbatŭ de Statŭ şi regeneratorŭ alŭ Românieĭ d-lŭ Ioanŭ Brătianu.

La stânga, rezemată de unŭ stâlpŭ, este o statue mare de pétră, representândŭ o figură de omŭ, *en face*, de totŭ ştirbită, cu părulŭ lungŭ, cu barbă, în capŭ cu o căciulă naltă, o haină pe d'asupra cu o rondelă, în formă de manta cu ciucurĭ. Tradiţiunea spune că este Negru-Vodă; costumulŭ se asémănă cu alŭ luĭ Radu-Negru de la mănăstirea de Argeşŭ. Mi s'a spusŭ că acelŭ chipŭ de pétră s'arŭ fi găsitŭ încă de multŭ în zidulŭ biseriсiĭ la vechia intrare, unde era înmormîntatŭ Radu Negru Vodă, acolo adică unde adĭ se află scaunele împărătescĭ.

Statua n'are nicĭ unŭ rolŭ în interiorulŭ bisericeĭ; sunt de părere că arŭ trebui să se aducă la muzeŭ. In acestŭ sensŭ Domnulŭ fostŭ ministru Chiţu deduse ordinŭ revisoreluĭ de Argeşŭ, d-lŭ Arsenescu, care pînă acum nu l'a esecutatŭ.

In biserică se păstréză şi móştele Sfinteĭ Filotea. Afluenţa dréptŭcredincioşilorŭ visitatorĭ aĭ sfinteĭ, m'a opritŭ ca să potŭ vedé şi giuvaerele Sfinteĭ, între altele şi frumoşiĭ cerceĭ descrişĭ de d-lŭ Odobescu în *Revista Română*.

Clopotniţa cea veche era la rĕsăritŭ de biserică, pe loculŭ unde se vědŭ încă ruinele. Clopotniţa cea nouă, de lângă pórtă are două clopote. Pe celŭ mare se citesce următórea inscripţiune românéscă din 1812:

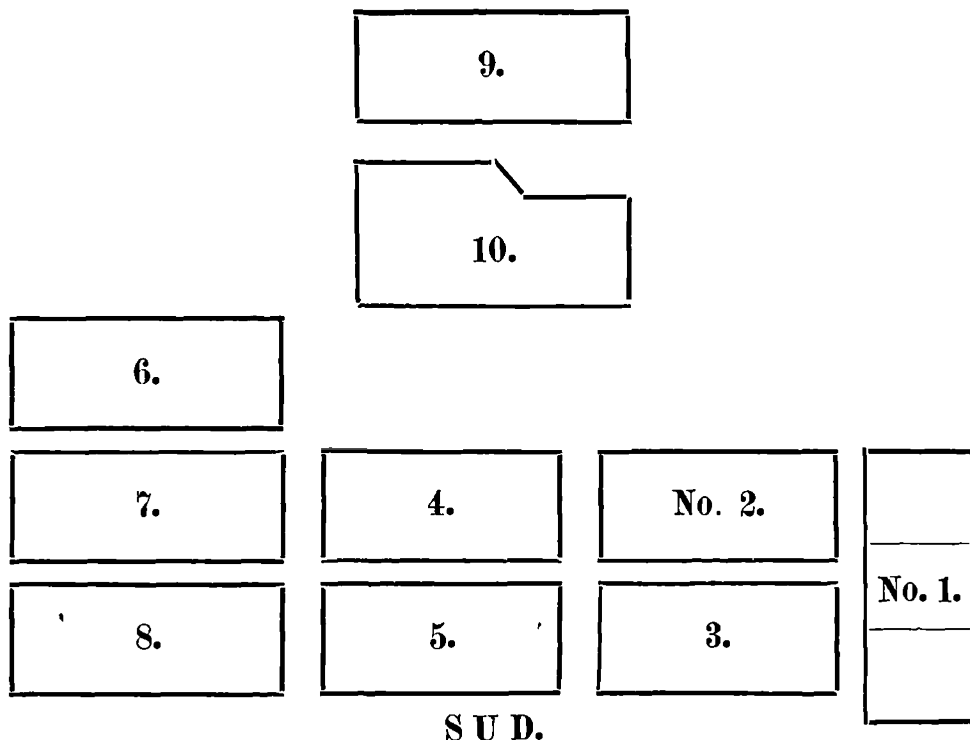
«Acest clopot este al Sfinteĭ Bisericĭ Domneşti din oraşul Argeş, hramul Sfîntuluĭ Nicolae, unde se află şi sfintele moşte ale Muceniţeĭ Filothea, şi care Biserică este zidită de reposatulŭ întru feri-

cire Iw Radu 1-iŭ Vodă Negru ântêiul Domn al țereĭ, carele aŭ stătut la leat $\frac{6798}{1290}$, și se vede că și acest clopot să fie făcut și aŭ stătut pînă la leat 1788, când aŭ avut războiŭ Porta Otomanicéscă cu cea Kesaricéscă, și i s'aŭ sfărămat urechea de ostașiĭ, precum la leatul 1812 în zilele stăpînireĭ mareluĭ Impărat a tótă Rosia Alexandru Pavlovicĭ s'aŭ prefăcut de Prea o Sfinția-Sa ântêiul Episcop al Argeșuluĭ Kyriu Iosif, maĭ adăogânduse materia prin purtătorul de grije a zmerituluĭ Arhimandrit Theodosie Nastavnic sfinteĭ monastirĭ Cozancieĭ în sfînta mănăstiré de George Volf meș. ot Sibiŭ».

Pe clopotulŭ celŭ micŭ este următórea inscripțiune maĭ scurtă : «Aceste duoĕ clopote după cum scrie pe cel mare, fiind făcute de reposatu Iw Radul Negru Voevod le-a dat la Biserica sa din orașul Argeșuluĭ; s'a prefĕcut de Prea o sfinția sa Parintele Episcopul Argeșuluĭ Chir Iosif la leat 1812».

Mănăstirea Curtea de Argeșŭ.

Ḑiua de 5 Augustŭ am consacrat-o mănăstireĭ Curțeĭ de Argeșŭ. Am estampatŭ și copiatŭ tóte inscripțiunile din afară și din lăuntrulŭ bisericeĭ, în numĕrŭ de 20. Dintre petrele mormîntale cunoscute deja din publicațiunea luĭ Reissenberger, cea sub No. VI a dobînditŭ unŭ interesŭ istoricŭ din cele maĭ însemnate prin descoperirea unuĭ fragmentŭ dintr'însa. Cu ocasiunea desgropăriĭ mormintelorŭ ctitoriceștĭ, în ḑiua de 22 Maiŭ 1883, am găsitŭ în mormîntulŭ monachieĭ Platonila o bucată din piatra mormîntală a luĭ Radu de la Afumațĭ; într'însa se enumeră 20 bătăliĭ, ce acestŭ eroŭ aŭ avutŭ atâtŭ cu Turciĭ cât și cu Vladislavŭ Voevodŭ. O pagină întrégă de istorie, ce remânea pînă acum maĭ de totŭ necunoscută! Și fiindŭ-că e vorba de aceste morminte, voiŭ indica ce am aflatŭ în fie-care din ele. Daŭ maĭ întâiŭ planulŭ situațiuniĭ lorŭ.

La No. 1. sunt treĭ morminte micĭ, coperite de câte treĭ lespeḑĭ de pétră de Câmpu-Lungŭ, în dimensiune fie-care 0,96 lungime, 0,60 lăţime şi 0,22 grosime. Din inscripţiunile de pe ele se vede că acolo aŭ fostŭ îngropaţĭ treĭ copiĭ aĭ luĭ Neagoe Voevod : Petru mortŭ în luna Marte 15, Ion mortŭ în 27 Noemvrie şi Angelina în Augustŭ 3. — fără să se arate anulŭ morţeĭ lorŭ. Dândŭ la o parte petrele şi săpândŭ ca de o palmă am datŭ peste câte-va óse marĭ de omŭ, fluere de picióre, dér n'am aflatŭ nicĭ unŭ craniŭ. Mormînturile fuseseră de multŭ umblate, şi în loculŭ óselorŭ de copiĭ s'aŭ pusŭ altele. Mormîntulŭ luĭ Neagoe Vodă, No. 2 de pe planŭ, are disposiţiunea următóre : este de tóte părţile ziditŭ lung. 1^{m}95, lărgime 0,80 şi adâncime 1^{m}90. La o înălţime de 0,75$^{c.m.}$ d'asupra funduluĭ, se aflâ 7 bare de ferŭ rânduite transversalŭ; 0,50$^{c.m.}$ maĭ

susŭ, alte 7 bare; între aceste două grile era pusŭ coșciugulŭ, din care n'a remasŭ decât sfărămăturĭ putrede și o bucată maĭ mare din scândura de josŭ; pe dînsa era lipită o bucată de stofă înflorată cu firŭ, alte legăturĭ de lustre, de sigurŭ rĕmășițe din haĭna Principeluĭ și din îmbrăcămintea din lăuntru a coșciuguluĭ. Óse s'a aflatŭ prea puține; câte-va fragmente de sticle de o fabricațiune modernă, este totŭ ce s'a găsitŭ în mormîntulŭ luĭ Négoe Vodă; d'asupra grileĭ de susŭ era de sigurŭ o podélă de lemnŭ; acéstă disposițiune avea de scopŭ să apere coșciugulŭ de contactulŭ directŭ cu pămîntulŭ, pentru a'ĭ asigura o durată maĭ lungă. Lespedea cu inscripția e de marmură compusă din două bucățĭ legate între ele prin scóbe lipite cu plumbŭ.

Mormîntulŭ Stancheĭ, fiica luĭ Neagoe-Vodă, No. 3 de pe planŭ, e de zidŭ, lung. 1^{m}90, lărgime în fundŭ la est 0,68, la vest 0,55, iar adâncimea 1,05. Aci s'a găsitŭ oseminte: fragmente dintr'unŭ craniŭ, din picióre și din șira spinăriĭ, cum și o măsea, tóte amestecate cu sfărămăturĭ de vase de sticlă și lutŭ; óle, candele, pahare, talere de pămîntŭ, bucățĭ de porțelanŭ, un sfeșnicŭ, o bucată de sidef dintr'o cruce săpată cu literile Christos, și cu brațulŭ luĭ Christos; în fine maĭ multe scóbe și cercurĭ de ferŭ.

Momîntulŭ No. 4 este alŭ luĭ Radu de la Afumațĭ. Lespedea cu inscripțiune este de pétră de Câmpu-Lungŭ, compusă din treĭ bucățĭ, din care cea de la mijlocŭ am găsit'o în mormîntulŭ Dómneĭ Ruxandra, (No. 5 de pe planŭ). Literile păstréză urme de culóre albastră, ceea ce indică că inscripțiunea a fostŭ colorată mormîntulŭ are lungimea 1,90, lărgimea 0,70, și adâncimea 1,25; fundulŭ n'a fostŭ ziditŭ; nu amŭ aflatŭ oseminte, ci numaĭ câte-va objecte: o sticlă pătrată, unŭ capacŭ, o lampă, unŭ piciorŭ de cruce de sidefŭ, fragmente de ornamentație și cărbunĭ mulțĭ — ceea ce indică urmele unuĭ incendiŭ.

In mormîntulŭ de alăturea, No. 5 alŭ Dómneĭ monachia Platonila, lungimea 2 metre, lărgimea 0,60 și adâncimea 0,90, s'a aflatŭ la suprafață bucata de pétră cu inscripția din lespedea luĭ Radu de la

Afumaţĭ, unŭ craniŭ, o maxilă, fragmente de sticlă şi de pétră şi cojĭ de alună.

In mormîntulŭ No. 6 lungimea 2 metre, lărgimea 0,80, adâncimea 1,05, sub lespedea făra nicĭ-o inscripţiune imediatŭ eraŭ 6 craniĭ şi óse fórte multe; mormîntulŭ e boltitŭ; cosciugulŭ se vede că a fostŭ îmbrăcatŭ cu stofă de mătase cu bandelete de firŭ, formând o cruce; s'a găsitŭ şi câte-va bucăţĭ dintr'unŭ policandru.

In mormîntulŭ No. 7 alŭ uneĭ rude a Mitropolituluĭ Anania, lungimea 1m. 90, lărgimea 0,65, adâncimea 1,30, se afla două craniĭ, şi unŭ urcioruşĭ; cosciugulŭ stă pe 6 grile de fierŭ la o adâncime de unŭ metru. S'a maĭ găsitŭ duoĭ papucĭ (meşĭ) şi o lulea. In fine în mormîntulŭ No. 8, alŭ Kiajneĭ, lungimea 2m 08c.m. lărgimea 0,70, adâncimea 0,68, s'a aflatŭ două craniĭ şi multe óse de strânsură. Din objecte nimicŭ altŭ decât o bucată de cartonŭ sclivisitŭ. Objectele culese din morminte s'aŭ datŭ în păstrarea d-luĭ Arhitectŭ Lecomte, spre a le avea în vedere la scrierea monografieĭ despre Curtea de Argeşŭ. Cele-lalte morminte, fiindŭ dintr'o epocă maĭ recentă, nu le-am cercetatŭ; mi s'a spusŭ însă de d-lŭ Lecomte, că săpându-le în presenţa Prea-Sfinţieĭ Sale Episcopuluĭ Ghenadie, n'a găsitŭ în ele nimicŭ interesantŭ; numaĭ la unulŭ din mormintele despre stânga a datŭ preste multe glónţe marĭ de puşcă, şi preste ghiulele.

Am copiatŭ şi inscripţiunile de pe portretele murale — care scóse cu tencuiala lorŭ cu totŭ şi în cadre, — se păstréză într'o magazie. După ele se facŭ picturele din noŭ pe pereţiĭ bisericiĭ.

Portretele vechĭ arŭ trebui să fie aduse şi espuse în muzĕulŭ Naţionalŭ, împreună cu petrele mormîntale, în casŭ când D-vóstră aţĭ decide înlocuirea petrilorŭ ctitoricescĭ cu reproducţiunĭ făcute după ele. Petrile vechĭ sunt unele stricate, altele în bucăţĭ. Arŭ face unŭ efectŭ urîtŭ daca s'arŭ pune în starea în care se află în interiorulŭ bisericiĭ.

Clopotele mănăstireĭ s'aŭ spartŭ cu ocasiunea ardereĭ clopotniţeĭ întâmplată în nóptea de 23 spre 24 Aprile 1866. Ele staŭ josŭ în curtea Episcopieĭ. Celŭ mare a fostŭ prefăcutŭ la 1814 prin meş-

terulŭ de la Sibiŭ George Volf, fiindŭ Episcopŭ Kyr Iosif. Celŭ mijlociŭ e din anulŭ $\frac{7263}{1755}$ sub egumenia Arhimandrituluĭ Nikiforŭ, iar celŭ micŭ e din 1814 turnatŭ totŭ de meşterulŭ Volf, în loculŭ altuĭ clopotŭ ce se topise la «întâmplarea ardereĭ clopotniţeĭ» precum se cetesce în inscripţiunele de pe clopote.

Totŭ aci amŭ găsitŭ, spre marea mea mirare — cele două clopote ale luĭ Mircea celŭ bătrânŭ date mănăstireĭ Cozia. Ele aŭ fostŭ aduse, după multe intervenirĭ oficiale, de către actualulŭ Episcopŭ alŭ Argeşuluĭ, contra voinţeĭ Kyriarhuluĭ de Râmnicŭ, care în ciuda sa a dispusŭ să se ia şi singurulŭ clopotŭ ce maĭ rĕmăsese la Cozia, şi să se aducă la Episcopie. In acestŭ chipŭ mănăstirea Cozia a rĕmasŭ fără nicĭ unŭ clopotŭ. Sciŭ că Ministeriulŭ a scrisŭ Prea Sfinţiĭ sale Episcopuluĭ de Râmnicŭ ca să înapoïeze clopotulŭ, iar celuĭ de Argeşŭ ca să lase clopotele Coziene pentru muzeulŭ Statuluĭ.

Cu acéstă ocasiune nu potŭ îndestulŭ a mĕ plânge D-vóstre pentru obiceiulŭ ce aŭ uniĭ Prea Sfinţĭ Episcopĭ de a ridica de pe la mănăstirĭ şi bisericĭ, icóne, crucĭ, stofe, manuscripte, documente şi alte obiecte de interesŭ istoricŭ şi artisticŭ, sub cuvêntŭ de a le asicura o maĭ bună conservare. In realitate însă ele devinŭ proprietatea esclusivă a celorŭ care le-aŭ luatŭ; dispunŭ de ele după cum credŭ maĭ bine; saŭ le strică prin reparaţiunĭ rĕŭ esecutate, saŭ le dăruescŭ pe la persóne influente, după împrejurărĭ. Resultatulŭ este, că numaĭ muzeulŭ Statuluĭ nu trage din aceste preocupaţiunĭ vre unŭ profitŭ. Unŭ esemplu, printre multele alte ce amŭ constatatŭ : La Schitulŭ Ostrovŭ din judeţulŭ R.-Vâlceĭ, se păstra până la 1876 treĭ icóne admirabile din timpulŭ luĭ Neagoe Vodă; una representa pe Sfinţiĭ Simeonŭ şi Sava, iar maĭ josŭ pre Despina Dómna în genuche în postură rugătóre, avêndŭ în faţă-ĭ, pe cele două fiice ale sale : Stana şi Ruxandra. Pe a doua icónă se vede crucificarea. De o parte Maica Domnuluĭ stândŭ pe unŭ tronŭ ţine pe genunchĭ pe Domnu Christosŭ; de cea-laltă parte, ceva maĭ josŭ Despina Dómna, avêndŭ în braţe pe fiulŭ sĕŭ Theodosie; două mame care plângŭ pe fiiĭ lorŭ iubiţĭ. O inscripţiune în limba slavă, conţine rugăciunea ce Despina Dómna face Fecióreĭ Marieĭ pentru fiulŭ

sĕŭ. A treĭa icónă represintă pe Neagoe Vodă şi pe sfîntulŭ sĕŭ patronŭ. Astădĭ cele douĕ d'ântâiŭ icóne se află în casa Prea Sfîntuluĭ Episcopŭ Ghenadie; cea de a treia am vĕḑut-o la d-lŭ Architectŭ Lecomte. Direcţiunea Museuluĭ de Antichităţĭ a rugatŭ pe Ministerŭ încă din 1875, prin raportulŭ No. 35 din 7 Octombrie acelŭ anŭ, ca să dea ordine a se trămite cele treĭ icóne museuluĭ. Ministerulŭ va' fi scrisŭ de sigurŭ superióreĭ Schituluĭ Ostrovŭ, însă resultatulŭ a fostŭ, că atrăgêndu-se atenţiunea asupra valóreĭ artistice a icónelorŭ — ele aŭ fostŭ rădicate şi duse la Episcopie, unde staŭ şi pînă astădĭ. — Museulŭ Statuluĭ este cu totulŭ săracŭ de producţiunile vechĭ ale arteĭ Bizantine; nu are măcarŭ o singură Icónă de o valóre artistică. A le lăsa să împodobéscă casele particularilorŭ, când ele sunt destinate muzeuluĭ Statuluĭ, sunt convinsŭ că nu veţĭ îngădui D-vóstră.

IV.

Râmniculŭ-Vâlceĭ.

La 6 Augustŭ amŭ plecatŭ la Râmniculŭ-Vâlceĭ. Aci amŭ visitatŭ maĭ ântâiŭ bisericile din oraşŭ.

Biserica Cuvióseĭ Paraschiva.

Biserica Cuvióseĭ Paraschiva, după cum se arată în pisania din întru d'asupra uşeĭ bisericeĭ, cu data 1880, «s'a început din temelie de Ion Pătraşco Voevod, la anul 1557, iar la anul 1558, fiul seŭ Mihaiŭ Banul Craioveĭ aŭ terminat'o. La anul 1738, Banatul Craioveĭ fiind sub stăpînirea Imperiuluĭ Austriac, Imperatore fiind Carol al VI-lea şi făcênduse rezbel cu Turciĭ, aŭ scos nemţiĭ din ţară, au devastat tot oraşul prin foc. La ánul 1740 s'aŭ reparat de neguţĕtoriĭ Kiproveni. La anul 1768, cu ocasia resbeluluĭ dintre Austria şi Turcia s'aŭ dĕrăpănat, iar Biserica la anul 1790, s'aŭ reparatŭ de enoriaşĭ; la anul 1844, Sterie Iufca biv vel Ceauş aŭ zugrăvit'o din noŭ făcând ferestrele». Urméză apoĭ reparaţiunile făcute până in 1880.

Biserica este mică; tâmpla e de zid, pictura din anulŭ 1879. Portrete la stânga despre intrare: Mihaiŭ Bravulŭ în costumŭ de Dorobanţŭ, după cum se represintă în litografiile Papazolu; alăturea portretul Dómneĭ Mariţa Măldărescu, carea, zidindŭ cu baniĭ seĭ turla din mijlocul bisericeĭ şi zugrăvindŭ biserica, a devenitŭ ctitoră. La drépta este portretulŭ luĭ Petraşcu-Vodă totŭ în costumŭ noŭ; iar alăturea, portretulŭ luĭ Biv vel Ceaus Sterie Iufca.

Odóre vechĭ nicĭ unulŭ; am vĕḑutŭ aci într'o magazie tâmpla de lemnŭ adusă de la monastirea Cozia cu destinaţiunea a se pune la biserică. Insă fiindŭ prea mare s'a renunţatŭ la dênsa; ea s'a lucratŭ între 1840—1847 şi era hotărîtă pentru biserica de la Cozia. I s'ar putea găsi o întrebuinţare.

Pomelniculŭ fiindŭ interesantŭ pentru şireaoa Domnilorŭ l-am copiatŭ.

Biserica cu toţĭ Sfinţiĭ.

Biserica cu toţĭ sfinţiĭ s'a ziditŭ cu cheltuéla Proin Episcopuluĭ de Râmnicŭ Grigorie, a luĭ Hagi Costantinŭ Malahia şi a luĭ Teodorŭ Monahulŭ, Egumenulŭ Dobruşeĭ, de la 1762—1764, cum se cetesce în pisania din tindă cu data $\frac{7274}{1765}$ Septembre 13, şi în inscripţiunea din lăuntrulŭ d'asupra portretuluĭ Episcopuluĭ Grigorie. Portrete maĭ sunt: Hagi Costantinŭ Malahia, în costumŭ de neguţătorŭ cu scurteĭcă şi cu anteriŭ, ţinêndŭ în mână biserica; alăturea este Ioanŭ Lahovari, tatălŭ reposatuluĭ Nicu Lahovari, în costumŭ modernŭ, cu gherocŭ şi pantalonĭ; apoĭ Bica Ioanŭ Lahovari, născută Socăténulŭ, cu bonetŭ în capŭ; ea a înzestratŭ biserica cu 889 leĭ noĭ pe an. La intrare lângă uşă maĭ sunt zugrăviţĭ de o parte Dómna Gheorghiţa soţia luĭ Hristache Ioanŭ şi de ceealaltă parte Hristache Ioanŭ cu bastonŭ în mână; aceştia aŭ cheltuitŭ cu zugrăvéla (în anulŭ 1878) tâmpleĭ pe unde se afla veche. La femeĭ şi în advonŭ se află douĕ tablourĭ şi ctitoriĭ carĭ aŭ făcutŭ biserica. Se maĭ citesce pe părete o inscripţiune din 1872, a unuĭ Dumitrache Bizedénul, care lasă după mórtea sa şi a soţieĭ sale o clădire de 5 odăiţe făcută pe pămîntulŭ bisericiĭ. Cum se vede de aci buniĭ creştinĭ

și cu evlavie către locașurile Domnuluĭ nu lipsescŭ în Râmniculŭ-Vâlceĭ; eĭ se întrecŭ care maĭ de care să înfrumusețeze bisericile pentru a avea dreptulŭ să'șĭ zugrăvéscă portretele pe păreţĭ. Câtă mêndrie nu trebue se simță bune-óră Cocóna Marița Măldărescu, vĕḑêndu-se figurândŭ între doĭ Domnĭ, unulŭ vestitŭ prin eroismulŭ sĕŭ, iar celalaltŭ prin bunătatea caracteruluĭ; pictorulŭ s'a silitŭ cât maĭ multŭ să apropie secoliĭ, cariĭ despartŭ pe piósa donatóre de astă-ḑĭ de pioșiĭ Domnĭ de la finele seculuĭ alŭ XVI; șĭ este posibilŭ ca, după scurgerea câtorŭ-va generațiunĭ, să rĕmâe prin tradițiune acéstă înrudire, care va dobândi dreptulŭ în istorie. Câte erorĭ nu s'a născutŭ în chipulŭ acesta, și câte trecŭ până astă-ḑĭ dreptŭ adevĕrurĭ *de quibus nollent dubitari.*

Episcopia Râmnicŭ.

Biserica actuală a Episcopieĭ s'a ziditŭ în anulŭ 1856 sub domnia luĭ Barbu Dimitrie Știrbeiŭ. In pisania din acestŭ anŭ se ḑice că : «In acest loc și de a fost maĭ nainte biserică clădită de Arhiepiscopul Eftimie al Severinuluĭ și Michail Episcopul, dar la anul $\frac{7243}{1735}$ în vremea resboiuluĭ Turcilor cu Nemțiĭ, arḑênd s'a făcut adoa-óră de părintele Climent Episcopul, apoĭ d'atuncĭ și până la anul 1847, stricându-se de vechime, precum și focul întâmplat în anul acela prin maĭ multe orașe cum și într'acesta, mistuind atât o parte din oraș, cum și acéstă Episcopie cu tóte împrejmuirile eĭ și bolnițe, aŭ rĕmas numaĭ nisce ziduri ruinate până la anul 1850, când Episcopul Calinic a zidit biserica din temelie și a înpodobit'o cu zugrăveala adoa-óră.»

In interiorulŭ bisericiĭ se vĕdŭ la drépta : portretulŭ Principeluĭ Barbu Știrbeiŭ, la stânga alŭ luĭ Calinicŭ Episcopŭ alŭ Eparhieĭ Râmnicu-Vâlcea. Ușile sunt frumosŭ sculptate în nucŭ; pe una se vede marca țĕreĭ cu inscripțiunea :

БѦР. ЩБ.
ПР. Ц. РОМ.

iar pe ceealaltă, marca Episcopieĭ: Mitra, avêndŭ în drépta cârja, în stânga cruce, cu inscripţiunea:

КАЛИНИК.
ЄП. РМ.

Bolniţa din susŭ de Episcopie este maĭ veche. Pisania săpată în piatră la intrare din anulŭ $\frac{7254}{1745}$, Octombre 20, ne spune că: «Este zidită din temelia eĭ prin osteneala şi cu tótă cheltueala Prea Sfinţiĭ Sale Kyr Climent Episcop, precum şi biserica cea mare iarăşĭ de Sfinţia Sa s'a înălţat şi cu zugrăvele s'a înpodobit în zilele Mării Sale Io Costandin Neculae Voevod.» Inscripţiunea de sub păretele bolţiĭ la intrare ne arată că biserica s'a zugrăvitŭ şi s'a înzestratŭ cu odóre totŭ de Episcopulŭ Climentŭ în anulŭ 1748, prin zugraviĭ Popa George, şi Badea Dinco. Icónele împărătescĭ în numĕrŭ de patru sunt totŭ din acestŭ anŭ. Clopotulŭ celŭ mare datéză numaĭ din 1848. Aci se află douĕ uşĭ vechĭ sculptate frumosŭ, carĭ ar trebui aduse la Museŭ.

Pe délŭ în via de lângă bolniţă este o cruce mare cu inscripţiune slavonă din anulŭ 1656, din care se vede că «s'a înălţat de Costandin Şerban Voevod şi de soţia sa Bălaşa cu blagoslovenia Episcopuluĭ de Râmnic Dionisie.»

Odóre vechĭ de ale Episcopieĭ nu mi s'aŭ arĕtatŭ nicĭ unulŭ. Din contra, am vĕḑutŭ maĭ multe lăḑĭ cu vestmîntărie şi odóre aduse de la Monastirea Cozia. Totŭ de aci Prea Sfinţia Sa Episcopulŭ a adusŭ multe cărţĭ şi manuscripte; din acestea cu multă dificultate am pututŭ lua pentru Muzĕŭ 226 bucăţĭ, din carĭ douĕ-ḑecĭ-şi-cincĭ manuscripte române, unŭ manuscriptŭ slavonŭ, douĕ manuscripte grecescĭ, 134 cărţĭ românescĭ tipărite, 16 slavone, 38 grece, restulŭ germane şi ungare. Ele sunt trecute fie care în parte în inventariulŭ de manuscripte şi cărţĭ ale Museuluĭ de la Nr. 797—1014.

Totŭ atuncĭ am luatŭ şi următórele chrisóve domnescĭ:

1. Chrisovulŭ pe pergamentŭ din anulŭ 1767 Octombre 23, alŭ Domnuluĭ Alexandru Scarlatŭ Ghica Voevodŭ, prin care pentru credinciósele slujbe ale boiaruluĭ Badea Ştirbeiŭ, Marele Vistiarŭ, îĭ confirmă darulŭ făcutŭ de alţĭ Domnĭ antecesorĭ acestuia, consistândŭ

în o pereche case, unde șade acum din mahalaoa Golescuuluĭ din fața poduluĭ luĭ Haidăm, cu totŭ loculŭ și cu tóte namestiile ce sunt pe dînsulŭ, ca să le stăpânéscă din némŭ în némŭ.

2. Chrisovulŭ luĭ Alexandru Ioanŭ Ipsilantŭ Voevodŭ, prin care întăresce metohuluĭ Episcopieĭ Râmniculŭ din Bucurescĭ cu hramulŭ Sfinților 40 de Mucenicĭ, privilegiulŭ și alŭ altora Domnĭ de maĭ naintea acestuia, de a avé metohulŭ, numaĭ elŭ singurŭ dreptulŭ, de a ține o kerhaneà saŭ fabrică de lumînărĭ de céră albă pentru sfintele bisericĭ; plus 2 scaune de carne scutite de orĭ ce taxe, cum și 20 ómenĭ scutițĭ de tóte dările către haznà, (anulŭ 1797, Octombre 10).

3. Chrisovulŭ luĭ Costandinŭ Gheorghe Hangerli din anulŭ 1798, Iuliŭ 27, confirmândŭ aceleașĭ drepturĭ ḑisuluĭ metohŭ.

4. Chrisovulŭ luĭ Costandinŭ Alexandru Ipsilantŭ Voevodŭ din anulŭ 1803, Augustŭ în 10, cu acelașĭ cuprinsŭ.

5. Chrisovulŭ luĭ Grigorie Dimitrie Ghica Voevodŭ din anulŭ 1825 Martie 12 asemenea. Tus-patru aceste din urmă documente, sunt scrise pe hârtie; — și sunt trecute în inventariulŭ de documente alŭ Museuluĭ cu No. 6 sub țifrele 850—854 inclusive.

Prea Sfinția Sa Episcopulŭ a bine voitŭ a-mĭ da și portretulŭ luĭ Efrosinŭ Poteca, care aḑĭ se află expusŭ în secțiunea eclesiastică.

La Prea Sfinția Sa am găsitŭ și o copiă după o respetie de la schitulŭ Crasna în plaiulŭ Novacilorŭ, județulŭ Gorjŭ, care respetie, după descripțiunea zugravuluĭ ce a făcutŭ copia în 1837, «era făcută din vechime cu deosebite știocătoriĭ și zugrăvelĭ avênd și aceste doue icóne : Maĭca Domnuluĭ și Sfântu Ion Bogoslov, cu asemenea știocătorie. Inălțimea acesteĭ sfinte crucĭ este 15 palme, din capul florilor de sus până jos sub ctitorĭ; brațele cruceĭ 11 palme și o schiópă; lățimea scaunuluĭ cruceĭ drept prin numele ctitorilor este 6 palme și un pumn, iar icónele cele de lângă scaun sunt unite și la înălțime și la lățime. Inălțimea lor este 7 palme, lățimea 3 palme și un pumn.» Ctitoriĭ sunt : Matheiŭ Basarabŭ și Mitropolitulŭ Ștefanŭ. Nu am pututŭ afla daca acestŭ obiectŭ de artă maĭ esistă la schitulŭ Crasna. Vĕ rogŭ, Domnule Ministru, a dispune

să se întrebe despre acésta îngrijitorulŭ menţionatuluĭ schitŭ: totŭ de o dată să se repete invitaţiunea către Prea Sfinţia Sa Episcopulŭ de Râmnicŭ ca se trămiţă Museuluĭ tóte obiectele şi cărţile ce a rĕdicatŭ de la Mănăstirea Cozia, de óre ce ordinulŭ Ministeruluĭ datŭ anulŭ trecutŭ, se vede că n'a avutŭ nicĭ unŭ resultatŭ.

V.

Mănăstirea Cozia.

La 8 Augustŭ am visitatŭ monastirea Cozia, care adĭ e. transformată în penitenciarŭ.

Biserica îşĭ păstréză forma sa primitivă din timpulŭ luĭ Mircea celŭ bătrânŭ, fondatorulŭ eĭ. Pisania din afară de d'asupra uşeĭ din anulŭ 1707, ne spune: «†In slava Sfinteĭ şi de viéţa făcătóreĭ Troiţe «s'aŭ înălţat din temelie acéstă sfântă biserică de Creştinul Domn «al Ţěreĭ Româneştĭ Ion Mircea Voevod leatul 6809 (҂ЅѠѲ) şi lipsindu-se de podóba eĭ cea d'întâiŭ pentru mulţimea anilor aŭ «luat iarăşĭ acéstă înfrumuseţare precum se vede, de ceĭ ce s'aŭ «îndurat în dilele Prea luminatuluĭ Domn Io Costandin Basarab Voe«vod; Mitropolit ţěreĭ Româneştĭ Kyr Theodosie şi ostenitor Kyr «Anthim Episcopul de Râmnic leatul 7215, în Egumenia Prea cu«viosuluĭ Kyr Mihail.»

Data 6809 corespunde anuluĭ de la Chr. 1301, când nu domnĭa Mircea celŭ bătrânŭ. Se vede că autorulŭ inscripţiuneĭ a fostŭ Radu Grecénu, care în scrierile sale pune domnia luĭ Mircea I-iŭ la 1300; şi care ca mare cărturarŭ şi istoriografŭ alŭ luĭ Constantinŭ Brâncovénulŭ, a trebuitŭ se fie consultatŭ la facerea acesteĭ pisaniĭ.

Inscripţiunea însă din 1705 care se citesce în interiorulŭ bisericeĭ, d'asupra uşeĭ unde sunt portretele, pune fondarea bisericeĭ la anulŭ 6894. (҂ЅѠЧД) de la Christosŭ 1386:

«Acéstă sfântă şi Dumnedeéscă biserică, unde se prăznueşte hra«mul Prea sfinteĭ şi începătóreĭ de viéţă Troiţă iaste zidită din te«melie de Blagocestivul rĕposatul Domn Ion Mircea Voevod cel bă«trân la cursul anilor 6894 care o aŭ înfrumuseţat în lăuntru cu

«tot felul de podoabe, şi afară întărindu-o cu veniturĭ pentru chi-«vernisirea eĭ, şi pentru multa vreme a trecuţilor anĭ fostu-şĭ-aŭ per-«dut podoabele cea de a zugrăveleĭ. Şi vĕḑêndu-o stricată, cinstitul «şi de bunul neam, Dumnealuĭ jupan Şerban Cantacuzino biv vel «Paharnic, feciorul Spătaruluĭ Drăghicĭ, îndemnatu-s'aŭ de Dumne-«zeésca rîvnă de o aŭ zugrăvit precum se vede pentru a Dumnea-«luĭ, şi a reposaţilor părinţilor Dumnealuĭ vecĭnică pomenire, în ḑi-«lele Prea Luminatuluĭ şi Inălţatuluĭ Domn Ion Costandin B. Bas. «Voevod fiind Păstor ţĕreĭ Prea Sfinţitul Mitropolit Kyr Theodosie, «leat 7213. Nastavnic fiind Serafim Ieromonah. I. pisah Preda i snvi «ego Ianache Sima Mihaila Zugravi.»

Portretele sunt : la drépta, Mircea Voevodŭ cu inscripţiunea «Iw Mircea Voevod ctitor i jivonacealnic Sfetia Troiţe» lângă elŭ fiulŭ sĕŭ Mihailŭ Voevodŭ, ambiĭ în costumŭ de cavalerĭ, cum se vede şi la Curtea de Argeşŭ. — La stânga Jupanŭ Drăghicĭ Cantacozino Vel Spătarŭ, jupaniţa Păuna, jupanŭ Şerbanŭ Cantacozino Vel Paharnicŭ, jupaniţa Andriana, jupaniţa Maria.

In interiorulŭ bisericeĭ sunt douĕ morminte la drépta cum intri; unulŭ alŭ luĭ Mircea celŭ bătrânŭ, peste care se află o lespede rósă de timpŭ şi ştérsă de ómenĭ; din inscripţiunea ce a fostŭ săpată pe dînsa, abia daca ochiulŭ ispititorŭ şi încercatŭ maĭ póte citi unŭ ,S, adică 6000, de sigurŭ prima ţifră a anuluĭ când a reposatŭ marele Domnŭ Românŭ. Cincĭ vécurĭ întregĭ ómeniĭ aŭ bătutŭ şi călcatŭ cu piciórele lespedea, care acoperă ósele erouluĭ de la Rovine, s'a ştersŭ numele luĭ de pe dînsa, şi póte şi celŭ din urmă semnŭ ce a maĭ rĕmasŭ se va şterge în curândŭ sub talpele ucigaşilorŭ, carĭ vinŭ ḑilnicŭ acolo să-şĭ cureţe corpulŭ de parasitele ce-ĭ mănâncă. Nu însă pentru a fi călcate cu piciórele s'a pusŭ petrele peste morminte, căcĭ atuncĭ de ce s'arŭ maĭ fi săpatŭ numele reposaţilorŭ pe ele? Ci pentru ca să se dea respectulŭ cuvenitŭ celuĭ căruĭ şĭ-a plătitŭ tributulŭ natureĭ, şi pentru ca să rĕmâe posterităţiĭ numele luĭ. D-vóstră, care aveţĭ în sufletŭ săpată iubirea pentru totŭ ce alcătuesce trecutulŭ némuluĭ românŭ, nu veţĭ îngădui, sunt sigurŭ, să se maĭ prelungéscă acéstă tractare vandalică a mormintelorŭ,

bine voindŭ a da ordinŭ către toţĭ îngrijitoriĭ mănăstirilorŭ şi bisericilorŭ atâtŭ ale Statuluĭ cât şi comunale, ca să acopere cu rogojinĭ petrele cu inscripţiĭ din interiorulŭ bisericilorŭ, iar pe cele ce staŭ aruncate pe afară să le pună la adăpostŭ, pînă ce se va zidi unŭ Museŭ lapidarŭ centralŭ, în care să se grupeze tóte după localităţĭ şi epoce, aşa cum se vede în statele civilisate.

Alăturea de Mircea celŭ bătrânŭ, odihnesce Tudora muma luĭ Mihaiŭ Vitézulŭ. Se scie că ea făcêndu-se călugăriţă sub numele de Teofana a venitŭ la Mănăstirea Cozia, în timpulŭ când fiulŭ sĕŭ se războia în Ardélŭ, şi dreptŭ recunoscinţă pentru îngrijirile ce a primitŭ aci, lasă maĭ multe moşiĭ danie mănăstireĭ. Ca ctitoră ea se înmormîntéză alăturea de Mircea. Inscripţiunea de pe pétră este încă citéţă. Ea s'a publicatŭ deja de rĕposatulŭ Papiŭ Ilarianŭ în *Tesaurulŭ de monumente*, Vol. 1, împreună şi cu actulŭ de danie alŭ eĭ.

Afară în tinda bisericeĭ este unŭ scaunŭ făcutŭ de gipsŭ cu marca bizantină; tradiţia ḑice că în acelŭ locŭ arŭ fi încastrată o inscripţiune cu litere latine. La spatele altaruluĭ se vĕdŭ săpate pe o cărămidă treĭ numĭ şi leatulŭ ҂ЗРОГ. (7173). In curte maĭ sunt câte va fragmente de inscripţiunĭ ce am estampatŭ; pe una se cetesce: «.... fiilor sĕĭ Şerban Voevod, iar uşa de pétră s'aŭ făcut de Ghenadie Egumen.»

Pe păretele interiorŭ alŭ paraclisuluĭ din foişorŭ, se cetesce o altă inscripţiune slavonă săpată în pétră, cu data $\frac{7012}{1504}$, din care se vede că Egumenulŭ Eromonahŭ Amfilofie, a făcutŭ acelŭ paraclisŭ în ḑilele luĭ Mihnea Voevodŭ, şi a Mitropolituluĭ Kir Serafimŭ.

Odórele şi douĕ clopote aŭ fostŭ duse la Episcopia de Râmnicŭ. Din cărţile carĭ mi s'aŭ arĕtatŭ amŭ luatŭ pentru Museŭ:

1. O Evanghelie greco-română tipărită în Bucurescĭ la 1693, legată cu scórţe îmbrăcate în argintŭ suflatŭ cu aurŭ; pe scórţe se represintă pe lângă ceĭ 4 evanghelişti, restignirea şi învierea Domnuluĭ Christosŭ, cum şi alte scene din viéţa Mântuitoruluĭ, şi Adormirea Maiceĭ Domnuluĭ. Lucrarea este de artă, de pe la finele se-

colului alŭ XVII, și de o perfectă conservare; figuréză în inventariulŭ Museului sub No. 17 din anulŭ 1885.

2. O condică de milostenie liberată în 1759 de Mitropolitulŭ Kievului, călugărilorŭ din mănăstirea Cozia ca să strîngă cu dînsa bani în totŭ cuprinsulŭ Rosiei. Pe 48 file scrise se află numele persónelorŭ ce aŭ contribuitŭ și suma ce a datŭ fie care. Trecută în inventariulŭ manuscriptelorŭ și cărților Museului la No. 1278.

3. Psaltirea lui David cu tîlcŭ, optŭ foi manuscripte, secolulŭ XVIII, in-8°, trecută în inventariŭ la No. 1279.

VI.

Mănăstirea Horezu.

De la Râmnicu-Vâlcei amŭ pornitŭ spre Horezu în ḑiua de 9 Augustŭ. La mică distanță de orașŭ, m'am abătutŭ din drumŭ ca să cetescŭ și să estampezŭ o inscripțiune, de care-mi vorbise Prea Sfinția Sa Episcopulŭ Melchisedec, că s'ar afla la o fântână părăsită în drumulŭ către Ocnele mari. In adevĕrŭ am găsitŭ pétra cu inscripțiune, este în limba slavă, și s'a rădicatŭ de Alexandru Iliașŭ. Cum se găsesce în locŭ părăsitŭ, și este expusă ḑilnicŭ la intemperii și la stricăciunea trecĕtorilorŭ, vĕ rogŭ, d-le Ministru, a da ordinele cuvenite pentru transportarea ei la Bucuresci, spre a se depune în colecțiunea lapidară a Statului.

Mănăstirea Horezulŭ, fundațiunea lui Costandinŭ Brâncovénulŭ, este póte singurulŭ edificiŭ în țéră, pe care timpulŭ și restauratorii, mai distrugĕtori une ori decât timpulŭ, l'aŭ cruțatŭ, păstrându-lŭ aprópe intactŭ, atâtŭ biserica cât și paraclisulŭ, trapeza, bolnița și casele destinate călugărilorŭ și visitatorilorŭ. Aci se póte vedé architectura hanurilorŭ și curților boeresci de pe la finele secolului alŭ XVII.

Cu atâtŭ mai mare însă trebue să fie grija pentru conservarea unorŭ asemenea monumente istorice; din nenorocire acéstă grijă lipsesce cu totulŭ. Mănăstirea până la 1862 era locuită de călugări; ei aŭ fostŭ mutați la Bistrița și în locu-le s'aŭ stabilitŭ că-

lugărițe. La 1881 maĭ multŭ de jumătate din edificiŭ s'a transformatŭ în spitalŭ ruralŭ; maĭcele în numĕrŭ de 56 aŭ fostŭ silite să se strîngă cum vorŭ puté câte două, treĭ, în odăile disponibile din etagiulŭ de susŭ dintr'o aripă a edificiuluĭ și odăile de josŭ, carĭ sunt pline de umiditate. Neavêndŭ locŭ unde să ție lemnele, saŭ fie care monahie voindŭ să și le aibă la disposițiune chiar dinaintea chilielorŭ, a grămăditŭ până și în galeriile din primulŭ etagiŭ sferturĭ și jumătățĭ de stînjenĭ de lemne uscate, de așchiĭ și surcele, puse la o laltă cu sacĭ de lână, cu rogojinĭ, cu fînŭ, așa că numaĭ o scânteie arŭ fi destulŭ pentru a pune în flacără edificiulŭ întregŭ. Și pericolŭ de focŭ este și din causa hogéculuĭ celuĭ mare de la bucătărie, care e rĕŭ construitŭ, fiindŭ pré strîmtŭ, și din causa sobelorŭ stricate, și a cazanelorŭ în care se arde boiaua pentru covóre, și în fine a incurieĭ generale care domnesce acolo. Mănăstirea nu este nicĭ măcarŭ asigurată. Neajunsurĭ marĭ maĭ resultă și din stabilirea în acelașĭ edificiŭ a spitaluluĭ ruralŭ: maĭ întâiŭ călugărițele staŭ în strîmtóre; aprópe de jumătate arŭ trebui duse în altă parte, daca nu maĭ bine s'ar muta spitalulŭ; apoĭ neînțelegerĭ sunt totŭ-d'auna între personalulŭ spitaluluĭ și călugărițe. Când am visitatŭ mănăstirea, mare céртă era pentru grădina cu póme, pe care medicululŭ, cu tóte ordinele categorice ale Ministeriilorŭ de Interne și de Instrucțiune Publică, o deținea pe séma sa, făcêndu-șĭ într'însa jocŭ de popice, bae și petrecerĭ cu lăutarĭ. Numaĭ în urma stăruințeĭ mele energice a convenitŭ să lase grădina la disposițiunea mănăstireĭ. Pedice se maĭ facŭ călugărițelorŭ la apă, oprindu-le de a lua apă din fântână; într'o ḑi maĭcele, după încredințarea ce mĭ-a datŭ maĭca superióră, aŭ fostŭ silite să gătéscă bucate cu apă de plóe. Superióra mi s'a maĭ plânsŭ că servitoriĭ spitaluluĭ aŭ îmbrâncitŭ și necinstitŭ maĭ multe călugărițe, ea însășĭ a fostŭ insultată de medicŭ; că în două rândurĭ pe când se oficia serviciulŭ divinŭ, ómenĭ de aĭ spitaluluĭ aŭ trasŭ clopotele spre batjocură; că s'aŭ lăsatŭ să pască în cimitirŭ caiĭ economuluĭ de la spitalŭ, că se îngrópă în cimitirulŭ reservatŭ călugărițelorŭ ómenĭ carĭ morŭ în spitalŭ, pe când arŭ trebui să se îngrópe în cimiti-

rulŭ comuneĭ, și în fine că multe inconveniente pentru ținerea disciplineĭ şi a moralitățiĭ în mănăstire, decurgŭ din acéstă convețuire a ómenilorŭ spitaluluĭ cu călugărițele sub acelașĭ acoperișŭ.

Părerea subscrisuluĭ ar fi, d-le Ministru, ca să se mute spitalulŭ în altă parte, fie la tîrgulŭ Orezuluĭ, unde a maĭ fostŭ, fie aiurea. Mănăstirea păstrându-șĭ până acum forma primitivă a architectureĭ sale, arŭ fi de doritŭ să-șĭ păstreze și caracterulŭ sĕŭ de mănăstire. In loculŭ spitaluluĭ să se aducă călugărițele ce sunt risipite pe la diferite schiturĭ și schitulețe, și în acestŭ modŭ, să se întemeeze în mănăstirea luĭ Costandinŭ Brâncovénulŭ o cenobie de maĭcĭ, după tóte regulele și disciplina care domnea altă dată prin locașurile sfinte din țéră; căcĭ maĭ bine este să avemŭ 2, 3, mănăstirĭ bine întemeiate, bine populate şi întreținute, decât sute de ruine cu treĭ, patru călugărĭ saŭ călugărițe locuitorĭ într'însele.

Biserica, după cum se cetesce în pisania săpată pe piatră la intrare, s'a sfârșitŭ în luna Iuniŭ 1692, fiindŭ ispravnicŭ saŭ executorŭ alŭ lucrăriĭ Pârvulŭ Cantacuzino marele Stolnicŭ. Portretulŭ acestuia se vede în tinda bisericiĭ, în partea stângă despre uşă (partea Raiuluĭ); lângă elŭ se află : portretulŭ luĭ Cernica Șerbanŭ biv vel armașŭ ispravnicŭ, unŭ boiarŭ cu barbă, cu capulŭ golŭ, în antereŭ înfloratŭ, cu nasturĭ la mijlocŭ și la mânecă, încinsŭ cu unŭ brâŭ verde, şi ținêndŭ unŭ bastonŭ în mână (insemnulŭ póte alŭ dregătorieĭ sale); pe d'asupra antereuluĭ, pusă pe umerĭ se vede o dulamă îmblănită încheiată la gâtŭ. Alăturea unŭ cadru divisatŭ în două; în partea de susŭ dela drépta spre stânga, sunt următórele portrete : 1. Apostolulŭ ispravnicŭ Vornicŭ za Dómna, în costumŭ simplu de antereŭ verde cu nasturĭ, încinsŭ cu brâŭ, și pe d'asupra cu dulamă roșie îmblănită, capulŭ golŭ, în mână cu unŭ bastonŭ; 2. Badea ispravnicŭ biv Pîrc(ălab); acelașĭ costumŭ, însă antereulŭ roşu și dulama verde.

In partea de josŭ de la drépta spre stânga : 3. Manea vătafulŭ zid., unŭ bătrânŭ cu antereŭ roșu cu năstureĭ la peptŭ și mânecĭ, și pe d'asupra cu dulamă, care se închee susŭ. In mâna dréptă elŭ ține unŭ ghiulŭ cu sfóră, iar în stânga ține o linie saŭ riglă.

4. Vucașinŭ Carağea pietrarulŭ, acelașĭ costumŭ, însă și dulama roșie, ține cu mâna stângă instrumentulŭ pentru rânduĭala petrelorŭ ; 5. Istratie lemnarulŭ, în acelașĭ costumŭ, cu antereulŭ însă fața nuculuĭ, ține cu mâna dréptă o bardă, și cu stânga unŭ dreptarŭ. Aceștia sunt dar meșteriĭ, carĭ aŭ lucratŭ biserica de la Horezu. Pe Manea vătafulŭ de zidarĭ, îlŭ maĭ găsimŭ și la Bistrița și la Tîrgoviște, și póte că renumele de care se bucura în vremea sa, a contribuitŭ ca imaginațiunea poporană să-lŭ mute cu doue vécurĭ maĭ nainte și să-ĭ atribue biserica de la Curtea de Argeșŭ. In orĭ ce casŭ, miticulŭ meșterŭ Manole din legendă, — vătafŭ peste noue alțĭ meșterĭ, — se asémănă multŭ cu realulŭ Manea vătafulŭ de zidarĭ din epoca Brâncovénuluĭ, după cum a observatŭ deja d-lŭ Odobescu într'o comunicațiune orală ce a făcutŭ Academieĭ Române.

Biserica îșĭ păstréză disposițiunea sa interióră, cum și picturele primitive, tîmpla și chiar mobilierulŭ aprópe intacte. Portretele ctitoricescĭ ce se vĕdŭ cu inscripțiunile de d'asupra sunt :

A. d'a drépta :

1. «Preda Brâncoveanul biv vel Vornic sin David Postelnicu;
2. Jupanița ego (jupanésa luĭ) Păuna fata Papeĭ vel Logofĕt;
3. Ancuța (tînĕră) fata biv Vel Logofĕtuluĭ Papeĭ;
4. Papa Postelnicul Brâncoveanul sin Predi Dvornicul tata luĭ Costandin V.V.;
5. Matheiŭ (copil mic);
6. Jupanița ego Stanca Cantacozinésca;
7. Costandin VV. (copil mic);
8. Barbu (copilandru),
9. David Postelnic tatal Predeĭ biv vel Vornic.

B. In stânga :

1. «Costandin Cantacuzino biv vel Postelnic al luĭ Matheiŭ Voevod. den ceputul Domnii luĭ pînă la mórte;
2. Jupanița ego Ilina fata luĭ Șerban voevod;
3. Drăghicĭ Cantacuzino biv vel Spătar;
4. Costandin Cantacuzino biv vel Stolnic;
5. Matheiŭ Cantacuzino biv vel agă;
6. Mihail Cantacuzino vel Spătar;
7. Iordache Cantacuzino biv vel Spătar;

8. Marica Cantacuzino;
9. «Ancuța Cantacuzino;
10. Ilinca Cantacuzino;
11. Stanca Cantacuzino, muma luĭ Costandin Voevod;
12. Bălașa Cantacuzino.

C. Păretele din stânga lateralŭ:

1. «Pîrvul Cantacuzino biv vel Stolnic sin Drăghicĭ Cantacuzino Vel Spătar ispravnic cel dintâiŭ al acesteĭ Mănastirĭ;

2. «Ion Șerban Cantacuzino Basarab Voevod feciorul luĭ Costandin Cantacuzino, biv vel Postelnic, din mila luĭ Dumneḑeŭ aŭ luat Domnia la leatul 7187 și aŭ domnit un an;»

3. «Ion Costandin Basarab voevod, feciorul luĭ Șerban Voevod din mila luĭ Dumneḑeŭ aŭ luat domnia la leatul 7163, și a domnit anĭ patru;»

4. «Ion Șerban Basarab voevod, feciorul Banuluĭ Șerban den mila luĭ Dumnezeŭ aŭ luat Domnia la leatul 7110 și aŭ domnit anĭ 9.»

D. Păretele din drépta lateralŭ:

1. «Ion Arhimandrit carele aŭ fost nastavnic, când s'a făcut acéstă sfîntă Mănastire și a fost de la leatul 7200 și a egumenit anĭ 30;»

2. «Ion Laiot Basarab Voevod den mila luĭ Dumnezeŭ aŭ luat Domnia la leatul 6902 și aŭ domnit anĭ 17.»

3. «Ion Neagoe Basarab Voevod den mila luĭ Dumnezeŭ aŭ luat Domnia la leatul 7017 și aŭ domnit anĭ 9. e feciorul Pârvuluĭ biv vel Vornic Craiovesc.»

4. «Ion Matheiŭ Basarab Voevod, feciorul Danciuluĭ biv vel Vornic din Brâncovenĭ, den mila luĭ Dumnezeŭ a luat Domnia la leat 7141, și a domnit anĭ 22;»

E. Pe păretele din fața păreteluĭ dela drépta cum intri (despărțirea femeilorŭ):

1. «Ion Costandin Basarab Voevod sin Papeĭ Postelnicul vnuc Predeĭ biv vel Vornic Brâncoveanul»; ține biserica împreună cu «Maria Dómna fata Neaguluĭ Postelnicul sin Antonie Voevod».

Lângă Brâncovénu în fața:

2. Radu Voevod (copil) ținênd o carte în mână;
3. Matheiŭ Voevod (maĭ mic);
4. Costandin Voevod;
5. Ștefan Voevod;

In fața Dómneĭ:

6. Smaranda (maĭ mică).
7. Safta (maĭ mare).
8. Ancuța;
9. Bălașa;

După Dómnă:

10. Stanca.
11. Ilinca.
12. Maria Dómna Moldoveĭ.

Odórele maĭ însemnate ce am rădicatŭ pentru Museŭ sunt:

1. Icóna cea mare a luĭ Brâncovénu, îmbrăcată în tocŭ și despre care se dice că o purta cu sine la drumŭ și la războiŭ.

Este o operă în adevĕrŭ de artă picturală, în formă de tripticŭ; subiectele sunt variate și esecuțiunea în miniatură aprópe perfectă. D'asupra sunt 33 bóbe marĭ de mărgăritarŭ aședate în argintŭ, toculŭ este bine îmbrăcatŭ cu marochinŭ și legatŭ cu fierŭ, legătura veche a epoceĭ. Lemnulŭ fiindŭ atacatŭ de carĭ, trebue să fie injectatŭ cu o substanță proprie. Am depus'o la Museŭ în secțiunea eclesiastică, trecênd'o la inventariŭ sub No. 18 din 1885.

2. O cruce mare de lemnŭ lucrată în sidefŭ pentru Sfînta masă, pe alocurea cu bucățĭ rupte; pe bază se vede în sidefŭ, marca țĕreĭ: vulturulŭ cu cruce, sórele și luna, și monogramele: Iѡ К. Б В Д Д Д О ЦР trecută în inventariŭ No. 19 din 1885.

3. O cruce mică de aurŭ cu lemnŭ sfîntŭ lucrată în zmalturĭ cu 13 smaragde, și cu 6 diamante. Pe o față se represintă răstignirea; susŭ este unŭ vulturŭ cu literile d'asupra Iѡ, josŭ unŭ animalŭ înaripatŭ cu data 1694; pe marginĭ în lungŭ se cetesce inscripțiunea săpată în adâncŭ: IѡАНЪ КѡНСТАНТІНЪ || БАСАРАБА ВОЕВОДА; Pe cea-laltă parte este lemnulŭ sfîntŭ cu unŭ cadru de aurŭ. Crucea se păstréză în perfectă conservare într'unŭ tocŭ de argintŭ. Trecută în inventariulŭ Museuluĭ la No. 20 din 1885.

4. O placă de sfită, de argintŭ suflatŭ cu aurŭ, care represintă pe sfințiĭ împărațĭ Costandinŭ și Elena. Inscripția săpată în adâncŭ în două rândurĭ, ne spune că s'a închinatŭ Mănăstireĭ Horezu de Șerbanŭ Cantacuzino vel Paharnicŭ, fiulŭ luĭ Drăghicĭ

Cantacuzino biv vel Spăt., şi alŭ Păuneĭ † ꙊКИНЯТѸСѢѸ СФНТ҃ЕИ МЬНЬСТИРИ. ХѸРЕЗІИ. ѸНДЕ ѤСТЕ ХРЯМѸЛ ꙊПЬРЯЦИЛОР КОСТЯНДИН ШИ ЕЛЕНЯ. ДЕ ШЕРБЯН КЯНТ ВЕЛ ПЬХ. СН҃Ъ ДРЬГИЧЮ. ‖ К БІВ ВЕЛ СПЬТ ШИ ЯЛ ПЬѸНІИ. КЯ СЬ ЛЕ ФІЕ ВѢЧНИКЬ ПОМЕНИРЕ, ШИ СОЦІИЛОР ЛѸИ ЯНДРІЯНЯ И МЯРІѤ. 1700. Obiectulŭ s'a trecutŭ în inventariŭ sub No. 21 din 1885.

5. O cruce mică într'o corónă de argintŭ suflatŭ cu aurŭ, şi lucratŭ în smalturĭ, cu lanţŭ de gâtŭ; se pórtă de Archiereĭ când liturghisescŭ. Pe marginĭ e săpatŭ :

† Б҃ЖЮ М ЛТЮ ЯРХІЕРЕИ ВЯРЛЯЯМ (adică : cu mila luĭ Dumnedeŭ Archiereulŭ Varlaamŭ) pe partea cea-laltă 1672; trecută în inventariŭ la No. 22.

6. O pereche paftale de argintŭ suflatŭ cu aurŭ împreună cu cordonulŭ de pĭele, pe d'asupra cu stofă lucrată cu firŭ, trecută în inventariŭ la No. 23.

Pe lângă acestea am rădicatŭ 38 manuscripte, din care 24 române, 6 slave şi 8 grecescĭ; iar cărţĭ tipărite 393 volume împărţite astŭ felŭ : 228 grecescĭ, 15 slavone, 89 româneseĭ, 13 latine, 43 greco-latine şi 5 diverse. Ele sunt trecute în inventariulŭ Museuluĭ de la No. 470—796. Parte din aceste cărţĭ, aŭ aparţinutŭ luĭ C. Brâncovénu, cum se vede atâtŭ din legătură, cât şi din unele adnotaţiunĭ autografe ale Principeluĭ Românŭ.

Din obiectele rĕmase merită a însemna pe cele următóre :

a) **In biserică.**

1. Cutie de argintŭ lucrată au repoussé, cu imaginea Sfîntuluĭ Procopie, ale căruia móşte se păstréză în întru, fiindŭ dăruite mănăstireĭ Horezu la anulŭ 1692 de către Patriarchulŭ Ţarigraduluĭ Iacovŭ. Inscripţiunea săpată în puncte sună :

† ЯЧѢСТЕ СФНТЕ МОЯЩЕ 'ЯЛЕ МЯРЕЛѸИ М҃ЧНИК ‖ ПРОКОПІЕ СЬИТѸ ДЯТЕ ДЕ ПЬРИНТЕЛЕ ІЯКОВ, ‖ ПЯТРИЯРХѸЛ ЦЯРИГРЯДѸЛѸИ ЛЯ СФ҃ІТЯ ‖ МЬНЬСТИРЕ ХѸРЕЗІИ, ЛѢТ ,З С

2. Altă cutie totŭ de argintŭ, frumosŭ lucrată, cu imaginea Sfinteĭ Minodora, alŭ căreĭ capŭ se păstréză într'însa. Capulŭ a fostŭ adusŭ de la Sinope, de către Constantinŭ Brâncovénulŭ şi Dómna

sa Maria, și s'a dăruitŭ mănăstireĭ la anulŭ 1701, cum resultă din următórea inscripţiune săpată pe cutie :

† ѧчѣсте сф҃нте моѫще ѩсте капꙋла сф҃нтїи мꙋченицїи ми ‖ нодорїи, каре саꙋ адꙋс де ла синоп, де робꙋл лꙋи дꙋмнѕеꙋ Іѡ костандин басараб воевод ши де доамна ‖ лꙋи марїа ши саꙋ дат ла сф҃нта мънъстире хꙋрезїи. ‚зс҃ѳ.

3. A treia cutiuţă de argintŭ lucrată în florĭ, cu móștele Sfîntuluĭ martirŭ Theodorŭ Tyronŭ, avêndŭ pe o placă bătută în ținte următórea inscripţiune grécă scósă în reliefŭ : тꙋ агіоу ендоѯꙋ мегало мартурос ѳеодѡроу тоу турѡнос.

4. O candilă de argintŭ pusă la icóna împărătéscă a Maicii Domnuluĭ, în stânga, avêndŭ următórea inscripţiune săpată în adîncŭ în circuitŭ :

† гпжда марїа дентрꙋ аса осърдїе фъкꙋтаꙋ ачѣсте кандиле ши лѣꙋ дат ла бол ‖ ницъ, дела мънъстирѣ хꙋрезїи ка сь фїе де поменире. лт ‚зсє҃.

Acéstă candelă a făcutŭ parte din odórele bolniţeĭ fundate de Dómna Maria a luĭ Constantinŭ Brâncovénu.

5. Altă candilă identică cu precedenta, avêndŭ aceeașĭ inscripţiune, săpată însă în treĭ rândurĭ, se păstréză înaintea icóneĭ împĕrătescĭ a Domnuluĭ nostru Isusŭ Hristosŭ.

6. O cădelniţă de argintŭ de 9 formă alésă șĭ rară, fără inscripţiune. Ar trebuì înlocuită și depusă la Museŭ.

7—10. Patru icóne împĕrătescĭ : Maĭca Domnuluĭ, Domnu Hristosŭ, Sfinţiĭ împĕraţĭ Constantinŭ și Elena și Sfîntulŭ Procopie, avêndŭ fie care susŭ câte o citaţiune în limba slavonă, iar josŭ inscripţiunea : Іѡ костандин бьсарабь воевод и гсжда его марїа La icóna Domnuluĭ Hristosŭ se maĭ adaogă : въ лѣ ‚зсв҃

Icónele sunt deci din anulŭ 1694 și se păstréză destulŭ de bine.

11—12. Douĕ sfeșnice marĭ de argintŭ suflatŭ cu aurŭ, avêndŭ josŭ săpată în reliefŭ inscripţiunea din 1692 :

† юбиторюл де хс Іѡ костандин б. воевод кꙋ доамна са марїа лѝ а лѡр мънъстире сфинцилор ‖ ѫпъраци костандин ши елена лънгъ алалте шѝ ачест сфашник кꙋ соцїа лꙋи аꙋ адаос. лт. ‚зс. фе ѫ. а

13—14. Două tetrapode (iconostase) lucrate în sidefŭ și bagà, din timpulŭ luĭ Brâncovénu, cu câte o inscripțiune săpată în adâncŭ pe o tăbliță de alamă, avêndŭ susŭ marca țěreĭ, vulturulŭ, sórele și luna; iar maĭ josŭ cuvintele următóre :

† ШЙ АЧѢСТЕ ФРѸМОАСЕ ТРАТАПОАДЕ БѸНѸЛ || КРЕДИНЧОС ДОМНѸ ІѠ КОСТАН-ДИН Б БАСАРАБ ВО || ЕВОД КѸ ДОАМНА СА МАРІЕ ЛА А ЛѠР МЪНЪСТИРЕ'А || ЛѸИ СТИ КОСТАНДИН И ЕЛЕНА АѸ АДАѠС. ЛТ. ҂ЗСЛА

Ambele sunt în maĭ multe locurĭ stricate, cu bucățĭ de sidefŭ și bagà lipsă. Prin uzulŭ ḑilnicŭ sunt expuse la o stricăciune imediată. Ar trebuì așeḑate în Museŭ și să se facă altele nouě în locu-le.

15. Unŭ jețŭ domnescŭ frumosŭ lucratŭ în nucŭ, avêndŭ pe dînsulŭ sculptatŭ vulturulŭ cu două capete. Judecândŭ după conservațiunea sa perfectă, nu póte fi anteriorŭ începutuluĭ acestuĭ secolŭ.

16. Pomelniculŭ ctitorilorŭ.

In biserică se maĭ află patru morminte frumosŭ lucrate, din carĭ treĭ cu inscripțiunĭ ce s'aŭ estampatŭ, iar alŭ patrulea fără inscripțiune. Tradițiunea spune că acolo se află îngropată Zmaranda, fiĭca luĭ Constantinŭ Brâncovénulŭ.

Unulŭ din morminte este alŭ Egumenuluĭ Ioanŭ Archimandritulŭ, mortŭ la $\frac{7231}{1723}$.

In tindă e o piatră cu inscripție din 1870, destinată a acoperì mormîntulŭ luĭ Ioanichie Archimandritulŭ, Egumenulŭ mănăstireĭ Horezu, românŭ, născutŭ la 1790; «și s'a lucrat acestea acum la anul 1870.»

Ioanichie însă a muritŭ pe drumŭ mergêndŭ spre Bistrița, unde s'a și înmormîntatŭ la 1875.

In fine, maĭ însemnezŭ inscripțiunea ce se cetesce pe o piatră încastrată afară pe zidulŭ despre miaḑă-ḑi într'o firidă :

«Acéstă sfîntă Biserică fiind zidită de rěposatul Costandin voevod Brâncovénul, după vreme stricându-se învělișul, acum în zilele luminatuluĭ Vel Ban Grigorie Brâncovénul nepotul D-luĭ Domn, prin osîrdiea și îndemnarea Sfinției sale Părintelui Ermonah Arhiman-

drit Trapezontie, s'a dres şi s'a învĕlit înfrumuseţându-o precum se vede. 1827 April...»

b) **In Vistierie.**

17—18. Douĕ repidiĭ de argintŭ suflate cu aurŭ, dăruite de Constantinŭ Brâncovénulŭ în anulŭ 1697, cum resultă din următórea inscripţiune,

Pe o parte:

† БꙋНꙋЛ КРЄДИНЧОС ДОМНꙊ Іѡ КОСТѦНДИН Б ВОЄВОДѦ КꙊ ДОѦМНѦ СѦ МѦРІѦ ЧЄЙ ЧЄ ѦꙊ ЮБИТ ПОДОѦБѦ КѦСІЙ ТѦЛЄ ДОѦМНЄ, ЛЪНГЪ ѦЛѦЛТЄ ШИ КꙊ ѦЧѢСТЄ РЄПИДІЙ, 'Ѧ ЛѠР МЪНЪСТИРЄ ХꙊРЄЗІЙ ѦꙊ ꙟПОДОБИТ ҂ЗСЄ

Pe cealaltă parte:

ТꙊ ДѦРЪ ДОѦМНЄ ПРИН РꙊГЪЧІꙊНИЛЄ ПРѢ КꙊРѦТЄЙ МѦИЧІЙ ТѢЛЄ ПРЄ ДЖНШІЙ СѦЪВЄШЄ: КꙊ ДꙊМНЄЗЄИСКѦЦЙ ПꙊТѢРЄ ПРИИМИНД Ѧ ЛОР ѠСꙟРДІЄ ШИ ОСТЄНѢЛЄЛЄ КѦРЄ ѦДꙊК ПРЄН ДѦРꙊЛ ѦЧЄСТѦ КѦРЄ СѦꙊ [ꙟКИНѦ]Т КѦСЄЙ СФ[ИНТЄЙ ѦЛЄ ТѦЛ]Є.

Repidele, nefiindŭ trebuinciósе serviciuluĭ religiosŭ la mănăstire, ar puté fi depuse în Museulŭ Statuluĭ.

O anafornіţă de argintŭ cu inscripţiunea următóre din 1697 săpată în dosŭ într'unŭ rândŭ circuitŭ.

† ГСПЖДѦ МѦРІИ ДЄНТРꙊ Ѧ СѦ ѠСЪРДІЄ ФЪКꙊТѦꙊ ѦЧѢСТЪ 'ѦНѦФОРНИЦЬ ШИ ДѦТЬ ЛѦ БОЛНИЦѦ ДЄЛѦ СФ НТѦ ШИ ДꙊМНЄЗЄИСКѦ МЬНЬСТИРЄ ꙊДЄ СЪ НꙊМѦЩЄ. ХꙊРЄЗІИ. КѦ СЪ ФІЄ ꙟНТРꙊ ВѢЧНИКѦ ПОМЄНИРЄ. ЮЛІЄ Є. ЗИЛЄ. ЛТ ҂ЗСЄ

20. Unŭ omoforŭ archierescŭ cu inscripţiunea cusută în firŭ de aurŭ.

La unŭ capĕtŭ: † Іѡ КОСТѦНДИН Б ВОЄВОДЬ

La celalaltŭ: † МѦРІѦ ДОѦМНѦ ВЛѢТ. ҂ЗСД Nefiindŭ trebuinciosŭ, ar puté fi depusŭ la Museŭ.

21—24. Patru perdele de icónă frumosŭ lucrate, avêndŭ cusute pe fie care vulturulŭ cu douĕ capete, iar josŭ vulturulŭ cu crucea în gură cu inscripţiunile:

I-a susŭ: ЦРЪ КОСТѦНДИН ЦРЦѦ ЄЛЄНѦ
josŭ: Іѡ КѠСТѦНДИН ВОЄВОД.
МѦРІѦ ДОѦМНѦ ЛѢТ ҂ЗСВ.

II-a susŭ : СТЬ̈I ПРОКОПІЄ
josŭ ca la No. 1.
III-a susŭ : МР ѲѴ.
josŭ ca la No. 1.
IV-a susŭ : ІС ХС.
josŭ ca la No. 1.

25—28. Patru perdele de la oltarŭ cu aceleașĭ inscripțiunĭ ca la perdelele de la icónă.

29. Unŭ epitafŭ de atlasŭ cu representațiunea obicĭnuită pe mușama, și cu o inscripțiune grécă ștérsă, din care se póte descifra cuvintele următóre : ἄνετον παρα.... ευεσατου και υ.. τȣ ο ιγεμον πασις ȣγροβλαχιας Κυριου Κωνςτᾶνδινȣ Μπασαραμπ.

30. Unŭ epitrahirŭ de mătase cusutŭ cu firŭ de aurŭ avêndŭ inscripțiunea : † ІѠ КОСТАНДИН БАСАРАБ ВОЄВОД
ГОСПОЖДА МАРІА ЛѢТ ҂ЗС

31. Unŭ orarŭ pentru diaconŭ cusutŭ cu firŭ de mătase, cu inscripțiunea : ІѠ КОСТАНДИН ВОЄВОД
ГСПЖДА МАРІА ЛѢТ ҂ЗС.

32. Maĭ multe talere de cositorŭ pentru masă, cu inscripțiunile :

Pe unele 17.	Д. АРХ. ХУР БЛ.	62. Adică : «Dionisie Arhimandritulŭ Hurezuluĭ Bălăcescu 1762.»
Pe altele 17.	РАФАИЛЬ ИГ ХУР	84. Adică : Rafail Egumenulŭ Hurezuluĭ 1784.

* * *

Trapeza. Trapeza unde mâncaŭ călugăriĭ servă astădĭ de magasie pentru provisiunĭ. Pereţiĭ sunt zugrăviţĭ. In întru, la intrare, se represintă Sfinţiĭ Constantinŭ și Elena, apoĭ Maĭca Domnuluĭ, Prooroci și Archiereĭ, etc.

Inscripțiunea scrisă cu negrélă la intrarea în trapeză sună în transcripție :

«Acéstă prea cuviósă trepezare frumósă, care iaste tuturor drăgăstoasă ca o maĭcă mînghĭiósă, când șed frațiĭ la masă, pentru

neuĭtare făcută și așa întocmită și cu zugrăvele împodobită de zmeritul Ioan Arhimandrit, nastavnic fiind acestiĭ mănăstirĭ până s'aŭ făcut leat $\frac{7214}{1706}$.»

Paraclisulŭ. In etajulŭ de susŭ, d'asupra trapezeĭ, este paraclisulŭ cu hramulŭ Adormireĭ Maĭceĭ Domnuluĭ. La intrare în tindă se cetesce următórea inscripțiune, zugrăvită peste alta maĭ veche ce a fost ștérsă :

«In anul de la Hristos 1787 Octomvrie, aŭ venit Turciĭ, Muscaliĭ și cu Nemțiĭ în țară ca să se bată și făcând stricăciunĭ, robiĭ multe, cât și sfintele Bisericĭ le-aŭ facut grajdurĭ de caĭ ce nu s'aŭ pomenit, 1867 Iunie în 27.»

In întrulŭ paraclisuluĭ la intrare se cetesce altă inscripțiune iarășĭ zugrăvită :

«Sfîntul și Dumnedeescul acesta paraclis, știut iaste că den temelie prea luminatul blagocestiv Domn Ioan Constantin Basarabă Voevod l'aŭ înălțat și cu zugrăveală l'aŭ înfrumusețat întru cinstea și lauda nașteriĭ Maĭciĭ Domnuluĭ Iisus Hristos, și de pururea fecióreĭ; și spre ne mórta pomenire a sa și a tot bun și prea blagorodnic neamuluĭ sĕŭ, sĕvêrșindu-se la al optulea an al Domnii sale fiind leatul 7205, și Ispravnic fiind Kyr Ioan Arhimandrit Egumen. Az ispisah siĭ paraclis ruku greșni Preda i Marin Zografi.»

Zugraviĭ dar aĭ acestuĭ paraclis aŭ fost Preda și Marin. Eĭ aŭ făcutŭ și portretele care se vĕdŭ în paraclis :

a) La drépta : «Bunul și înțeleptul Ioan Constantin Basaraba Voevod»; are corónă pe capŭ ; e îmbrăcatŭ în dulamă înflorată și cu ceacșirĭ roșiĭ. Alăturĭ se află fiiĭ sĕĭ Constantinŭ Voevodŭ fără barbă; Radulŭ Voevodŭ maĭ micŭ.

b) In stânga : «I gospodja ego Maria» Dómna în costumulŭ timpuluĭ, și cu condurĭ în picióre, ține biserica împreună cu Constantinŭ Brâncovénulŭ. Lângă ea se represintă alțĭ douĭ fiĭ aĭ sĕĭ : Stefanŭ Voevodŭ și Matheiŭ Voevodŭ.

Tîmpla paraclisuluĭ, destulŭ de frumósă și bine păstrată, ca și ușile, sunt din timpulŭ luĭ Brâncovénulŭ.

Foișorŭ. Pe păretele de lângă trapeză, acolo unde este intrarea

la spitalŭ, se află o piatră săpată cu următórea inscripţiune încadrată în florĭ :

† «Acest foişor şi cu scara din temelie iaste || zidită şi precum se véde înpòdobită cu tótă || nevoinţa şi cheltuĭala Sfinţii sale Părinteluĭ Kyr || Dionisie Arh. Bălăcescu î zilele Prea luminatuluĭ || Domn Iѡ Costandin Racoviţă voevod cu blagoslove || nia Prea Sfinţituluĭ Părinte Kyr Grigorie Episco || pul Rîmniculuĭ leat $\frac{7261}{1753}$. Iosif meşter.»

Foişorulŭ se află în bună stare; scara e împodobită cu leĭ şi vulturĭ afrontaţĭ; la unŭ colţŭ este unŭ stîlpŭ cu vulturulŭ şi capulŭ de boŭ, susŭ fiind sórele şi luna; iar la capulŭ stîlpuluĭ: marca vulturulŭ cu două capete.

Clopotniţă. De la paraclis te suĭ în clopotniţă, unde se păstréză patru clopote.

1. Clopotulŭ celŭ mare avêndŭ marca luĭ Brâncovénu: vulturulŭ cu crucea în gură, iar d'asupra în corónă: vulturulŭ cu două capete.

Inscrìpţiunea de pe lângă buză josŭ sună :

CONSTANTINVS BASARABA || BRANCOWAN :
D.G. ELECTVS || VAIVODA ET : PRINCEPS . VALACHIAE || F : F : A : C : 1698.

Maĭ susŭ se cetesce :

GOSS. MICH. FRANZ
ZECHENDER IN WIEN.
ANNO 1696.

Pe clopotŭ se represintă următórele treĭ icóne :

Maĭca Domnuluĭ cu Domnu Christos în braţe şi cu unŭ crinŭ.

Restignirea Domnuluĭ Christos; maĭ josŭ două mironosiţe, şi

Sfînta Treime.

2. Clopotulŭ mijlociŭ are inscripţiunea următóre într'unŭ rîndŭ circuitŭ :

† ШИ АЧЄСТЯ ЛЯ Я СЯ МЪНЪСТИРЄ ЛЯ СТИ КОСТЯНДИН БѪН КРЄДИНЧОСѪЛ Iѡ КОСТЯНДИН БАСАРАБ ВОЄВОДЯ СЄП Я

ЛѢТ ,ЗС.

Maĭ josŭ : † Θεωφηλ Ερμοναχ μφξ.

3. Clopotulŭ maĭ mijlociŭ, cu inscripţiunea într'unŭ cadru patratŭ :

IOHANNES
CKAT CORO
NENSIS. ME
FVSIT. SPES
MEA CHRISTVS
1655.

Maĭ josŭ e săpatŭ circularŭ :

O REX GLORIA IESV CHRISTE VENI CVM PACE. NICOLAVS SEBESI BONI HAI IMRE DISAGNAE BIRO ANNO DOMINI 1655

4. Clopotulŭ celŭ micŭ cu inscripţiunea :

† ШИ АЧЄСТА ЛА А СА МЪНЪСТИРЄ ЛА С҃ТИ КОСТАНДИН БȢН КРЄДИНЧОСȢЛ IѾ КОСТАНДИН БАСАРАБ ВОЄВОДА.

VAŢZSA

† ϑεωφηλ μτρ.

Bolniţa. Lângă monastire se află bolniţa fundată de Dómna Maria, soţia luĭ Constantinŭ Brâncovénulŭ, la anulŭ 1696, cum se vede din următórea pisanie ce se cetesce la intrarea în biserică :

«† Răvnind şi urmând în tóte bunele fapte şi blagocestivie Maria luminata Doamna, Prea Inalţat sociul seŭ Iѡ Costandin Basaraba Voevoda, şi precum soţul şi Domnul eĭ biserica cea mare în cinstea marilor Inpěraţiĭ şi Sfinţiĭ Constandin şi Elena den temelie o aŭ redicat şi o aŭ înfrumuseţat, aşa şi Măria Eĭ în slava de Dumnezeŭ Născătoareĭ Fecióre şi Stăpîneĭ Nóstre aŭ zidit acéstă Sfîntă Beserecuce bolniţă, făcând'o ca în vecĭ bună pomenire stremosilor, moşilor şi părinţilor lor se remâe şi al lor nemort nume, isprăvinduo la al optulea an al Domniiĭ lor la leat dela zidirea lumeĭ 7205 Meseţa Septevrie 20 dni.»

Pe păretele din afară la drépta în tindă este portretulŭ primuluĭ Egumenŭ alŭ mănăstireĭ, Archimandritulŭ Ionŭ; alăturĭ Pahomie, egumenulŭ de maĭ târḑiŭ, ţinêndŭ unŭ ruloŭ în mâna dréptă, pe care este scrisŭ cu vopsea inscripţiunea de maĭ josŭ :

«† La leatul 1789 fiind rezmiriţă şi nevoe mare în ţară de Nemţi şi de Turcĭ au venit un Saraschiar cu óste Turcéscă de aŭ şezut

în mănastire un an, și multe stricăciunĭ s'aŭ făcut Sf. Bisericĭ, ajuns'a grajdurĭ de caĭ, cât sĕ dăsnădăjduise Rafail Egumen ce era atuncĭ, chiŭ vaĭ mare de a dres cât ș'aci, de tot ce era stricat, iar după mórtea aceluĭa, ajungând Egumen Pahomie fiind din Soborul S. M(ŏnăstire) luataŭ într'ajutor pre Milostivul Dumnezeŭ : și pre prea Curata sa Maĭcă, și pre Sfinţiĭ Inpěraţĭ și s'aŭ apucat a drege, și cu ajutorĭul celor maĭ sus ḑisĭ aŭ și isprăvit înpodobind cu zugrăvélă· după cum se vede, în domnia Mării-Sale Iwn Alixandru Moruz voivod.»

Pe peretele interiorŭ la intrare este la drépta portretulŭ «Bunuluĭ și Creştinuluĭ Iw Costandin Basarab Voevod» ţinêndŭ biserica în mână împreună cu Dómna sa : *Gospodja ego Maria.* In stânga sunt douĕ portrete : alŭ luĭ «Iw Anthonie Voevod» și alŭ «jupanuluĭ Neagu Postelnicul sin Anthonie voevod și tatăl luminateĭ Doamneĭ Marie.»

D'asupra ușeĭ este zugrăvită următórea inscripţiune, avêndŭ susŭ o corónă susţinută de douĭ îngerĭ :

«† Dentru ale tale aduc Sfinţieĭ Tale Stăpînă. Acéstă sfîntă și Dumnezeĭască Biserică ca o mirésă înpodobită, precum din afară așa și cu de tóte podóbele înpodobită și pe dinlăuntru. Intru cinstea și lauda adormiriĭ Sfinţieĭ Tale Născătóre de Dumneḑeŭ, ca pomenire și eĭ să fie moșilor, părinţilor, și nouĕ în vecĭ. Si s'aŭ zugrăvit la lét $\frac{7207}{1699}$ Maiŭ 31. d͠ni.»

«Și Ispravnic fiind Kyr Ioan Arhimandrit Egumen. Azъ ĭspisah ruca greșnago Preda i Nicola Zugrafi. Efrem.»

In interiorulŭ bisericeĭ nu este altŭ de însemnatŭ. Icónele împĕrătescĭ sunt zugrăvite de Popa Tudor Zugraf ot Costeștĭ : попя тѹдор зѹграф ѿ костещи lucrare ordinară de pe la finele seculuĭ trecutŭ.

Revenindŭ asupra stăriĭ localuluĭ mănăstireĭ, este absolută trebuinţă de a se repara : 1. Salonulŭ Arhondaricululuĭ, unde a căḑutŭ tavanulŭ și plouă înăuntru, precum și camera de alăturĭ; 2. odăile de josŭ de la spatele altaruluĭ trebuescŭ acoperite și reparate; 3. Sobe trebuescŭ din noŭ maĭ pretutindenĭ ; 4. La biserică e de

lipsă a se face jghiaburĭ de tinichea de jurŭ împrejurŭ, din causă că plouă înaintea bisericeĭ.

Se maĭ simte trebuinţă de : 1. treĭ rînduri de odăjdiĭ cu stiharele lorŭ, cu epetrahire şi cingătorĭ preoţescĭ;

2. Două rînduri diaconescĭ cu orariile lorŭ şi cu rucaviţe;

3. O cruce mare de Pristolŭ;

4. Două bederniţe şi

5. Castronŭ de aghiasmă.

Ar trebui încă să se atragă atenţiunea superióreĭ mănăstireĭ, ca să nu maĭ tolereze a se ţine lemne, lână şi pae prin galeriĭ, şi a se asigura totŭ-de-odată mănăstirea contra incendiuluĭ.

VII.

Mănăstirea Bistriţa.

Mănăstirea Bistriţa nu maĭ păstréză nimicŭ din arhitectura sa veche. Inscripţiunea pusă la intrarea despre bolniţă a clopotniţeĭ (scrisă în două colóne) ne spune : «Fiind-că acéstă mănăstire Bistriţa se afla în starea cea maĭ ruinoasă, aşa din causa acésta a hotărît Măria Sa Domnul Gheorghe Bibescu în anul 1845 dărâmarea acesteĭ ruine împreună cu Biserica şi a se reclădi precum există în fiinţă. La 26 Septemvrie anul 1846 s'aŭ pus temeliile de MM. Lor Domnu şi Doamna, în presenţa tutulor Miniştrilor şi Boerimeĭ. In anul 1850 şi 1851 din pricina evenimentelor a fost întreruptă acéstă clădire, dar la anul 1852 începânduse iarăşĭ lucrarea, în anul 1855 desăvârşinduse sfînta Biserică la 15 August în ziua Sfinteĭ Măriĭ s'a sfinţit prin Eminenţia Sa Părintele Mitropolitu D. D. Niphon în presenţa MM. Lor Domnuluĭ şi Dómneĭ Stirbeiŭ, şi în luna luĭ Septembriŭ 1856 s'aŭ predat tóte clădirile gata. Proiectele acestor clădirĭ s'aŭ alcătuit şi esecutat prin arhitecţiĭ clădirilor mănăstireştĭ Ioan Shlater, Scarlat Beniş şi ajutorul Iuliŭ Fraivald sub igumenirea Părinteluĭ Gavriil arhim. †»

Se scie că Mănăstirea a fost fundată la începutulŭ secoluluĭ alŭ 16-lea de către patru fraţĭ Băsărăbescĭ numiţĭ şi Craiovescĭ :

Barbu, Pîrvu, Danciŭ și Radu. Pisania veche de la biserică nu maĭ există. Este însă altă inscripțiune de piatră din anul 1683 încastrată în zidŭ sub clopotniță, care îĭ ține loculŭ. Ea are coprinsulŭ următorŭ :

«Sfîntă acésta și Dumnezeésca mănăstire pomenește a fi zidită ântêiŭ și den temelie de Barbu Banul Craiovescu, carele aicĭ și înge || rescul cin al călugăriiĭ maĭ pe urmă aŭ luat, iar dupre aceĭa reaoa vrĕjmășie a cruduluĭ Mihne || Vodă Dracea ce aŭ avut pre dînsul, den fața pămîntuluĭ a o șterge silind cu tunurĭ și cu alte cini zidurile || 'i aŭ surpat. Insă Dumneḑeŭ cel-ci stricatele drége, slabele întăréște și dăsnădăjduirile omeneștĭ în bună nădéjde și ființă || le aduce, acela n'aŭ lăsat tiranica pohtă a Mihneĭ a sĕvĕrși de tot, ci iară Barbul Banul întrămare și puteare dând, iară o aŭ pre || făcut, maĭ bună încă și maĭ frumósă; și dupre aceaia iară bunătatea și adînca ințelepciune dumneḑeiască ață || țând și țiind din|rodul Barbuluĭ, ómenĭ marĭ și vreadnicĭ, o aŭ ținut și o aŭ păzit, precum și Preda vel || vorn. Brăncoveanul, în tótă viața luĭ aŭ făcut, și pre unde a fost câte-ceva stricat aŭ dres. Iara î(n) ai ceștĭ maĭ de pre urmă, || cu maĭ mare osîrdie, și maĭ cu mare cheltuélă nepotul sĕŭ Costandin Vel Spătar, carele dĕspre tat' trăghîndu-se dĕ vechia dun || gă a Craiovestilor, cari și Băsărăbeștĭ se chiamă, și dĕspre mumă și maĭ din bătrîna și înpărătésca casă a Canta || cuzenilor, vrênd a rĕspunde blagorodnieĭ și evlavieĭ sale, carea către Dumneḑeeștile lucrurĭ avea, multe aŭ întărit || multe aŭ înfrumusețat, și den noŭ aŭ făcut la acéstă Dumneḑeéscă și Sfântă casă, dând și lăsând precum i s'aŭ căḑut în veac bun || pomenire bunuluĭ și luminatuluĭ neamuluĭ sĕŭ și luĭ, sĕvêrșind acésta în ḑilele unchiuluĭ sĕŭ lu Iwн Șerban Voevod || cel tînăr și fiind Egumen Parthenie Eromonah, vlét ot sotvorenia svѣт 7192. a ot roj. hvo 1683 mesița Septemvria vĕ 12 dniĭ.»

Despre prădarea Mănăstireĭ de către Mihnea celŭ rĕŭ vorbesce pe largŭ cronica anonimă, și autorulŭ Biografieĭ luĭ Niphon Patriarhulŭ. Costandin Vel Spătar, care rèparéză mănăstirea, este viitorulŭ Domnŭ Brâncovénulŭ. In biserică se păstréză unŭ tabloŭ pe

pânză representândŭ plecarea luĭ Barbu Craiovesculŭ la mănăstire, ca să se călugăréscă; se vede maĭ ântêiŭ biserica și casele cele vechĭ înconjurate de zidurĭ cu creneluri. Maĭ susŭ este Arnota, maĭ josŭ schitulŭ Păpușa. Barbu cu barbă albă, îmbrăcatŭ în costumulŭ timpuluĭ, ţine capulŭ aplecatŭ pe mâna drépta, iar mâna stângă o ţine la ureche, în semnŭ de adio pentru tóte cele lumescĭ; după dînsulŭ vine unŭ tînĕrŭ cu dulamă înblănită în posiţiune precatorie, urmatŭ de o cétă de alte 18 persóne tóte în dulame roșiĭ cu blană, — întrega familie a Craiovescilorŭ—. Pe pânză se cetesce: «Acéstă mușama s'aŭ scos după cea veche prin osîrdia Sfinţieĭ sale Părinteluĭ Chyr Gavriil Egum. Sf. m=re Bistriţa 1830.»

De fratele Gheorge
Zugrav ot Cozia
1830 Octom. 25.»

Tabloulŭ originalŭ nu se maĭ păstréză.

Picturile din interiorulŭ bisericeĭ sunt tóte moderne: La stânga este portretulŭ muralŭ alŭ luĭ «Barbu Craiovescu ântêiul fundator al acesteĭ mănastirĭ 1498.» Este representatŭ în haină înblănită, cu anteriŭ și brîŭ; are o barbă albă și ţine mâinile la peptŭ. Maĭ josŭ în fundŭ se represintă mănăstirea Bistriţa. La drépta se aflâ portretulŭ luĭ «Barbu Dimitrie Stirbeiŭ princepele Domnitor, 1855.».

Petrele mormîntale s'aŭ scosŭ cu ocasiunea reconstruireĭ bisericeĭ In dreptulŭ Icóneĭ Domnuluĭ Christos în tindă în partea dréptă se vede o piatră cioplită cu inscripţiunea de totŭ ștérsă. Superiorulŭ îmĭ spuse că aci este mormîntulŭ luĭ Barbu Craiovesculŭ; că pétra mormîntală a fost înadins din noŭ cioplită pentru a se săpa inscripţiunea privitóre la Barbu, dar cu schimbarea vremilorŭ ea a rĕmasŭ în astă stare.

Afară în curte, rezemată de clopotniţă, am găsitŭ pétra funerară a luĭ Pârvu Craiovescu în cuprinderea următóre :

+ мца априлие
дни ‧н‧ прѣста
висе раб бжін ж
ѹпан првѹлъ вѣ
лики бан краѥвъ
ски в дни бл҃гочьсти
ваго іѡ моисі воєво
да в лѣто
҂зл з

іс хс
ни ка

Ádică :

«In luna Aprilie ḑile [2]8 reposat'aŭ robulŭ luĭ Dumnezeŭ jupan Părvulŭ marele Banŭ alŭ Craioveĭ în ḑilele blagocestivuluĭ Ion Moisi Voevod, în anulŭ $\frac{7037}{1529}$.»

Se scie că acestŭ Pîrvulŭ era fratele banuluĭ Barbu Craĭovescu, fiiĭ boeruluĭ Neagoe. Pétra, fiind-că stă aruncată prin curte, ar trebuì adusă la Museŭ, împreună cu unŭ stîlpŭ de pétră, care a fostŭ la uşa bisericeĭ şi pórtă sub decoraţia sculpturală inscripţiunea манє мєщєр, opera vestituluĭ meşterŭ din timpulŭ luĭ Constantinŭ Brâncovénulŭ. Ornamentele de pe acestŭ stîlpŭ de uşă de la vechea biserică se regăsescŭ la biserica mănăstireĭ Curţiĭ de Argeşŭ şi facŭ a ne întărì în credinţa că Manole din legendă ar fi anume acestŭ meşterŭ Manole de pe stîlpulŭ de la Bistriţa şi de pe păretele de

la mănăstirea Horezulŭ. Stîlpulŭ este rezematŭ de zidŭ la pórta mănăstireĭ expusŭ la stricăciune.

Din odórele mănăstireĭ merită a însemna următórele :

1. Icónele împĕrătescĭ, carĭ parŭ a fi din timpulŭ luĭ Brâncovénu. Pe icóna Adormireĭ Maiceĭ Domnuluĭ se cetesce inscripţiunea :

† ѦЧѦСТ СФ ИКОН СѦꙋ ЗꙋГРЪВИТ ꙟН ИГꙋМЄНІѦ СФТ ПЪРИНТЄЛꙋИ ѦРХИМ КѴР НЄКТѦРІЄ 1794 ДЄ ІѠѦН ЗꙋГРѦФ.

2. O cruce de lemnŭ ferecată în argìntŭ cu inscripţiunea pe mânerŭ :

† СІЮ КР҇ТЪ ‖ СЪТВОРИ ЖОѴПѦН ‖ Ъ МѦНТѦ ПОІЄРМОНѦХ ‖ ІГОѴМЄНЬ ИЛ ‖ ѦРІѠНЬ Ѿ БИ. ВЛѢТ ‖ ҂ЗО҃В [ЖОѴП]ѦНЬ МѦНТѦ

Adică :

«† Acéstă cruce a făcut'o jupan Manta fiindŭ Egumenŭ Iermonahulŭ Ilarion din Bistriţa în anulŭ $\frac{7072}{1564}$.»

3. Altă cruce maĭ mare de argintŭ cu inscripţiunea săpată în adâncŭ pe mânerŭ în formă ·şerpuită :

ѦЧѦСТЪ КРꙋЧЄ Ѡ ѦꙋФѦКꙋТЪ ВЛЪДИКѦ ѲЄѠФИЛ ꙟН ЗИЛЄЛЄ ЛꙋІѠ҃ МѦТЄИ ВОЄВОДѦ ВѦ ЛЄТО ҂ЗРН $\frac{7150}{1642}$.

4. Cruce maĭ mică în lemnŭ îmbrăcată în argintŭ cu inscripţiunea săpată pe mânerŭ :

† ПЪРВꙋЛЬ :
ҊКРЄЦꙋЛЄСКꙋЛЬ :
Ѧꙋ ОЄРЄКѦТЪ :
ѦЧѢСТЪ СФЪНТЪ
КРꙋЧЄ 1678

5. O cruce în filigranŭ cu inscripţiune pe buze : † Ѧ СКИТꙋЛꙋІ МЪНЪИЛЄЩ 1804.

6. Altă cruce cu picdestalulŭ noŭ fără inscripţiune.

Din aceste 6 crucĭ, cele de sub No. 2 şi 3 ar merita să fie păstrate în secţiunea eclesiastică a Museuluĭ, maĭ cu sémă că la biscrică nicĭ sunt trebuinciόse.

7—8. Douĕ ripide de argintŭ suflatŭ cu aurŭ identice cu cele de la mănăstirea Horezu şi cu inscripţiunea :

Pe o parte :

† ДОЙМНЕ ІСУСЕ ХРИСТОЙСЕ ПРИМѢЩЕ ДЕ ЛЙ || РОБУЛ ТЪУ КОСТЯНДИН БРЪНКОВѢНУЛ ВЕЛ СПЪТ || ДАРУЛ ЯЧЕСТЯ КАРЕ Л'ЯУ ѪКИНАТ || КАСІИ СФИНЦИЕИ ТАЛЕ || МЪНСТІРИИ БИСТРЕЦІИ || ВЪ ЛѢТЪ :

(Anulŭ e acoperitŭ de mânerulŭ ripideĭ bătutŭ cu ținte). La a doua ripidă se vede în loculŭ acesta anulŭ ,зрчг (7193).

Pe partea din față :

† ДЕ ДУМНЕЗЕУ НЬСКЪТОАРЕ ПРІИМѢЩЕ ДЕ ЛЯ РОБУЛ ТЪУ || КОСТЯНДИНЬ БРЪНКОВѢНУЛ ВЕЛ СПЪТ ДАРУЛ 'ЯЧЕС || ТЯ КАРО ЯУ ѪКИНАТ КАСЕИ СФИНЦИЕИ ТАЛЕ || МЪНЬСТИРЕИ БИСТРИЦЕИ : || ВЬ ЛѢТЬ : ,ЗРЧГ : $\frac{7193}{1685}$.

9—10. Douĕ sfeșnice de argintŭ de pe sfînta masă, cu inscripțiune grécă săpată pe buze, din care se vede că aŭ fostŭ dăruite în 1765 «de robiĭ luĭ Dumneḑeŭ : Dimitrie Despa, Zmaralgda și Sultana». Pe alŭ doilea sfeșnicŭ după inscripțiunea grécă se adaogă în românesce : «ШИ СЯ ЛУКРАТ ДЕ ГЕОРГЕ ЗЛЪТАР СИН РЪДУКАНУЛ ЗЛЪТАР»

11—12. Douĕ sfeșnice marĭ împĕrătescĭ de bronzŭ avêndŭ câte o placă cu inscripțiunea în limba grécă :

† ІѠАННИС КѠНСТАНТІНОС МПАСАРАМПАС ВОЕВОНДАС ЕЛЕѠ ѲЕУ АѴѲЕНТИС ПАС || ИС УГГРОВЛАХІАС 1710

Vulturulŭ cu crucea în gură și alăturĭ o stea.

Adică :

«† Ioanŭ Constantinŭ Basaraba Voevod cu mila luĭ Dumnezeŭ stăpînŭ alŭ tóteĭ țereĭ Ungro-Vlahieĭ, 1710.»

13—14. Alte douĕ sfeșnice de argintŭ suflate cu aurŭ avêndŭ inscripțiunea următóre săpată josŭ pe piciorŭ :

† ЯЧЕСТ СВѢШНИК АСТЕ ФЬКУТ ДЕН ЯЛТЕ СВѢ . || ШНИЧЕ ШИ ДЕНТРАЛТЕ ЯРЏИНТУРИ. ЧЕ ЯУ ФОСТЬ ДАТЕ ДЕ КРЕЩИНИ ПЕНТРУ ПОМѢНЯ || ЛЯ СВНТЯ МЪНЬСТИРЕ БИСТРИЦЯ ШИ КУ КЕЛТУЯЛЯ РОБУЛУИ ЛУ ДУМНЗЕУ . КОСТЯНДИ || Н БРЪНКОВѢНУЛ ВЕЛ ЛОГОФЪТ АЦЯ МАРТІЕ ДНИ А В ЛѢТ : ,ЗРЧЕ . $\left(\frac{7195}{1686}\right)$.

15. Anaforniță de argintŭ suflată cu aurŭ. In mijlocŭ se represintă Maĭca Domnuluĭ cu sceptrulŭ într'o mână și cu Domnulŭ Christos. La marginĭ se cetesce troparulŭ : «Bucură-te ce eștĭ cu bunŭ darŭ dăruită de Dumneḑeŭ Născătóre Fecióră că den tine au rĕsăritŭ sórele direptățiĭ Christos Dumneḑeulŭ nostru. *v lad* ; ,а. χ. п. е — (1685).

Iar în dosŭ pe fundŭ e săpată în adâncŭ inscripţiunea acésta :

† ВАС СВИНТЪ КЪ МЪЛТЪ СМЕРИРЕ ДЪРЪИТ СВИНТІИ ТАЛЕ КАСЕ ДОАМНЕ МЪНЪСТИРІИ БИСТРИЦІИ ДЕ РОБЪЛ ТЪЪ КОСТ || АНДИН БРЪНКОВѢНЪЛ ВЕЛ СПАТ ѪТРЪ САЛВА ШИ ЛАЪДА А ПРѢ СВИНТІИ МАИЧІИ ТАЛЕ А ФИ ПРІИ || МИТОРІЮ ДЕ НАФЪРІ. ѪТРЪ ВѢЧНИКЪ ПОМЕНИРЕ МЦА МАЮ. ВІ. ДН ВЛѢТ. ,ЗРЧГ.

16. O cristelniță de argintŭ făcută dintr'o tipsie dăruită de Négoe Voevodŭ, cum resultă din ínscripţiunea în limba slavonă de pe buza vasuluĭ, cu litere marĭ :

† СЪТВОРИСЕ СІА КРЪСТѢЛНИЦЪ Ѿ ЕДНА ТИПСІЕ РАЗДРАНА И БЫСТЬ ТИПСІА СЪТВОРЕНА ІѠН НѢГОЕ ВОЕВОДА

Josŭ pe scaunŭ : † 'И ѠБНОВИ ѲЕѠФАНЬ БИВЬ МИТРОПОЛИТЪ СЪЧА-ВЪС || КІИ.

Susŭ cu litere maĭ micĭ sub inscripțiunea cea mare :

Й ПРИЛОЖИ 'ЕДНА КЪПЪ 'И ДВѢ ЧА́ШѦ МАЛЫ И БЫСТЬ СРЕ́БРО ЗА ВЪСЬ Ѕ ЛVТРЕ ВѢЧНА ИМ ПАМѦТ. ВЪ ЛѢ ЛѢТО ,ЗРЛА $\left(\frac{7131}{1623}\right)$. Adică :

«Făcutus'a acéstă cristelniță dintr'o tipsie topită, şi a fostŭ tipsia făcută de Ión Neagoe Voevoda, şi a reînoit'o Theofanŭ fostŭ Mitropolitŭ alŭ Suceveĭ, şi a maĭ datŭ o cupă şi douĕ pahare micĭ, şi a fostŭ argintŭ peste totŭ 6 litre, vecĭnica luĭ pomenire, în leatul $\frac{7131}{1623}$.»

Unŭ chivotŭ, lucrare ordinară, cu inscripţiunea săpată pe partea de josŭ :

† АЧЕСТЬ СФѪНТЬ АРТѠФО́РІѠН ЮСТЕ ФЪКЪТ ДЕ СФИЦІА СА ПЪРИНТЕЛЕ АРХ. КОСТАНДИЕ ПЕЛОПѠНИСІѠТЪ ИЗ҃М : СФН МѪНЪСТИРІ БИСТРІЦА КЪ КЕЛТЪЮЛА МѪНЪСТИРІ : 1799.

18. In biserică, se păstréză şi móştele sfîntuluĭ Grigorie Decapolitulŭ, într'unŭ frumosŭ sicrìŭ de argintŭ, lung. 1^{m}45, făcutŭ de Constantinŭ Şerbanŭ Basarabŭ şi de soția sa Dómna Bălaşa. Amêndouĭ se represintă în reliefŭ pe capacŭ : Dómna în genuchĭ cu corónа pe capŭ avêndŭ înaintea eĭ pe fiulŭ sĕŭ iarăşĭ îngenuchiatŭ. Inscripţiunea d'asupra : Ї͏ѠГСПЖДА БАЛАША Lângă ea Constantinŭ Şerbanŭ cu corónă şi cu mantie, în genuchĭ; inscripţiunea : ЇѠ КОСТАНДИН ШЬРБАН ВОД Sicriulŭ a fostŭ lucratŭ în Ungaria şi a costatŭ peste 1500 galbenĭ. Pe păreţĭ împrejurŭ sunt lucrațĭ în reliefŭ douĕ-ḑecĭ şi unulŭ de sfințĭ, iar pe laturile capaculuĭ, de fie-care parte, şése

apostolĭ. Fie-care figură este între două colonete. Pe o muche a sicriuluĭ este stema țĕreĭ; vulturulŭ cu crucea, doĭ grifonĭ și de o parte și de alta doĭ îngerĭ. Maĭ figuréză: Sfîntulŭ Grigorie Decapolitulŭ, iar d'asupra Sfînțiĭ Constantinŭ și Elena.

19. O candelă mare de argintŭ, făcută de boeriĭ și neguțătoriĭ Craioveĭ cu ocasiunea aducereĭ móștelorŭ Sfîntuluĭ Grigorie Decapolitulŭ la Craiova, pentru apĕrarea orașuluĭ de ciumă în anulŭ 1795, cum resultă din inscripțiunea grécă săpată pe buzele candeleĭ, ce o dămŭ în traducere:

«Acéstă candelă s'a făcutŭ prin contribuirile boerilorŭ și neguțătorilorŭ Craioveĭ și s'a închinatŭ de dînșiĭ sfîntuluĭ Grigorie Decapolitulŭ, atuncĭ când corpulŭ sĕŭ mirositorŭ și divinŭ a fostŭ adusŭ la Craiova din causa ciumeĭ fiindŭ anulŭ 1795, cu scopŭ ca prin mijlocirea sa, să se preserve orașulŭ și locuitoriĭ sĕĭ.»

(Urméză numele boerilorŭ carĭ aŭ contribuitŭ).

20. Tetravangelie ferecată în argintŭ poleită cu aurŭ.

Pe placa a II^a^ este săpată josŭ următórea inscripțiune:

† ԯчѧстъ сѣ тъ ши ѧ лѹи дѹмнезеѹ еѵѧнгеліе ѥсте ферекитъ || де робѹл лѹи дѹмнезеѹ костѧндинъ брънковѣнѹлъ велъ || спътѧрю, шї ѡ ѧѹ ӂнкинѧтъ свитіи мънъстіри бстрц || ӂнтрѹ ѧ сѧ вѣчникъ поменире въ лѣтѣ ҂зрчѧ $\left(\frac{7191}{1693}\right)$.

Din aceste odóre, cele de sub No. 7, 8, 15 și 16 ar figura maĭ bine în colecțiunea Museuluĭ Statuluĭ, nefiindŭ absolutŭ trebuinciόse și putêndu-se înlocuì cu altele noue. Bolnița din délŭ nu am pututŭ afla de cine a fostŭ zidită. Pisania din tindă scrisă cu vopsea, vorbesce numaĭ despre zugrăvéla tindeĭ:

«† Acest pridvor zugravitus'au den bun gândul Dumneaeĭ jupă || néseĭ Andriianeĭ Vorniceseĭ a Dumnéluĭ Șerban Cantacuzino || vel Vornic, î(n) zilele luminatuluĭ Domn Ioan Costandin B. Basa || rab voevod, fiind Egumen Kyr Stefan Ieromonah: Maiŭ 18 $\frac{7218}{1710}$ i Zografiĭ Iosif Ieromonah Hranite.»

Totŭ în tindă se vĕdŭ zugrăvițĭ la stânga despre ușă: «Șerbanŭ Cantacuzino velŭ Vornicŭ și Andriiana Jupănésa d-luĭ velŭ Vornicŭ.»

Ușa bisericeĭ este fórte frumosŭ săpată și poleită, se vede pe dînsa unŭ îngerŭ, iar dedesubt inscripţiunea slavonă :

«† ВРАТА СИѦ СЪТВОРИ ІЕРМОНАХ ИГОУМЕН ВАСИЛИЕ || ВО ДНИ ІѠ МАТЕЮ ВАСАРАБА ВОЕВОДИ ВЪ ЛТ ҂ЗРѮВ.»

Adică :

«Acéstă ușă a făcut'o Ieromonachulŭ Igumenŭ Vasilie în ḑilele luĭ Matheiŭ Basaraba Voevodŭ în anulŭ $\frac{7162}{1654}$.»

Tîmpla de asemenea pare a fi totŭ din timpulŭ luĭ Matheiŭ Vodă, ca și icónele.

Cum bolniţa aḑĭ nu servă la nimicŭ, în bisericuţă nu se maĭ face serviciŭ, maĭ cu sémă că în mănăstire nicĭ se maĭ află călugărĭ, localulŭ fiindŭ ocupatŭ de scóla de sub-oficerĭ, atât ușa cât și tîmpla și icónele ar puté fi duse și păstrate în Museulŭ Statuluĭ, ca lucrărĭ de artă din secolulŭ alŭ XVII-lea.

In clopotniţă se află patru clopote, ale cărorŭ inscripţiunĭ le-am estampatŭ; douĕ, din anulŭ 1497, adică din anulŭ fundaţiuneĭ mănăstireĭ, pórtă următórea inscripţiune :

ВЪ ИМЕ ОУСПЕНІѦ ПРѢСТІ͞Е БЦ͞И И В ДН͞И БЛ͞ГОЧЕСТИВАГО ІѠ РАДОУЛА ВОЕВОДЕ СЪТВОРИ СІЕ ЗВОНО ВЬ М͞НАСТЬРМ БИ || СТРИЦА ЖОУПАНЬ БАНЬ БАРБОУЛ И ПРЪВОУЛ ДАНЧОУЛ РАДОУЛ Д҃ БРАТІА ВЛѢТ ҂ЗЕ

Adică : «In numele Adormireĭ Pré Sfinteĭ Născĕtóre de Dumneḑeŭ și în ḑilele blagocestivuluĭ Ionŭ Radulŭ Voevodŭ, aŭ făcutŭ acestŭ clopotŭ la Mănăstirea Bistriţa, jupanŭ Banŭ Barbulŭ și Pîrvulŭ, Danciulŭ, Radu, 4 fraţĭ, în anulŭ $\frac{7005}{1497}$.»

Iar pe clopotulŭ celŭ maĭ mare se cetesce în transcripţiune :

«† Cîntaţĭ Domnuluĭ toată făptura că mare e Domnul, cu al căruĭ ajutor pre lăngă alalte și acest clopot făcutus'au den cheltuiala robuluĭ său Constandin Brîncoveanul, vel logofĕt, la Sfînta Mănăstire Bistriţa, fiind egumen Paisie Arhimandritul și meșter Teofil ermonah. Mţa Mart. 15 v lt. $\frac{7195}{1687}$.»

Pomelniculŭ este făcutŭ pe la începutulŭ secoluluĭ alŭ XIX-lea. Pe prima pagină după prefaţă se cetesce : «Aicĭ se pomenesc Domniĭ ceĭ bătrînĭ de demultŭ aĭ ţĕreĭ și Doamnele :

Iѡ Radul Voevod Negrul.

Iω Vlad V.

Iω Négoe V. i godja ego Despina i sinъ ego Theodosie Voevod, i Anghelina, Ioana, i Petra, Stana, Ioan, Roxanda.

Iω Bratul Voevod.

Iω Radul Voevod.

Iω Vlad Voevod.

Iω Moysiĭ Voevod.

Iω Vlad Voevod.

Iω Vintilă Voevod.

Iω Petru Voevod.

Iω Petraşco Voevod.

Iω Mircea Voivod i gospodja ego Anna.

Iω Petru Voevod i gospodja ego Stana, i dăşti ego Maria i Voĭca.

Iω Alexandru Voevod i gospodja ego Catherina i dăşti ego Elena, Despina.

Iω Mircea Voevod i s͠nъ ego Mircea Vod.

Iω Vlad Voevod.

Iω Mircea Voevod.

Iω Miloş Voevod.

Iω Petru Voevod i Petru Voevod.

Iω Alexandru Voevod.

Iω Mihaiŭ Voevod i gospodja ego Stanca, i s͠nъ ego Nicola i dăşti ego Florica i mati ego Monahia Theofana.

Iω Simeon Voevod.

Iω Radul Voevod i gospodja ego Elena, i dăşti ego Anca, i s͠nъ ego Băsărab Voevod i gospodja ego Arghira i snă ego Alixandru Voevod.

Iω Iliaş Voevod, i gospojda ego Elena, i snă ego Radul Voevod.

Iω Alion Voevod i s͠nъ ego Radul Vod.

Iω Matheiŭ Voevod i gospojda ego Elena.

Iω Costandin Voevod i gospodja ego Bălaşa Ilina Rale Nicolache.

Iω Grigorie Voevod.

Iω Antonie Voevod i s͠nъ ego Neagoe Voevod.

Iω Duca Voevod i gospojda ego Anastasia.

Iω Şerban Voevod i gospodja ego Maria i snă ego Gheorghie voevod i dăşti ego Casandra, Maria Costandin ctitoriĭ.

Iω Costandin Voevod i gospojda ego Maria, i s͠na ego Costandin Voevod i brat ego Stefan Voevod i Radul Voevod, Matheiŭ Voevod, i dăştări ego Stanca, Maria, Ilinca, Safta, Anca.

Etc. etc.

(Urméză şirulŭ Domnilorŭ până la Grigorie Ghica Voevodŭ, 1822).

Aci se află și lista Archiereilorŭ țěreĭ și pomelniculŭ Egumenilorŭ, boerilorŭ și neguțătorilorŭ, carĭ aŭ făcutŭ dăniĭ pe la mănăstire. Numaĭ pomelniculŭ boerilorŭ din Brâncovenĭ «Ctitoriĭ sfinteĭ mănăstirĭ acestia» ocupă 7 pagine pline de numĭ. Pomelniculŭ «Ctitorilor cariĭ den început aŭ zidit și aŭ înălțat sfînta casa acésta» începe cu Banulŭ Barbulŭ Craiovesculŭ, pe călugărie Pahomie monachulŭ, Salomia monachia (soția luĭ Barbu, care iarășĭ s'a călugăritŭ), Pârvulŭ, Danciulŭ, Radulŭ, Musa, Neagoe, Tudorŭ, Neagoe, Bratulŭ, Danciulŭ, Radulŭ etc.

In acestŭ pomelnicŭ, ca maĭ în tóte pomelnicele de la mănăstirĭ, se află elemente prețióse chronografice și istorice pentru restabilirea listeĭ definitive a Domnilorŭ, pentru cunóscerea familiilorŭ domnescĭ, cum și a istorieĭ mănăstirilorŭ. De aceea credŭ că ar fi bine să se ia disposițiunĭ a se aduna în Museulŭ Statuluĭ tóte pomelnicele vechĭ de la biserici și mănăstirĭ, pentru ca reunite să se pótă maĭ ușorŭ studia și compara între ele.

Intr'o cămăruță dintr'o aripă a edificiuluĭ am găsitŭ zăcêndŭ în desordine 120 manuscripte, din carĭ 72 slavone, 4 grecescĭ și 44 române, și 267 cărțĭ tipărite, din carĭ 131 slavone, 53 române, 30 slavo-române, 50 grecescĭ, 2 greco-române și unulŭ germano-rusŭ.

Manuscriptele, unele fórte prețióse, sunt într'o stare de mucedélă și stricăciune nu se póte maĭ rea. Pe la 1861, într'unŭ studiŭ publicatŭ de d-lŭ Odobescu în Revista Română, se exprima dorința ca să se aducă în Museŭ saŭ la bibliotecă acele manuscripte, căcĭ sunt supuse la o stricăciune ḑilnică din partea șórecilorŭ, cârceilorŭ și umidităṭiĭ. A trebuitŭ 23 de anĭ să trécă, pentru ca în fine dorința învĕțatuluĭ archeologŭ să se realiseze. Astăḑĭ tóte acele manuscripte și cărțĭ sunt depuse la Museŭ și figuréză în inventariulŭ de manuscripte și cărțĭ de la No. 1—372.

VIII.

Mănăstirea Arnota.

In ḑiuă de 12 Augustŭ, pe la orele 7 séra, m'am dusŭ călare la mănăstirea Arnota. După unŭ suişŭ de o oră, pe muntele ce se înalţă în faţa mănăstirii Bistriţa, am ajunsŭ la Arnota pe întunericŭ şi pe o plóe destulŭ de tare. Fiindŭ că nu era locŭ de dormitŭ, a trebuitŭ să începŭ îndată cercetările, ca să mĕ potŭ întórce chiar în acea nópte. Casele, ce ocolescŭ din tóte părţile curtea, sunt în desăvîrşită ruină; ele aŭ fostŭ reclădite sub domnia luĭ Barbu Dimitrie Ştirbeiŭ Voevodŭ, care alesese acea mănăstire ca locŭ de închisóre pentru boeriĭ ceĭ nesupuşĭ şi hainĭ domnieĭ.

Pe o pétră pusă în zidŭ la pórta mănăstireĭ se cetesce :

«Fiind că Mănăstirea Arnota sĕ afla || în starea cea maĭ ruinósă, M. S. fostul Domn B. Ştirbeiŭ, a poruncit || a sa reclădire care s'aŭ început în anul 1852 şi s'a sĕvîrşit şi predat în luna luĭ Septemvrie 1856. Proiectul s'a alcătuit şi egsecutat de arhitectul Şlachter şi Sc. Beneş. Egumen Părintele Kesarie de la Focşaniĭ Valahieĭ.»

Mănăstirea se scie că a fostŭ fundată din temelie de Matheiŭ Vodă Basarabŭ. Pisania de la biserică fiindŭ scrisă cu vopsea, s'a ştersŭ. După legenda culésă din gura superioruluĭ mănăstireĭ, Părintele Severianulŭ Marinescu, Matheiŭ Vodă ar fi căḑutŭ într'o crimă, pentru care trebuia să fie dusŭ să se judece la Constantinopole. Elŭ, aflândŭ despre sórta ce-lŭ aştepta, a fugitŭ pe sub munţĭ până ce a ajunsŭ în acestŭ locŭ; aci pe atuncĭ era unŭ lacŭ mare şi rechită multă. Matheiŭ s'a ascunsŭ după rechită, aşa că Turciĭ ce-lŭ urmăreaŭ de aprópe nu-lŭ a maĭ pututŭ găsi. După aceia elŭ şĭ-a adusŭ martorĭ şi s'a îndreptatŭ la Constantinopole de vina cu care era asupritŭ. In semnŭ de recunoscinţă, Vodă a hotărîtŭ să facă o mănăstire pe loculŭ acesta; a scursŭ laculŭ şi l'a umplutŭ cu bogşe (cărbunĭ), zidindŭ altarulŭ chiar pe loculŭ unde dînsulŭ scăpase. In pomelniculŭ mănăstireĭ «prefăcut şi înoit în aniĭ d'începutul lumeĭ 7214 şi de la Chr. 1706» se cetesce numele

ctitorilorŭ carĭ dela începutŭ aŭ ziditŭ și aŭ înălțatŭ Sfntă casa acésta: «Iѡ Matheĭ Basaraba voevod i gopjda ego Elena, Danciul, Stanca, Pahomie monah, Salomia monahia, Parvul, Radul, Neaga, Preda, Catalina, Speia, Vlăsan, Marga, Ioan, Radu, Barbu, Nécșa, Pasca, Datco, Voĭca, Calea, Șerban, Harvat, Barbu, Maria, Radu, Negoit, Mateiu, Radu».

In altŭ locŭ cetimŭ: «Dintru întîmplarea vremilor, din deasele și cumplitele rezmirițe, și din slăbiciunea celor ce aŭ fost maĭ nainte chivernisitorĭ la acéstă sfîntă și Dumnezeéscă monastire, aŭ remas la mare pustiire și surpare. La care înțeleghînd prea fericitul Ctitor Dum. Costandin Brancoveanul vel Spătariŭ și fiind la Dum. baniĭ ce s'aŭ rescumpărat rumîniĭ în zilele luĭ Costandin Vodă, aŭ dat talere 200 de s'aŭ lucrat cât aŭ fost banĭ, și la acéstă înoire a Sfinteĭ mănastirĭ aŭ fost rînduit Sfinția sa Prea Cuviosul Părintele Kir Antonie Arhimandrit, și după alte ostenele aŭ ajutat și Sfinția sa cu talere 85; pentru care s'aŭ scris aicĭ ca în vecĭ să se pomenéscă.»

Se maĭ află în pomelnicŭ lista Domnilorŭ țěreĭ, aprópe identică cu cea de la Bistrița; apoĭ pomelniculŭ familiilorŭ Brâncoveniĭ, Leurdeniĭ, Golesciĭ și a altorŭ creștinĭ, carĭ aŭ făcutŭ dăniĭ la mănăstire. In tinda bisericeĭ se află zugrăvitŭ: Iѡ҃ Матеію Басарабь воевод, ținêndŭ biserica în mânĭ, împreună cu госпожда его Елина Totŭ aci sunt portretele luĭ jupan Barbu și jupan Radu, jupanița Calea și jupan Datco, jupan Danciulŭ vel Vornicŭ, tatălŭ luĭ Mateiŭ Vodă: lângă elŭ unŭ copilŭ jupan Vălsan; jupan Preda vel Spătarŭ; lângă elŭ unŭ copilŭ micŭ și jupanița Stanca, muma luĭ Mateiŭ Vodă. Tîmpla, destulŭ de frumósă, în lemnŭ poleitŭ și coloratŭ, este bine conservată. De asemenea și icónele, carĭ sunt, ca și tîmpla, din timpulŭ luĭ Mateiŭ Vodă, cum se vede din inscripțiunile de pе dînsele. Așa pe icóna Sf. Nicolae se cetesce scrisŭ cu văpsea albă pe câmpŭ auritŭ: С҃ть икона сарапіѡно егомѣн арнѡті строе зѹграк ѿ тргокиць кь лѣт ҂зрнв $\left(\frac{7152}{1644}\right)$. La icóna Domnuluĭ Christosŭ se maĭ distingŭ încă cuvintele: ргнское бл го . . . . . Iѡн Матеіе

ВОЄВОД . . . . iar la a Maiceĭ Domnuluĭ : † П . ГИМАНІЄ РЯБИ СОЄ. БЛ'ГОЧ ИВІЄ ІѠ МАѲЄІ ВОІВОД И ГПЖДЯ ЄЛИ . . .

Câte trele aceste icóne fiindŭ stricate pe alocurea, ar trebuì înlocuite și depuse în secțiunea eclesiastică a Museuluĭ Naționalŭ, maĭ cu sémă că pórtă pe dînsele și numele zugravuluĭ și data.

Ușa bisericeĭ, frumosŭ sculptată în lemnŭ de castanŭ, este iarășĭ o piesă de Museŭ; a fostŭ făcută de Costandinŭ Brăncovénulŭ velŭ Logofĕtŭ; înainte deci de a se urca la tronŭ. Inscripțiunea de pe dînsa sună : ВРЯТ СІѦ СЪТВОРИ КОСТЯНДІН БРЪНКОВѢНУЛ ВЛ ЛѠГ. adică : «Acéstă ușă a făcut'o Costandinŭ Brăncovénulŭ velŭ Logofĕtŭ.»

Ea a înlocuitŭ o ușă maĭ vechie din timpulŭ luĭ Mateiŭ Basarabŭ, cum se vede din inscripținnea :

† СЬИ ВРЯТЯ СЪТВОРИ ИРЄМОНЯХ ИГУМЄН ѲЄѠФІЛ ВО ДНИ : ІѠ МЯТЄЮ . . . .

adică : «Acéstă ușă făcutu-o-aŭ Iremonahulŭ Igumenŭ Theofilŭ în dilele luĭ Ionŭ Mateiŭ . . . .»

Din odóre menționămŭ :

1. Cație de argintŭ cu capaculŭ lucratŭ à jour, cu inscripțiunea săpată în treĭ rîndurĭ :

»† ЯЧЯСТЪ КЪЦІЄ ФОСТУѠЯУ ФЪКУТ РЪПОСЯТУЛ МЯТЄЮ ВОЄВОД КУ ДОЯМНЪ СЯ КУ ЄЛЄНЯ ШИ Ѡ ЯУ ДЯТ ЛЯ СФНТЯ МЪНЪСТИРЄ ЛЯ ЯРНОТЯ КЪНДЬ ЯУ ФОСТЬ ВЛѢТ ‚ЗР'Л ДЄ СТРИКЬДУСЄ Ѡ ЯУ ПРЄФЪКУТ ОУДРѢ ВЛ : КЪМЪРЯШ НЄПОТУЛ ДОЯМНІИ ИЛЄНІИ ВЛѢТ ‚ЗРОИ $\left(\frac{7178}{1670}\right)$.»

2. Unŭ discŭ de argintŭ cu inscripțiunea în dosŭ :

† ЯЧЄСТ ДИСКОС ФЪКУТЛЯУ
МИХЯИЛ ДН ЗИЛЄЛЄ
ПЪРИНТЄЛУИ ПЯХОМІЄ
ЄГМЄН ШИ ЛЯУ ДЯТ СФНТЄИ
МЪНЪСТИРИ ЯРНОТ ДЄ
ПОМѢН ЛѢТ ‚ЗРЧ Г $\left(\frac{7193}{1685}\right)$.

3. O cruce lucrată în filigranŭ de argintŭ cu inscripțiunea pe buze din 1780 :

† ЯЧЯСТЬ СФЬНТЪ
КРУЧЄ СЯ ФЪКУТ
ДЄ ІГУМЄН ФІЛЯРЄТ
МЪНЯСТИРИ ЯРНОТЯ.

4. Altă cruce de argintŭ frumósă cu inscripţiŭnea săpată pe cotorŭ în *volumen :*

СЄИ КРСТЪ КꙊПИ ЄРМОНЯХ ГРИГОРІЄ И ѠКОВЯ П || РИЛОЖИ || ВЪ С ТЬ || М҇НСТИРЬ || ЯРНꙊТЯ || ВЛѢТ ҂ЗРО҃З

Adică : «Acéstă cruce a cumpĕrat'o Ermonachulŭ Grigorie și a ferecat'o și depus'o la sfînta mănăstire Arnota în anulŭ $\frac{7177}{1669}$.»

5. O cădelniță de argintŭ cu capaculŭ lucratŭ à jour și cu inscripţiunea săpată pe partea de josŭ :

† СІЮ КЯДЄЛНИЦꙊ СЪТВОРИХ ЯЗЪ ЄРМОНЯХ ГРИГОРІЙ Ѿ ВРЯЦЯ Й || ПРИЛОЖИХ ВЪ С ТЫ МЪНЬСТИРЪ ЯРНОТЯ ЛѢТ ҂ЗРОЗ

Adică : «Acéstă cădelniță am făcut'o eŭ Ermonachulŭ Grigorie din Vrața și am depus'o la sfînta mănăstire Arnota, anulŭ $\frac{7177}{1669}$.»

6. O cutie mare de argintŭ făcută la 1817 de Banulŭ Radu Golescu, avêndŭ în lăuntru sfinte móşte; pe legătura a două din ele se cetesce câte o inscripţiune slavonă. Pe toculŭ cutieĭ se află săpată inscripţiunea : «† Acéstă cutie de argint cu sfintele móşte || în numĕr de 27 bucăţĭ marĭ şi micĭ ale Sf. || mănastirĭ Arnota din Districtul Vâlcea de 41 de anĭ fiind dosită, acum găsindu-se de Păr. || Kesarie Egumenul, cu cuvenita orînduélă || s'aŭ și adus la locul lor la anul 1858 Ghenarie 30.» Cutia a fostŭ găsită la biserica Dómneĭ Bălașa în Bucurescĭ, și între alte móște figuréză : o mână a Sfinteĭ Muceniţe Marina şi câte-va óse din Sfinţiĭ Filipŭ și Mihailŭ Sinadon.

7. O copie de argintŭ pentru luatŭ anafora, cu inscripţiunea :

† ЯЧЯСТЪ КОПІЄ О ЯꙊ ФЪКꙊТ ОѴДРѢ ВЄЛ КЪМЪРЯШ НЄПОТꙊЛ ДОМНІИ ИЛЄНІИ :

Din aceste obiecte, cele de sub No. 1, 2, 4 şi 5 ar puté fi înlocuite cu altele, și ele depuse în Museulŭ Statuluĭ.

Din cărţĭ am alesŭ 20 bucaţĭ carĭ se află în Museŭ, trecute la inventariŭ de la No. 372—392.

Mormintele din tinda bisericeĭ sunt două :

1. Mormîntulŭ luĭ Matheiŭ Vodă Basarabŭ de marmură albă, lung. 2 m. 35, lat. 0,88, de o esecuţiune admirabilă, opera unuĭ

artistŭ grecŭ, judecândŭ după forma literelorŭ inscripţiuneĭ, ce este săpată pe câteşĭ patru marginele. Se represintă în reliefŭ marca ţĕreĭ : vulturulŭ cu cruce, sórele şi luna de douĕ laturĭ, sub ghiarele passereĭ unŭ coifŭ. Susŭ o corónă, avêndŭ de amândouĕ părţile trofee : za, stégurĭ cu cruce, tobă, trîmbiţă, buciumŭ, tolbă cu săgeţĭ, arcŭ, ciocanŭ, halebardă, tunŭ de bronzŭ şi douĕ butóie (probabilŭ tunurĭ de cireşĭ saŭ butóie cu prafŭ de puşcă).

Ar trebuì să se ia unŭ mulajiŭ după acestŭ mormîntŭ şi să se expună într'una din salele Museuluĭ.

Inscripţiunea cu litere frumóse, marĭ de 0,04 cent. sună astŭ-felŭ :

† ЗДЄ ЛЄЖИТ : МАѲЄИ БАСАРАБА БЖЇЄЮ БЛГОДАТЇЮ НѢКОГДА НАЧАЛ'НИКЪ И ВОЄВОДА ЗЄМЛѦ ОУГРОВЛАХИСКЇѦ МОУЖЪ МОУДРѢИШЕ И ДРЪЗНОВЄНИШИ И МИЛОСТИВЪ. МНОГИ ЦРКВЄИ И МОНАСТИРѠМЪ ѠСНОВАТЄЛЬ И ѠБНОВИТЄЛЪ. НИКОГДИЖЄ ПОБѢДЄНЪ ПОБѢДИ, МНОГИЖЄ ѠДОЛѢНИИ ПОБѢДОНОСЄЦ ПРЄСЛАВОУТЫИ ВРАГѠМЪ СТРАШНЫИ, ДРОУГѠМЪ ЗАСТОУПНИКЪ : ЗЄМЛИ СВОЄИ БОГАТИТЄЛЪ. ИЖЄ СЪ ВЄЛИКИМЪ БОГАСТВОМЪ, И ВЪСѢХЪ ѠБИЛЇЄ, ТИХОМИРНѠ ГОСПОДСТВОВА, ДВАДЄСѦТ И ТРИ ЛѢТЪ. ОУСПЄ Ѡ ГОСПОДѢ ВЪ ГЛОУБОЦѢ И ВѢ ЛѢТО ГОСПОДНЄ ҂АХНД. И МАСТИТѢ СТАРОСТИ.

Care se traduce :

«† Aci zace Mateiŭ Basaraba, prin harulŭ luĭ Dumneḑeŭ odinióră stăpânŭ şi voevodŭ alŭ Ţĕriĭ Românescĭ, bărbatŭ pré înţeleptŭ, pré vitézŭ şi milostivŭ; alŭ multorŭ bisericĭ şi mănăstirĭ întemeetorŭ şi înnoitorŭ, nicĭ-odată biruitŭ în biruinţe, alŭ multorŭ încălcărĭ purtătorŭ pré vestitŭ de biruinţă, vrăjmaşilorŭ înfricoşătorŭ, prietenilorŭ ocrotitorŭ, alŭ ţĕriĭ sale înavuţitorŭ, carele cu mare avuţie şi cu tótă îmbelşugarea în pace şi linişte a domnitŭ douĕ-ḑecĭ şi treĭ anĭ; a adormitŭ întru Domnulŭ în adâncimea anilorŭ, în anulŭ Domnuluĭ 1654 în cinstite bĕtrâneţe».

Se scie că Mateiŭ Vodă a fostŭ maĭ întâiŭ înmormîntatŭ la

Biserica domnéscă din Târgoviște, alăturea cu Dómna Elena care murise cu unŭ anŭ maĭ înainte; după unŭ timpŭ óre care însă, sub domnia luĭ Mihnea Radu, a fostŭ adusŭ la Arnota, cum dorea dînsulŭ fiindŭ în viéță. Superiorulŭ mănăstireĭ îmĭ spuse, că acum 20 de anĭ Episcopulŭ de Râmnicŭ Calinicŭ, fiindŭ Egumenŭ Kesarie Rădulescu, a desgropatŭ ósele luĭ Mateiŭ (capulŭ și fluerele picióreloră) și, după ce le-a făcutŭ parastasŭ, le-a pusŭ iarăși la locŭ.

2. Mormîntulŭ luĭ Danciulŭ Vorniculŭ, tatălŭ luĭ Mateiŭ, este maĭ simplu: o singură lespede cu inscripțiunea ce o citimŭ și o completămŭ ast-felŭ:

† ЯНЧЯ ЗЯ́К ѠЯСЕЛЕ Я К[РЕЩИНꙊЛꙊЙ]
ШИ БИНЕ КРЕДИНЧОС[ꙊЛꙊЙ ШИ Я НѠЯСТ]
РЕ РꙊДЯ БОꙖРЕН Я ЖꙊП[ЯНꙊЛꙊЙ ДЯНЧЇꙊЛꙊЙ]
ВОРНИКꙊЛꙊЙ БРЬНКОВЕ[НꙊЛꙊ КЪРꙊЯ ПРИЛЕЖ]
ИДꙊИСЕ МОЯРТЕЯ [ÎН ЦЯРЯ] ЯРДЕЛꙊЛꙊЇ
ЯКОЛО И СЯꙊ [ШИ ÎНГРꙊ]ПЯТ ТРꙊПꙊЛ Î МИ
ТРОПОЛИЯ БЕЛГРЯДꙊЛꙊИ Î КОРСꙊЛ ЯНИЛОР
,ЗРН. ЯР ФИЮСЕꙊ ПРЕ ЛОМИНЯТꙊЛꙊ
ІѠН МЯТЕЮ БЬСЬРЯБ ВОЕВОД [ШИ ДОМН ЦЪ
РЬИ РꙊМЬНЕЩИ ÎТРЯЛ SЇ ЯН ДЕН Д(ОМН)И
Ѧ ЛꙊИ ТРИМИСЯꙊ ПРЕ КРЕДИНЧО(СꙊ)Л МЪРЇИ СЯЛЕ
ДРЯГОМИР ВЕЛ ВОРНИК ЯДꙊС ѠЯСЕЛЕ ДЕ ЛЕ
Ꙋ ÎНГРꙊПЯТ ÎТРЯЧЯСТЪ СТЪ МЬНЬСТИРЕ
ЯРНОТ КЯРЪ Е ЗИДИТ(Ъ) ДИН ТЕМЕЛ(ІЕ) ДЕ МЪРИЯ

Jupanŭ Dancĭulŭ tatălŭ luĭ Mateiŭ Basarabŭ, bolnăvindu-se în Alba-Julia, dómna Stanca a luĭ Michaiŭ Vitézulŭ, îlŭ îngrijì acolo maĭ multe lunĭ, și după ce murì în a. 1600, ea îlŭ înmormântă în biserica română din acelŭ orașŭ, cheltuindŭ 20,000 de aspre. Soția luĭ Danciu, Stana, dreptŭ recunoscință, dăruesce Dómneĭ Stanca moșia Pireia, cu care dînsa miluì pe Oprea Postelniculŭ pentru slujba luĭ cea credinciósă către Domnŭ în țéră cât și în străină-

tate (1). Dragomirŭ Vorniculŭ Creţulesculŭ este fratele dómneĭ Stanca, soţia luĭ Michaiŭ Vitézulŭ.

In tindă maĭ sunt încă douĕ petre mormîntale cu inscripţiunĭ şterse.

Timpulŭ nu mĭ-a permisŭ să copiezŭ şi inscripţiunile de pe cele douĕ clopote ale mănăstireĭ, date de Constantinŭ Brâncovénulŭ în anulŭ $\frac{7208}{1700}$.

La fântâna vechiă a mănăstireĭ se află o pétră cu următórea inscripţiune : «† Această f[întînă. f]iind făcută de bunul [şi luminatul] domn strămoşul Domnieĭ mele . . . . Iѡ Mat. Basarab Voevod, ce au fost oblăduitor ţĕriĭ Rumăneştĭ şi cîtă va sémă de anĭ încoace stând stricată şi închisă, dintru bun gîndul inimiĭ Demnii mele Iѡ Costandin Basarab Voevod am voit de o am făcut de iznpavă din temelie ca să fie de mult ajutor lăcuitorilor în sfînta mănăstire şi domnii mele pomană în vécĭ fiind egumen Kir Varlaam Eromonah. Msţ. a. dni vĕ lét $\frac{7207}{1699}$».

Mănăstirea n'are călugărĭ, ci numaĭ unŭ îngrijitorŭ care oficiéză serviciulŭ divinŭ, unŭ paraclisierŭ şi unŭ cântăreţŭ.

Casele din mănăstire, cu o mică cheltuială de la 5—6000 leĭ, s'ar puté repara, instalându-se acolo o şcólă de meseriĭ; reparaţiunile însă n'ar trebuì să întârḑie, căcĭ plouă prin tóte părţile.

La ora 1 din nópte, pe o plóie care nu maĭ contenise de cu séra, şi la lumina torţelorŭ, am scoborîtŭ pe nisce potecĭ stâncóse şi pline de alunecuşŭ, şi în revărsatulŭ zorilorŭ abia m'am întorsŭ la mănăstirea Bistriţa.

IX.

Mănăstirea Tismana.

In fine, în ḑiua de 14 Augustŭ, după ce m'am opritŭ o nópte la Tîrgu-Jiu. am sositŭ la mănăstirea Tismana, punctulŭ din urmă alŭ escursiuniĭ ce întreprinsesemŭ.

(1) Chrisovulŭ luĭ Michaiŭ Vodă, doc. Ep. Râmnicŭ, leg. No. 103, doc. No. 1, în Archiva Statuluĭ din Bucurescĭ

Nu cunoscŭ în ţéră unŭ locŭ maĭ pitorescŭ; frumuseţea natureĭ însă contrastéză cu miseria în care se află mănăstirea. In nişce derămăturĭ de case distruse prin incendiulŭ întîmplatŭ în anulŭ 1865, în scorbure umede şi fără lumină, locuiaŭ călugăriĭ. Unulŭ, Costande Iditu, de treĭ anĭ nu se ridicase de josŭ din causa ologeleĭ; unŭ altulŭ, Rafaelŭ Ungurénulŭ, bătrînŭ de 70 anĭ, îmĭ spuse că de la 1865 stă în chiliuţa în care se află, unde tavanulŭ era căḑutŭ; unŭ alŭ treilea, Ignatie Angelescu, zăcea de lîngóre pe o saltea de pae, într'o despărţitură care nu maĭ semăna a locuinţă omenéscă şi unde abea daca razele sóreluĭ puteaŭ pătrunde printr'unŭ ochiŭ de feréstră cu giamulŭ spartŭ. Şi cu tóte acestea, în faţa acelorŭ ruine locuite de călugărĭ, se afla 6 camere destulŭ de spaţióse, însă tóte góle şi sigilate de către d-lŭ Prefectŭ alŭ judeţuluĭ. Nu am pututŭ afla de ce şi cu ce scopŭ. Superiorulŭ avea o singură cămăruţă în acelŭ corpŭ de case zidite în urma incendiuluĭ şi destinate a servì visitatorilorŭ mănăstireĭ şi celorŭ carĭ obicĭnuescŭ a petrece lunile de vară la mănăstire. Am datŭ ordinŭ ca imediatŭ camerele să se deschiḑă şi să se aşeze în ele călugăriĭ.

Este absolută trebuinţă a se face o reparaţiune radicală acesteĭ mănăstirĭ, cea maĭ veche póte din câte se află în România.

Biserica a încercatŭ maĭ multe prefacerĭ, cum resultă din inscripţiunile ce se cetescŭ pe zidŭ şi carĭ sunt de dată recentă. Cea din tindă sună astŭ felŭ:

«† Acéstă Sfîntă şi Dumnezeéscă Biserică s'aŭ înpodobit cu zugrăvéla precum sĕ véde cu tótă cheltuéla Dumnéeĭ Consilierésa Stanca Glogoveanca, însă: biserica, oltarul şi tinda şi amvonul pentru vécĭnica pomenire a Dumnéeĭ şi a tot neamuluĭ Dumneéĭ, în zilele Prea Luminatuluĭ Domn Iω Scarlat Grigorie Ghica Voevod, în zilele Prea Sfinţieĭ Sale Părinteluĭ Parthenie Episcopul al Rîmniculuĭ Nouluĭ Severin şi fiind Egumen la acéstă Sfîntă Mănăstire Părintele Gherasie Arhimandrit: Maiŭ 3. leat $\frac{7274}{1766}$ şi fiind zugrav Dimitrie Diaconul p s.»

La intrarea în biserică (nartex):

«† Prin numele Tatăluĭ, şi al Fiuluĭ, şi cu ajutorul Sfîntuluĭ

Duh amin. Insă eŭ robul Stăpînuluĭ Iisus Hristos Iω Radul Voevod am zidit acest sfînt și Dumnezeesc lăcaș, Adormirea Prea Sfinteĭ Stapâneĭ nóstre de Dumnezeŭ Nascătórea și Pururea Feciora Maria, din temelie pînă la săvârsit sfînta mănăstire Tismana, trecând spre lăcaşul cel de vecĭ. Decĭ după aceea cu voia luĭ Dumnezeŭ eŭ robul luĭ Dumnezeŭ jupan Nedelco vel Vornic fiind la bunul credincios Petru Voevod Sfetnicul Mării Sale, vĕzênd acest sfînt lăcaş nezugrăvit, și cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ și adormirea sfinteĭ sale Maĭcĭ, și prin rugăciunile sfîntuluĭ Părinteluĭ nostru Nicodim Arhimandritul, am rîvnit cu tótă inima mea și am zugrăvit, înfrumusețat cu tótă podóba Dumnezĕuluĭ celuĭ de sus, dând rugăciune la Măria Sa bun credinciosul Iω Petru Voevod feciorul mareluĭ Mircea Voevod, mi-aŭ dat voe și carte domnéscă de am săvârşit în zilele Egumenuluĭ Kyr Ioan la leat 7073 Octomvrie 14. Și aŭ fost jupan Gherghe mărturie și aŭ zugrăvit Dobromir ot Tîrgoviște.»

D'asupra acesteĭ inscripțiĭ este iarăşĭ scrisŭ cu vopsea :

«† Cu mila și cu ajutorul luĭ Dumnezeŭ vĕzênd noĭ că fiind sfînta mănăstire zugrăvită de Dumnea-luĭ jupan Nedelcu vel Vornic, în zilele luĭ Petru Voevod de la leat 7073 să fórte învechise, m'am îndemnat eŭ Ion Arhimandritu Egumen cu cheltuiala Sfinteĭ Mănăstirĭ și cu ajutorul Dumnea-eĭ jupâneseĭ Stanca Consiliereasa Glogoveanca, după rĕposarea Boeruluĭ Dumnea-eĭ Mihail Consilier Glogoveanul, aŭ dat Dumnea-eĭ aurul și văpselile, și s'aŭ înfrumusețat precum se vede, ca să am vecĭnică pomenire eŭ și Dumnea-lor, și s'aŭ zugrăvit în zilele Prea Inălțatuluĭ Impĕrat Kesar al VI. biruitor Carol al Romanilor la leat 7240 August 5.»

«† Vremea ce singură face, după vremĭ iarăşĭ preface, precum și aicĭ vechimea și vremĭ cu întîmplare la multe lucrurĭ aŭ adus dehulare, tîmpla Bisericeĭ, icoanele tóte și ușile împĕrĕteștĭ, zugrăvéla cu sfințiĭ pîn d'asupra de ferestri, pardoseala pe jos, jețurile tóte, ferestrele fiind fórte strimte, acestea tóte s'aŭ făcut și ferestrele s'aŭ maĭ lărgit, vuclionul înăuntrul, catihomenul afară și alte lucrurĭ den noŭ și zidirĭ s'aŭ făcut, în vremea Părinteluĭ Egumen Spiridon Arh. Tismeneĭ în veacul cel maĭ plăcut ce Dumnezeŭ ne-

a dăruit, fiind Domn Stăpînitor al ţereĭ George Dimitrie Bibescu Voevod, care în anul acesta şi la acéstă mănăstire aŭ venit privind, iar Arhipăstor şi Mitropolit D-nu D-nu Neophit la aniĭ de la Hristos 1844. Alexie zugravul din Câmpulung.»

Inscripţiunĭ maĭ vechĭ nu sunt. E sigur însă, că la facerea acestora s'a avutŭ în vedere inscripţiunile anterióre scrise în limba slavonă. Documentele în adevĕrŭ ne arată pe Radu Negru, fratele luĭ Mircea celŭ Bătrînŭ, ca întemeietorŭ alŭ mănăstireĭ Tismana; iar Nedelco Vorniculŭ e cunoscutŭ în timpulŭ domnieĭ luĭ Petru Vodă, fiulŭ luĭ Mircea.

Portrete în interiorŭ (nartex) sunt:

La stânga: Radu Voevodŭ în costumulŭ obicĭnuitŭ, ţinêndŭ în mână biserica împreună cu Mircea Voevodŭ; lângă acesta se vede: 1. portretulŭ jupâneseĭ Stanca Glogovénca Consilierésa; 2. alŭ jupânuluĭ Mihailŭ Glogovénulŭ Consilierŭ, şi între dînşiĭ unŭ copilŭ cu numele Stefan.

La drépta: jupânŭ Nedelcu Vel Vornicŭ, ţinêndŭ biserica cu jupânésa Anca; jupânŭ Theodorŭ vel Banŭ, lângă dînsulŭ soţia sa; Ionŭ Archimandritŭ Egumenŭ. In tindă, la intrare, sunt zugrăviţĭ: la drépta, jupânŭ Stefan Glogovénulŭ........ biv vel Slugear; jupăniţa Maria; jupânŭ Nicolae Glogovénulŭ căpitanŭ; jupăniţa ego Sanda. Incă vre-o patru femeĭ şi patru copiĭ cu inscripţiunile de d'asupra şterse.

La stânga: «Gherasie Arhimandritul Năstavnic Sfinteĭ mănăstirĭ Tismana, şi aŭ fost Parthenie Episcop al Râmneculuĭ Nouluĭ Severin.» La drépta unŭ boerŭ, o jupănésă şi douĕ copile (numĭ şterse), Stoica Bengesculŭ vel Consilierŭ.

Uşile bisericeĭ sunt frumosŭ sculptate, representândŭ susŭ: unŭ îngerŭ şi Maĭca Domnuluĭ, iar maĭ josŭ sfinţiĭ Petru şi Paulŭ, sfinţiĭ Nicodimŭ şi Antonie. Pe cea din stânga se aflǎ săpată următórea inscripţiune:

«† Acéstă uşă s'a făcutŭ cu tótă cheltuiala Dumnea-eĭ Stanca Glogoveanca Consiliereasa carea aŭ ţinut Dumnea-luĭ Mihaiŭ Glog. Consilier.»

Pe cealaltă ușă : «care aŭ fost fata Dumnea-luĭ Staĭcu Bengescu Consilier în zilele Sf. Părinteluĭ Mihail Igum. și Arh. Tism. vlét 1782.»

Stîlpiĭ ușilorŭ sunt de pétră, avêndŭ pe dînșiĭ săpată d'alungulŭ de câte patru părțile o inscripțiune slavonă, ce a fostŭ poleită cu aurŭ din anulŭ 1542, din care se vede că atât ușa cât și pragulŭ s'a făcutŭ de Egumenulŭ Ermonahŭ Vasilie în ḑilele luĭ Ionŭ Petru Voevodŭ și ale fiuluĭ sĕŭ Mircea Voevodŭ.

După cele douĕ morminte din biserică, din carĭ unulŭ alŭ luĭ Brăiloiu din a. 1747, și de pe altă pétră din curtea mănăstireĭ, am luatŭ estampele cuvenite.

Din odóre voiŭ enumera maĭ întâiŭ pe cele maĭ însemnate din cele rĕmase acolo.

1. Epitafiŭ de atlasŭ lucratŭ cu firŭ de argintŭ și de aurŭ, avêndŭ inscripțiunea acésta :

ѦЧѦСТЪ СВТ҃Ъ ПОГРЕБАНІЕ
ФЪКꙋТАꙋ ∴ ДОАМНА МАРІА
А ПРѢ ЛꙋМИНАТꙋЛꙋИ ДОМНЬ ::: ІѠ
ШЕРБАН ВОЕВОДА ДОМНЬ ЦЪРЬИ
РꙋМЬНЕЩІ ∴ ШИ Ѡ А ДАТ СВИТІИ
МЬНЪСТИРИ ТИСМАНА СЪ ФІЕ
МЬРІИ САЛЕ ДЕ ПОМѢНЬ :::
ВЛѢТ ҂ЗРПѲ. $\left(\frac{7189}{1681}\right)$

La o parte este representatŭ în genuchĭ : ІѠН ШЕРБАН ВОЕВОДА КАТА-КꙋЗИ || НV. De cealaltă parte : ДОМНА МАРІѦ; înaintea luĭ Șerbanŭ : ГЕОРГІЕ ВОЕВД, iar înaintea Dómneĭ Maria : ДОМНА КАСАН || ДРА, fiulŭ și fiica luĭ Șerbanŭ Cantacuzino.

2. Unŭ chivotŭ de argintŭ poleitŭ cu aurŭ representândŭ biserica ; e lucratŭ cu multă artă.

Inscripțiunea săpată pe treĭ părțĭ sună :

АЧЕСТЬ КИВОТ АЛЬ СФІНТЕИ || МЪНЪСТИРИ ТИСМЕНІИ. ФЪКꙋТꙋЛАꙋ || ЕГꙋМЕНꙋЛЬ ПЕТРОНІЕ Кꙋ АТОТЪ АРЏИНТ ШИ КЕЛТꙋ || АЛА. МЪНЪСТИРІИ ꙟ ЗИЛЕЛЕ. ДОМНЪ. ІѠ АНТОНІЕ || ВОІЕВОД ШИ А. ПРѢ ЅФИНЦИТꙋЛꙋИ || ВЛАДЪКИ КVР. ѲЕОДОЅІЕ || ИЅПРАВНИК АРХІДІАКОН || НИКОДІМ (1) ВЛѢТ. ҂ЗРОѲ $\left(\frac{7179}{1671}\right)$.

(1) Cuvintele sub-liniate sunt săpate cu litere maĭ marĭ și aurite.

Pe fund: ѠТ РОЖ. Х҃ВА ҂АХО҃А (1671)
АЧЕСТ СФНИНТЪ КѴѠТЪ.
ДРА́МѴРЬЕ ДЕ АРЏИНТЪ
Ц҃З҃Г :
NA 1671.
MESCTRI ZLATARI
IAKOV. I MARKO. OD. CHIPROVAC.

Meșterii dar carĭ aŭ lucratŭ chivotulŭ eraŭ venițĭ din Chiprovĕțĭ.

3. Unŭ artoforionŭ de argintŭ cu inscripția săpată curențŭ :

† 'АЧЕСТ 'АРТОФОРІОН ЯСТЕ ФЪКѸТ ДЕ ДАНІИЛ ЇЕРОМ СФН МЪН ТИСМ ФІИНД НАСТАКНИК ПАРѲЕ́НІЕ 'АРХИМ

Pe capacŭ eşte lucrată au repoussé următórea inscripțiune grecéșcă :

·І ИСѸС ХРІСТОС
ТОѴСПІС

I TIΠANTAΣ — I. † 1761

Domnul
Hristos.

Ο ΖΩΗΦΟΡΟΣ

ΙΤΡΕΦΕΙ
ΑΡΤΟΣΧΑΡ

Adică :

«Iisus Hristos, pânea dătătóre de viéță, pîndarulŭ hrănesce pe toțĭ bine credincioșiĭ. 1761.»

4. Unŭ sicriașŭ de argintŭ cu moștele sfîntuluĭ Nicodimŭ (degetulŭ arătătorŭ) și ale mucenicilorŭ Ignatie și Theofilacht. Aceste móște sunt legate cu câte o verigă purtândŭ o inscripțiune grécă cu numele sfîntuluĭ.

Sicriulŭ e lucratŭ probabilŭ de aceiașĭ artiștĭ carĭ aŭ făcutŭ artoforionulŭ și în acelașĭ anŭ, cum se vede din inscripțiunea săpată pe fața posterióră :

† АЧЕСТ ΣФ НТЪ ТРОНЪ ОѴНДЕ ΣЕ ‖ ѠДИХНЕЩЕ ДЕЏЕТОѴЛЪ ΣФН ТОѴЛѸИ ‖ ШИ МѴРѠТОЧИКОѴНИ НИКОДИМЪ ‖ АРХІМАНДРИТЬ ТИСМЕНΣКОГѠ ‖ ФЪКОѴТОѴЛАѴ НИКОДИМЪ ‖ АРХІДИАКОНЬ ШИ̂ КОѴ ПЕТРОНІЕ ЀГѸМЕНЬ

ВЛѢТ ҂ЗРѲ : $\left(\frac{7179}{1671}\right)$.

Pe chivotŭ se represintă următórele subiecte din viéţa luĭ Nicodimŭ :

1. НАЩЕРА ЅФНТ. НИКОДИМЪ.

2. БОТЕЗУЛЬ ЅФНТ НИКОДИМЪ.

3. ХИРОТОНІА ЅФНТ НИКОДИМЪ.

4. МИНУНѢ ЅФ НТ НИКОДИМЪ. КЪНД АУ ТРЕКУТ ПРЕН ФОК Aci se vede representatŭ МАТЕІАШ КРАЛ (1), cu sceptrulŭ în mână, şi lângă elŭ douĭ consiliarĭ; maĭ josŭ alţi slujitorĭ, iar Nicodimŭ îmbrăcatŭ în odăjdiĭ, e gata să se arunce în flacărĭ împreună cu unŭ Diaconaşŭ, discipolŭ alŭ sĕŭ.

5 ФЪКУТ ЅФТ Л МИНУНѢ ЛА МАЅА Se vede regele la o masă, Sfîntulŭ Nicodimŭ bine-cuvinteză, şi nisce pescĭ se mişcă pe talerŭ.

6 РОУГЧЮНѢ ЅФНЛОУИ. НИКОДИМЬ.

7 ПРЕСТВИРѢ ЅФНТЪ НИКОДИМЬ : — (Moartea sfîntuluĭ Nicodimŭ).

8. Suşŭ Maĭca Domnuluĭ cu Domnulŭ Christosŭ în braţe; josŭ mănăstirea Tismana representată în micŭ.

Figura sfîntuluĭ Nicodimŭ :

СФНЬТЛ НИКОДИМЬ ФЪКОУ БЕСѢРИК ПРЕ ТИС ШИ НУМИ ТИСМАНА.

5. Unŭ sfeşnicŭ de argintŭ cu inscripţiunea slavonă pe globulele sfeşniculuĭ, din care se vede că s'a dăruitŭ de Matheiŭ Basarabŭ şi de soţia sa Dómna Elena :

Iacă incripţiunea în textulŭ slavonŭ şi în traducere :

† СЕИ ЅРЕБРЕННЫИ РЕѢЩНИКЪ ДАРОВАЅА В || СТѢЙ ѠБИТЕЛИ ЕЛИЦѢ И ЛАВРѢ ТИЅМАН || АГѠ СТГѠ БГОРОДИЧ || ОУЅПЕНІА. НАМИ ГРѢШИ || ЫМИХ ВЪІ МИРА БИ. ІѠ МАТѲЕѠМ БАЅА || РАБОЮ ВОЕВОДОЮ И ЕЛЕНОЮ ГСЖДЕЮ || ВЪ ЧСТЕ И КРАЅОТОУ || ЦРКВЕ БЖІА. НАМАЖЕ ВЪ ПАМАТ В || ѢЧНОУЮ АМИН. ВЪ ЛѢТО СЛОВАЖЕ ВЪ ПЛЪЩЕНІА, АХМЅ.,ЗР НД ||

Adică : «Acestŭ sfeşnicŭ de argintŭ dăruitus'a Sfîntuluĭ locaşuluĭ şi în acelaşĭ timpŭ lavră Tismana a Prea cuviósei Adormirĭ a Maĭ-

(1) Din eróre, în locŭ de Sigismund.

ceĭ Domnuluĭ de noĭ multŭ păcătoşiĭ întru pacea Domnuluĭ Ion Matheiŭ Basarab şi Elena Doamna, în cinstea şi înfrumuseţarea Bisericeĭ Dumneḑeescĭ, iar pentru noĭ spre vecĭnică pomenire Aminŭ, în anulŭ întrupăriĭ cuvîntuluĭ 1646 – 7154.»

6. Altŭ sfeşnicŭ de argintŭ cu patru globule avêndŭ pe pedestalŭ inscripţiunea :

† ꙗчестꙋ сфѣшнꙗкꙋ фъкꙋтꙋлꙗꙋ жꙋпѧн҃ рѧдꙋл бел кошне (adică comis) кꙋ жꙋпънѣѧсѧ дꙋмнѣлꙋ софіика ‖ де сѧтꙋ де пътрълѧце ꙟ зеле҃л крещенꙋл мѧтею басараб воевод въ ҂зрѯ ѧ шй лѧꙋ дѧт мънестере лѧ тѣмѧни съ ф ‖ іе де помѧнь :

7 şi 8. Doуĕ repidiĭ de argintŭ poleitŭ cu aurŭ, avêndŭ inscripţiunea pe o parte :

† ꙗчѣсте ꙗрепиде сънть ꙗле сфинтеи мъньстиріи ‖ тисмѣніи каре сѫ҃ фъкꙋт де ꙟ ꙗрцинтꙋл ‖ мъньстиріи ‖ шй кꙋ келтꙋѧлѧ ши сѧꙋ ‖ фъкꙋть ꙟ зилеле лꙋминѧтꙋлꙋи ‖ домнь іѡ костѧндин б б воевод.

Pe cea-laltă :

† кꙋ б҃лгословеніѧ сфинцій сѧле кꙋр өеѡдосіе ‖ ꙗрхіепископь и митрополить ѹгровлѧх. ‖ ꙟсе кꙋ порꙋнкѧ ши кꙋ тоѧтъ невоя ‖ нцѧ игꙋменꙋлꙋи кꙋрь іѡсиф іеромонѧх мс цѧ ѧп. кд лѣтъ ‖ ҂зрч҃з $\left(\frac{7197}{1689}\right)$.

9. O candelă de argintŭ de la Iconostasŭ, bine lucrată avêndŭ susŭ inscripţiunea :

† ꙗл тъꙋ де ꙟ тѧле тие доѧмне ꙗдꙋчме мѧйчеи тѧле прѣч҃стій ꙗчѧсти кѧндилѧ ной іѡ мѵөеи воевод ꙟ лѧври тисмѧни влѣт ҂зрн и$\left(\frac{7158}{1650}\right)$.

10. O candelă de argintŭ cu inscripţiunea :

кѡрнѣ бл бѧн крѡвеки л҃. ҂ѧхч҃ѕ 1696.

11—12. Doуĕ tetrapóde de stejarŭ frumosŭ sculptate şi bine conservate, cu inscripţiunea în reliefŭ.

Unulŭ :

† ꙗчѣсте трѧтѧпоѧде фъкꙋтꙋсѣꙋ кꙋ келтꙋѧлѧ пьринтелꙋи кир . іѡѧнь ꙗрьхимѧндрить лѣт ҂зсм҃д $\left(\frac{7244}{1736}\right)$.

Pe cel-laltŭ este aceĭaşĭ inscripţiune cu deosebire că se ḑice : іѡѧнь егꙋм. тие лѣт ҂зсм $\left(\frac{7240}{1732}\right)$.

13. Maĭ notezŭ înçă tóca de tuciŭ cu sgripţorulŭ Austriacŭ şi cu inscripţiunea în limba română :

† СФ : НІКОДІМ АШЪЗЪТОРЮЛ АЧЕЩИ СФ. МЪНЕСТІРИ ТІСМАНА ШИ СФ. МЪНЕСТІРИ ВДІЦА СФТУЛ АНТОНІЕ ХРАМУЛ СФТЕІ МЪНЕСТІРИ ВОДІЦА.

Maĭ josŭ :

АЧАСТЪ ТОАКЪ : СА ФЪКУТ ПЕНТРУ СФНТА МЪСНЪТИР ТИМАН. КОСЪРДИА ШИ КІЛТУАЛА ЛУ СТЕФАН ІЕРОНОН ХАЛИАНУЛ.

14. In fine, o cruce de plumbŭ carea se atribue Sfîntuluĭ Nicodimŭ, lucrare învederatŭ modernă.

Pe dînsa se află inscripţiunea următóre :

Pe o parte : МѲ М ЛУК
ГС
НИ † КА
ХС
ІѠН

Pe cea-laltă : АЧАСТЪ
КРУЧЕ
ЙСТЕ А СФНТУЛУИ
НИКОДИМ.

Din acestea, obiectele trecute la No. 1, 2, 5—12 ar puté fi aduse la Museŭ înlocuindu-se prin altele. De asemenea şi uşa de la paraclisulŭ celŭ ruinatŭ făcută în anulŭ 1782, cum se cetesce în inscripţiunea de pe dînsa : «Acéstă uşă iaste făcută cu toată cheltuéla sfinteĭ mănăstirĭ de Sf. Părintele Mihail Egumenul şi Arhimandritul Tismeneĭ. Iunie 25. 1782.» In paraclisŭ se păstréză şi două sfeşnice marĭ de argintŭ, carĭ ar puté înlocuì pe cele din biserică (No. 5 şi 6).

Pomelniculŭ mănăstireĭ este «prescrisŭ după cele vechĭ» în anulŭ 1840, de către Dionisie Diadoh, ierodiaconulŭ. In prefaţă se ḑice : «Fiind că din întîmplările rezmiriţilor ce aŭ fost cu Turciĭ în

vremea apostasieĭ într'alte jăfuirĭ de scule ale sfinteĭ Mănăstirĭ, ce s'aŭ luat de Turcĭ ce venise în țară, s'aŭ luat și pomelnicul cel mare, carele a fost făcut după cel vechiŭ cu tótă întocmirea de Sfinția sa răposatul părintele Proin Tismăneĭ, Stefan Arhimandritul, întru carele aŭ fost așeḑate și daniile fieș-căruea ctitor ce s'aŭ milostivit a milui acest sfînt locas, și făcând și alt pomelnic mic, ce se zice Proscomisarion,.... care aflându-se în sfînta Biserică la proscomidie pentru pomenire, și din vreme în vreme trecând s'aŭ învechit; de aceea de cuviință am socotit, pentru maĭ bună orânduélă, și ca se nu vie lucru întru uĭtare, ca sa se prescrie, și a se face pe întocmirea celuĭ mare ce aŭ fost ca să se afle în sfînta biserică.»

Pe altă pagină se cetesce :

«Pomelnicul Blagocestivilor Domnĭ la mănăstirea Tismaneĭ :

«Vladislav voevod. Acesta este frate luĭ Radu V.V. Negru. Acesta au făcut mănăstirea de la Vodița, înzestrand'o cu moșiĭ și cu alte odoară.

«Radul Voevod Negru. Acesta a început din temelie mănăstirea Tismana și aŭ înzestrat'o cu moșiĭ, dar n'a apucat să o isprăvéscă.

«Dan Voevod. Acesta este fecior luĭ Radu Vodă Negrul; acesta aŭ zugrăvit mănăstirea, și aŭ adaogat la înzestrare în anul 6894.

«Mircea V.V. Acesta Mircea aŭ fost frate luĭ Dan V.V., acesta asemenea aŭ adăogat la ctitorie.

«Dan V.V. Acest Dan feciorul luĭ Dan V.V. sin Radu. Acesta aŭ adăogat asemenea la ctitorie, cu moșiĭ și alte odóre.

Calinichia Doamna.
Vlad voivod.
Basarab voivod.
Radu» etc. etc.

Pomelniculŭ se finesce cu Alexandru Suțu Voevodŭ, Neculae Pavlovicĭ Impăratŭ.

Urméză pomelniculŭ Mitropoliților țĕreĭ, alŭ Egumenilorŭ Mănăstireĭ Tismana, alŭ Boerilorŭ Glogovenĭ, Brailoĭ, Cantacuzenĭ etc., alŭ Egumenuluĭ Mănăstireĭ Kir Stefanŭ Arhimandritulŭ, care «aŭ

prefăcut mănăstirea după rezmirița Némților la leat 1798» când și Costandinŭ Brăiloiul «aflânduse Ispravnic județuluĭ, împreună cu Domnul Clucer Enache Sâmboteanul, mult ajutor aŭ dat cu Posluşniciĭ și cu satele de prin prejur».

Clopotele sunt în numĕrŭ de cincĭ, unulŭ maĭ mare și patru maĭ micĭ, cu inscripțiunĭ din aniĭ 1835 și 1850.

*
* *

Argintăriile și alte obiecte ce am adusŭ de la mănăstirea Tismana și carĭ se află trecute în inventariulŭ generalŭ alŭ Museuluĭ de la No. 26—79 din 1885, sunt cele următóre :

1. Potir mare de argintŭ, avêndŭ interiorulŭ și partea superióră din afară suflată cu aurŭ. Se represintă josŭ 6 sfințĭ în reliefŭ, iar susŭ Maĭca Domnuluĭ, Domnulŭ Christosŭ și alțĭ 4 Sfințĭ, și josŭ se cetesce următórea inscripțiune :

† **АЧАСТЪ ПОТИР Е́СТЕ А СФИНТЕЙ МЪНЪСТІ́РЙ ТИСМ: ФЪКУ́ТЪ ДИН АРЦИНТУЛ МЪНЪСТИРЇЙ ДЕ МИ́ХАИЛ АРХ: ИГМ: ТИЗМ. ТЕТОА́НУЛ: ,АѰПА** (1781). Cântăresce 1 chilo 360 grame.

2. Paharŭ de argintŭ suflatŭ cu aurŭ, cu inscripțiunea :

† **СЬ СЬ ЩИЕ КЬ ЛУ ДАТЬ СТОИКА БИСТИѢРЮЛ КУ ЖУПЬНѢСА ЛУИ ДО́КИѢ АЧЬСТЬ ПЬХАРЬ ЛА МЬСТИРЕ ЛА ТИСМАНА** : : Cântăresce 0,600 gr.

3. Paharŭ frumosŭ de argintŭ suflatŭ cu aurŭ cu inscripțiunea slavonéscă :

† **СІЮ ЧАШІЕ СЪТВОРИ ЖУПАНЪ АРСЕНІЕ СНЪ МИХАЮ И ПРИЛОЖИ СТОМОУ МОНАСТРЪ ГЛЕМИ ТИ(СМ).**

Adică : «Acestŭ paharŭ l'a făcutŭ jupan Arsenie fiul luĭ Mihaiŭ și l'aŭ datŭ sfinteĭ mănăstirĭ numite Tismana». Cântăresce 0,420 gr.

4 Unŭ potirŭ de argintŭ suflatŭ cu aurŭ, cu inscripțiunea ruséscă, pe la mijloc, citație dintr'unŭ troparŭ ; cântăresce 0,520 gr.

28

5. O cupă de argintŭ suflată cu aurŭ; piciorulŭ desfăcutŭ; fără inscripţiune. Cântăresce 0,710 gr. Are trebuinţă de a fi lipită.

6. O cupă de argintŭ suflată cu aurŭ, fără scaunŭ. Cântăresce 0,400 gr.

7. Unŭ potirŭ de plumbŭ stricatŭ.

8. O candelă mare de argintŭ împărătéscă, cu lanţŭ (unŭ cârligŭ desfăcutŭ, e făcută în anulŭ 1781, de Archimandritu Mihailŭ Tetoianul, cum se vede din inscripţiune :

† ѦЧѦСТЪ КѦДЄЛЪ ЄСТЄ Ѧ СФИНТЄЙ МЪНЪСТИРЙ ТИСМ : ФЪКꙊТЪ ДИН ѦРЦИНТꙊЛ МЪНЪСТИРЇЙ ДЄ МИХѦЙЛ : ѦРХ :. ИГМ. ТИСМ : ҀТЄТОѦНꙊЛ : ѦѰПѦ : — Cântăresce 1 kilo 400 gr.

9. O candelă mare de argintŭ împărătéscă desfăcută în două, stricată la fundŭ; greutate 1 k. 600 gr.

10. Candelă de argintŭ, suflată cu aurŭ, cu lanţŭ, cu 10 pietre roșiĭ (granate); inscripţiune din anulŭ $\frac{7150}{1642}$ · «**† ѦЧѦСТЪ КѦНДИЛЪ ДѦѠ ЄРМОНѦХЪ ЄГОVМЄНЪ І҃Ѡ СФНТЄИ МЪНЪСТИРИ ТИСЬМѢНИИ ВЪ ЛѢТ ҂ЗРН**». Lipsescŭ două pietre, o flóre (bumb) din fundŭ; cântăresce 0,520 gr. Are trebuinţă de puţină reparaţie.

11. Candelă maĭ mică de argintŭ de forma celeĭ precedente cu lanţŭ; lipsesce o ureche și o parte din bordura superióră; greutate 0,250 gr.

12. Candelă de argintŭ cu lanţŭ cu două petre roșiĭ; lipsescŭ patru petre și fundulŭ; greutate 0,260 gr. Inscripţiunea :

† СНЄ КѦНДИЛѦ ПРИЛОЖИ ЖꙊПꙊНЪ НИКОЛѦ ОV МѦНѦСТИРОВОМЬ ТИСМѦНѦ ХРѦМЪ ОVСПЄНЇЄ ∵ ПРѢСВЄТЇЄ ВЦЄ ВЛТ ҂ЗРНЄ.

Adică : «Acéstă candelă a depus'o jupânŭ Nicola la mănăstirea Tismana, hramulŭ Adormireĭ pré Sfinteĭ Născătóreĭ, în a. $\frac{7156}{1648}$.»

13. Candelă de argintŭ, cu lanţŭ desfăcutŭ, cu două petre roșiĭ; lipsesce flórea din fundŭ și 4 petre. Greutate 0,300 gr. Inscripţiunea :

СИЄ КАНДИЛО САТВОРИ. РАДИВОИ КАПЄТАНЬ И СА ЖУПУНАС ЄЮ ЖИВАНУ И ПРИЛОЖИ ВА МОНАСТИРѢ ГЛЄМИ ТОПОЛНИЦ У ХРАМѢ У СЄКНОВЄНІЄ.

Adică: «Acéstă candelă a făcut-o Radivoĭ Căpitanulŭ și cu jupânésa luĭ Ivana și aŭ dat-o la mănăstirea numită Topolnița, cu hramulŭ Tăiereĭ Capuluĭ».

14. Candelă mică de argintŭ cu lanțŭ, cu inscripțiunea: † А БІСЄРІЧІЙ: БОЛН: А МЪ ТИСМ: ХРМ: С: ІЄРАХ: НИКОЛАЄ 1842. Greutate 0,135 gr.

15. O candelă mică puținŭ cam turtită, cu lanțurĭ, avêndŭ inscripțiunea: «ЄУ ЖУПЪНѢСА СТАНКА ОКЄДѢНКА ФИКА РЪПЬСАТУЛУИ: ДОСИѲЄУ БРЪИЛОЮ АМ ДАТ Л МОМЪНТУ РЪПОСА || ТУЛУИ ТЪТЪНИ МІЄУ ДОСИѲЄУ БРЪИЛОЮ». Greutate 0,160 gr.

16. O căție de argintŭ cu capaculŭ eĭ desfăcutŭ; suflată cu aurŭ; cu inscripție din anulŭ $\frac{7163}{1655}$: † АЧАСТЬ КЬЦЬІЄ А ФОСТЬ ФЬКУТО АГУМЬНУЛ СРГІЄ ЧЬ АУ СТРЬКАТЬ ЧА О ПРѢФЬКУТО АРМОНАХЬ АГУМЬ(Н) НИКОДИМЬ Д ЗИЛЄЛ || ЛѢ ПРѢ ЛУМИНАТУЛУИ ДОМНЬ || КРѢЦИНЬ КОСТАНДИНЬ ВОИ || ВОДѢ ВЬ ЛѢТЬ. ,ЗРѮГ Greutate 0,600 gr.

17. O căție de argintŭ suflată cu aurŭ de forma celeĭ precedente, cu capaculŭ desfăcutŭ; lipsescŭ 8 plăcĭ și unŭ cuișorŭ; cu inscripțiune slavonă: † СІА КАЦИА СЪТВОРИ ЖУПАН ПРЪВУЛЬ ТВОРНИКЪ СИЪ НѢГОВЬ ОТ КРАІОВА Adică: «Acéstă căție a făcut-o jupan Pârvulŭ dvornicŭ, fiulŭ luĭ Négoe din Craiova». Iar pe piciorulŭ cățieĭ: «† ЖУПАНУ БАРБУЛУ И ЖУПАНУ ДАНЧУЛУ † СИНОВЄ ЖУПАНУ НѢГОИ.» Adică: «Jupan Barbulŭ și jupanŭ Dancĭulŭ, fiiĭ jupanuluĭ Négoe.» Aceștia sunt frațiĭ Craiovescĭ fundatoriĭ mănăstireĭ Bistrița». Greutate 2 k. 015 gr.

18. Unŭ ibricŭ archierescŭ de argintŭ, cu dungĭ suflate cu aurŭ, împreună cu lighianulŭ arĕtatŭ sub No. 19. Greutate totală 1 k. 870 gr.

19. Lighianŭ archierescŭ cu dungĭ suflate cu aurŭ la care aparţine ibriculŭ de maĭ susŭ.

20. Tavă mare de argintŭ pentru litie cu marca ţĕreĭ (Vulturulŭ) şi cu inscripţiune slavonă din care resultă că s'a făcutŭ de Négoe Basarabŭ în a. 1511 : «† МАТІА БЖІА ІѠ НѢГОЕ ВОИВОДА И ГНЪ СЕИ ЗЕМЛИ ѸГРОВЛАХИСКОИ. СНЬ ВЕЛИКАГО И ПРѢДОБРАГО МЛАДИ БАСАРАБА ВОИВОДА. СЪТВОРИСЕ. РЇИ БЛЮ(Д) ВЛѢ(Т) ҂ЗКЬ.»

Adică : «Cu mila luĭ Dumnedeŭ Ionŭ Nĕgoe Voivoda şi domnŭ a acesteĭ ţĕrĭ Românescĭ, fiulŭ mareluĭ şi pré bunuluĭ Basarabŭ celŭ Tînărŭ voivodu, a făcutŭ acéstă tavă în a. $\frac{7020}{1512}$». Basarabŭ celŭ Tînărŭ a domnitŭ de la 1478—1483 şi a fostŭ tăiatŭ de Stefanŭ celŭ Mare, domnulŭ Moldoveĭ. — Greutate 1 k. 370 gr.

21. Unŭ engolpion frumosŭ de argintŭ suflatŭ cu aurŭ cu inscripţiune slavonă de pe la a. 1500 : † СЇИ ПАНАГЇАРЬ СЪТВОРИШЕ СНОВЕ ЖѸПАНА [НѢГОН.] БАРБОѴЛЬ. ПРЬВОѴЛЬ. ДАНЧОѴЛЬ. РАДѴЛЬ, И СЪТВОРИ ЕГОѴ МОНАСТИРѸ ТІСМАНА». Adică : «Acestŭ panaghiarŭ l'aŭ făcutŭ fiiĭ jupanuluĭ Négoe : Barbulŭ, Pĕrvulŭ, Dancĭulŭ, Radulŭ şi l'a făcutŭ mănastireĭ Tismana». — Greutate 1 k. 050 gr.

22. O paftà de sidefŭ căptuşită cu argintŭ suflatŭ prin mijlocŭ şi la marginĭ cu aurŭ, cu treĭ lănţişóre ; greutate 0,120 gr.

23. Unŭ discŭ de argintŭ cu scaunŭ pentru proscomidie cu inscripţie : СТЕФАН ЕРОМОНАХ ДХВНІК 1842. Greutate 0,220 gr.

24. Capaculŭ de la unŭ engolpion de argintŭ suflatŭ cu aurŭ representândŭ Adormirea maĭceĭ Domnuluĭ cu inscripţiune slavonă din timpulŭ luĭ Mateiŭ Basarabŭ : † СІЮ ГОЛПИѸ СЪТВОРИ. ІѠ МАТЕЮ ВОЕВОДЬ И ГЖА ЕГО ЕЛЕНА ИДЕЖЕ ЕСТЬ ХРАМ ѸСПЕНІЕ БЦЕ.» Adică : «Acestŭ engolpiŭ l'a făcutŭ Ionŭ Mateiŭ Voevodŭ şi Dómna sa Elena, unde este hramulŭ Adormireĭ Născătóreĭ de Dumnedeŭ».— Greutate 0,080 gr.

25. Crăstelniţă de argintŭ suflată cu aurŭ, cu inscripţie română din anulŭ $\frac{7155}{1647}$: † АЧАСТЬ КРЬСТѢЛИЦЬ ФЬКѸТѸѠАѴ ЖѸ-

ПАН НЕКУЛА ПЪРКЪЛАБ И ЖУПАНИЦИ ЕГО ФЛОРИКА ꙟ ЗИЛЕЛЕ ІѠ МАТЕЮ БЪРАБ ВОЕВО(Д) ДАТУ ЛА СФНТА МЪНЪСТИР ТИСМАНА ВЪ ЛѢТ ҂ЗРНЄ. — Greutate 0,816 gr.

26. O cădelniţă de argintŭ; lipsesce o ureche şi belgiugele de josŭ de la lănţuşurĭ; inscripţia eĭ din anulŭ $\frac{7194}{1686}$ sună: «† АЧАСТЬ КЪДЕЛНИЦЬ ЕСТЬ А СФТЕН МЬНСТИР ТИСМ+А ДАТЬ ДЕ АНТОНИ ЕРМОНАХ ЛѢТ ҂ЗРЧД».— Greutate 0,470 gr.

27. Discŭ de anaforă de argintŭ poleitŭ cu aurŭ cu inscripţie slavonă, pe alocurea stricată: † МѠЛБА РА || БА БЖЇА. ЖУ || . . . . . || ЛОГОѲЕТА. И || ЖУПАНИЦИ Е || . . . . . ЖЕ || ПРИЛОЖИ || ША ВЪ С . . || Ѡ . . . . . || ПЕНА. ПРѢЕУЫЖ || БЦЖ. ИЖЕ РЪ ТИС || МѢНѢ :· Adică: «Ruga robuluĭ luĭ Dumneḑeŭ jupanŭ. . . . . logofĕtulŭ şi a jupaniţeĭ sale şi a dăruit-o la Sf. hram Adormireĭ Pré Cinştiteĭ Născătóre de Dumneḑeŭ la Tismana». — Greutate 0,950 gr.

28. Discŭ de argintŭ cu inscripţie din anulŭ 1761; greutate 0,800 gr. Inscripţiunea: † ПАРѲЕНЇЕ АРХ. ФЬКУТ А. СФНТЕЙ МЪНС: ТИСМ: АЧАСТЪ АНАФОРНИЦЬ ДИН АРЦИНТ МЪНЪСТ. МСЦА. ѠК Д. 1761.

29. O cădelniţă de argintŭ suflată cu aurŭ; cu inscripţie din anulŭ $\frac{7191}{1683}$: «† АЧАСТЪ КАДѢЛНИЦЪ ФЬКѠУТУАУ АНТОНІ ЕРМОНАХ ШИ АУ ДАТ ЛА ТИСМАНА ВЪ Л ҂ЗРЧА. Lipsesce unŭ lanţŭ şi crucea din vêrfŭ. Cântăresce 0,650 gr.

30. Unŭ paharŭ micŭ de argintŭ suflatŭ cu aurŭ, cu inscripţiune: «† НИКОДИМ. ЕГМ. ѲС. 1717.» Adică: «Nicodim Egumen Tism.» Greutate 0,115 grame.

31. O cădelniţă de argintŭ suflată cu aurŭ, cu 8 turnurĭ; unŭ turnŭ e ruptŭ; greutatea 1 k. 700 gr. Asupra acesteĭ cădelniţe noĭ credemŭ că face alusiune *Paulŭ de Allepo* în scrierea sa «The Travels of Macarius,» II, p. 325 când ḑice, că «a vĕḑutŭ la Tismana o cădelniţă dăruită Sfîntuluĭ Nicodimŭ la 1390, de Imperatorele Sigismund, avêndu turnurĭ în forma casteluluĭ din Buda». Obiectulŭ

însă pare a fi de o dată maĭ recentă decât seculolŭ XIV și chiar XV și XVI.

32. Unŭ discŭ de proscomidie cu scaunŭ de argintŭ; inscripția din anulŭ 1781 a Archim. Mih. Tetoianulŭ: «† ЯЧЯСТЪ ДИСКОС ЄСТЄ Я СФИНТЄИ МЪНЪСТИРЍ ТИСМ. ФЪКУ́ТЪ ДИН ЯРЦИНТУЛ МЪНЪСТИРЇИ ДЄ МИХЯЙЛ: ЯРХ: ИГМ: ТИСМ: ТЄТОЯ́НУЛ: ,ЯѰПЯ:: Greutate 0,470 gr.

32 *a*. Stéoa agnițuluĭ d'asupra disculuĭ de argintŭ; greutate 0,180 gr.

33. O paftà de sidefŭ îmbrăcată cu argintŭ; greutate totală 0,300 gr.

33 *a*. Petohlebiță de argintŭ suflată cu aurŭ, desfăcută și lipsindŭ maĭ multe bucățĭ; greutate 1 k. 850 gr.

34. O căție de argintŭ; greutatea 0,320 gr.

35. Unŭ discŭ de argintŭ auritŭ; greutate 0,200 gr.

36. O cruce ruséscă de argintŭ, greutate 0,170 gr.

37. Discŭ de argintŭ, greutate 0,120 gr.

38. Placă de la o evangelie de argintŭ auritŭ; greutate 0,070 gr.

39. Placă de la unŭ engolpion de argintŭ suflatŭ cu aurŭ, cu inscripție slavonă, din care se vede că e făcută de Mușatŭ Clucerulŭ la anulŭ $\frac{7134}{1626}$: † СІЯ ГОЛПІЯ СЪТВОРИ ЖУПЯНЪ МУШЯТ КЛЮ(Ч) И ПОСТЯВИ ВЪ МОНЯСТИР У ТИСМЯ(Н) ИДЄЖЄ Є(С) ХРЯ(М) УСПЄНЇЄ БЦЄ ВЪ ЛѢТ ,ЗРЛД Adică: «Acéstă engolpiă a făcut-o jupanŭ Mușatŭ Clucerulŭ, și a depus-o în mănăstirea la Tismana, unde este hramulŭ Adormireĭ Născătóreĭ de Dumneḑeŭ, în anulŭ $\frac{7134}{1626}$.— Greutate 0,070 gr.

40. Nouĕ paftale de argintŭ; greutate 0,180 gr.

41. Optŭ coróne de icóne; greutate 0,770 gr.

42. Douĕ păhăruțe de argintŭ; greutate 0,100 gr.

43. Unŭ potirŭ cu inscripție slavonă, din care resultă că e făcutŭ de Egumenulŭ Serghie; greutate 0,085. Inscripțiunea: «† СЇИ ПУТИРЪ СЪТВОРИ ЄГУМЄНЪ СЄРГЇЄ». Adică: «Acestŭ potirŭ l'a făcutŭ egumenulŭ Serghie».

44. O zarvă, unŭ vêrfŭ de candelă și o bășică de candelă; greutate totală 0,150.

45. O corónă mare de icónă la Domnulŭ Christos, de argintŭ auritŭ; greutate 1 k. 760 gr.

46. Idem la Maĭca Domnuluĭ; greutate 0,820 gr.

47. Idem din 3 bucățĭ; greutate 0,950 gr.

48. Optŭ linguriţe de argintŭ cu inscripţiune с г ҂зсм҃в; greutate totală 0,450.

49. Diferite bucăţĭ de argintŭ (fragmente de la objecte); greutate 0,600 gr.

50. O cârjă de osŭ sculptatŭ, făcută în bucăţĭ.

51. Două perechĭ rucaviţe, şi treĭ bucăţĭ de stofă lucrată cu firŭ de la o sfită.

Pe lângă acestea am maĭ adusŭ la Museŭ:

52. Cincĭ manuscripte slavone, patru manuscripte române şi 77 volume tipărite, trecute în inventariulŭ de cărţĭ ale Museuluĭ de la No. 493—469-a.

53. O evanghelie românéscă, tipărită în Episcopia Rîmneculuĭ la 1794, cu o îmbrăcămite de argintă, care a aparţinutŭ la o tetravanghelie manuscriptă. Imbrăcămintea represintă pe o faţă rĕstignirea: распетїе хсво, cu ceĭ 4 Evangheliştĭ şi emblemele lorŭ consacrate, cum şi alţĭ Apostolĭ. Pe cea-laltă parte, Adormirea Maĭceĭ Domnuluĭ оуспенїе б҃це, cu 12 Proorocĭ. Sub tabloulŭ principalŭ se represintă îngenuchiaţĭ cu coróne pe capŭ şi în posiţie rugătóre: їѡн мирчя воевод şi г пджя кнежия, iar de jurŭ împrejurŭ pe ambele feţe se cetesce următórea inscripţiune:

† помени благоч҃тивомꙋ ї хрст҃ѡлюби ‖ вомꙋ їѡн мир[чѧ воевод и гспджя его] кнежня и с но҃ы имь їѡн петрꙋ водя ‖ и рядꙋль воеводя и мирчя воєодя ‖

† прїими г҃и моленїе рябы свое пяня деспо николя пянгя юги съ[твори] сїю тетроеvгль мсця ѡк яі дни въ лѣт ҂зо҃е

Adică: «Spre memoria prea pıosuluĭ şi de Christos iubitoruluĭ Ion Mircea Voevodŭ şi a Dómneĭ sale Knejna şi a fiilorŭ lorŭ Ion Petru Vodă, şi Radulŭ Voevoda şi Mircea voeva. Primesce Dómne ruga robilorŭ teĭ Pană, Despa, Nicola, Panga, Iani. S'a făcutŭ acéstă tetraevaghelie în luna Octomvrie 11 ḑile în anulŭ $\frac{7075}{1566}$».

54. Tetravanghelia sfîntuluĭ Nicodim, scrisă pă pergamentŭ cu mâna sa propriă în anulŭ 1405 cum resultă din inscripţiunea de la fine :

СИЕ С҃ТОЕ ЕѴГЛІЕ, НАПИСА ПОПЬ НИКОДИМЬ НА ОУГРЬСЦѢИ ЗЕМЛИ ВЪ ЛѢТО ШЕСТО ТОГОВА ГОНЕНІА Ѿ НАЧЕЛАЖЕ БЫТІА ЧИСЛІМО, ҂Ѕ И ДЕВЕТЕ СЬТНО И҃ Г҃І

Adică : «Acéstă sfîntă evanghelie a scris'o Popa Nicodimŭ în ţéra unguréscă, în anulŭ alŭ 6-lea alŭ gonireĭ sale, în anulŭ de la facerea lumiĭ $\frac{6913}{1405}$».

Volumulŭ legatŭ cu scórţe gróse de lemnŭ îmbrăcate în placĭ de argintŭ care atîrnă 1 k. 900 gr. se păstréză într'o cutie legată cu catifea şi cu maĭ multe figurĭ de sfinţĭ în smaltŭ, făcută într'adinsŭ de d-lŭ Ignatŭ Pavlovicĭ Iacovenco.

Acésta este dară Evanghelia de care vorbesce Paulŭ de Allepo ḑicêndŭ : «Am vĕḑutŭ acolo unŭ anticŭ evangeliarŭ, scrisŭ în Ungro-Vlahia de propria mînă a Sfîntuluĭ Nicodim, cu nisce caractere de o finceţe admirabile, în limba slavică pe o frumósă membrană, împodobitŭ cu argintŭ, şi la finea velumuluĭ avêndŭ datulŭ 6913».

* * *

Acestea sunt resultatele escursiuneĭ ce am făcutŭ în timpŭ de 15 ḑile. Colecţiunile Museuluĭ s'aŭ îmbogăţitŭ cu unŭ numĕrŭ însemnatŭ de obiecte de artă de manuscripte şi cărţĭ, a cărora conservare de aci înainte este asicurată.

Objectele cu însemnătate particulară pentru priceperea arteĭ şi industrieĭ artistice din trecutŭ, carĭ aŭ remasŭ pe la mănăstirile visitate le-am semnalatŭ pentru ca parte din ele să se aducă la Museŭ; parte să se privegheze în deaprópe. Inscripţiunile le-am culesŭ tóte fără deosebire, ca nisce materiale istorice de mare preţŭ.

II.

1. *Mănăstirea Codmeana.* — 2. *Mănăstirea Tutana.* (Raportulŭ No 36 din 24 Iulie 1885).

In ḑilele de 29 și 30 Augustŭ anulŭ trecutŭ am visitatŭ mănăstirile Codmeana și Tutana din judeţulŭ Argeşŭ.

X.

Mănăstirea Codmeana.

Mănăstirea Codmeana, metochŭ alŭ mănăstireĭ Cozia, este fundată de Mircea celŭ Bĕtrânŭ, la anulŭ 1389, cum resultă din următórea inscripţiune săpată d'asupra ușeĭ bisericeĭ la anulŭ 1711 :

«† Cu ajutorul luĭ Dumneḑeŭ întru lauda prăsnuireĭ blagoveștenieĭ prea Curateĭ pururea Feciórei Marieĭ s'aŭ înălţat din temelie acéstă sfântă beserică de creștinul Domnul Ţĕriĭ rumâneștĭ Iω Mircea Voevod la leat $\frac{6897}{1389}$ și neavêndŭ podoabă sfănta besérică s'au nevoit smeritul Ig. Kir Partenie Eg. Cozian de o au înfrumuseţatŭ cu tîmplele cu icóne și cu ferestrile și cu ușa, și câte să vĕd înnoite dintru osteneala luĭ și a celor ce s'au îndurat în ḑilele luĭ Iω Costandin B. B. Voevod; fiind Mitropolit Kir Antim, mesiţa Avgust 9 ḑile, veleat $\frac{7219}{1711}$».

La 1777 s'a maĭ adăogitŭ la vechea biserică tinda și clopotniţa, cum resultă din inscripţiunea de d'asupra ușeĭ, la intrare în tindă:

«† Intru slava celuĭ în Troiţă proslavit Dumneḑeu și întru cinstea prăznuireĭ Buneĭ Vestirĭ a Pré Sfinteĭ Stăpîneĭ nóstre Născătóre de Dumneḑeŭ și pururea Feciórei Marieĭ, rădicatu-s'au acéstă clopotniţă din temelie și s'a și săvârșit dupre cum se véde cu îndemnarea prea cuviosuluĭ Archimandrit. Kyr Sofronie de la Sf. M-re Cozia, și cu nevoinţa Cuviosuluĭ Kyr Ilarion Ermonah igumen Sf.

M-rĭ Cotméniĭ, maĭ pe urmă s'aŭ pus igumen la Cozia, cu cheltuiala Mănăstiriĭ în zilele pré luminatuluĭ nostru Domn Ion Alexandru Ipsilante Voevod, fiind Mitropolit al Ungro-Vlahieĭ Kyr Grigorie și Igumen la Cotména Kyr Climent Ermonah».

lét ЗЄПЅ 1777.»

In fine la 1855 biserica s'a reparatŭ, cum ne arată inscripțiunea murală următóre :

«Cu vrerea Tatăluĭ și a Fiuluĭ și a Sf. Duh, și cu ajutorul Maĭciĭ luĭ Dumneḑeu șĭ-aŭ luat înfrumusețare acéstă Sf. biserică după cum se vede în ḑilele binecredinciosuluĭ nostru Domnŭ Barbu Dim. Știrbeĭ Voevod, fiind Mitropolit Prea o sfinția sea D. D. Nifon și Episcop al Argeșuluĭ Pré o sfinția sea D. D. Climent, în ḑilele Cuviosuluĭ Archimandrit Ipolit, Egumenul Sf M-ri Cozia, prin osârdia și osteneala cuviosuluĭ Ermonah Iosif Egúmen Cotmeniĭ la leat 1855 Sept. 15».

In biserică nu se vede nicĭ o peatră mormîntală. — Póte că aŭ fostŭ scóse afară saŭ sunt acoperite de pardoséla de scândurĭ făcută la 1855. — Nicĭ o pictură murală de interesŭ istoricŭ.

Pe feréstra de la spatele altaruluĭ este săpată în reliefŭ inscripțiunea : ПЯРѲЄ || ЄГМЄН
НІЄ || Л҃ ЗСІ (7210)

Din odóre, afară de o candelă de argintŭ de la hramulŭ Buna-Vestire, cu inscripțiune din $\frac{7290}{1782}$, și o cruce în filigranŭ cu inscripțiune СМЄРИТ ЯРХІМ ШИ ІГꙊМ. КОДМЄН СІЛВЄСТРꙊ 1813, cele-lalte sunt maĭ noue, după 1842.

Pentru Museŭ am luatŭ treĭ cingătorĭ, din carĭ una de argintŭ și doue de sidefŭ, trecute în inventariulŭ generalŭ alŭ Museuluĭ sub No. 80—82 (din anulŭ 1885); 23 cărțĭ vechĭ inventoriate în catalogŭ la No. 1087—1097, o icónă de lemnŭ simplu, inventoriată la No. 83 alŭ Museuluĭ și pomelniculŭ scrisŭ la 1781 de Ioanŭ Râmnicénulŭ, trecutŭ în catalogulŭ Museuluĭ sub No. 1097-a.

Iacă șirulŭ Domnilorŭ după acestŭ pomelnicŭ :

Iω̃ Vladislav Voevod
» Radul »
» Dan »
» Mircea »
» Dan »
» Radul »
» Vladislav »
» Vladul »
» Neagoe »
» Theodosie »
» Vladislav »
Radul
Moise
i gospodja ego Anka
Iω̃ Vintila Voevod
i gospodja ego Rada
Iω̃ Petru Voevod
» Draghicĭ » (sic)
» Pătrașco »
» Marco »
Mircea
i gospodja ego Kneka (sic)
Iω̃ Petru Voevoda
» Radul »
» Alixandru »
i gospodja ego Ecaterina
Iω̃ Radul Voevod
i gospodja ego Evod (sic)
Iω̃ Mircea Despa
» Milosĭ Voevod
» Petru »
» Mircea »
» Vladul »
» Mihail »
i gospodja ego Stanca
Iω̃ Patrașco Voevod
» Simeon »
» Șărban »
i gospodja ego Elena
Iω̃ Radul Voevod
» Alixandru »
» Gavriil »
» Iliĕ »
» Mateĭ »
» Luca » (sic)
» Șărban »
» Costandin »
» Ștefan »
» Nicolae »
» Costandin »
» Grigorie »

Urméză lista mitropoliților, care începe cu Macarie și se finesce cu Filaret.

Din alte însemnărĭ cuprinse în pomelnicŭ estragŭ una privitóre la Sofronie Archimandritulŭ «carele aŭ încungiuratŭ mănăstirea cu zidŭ și cu chiliĭ și aŭ făcutŭ doao candele de argintŭ avg. 12. 1781»; și alta la Ilarionŭ Ieromonahŭ «care aŭ făcutŭ clopotnița din temelie și aŭ datŭ și unŭ rândŭ de vase de argintŭ».

Clopotnița de la pórta mănăstireĭ este făcută în 1857 de Igumenulŭ Iosifŭ, cum se citesce în inscripțiunea :

«S'a făcutŭ din temelie acéstă clopotniță, precum se vede prin

osărdia şi tótă cheltuiala Cuviosuluĭ Ieromonah Iosif egumenulŭ Sfinteĭ Mănăstírĭ Cotména, la anulŭ 1857».

Casele mănăstireĭ sunt ruinate. — Cu o mică cheltuială de la 4 până la 5 miĭ leĭ arŭ puté fi puse în stare ca să serve la o scólă de meseriĭ. — Astădĭ se află în ele scóla rurală, unde funcţionéză unŭ învĕţătorŭ vrednicŭ de tótă lauda, d-lŭ Ion Tomescu. — Dînsulŭ a reuşitŭ să formeze o mică colecţiune de cărţĭ, de minerale şi speciĭ de arborĭ carĭ se găsescŭ în localitate, precum şi alfabetulŭ întregŭ compusŭ din crăcĭ naturale tăiete de scolarĭ de prin arborĭ.

In colecţiune se afla unŭ toporŭ de pĕtră ordinară şi douĕ ciocane micĭ.—Toporulŭ de colóre négră, maĭ mare, a fostŭ găsitŭ într'o râpă de lângă Drăguţeştĭ (comună de care face parte mănăstirea Cotmeana), de către unŭ copilŭ care umbla cu vacile maĭ acum 3 anĭ; ciocanele, aflate totŭ în apropiere, presentă interesulŭ că d'asupra găureĭ destinate pentru códă, se află o scobitură cu scopŭ probabilŭ de a întărì maĭ multŭ împănarea códeĭ de lemnŭ. — D-lŭ Tomescu le-a dăruitŭ Museuluĭ; ele sunt trecute în inventariulŭ generalŭ sub No. 84—86.

Totŭ cu ocasiunea acésta, învĕţătorulŭ Grigorie Stoenescu din Lunca Corbuluĭ, Jud. Argeş, mĭ-a datŭ unŭ toporŭ de pĕtră ordinară, care se păstra în casa părintéscă servindŭ la spartulŭ zaharuluĭ şi nucilorŭ.—E trecutŭ în inventariŭ la No. 87.

Poporulŭ nu dă nicĭ o atenţiune acestorŭ obiecte preistorice; le consideră a fi petre găurite de curcubeŭ, când îĭ e sete şi bea apă din rîŭ.

XI.

Mănăstirea Tutana.

După unŭ drumŭ greŭ făcutŭ prin pădurea Codmeneĭ, şi apoĭ pe albia rîuleţuluĭ Tutana, am ajunsŭ la mănăstirea cu acelaşĭ nume în dĭua de 31 Augustŭ. Am găsitŭ o ruină completă. Biserica, construită în cărămidă aparentă, avea pînă la 1839 treĭ turnurĭ de zidŭ, carĭ atuncĭ s'aŭ datŭ josŭ şi s'aŭ făcutŭ altele de lemnŭ. Tîmpla de asemenea de zidŭ a fostŭ înlocuită cu alta de lemnŭ, destulŭ de simplă; coperişulŭ vechiŭ de plumbŭ, mi se spune că a fostŭ luatŭ de

arendașulŭ de pe vremĭ alŭ moșieĭ, și în semnŭ de evlavie pentru cele sfinte, dînsulŭ a învelitŭ biserica cu ziglă; ađĭ învelișulŭ este de șindrilă.

Biserica era tocmaĭ în reparațiune, nezugrăvită, și preoțiĭ se plângeaŭ că nu aŭ destuĭ banĭ ca să o finéscă. Aveaŭ lipsă și de clopote, căcĭ cele vechĭ sunt sparte. In curte, unŭ rândŭ de case ruinate, carĭ adăposteaŭ scóla și primăria.

Odóre de prețŭ, nicĭ unulŭ; tóte aŭ fostŭ răpite de călugăriĭ grecĭ; numaĭ 4 icóne împărătescĭ atragŭ atențiunea.

Nicĭ o pétră mormîntală, ci numaĭ la intrare în biserică, următórea pisanie în limba slavonă, din care se vede că fundatorulŭ mănăstireĭ a fostŭ Mihnea-Vodă, în anulŭ 1583, iar esecutorulŭ lucrăriĭ : Mihaĭ banulŭ, adică viitorulŭ eroŭ de la Călugărenĭ.

Iacă textulŭ inscriptiuneĭ cu traducerea :

† прѡ изволеніем ѻ҇ця и съ поспѣшеніем с҇на и съвръшеніем ст҇го д҇ха амин. се аз убо раб владымо его і҇у҇с х҇а : || іѡ҇ михнѣ воевода б҇жію мастію гспднь въсѡй влашкѡи земле с҇нь великому и прѣдѡбраг алеѯан-дру воевода про изволіх г҇сдкоми нясе || бл҇госъздати сію ч стньи моня-стир г҇леміи тутаня идеж ес храм придбняг и бгоносияг ѡ҇ця ншег аѳа-насіе аѳѡс || и почес ѡт мсця іюліе. ѳ҇ дни въ понедл и съвръшис мц҇а сеп і дьні въ лѣт ҂з҇ча || круг слнцу з҇ мс҇ц еп҇ д҇ зоут числу ѕ ен-диктіѡн зі || и аз раб и йсправнк жупан михаи бан.

«Cu voia Tatăluĭ și cu ajutorulŭ Fiuluĭ și cu săvârșirea S-tuluĭ Duhŭ Amin. — Iată eŭ robulŭ Stăpânuluĭ meŭ Isusŭ Hristosŭ, Ionŭ Mihnea Voevodŭ cu mila luĭ Dumneđeŭ Domnŭ alŭ întregeĭ Țĕrĭ românescĭ, fiulŭ mareluĭ și pré bunuluĭ Alexandru Voevodŭ, bine am voitŭ domnia mea ca să zidescŭ acéstă sfîntă mănăstire numită Tutana, unde este hramulŭ pré cuviosuluĭ părinteluĭ nostru Atanasie de la Aton; și s'a începutŭ a se zidì în luna Iulie 9 đile Lunĭ și s'a săvârșitŭ în luna Septembre 10 đile în anulŭ 7091, crugulŭ sóreluĭ 7, luna epactă 4, numĕrulŭ de aurŭ 6, endiction 17, și eŭ robulŭ și ispravnicŭ jupanŭ Mihaĭ banŭ.»

Cum resultă din acéstă inscripțiune mănăstirea cea mare și frumósă de la Tutana, a căreia conservațiune se impune de la sine, a fostŭ începută la 9 Iulie 1583, și s'a finitŭ la 10 Septembre același anŭ, adică numaĭ în 60 de đile, prin îngrijirea luĭ Mihaĭ Vitézulŭ.

III.

Mănăstirea Brâncovenii (jud Romanaţi) (Raportulŭ No 37 din 24 Iulie 1885).

XII.

Mănăstirea Brâncovenii.

La 22 Augustŭ anulŭ trecutŭ am visitatŭ mănăstirea Brâncovenii din judeţulŭ Romanaţi, şi dintre odórele ce se păstréză acolo am ridicatŭ cu dare de chitanţă, pentru Museulŭ Statuluĭ, următórele :

1. Unŭ potirŭ de argintŭ suflatŭ cu aurŭ, lucratŭ fórte frumosŭ cu figurĭ pe smalţŭ şi dăruitŭ de Mateiŭ Vodă şi soţia sa Elena mănăstireĭ Brâncovenĭ, în anulŭ 1636, cum resultă din inscripţiunea slavonă săpată pe buze. Greutate 1 kilo.

2. Unŭ potirŭ de argintŭ fără scaunŭ, cu inscripţiune română, că s'a făcutŭ de Const. Brâncovénulŭ vel spătarŭ la anulŭ 1686. Greutate 0,130 grame.

3. O candelă mare de argintŭ de la icónele împărătescĭ, stricată pe alocurea; greutate 2 kilo 220 grame.

4. Patru candele de argintŭ maĭ micĭ, aceeaşĭ lucrătură ca cea de susŭ; greutate 1 k. 500 gr.

5. O cădelniţă de argintŭ completă; greutate 0,750 gr.

6. Unŭ discŭ de anaforă de argintŭ suflatŭ cu aurŭ cu inscripţiune în limba grécă pe buze : ΙΟΑΝΗΣ ΜΑΤΕΓΑ ΠΑΣΑΡΑΠΑ ΒΟΗΒΟΓΑ Greutate de 0,270 grame.

7. O cruce de argintŭ suflatŭ cu aurŭ, cu dóuĕ turnurĭ, cu inscripţiune săpată pe mânerŭ :

† ИСКОВАСЕ СИА КРЪСТЪ ‖ ДАНИЛЪ ЕРМОНАХЪ ЕГꙊ ‖ МАНЪ САДОВСКИ ВА ЛЕ ‖ ТО АХОД ВЪ МСЦА АВГꙊСТА

Adică : «A ferecatŭ acéstă cruce Danilŭ ermonahŭ egumenulŭ Sadoveĭ în anulŭ 1674, în luna luĭ Augustŭ».

8. Altă cruce de argintŭ suflatŭ cu aurŭ, lucrată în smalţurĭ.

9. O cruce frumósă de argintŭ, lucrată în smalţurĭ şi care se purta atârnată.

10. Altă cruce de argintŭ fără piciorŭ.

11. Cruce de argintŭ suflată cu aurŭ, care se atârnă de gâtŭ, greutate 0,035 grame.

12. Unŭ engolpion de argintŭ auritŭ cu lanţŭ; greutate 0,095 gr.

13. Unŭ teasŭ de argintŭ auritŭ; greutate 0,115 gr.

14. O cingătóre de pele îmbrăcată în plăcĭ gróse de argintŭ auritŭ, decorate; lipsescŭ şése plăcĭ.

15. Cingătóre maĭ lată cu plăcile maĭ marĭ bătute în ţinte; lipsesce numaĭ o placă.

16. O cingătóre de stofă cu o pereche paftale de argintŭ.

17. Cingătóre de stofă cu o pereche paftale marĭ de argintŭ; greutate 0,200 grame.

18. O pereche paftale micĭ de argintŭ; greutate 0,50 grame.

Pe lângă aceste argintăriĭ, am maĭ depusŭ la Museŭ, încă:

19. O Tetraevanghelie manuscrisŭ, pe hârtie, scrisă din porunca luĭ Ion Alexandru Voevodŭ de către Iermonahulŭ Onufrie în anulŭ $\frac{7081}{1573}$, Aprilie 15, în mănăstirea Săratov, cum se citesce la postfaţa Evangheliei. Este ferecată în argintŭ suflatŭ cu aurŭ, representândŭ pe o parte: Invierea, pe cea-altă: Răstignirea.

Inscripţiunea săpată în reliefŭ pe marginĭ sună:

† СІЮ С҃ТЯ ІЄѴ҃ЛІЄ СЪТВОРИ ІѠ МЯТЄЮ БЬСЬРЯБЬ ‖ ВОЄВОДЬ Й Г҃ЖЯ ЄГО Є-ЛЄНЯ И ПОСТЯВЛѢЄТЬ ВЬ С҃ТОЄ МОНЯСТИРЄ Ѿ ‖ БРЬКОВѢНИ ИДЄЖЄ ЄСТЬ ХРЯМ. ѸСПЄНІЄ ПРѢ ‖ С҃ТІН ВЛ҃ЧЦЬ НЯШЄ Б҃ЦЄ ПРИСНОДВѢ МЯРІѪ ВЬ ЛѢТ ҂З. Р. М. Д.

Adică:

«Acéstă sfântă Evangheliie a făcut'o Ion Mateiŭ Băsărabŭ Voevod şi Dómna sa Elena şi a dat'o sfinteĭ mănăstirĭ din Brâncovenĭ, unde este hramulŭ Adormireĭ pré sfinteĭ Dómne născĕtóre de Dumneḑeŭ şi pururea Fecióreĭ Maria, în anulŭ $\frac{7144}{1636}$.»

20. Tetraevanghelia slavonă tipărită în timpulŭ luĭ Négoe Basarabŭ, la anulŭ $\frac{7020}{1512}$; exemplarŭ completŭ bine conservatŭ, legatŭ în stofă cu plăcĭ de argintŭ, carĭ represintă Răstignirea luĭ Christosŭ cu ceĭ patru Evangheliştĭ.

21. Evanghelie cu comentariĭ, slavonă, tipărită la Lemberg în anulŭ 1636; legată în catifea cu plăcĭ de argintŭ auritŭ representândŭ Răstignirea cu ceĭ 4 Evangheliştĭ, şi cu 4 bumbĭ marĭ de argintŭ auritŭ; şi

22. Şése manuscripte române şi 134 cărţĭ tipărite, din carĭ 41 române şi 81 greceştĭ, etc., trecute în catalogulŭ bibliotecei Museuluĭ la No. 1015—1086.

Tóte aceste obiecte şi cărţĭ inventoriate sunt aşezate în Museŭ la secţiunile respective.

Am estampatŭ şi copiatŭ în acelaşĭ timpŭ tóte inscripţiunile mormîntale şi parietale din biserică.

IV.

1 *Mănăstirea Bistrița* (jud. Némțu) 2 *Mănăstirea Bisericanii.*— 3 *Mănăstirea Pângăraţii.*
(Raportulŭ No. 39 din 24 Iulie 1885)

La 15 Martie 1885, am visitatŭ mănăstirile Bistrița, Bisericanii și Pângărații; am culesŭ și copiatŭ tóte inscripțiunile de pe petre, păreți, odóre și clopote, cari vorŭ fi utilisate în monografia, ce cugetŭ a publica asupra mănăstirilorŭ din țéră.

Voiŭ enumera acì pe cele mai însemnate, precum și cărțile si manuscriptele ce am ridicatŭ pentru Museulŭ Statului.

XIII.

Mănăstirea Bistrița.

Impresiunea ce face călătorului acéstă mănăstire este dintre cele mai bune. Reparată în 1875. este bine întreținută și îngrijită de către superiorulŭ ei, Archimandritulŭ Nichita Darie.

La intrarea în biserică despre pórta se află incastrată pisania bisericei privitóre la Alexandru Lăpușnénulŭ.

Lângă dânsa, altă pétră care represintă în reliefŭ forte, armele Moldovei. Ambele petre erau zidite mai sus. Superiorulŭ Darie. cu ocasiunea reparațiunei din 1875, le-a scosŭ și le-a așezatŭ mai jos, poleindu-le.

Disposițiunea interióră a bisericei este din patru despărțituri saŭ pridvóre, cum era odată la mănăstirea Seculŭ.

In pridvorulŭ 1-iŭ cu două uși laterale se află la stânga mormîntulŭ Episcopului Metodie, cu inscripțiunea slavonă încă citéță din anulŭ 1504.

In alŭ doilea, la drépta: se află mormîntulŭ lui Ivașcu Golescu. la stânga unŭ altŭ mormîntŭ.

In alŭ treilea pridvorŭ la stânga se află mormîntulŭ Dómnei Ana a lui Alexandru celŭ Bunŭ cu o lespede de marmură, avêndŭ

pe dînsa o inscripțiune slavonă. Pe perete se vede zugrăvitŭ unŭ chipŭ de femee, cu corónă pe capŭ, d'asupra se citesce :

ѧННѦ ДОМНѦ КѦРЄ ѠДИХНЄ́ЩЄ ѦТРꙊ ѦЧЄСТ МОРМѪНТ ƩОЦІѦ ЛꙊИ ѦЛЄѮАН-ДРꙊ ВВДѦ

La drépta este altŭ mormîntŭ ctitoricescŭ, cu inscripțiune slavonă. Josŭ pe pardosélă, o lespede săpată în românesce.

Zugrăvéla părețilorŭ este din anulŭ 1814, în timpulŭ egumenuluĭ Zaharie. cum se citésce scrisŭ în altarŭ pe catapitésmă.

Portretele ce se vĕdŭ în privdorulŭ ctitorilorŭ sunt :

1. «Alexandru Vodă ctitorŭ celŭ întâiŭ ce să ḑice bunŭ și sfântŭ»; 2. «Anna Dómna»; 3. Romanŭ Voevodŭ, tata ctitorilorŭ; 4. «Stefanŭ V.V. fiulŭ luĭ Alexandru Vodă» ; 5. Iliașŭ Voevodŭ; 6. Petru V.V.; 7. Bogdanŭ Voevodŭ ; 8. «Stefanŭ V.V. celŭ bunŭ și vitézŭ»; 9. «Alexandru voevodŭ fiulŭ luĭ Stefanŭ V.V., care a murıtŭ în óste»; 10. Maria Domna.

Din odóre merită a se cita : icóna S-teĭ Anna, care după tradițiune s'arŭ fi trimisŭ de Impĕratulŭ bizantinŭ Paleologu luĭ Alexandru celŭ Bunŭ împreună cu icóna Maiceĭ Domnuluĭ de la mănăstirea Némțu. Din causa timpuluĭ lemnulŭ de ciparosŭ putreḑindŭ, icóna a fostŭ restaurată, pusă pe o tablă de ferŭ, și apoĭ îmbrăcată în argintŭ de Nicolae Albu în 1868.

Cele-lalte odóre sunt de totŭ moderne, fiindcă cele vechĭ aŭ fostŭ luate de călugăriĭ grecĭ la 1863.

Afară de biserică, maĭ sunt două paraclise : *Sf. Nicolae* d'asupra porțiĭ celeĭ vechĭ și *Sf. Ion Novi.*

Primulŭ n'are nimicŭ de observatŭ; celŭ d'alŭ doilea are pe din afară zugrăvitŭ unŭ tabloŭ, care representă pe ctitoriĭ Stefanŭ Voevodŭ și Maria Dómna, Petru Rareșŭ și Elena, cum se citesce în inscripțiunea zugrăvită într'unŭ singurŭ rândŭ cu văpsea albă :

ПЄТРꙊ : РѦРЄШЍ : В В ЩЄФѦН В̃В . ЧЄЛ МѦРЄ ТИКТОРЍ . ЄЛЄНѦ ДОѦМНѦ : МѦРІѦ ДОѦМНѦ . 1849.

De desuptŭ este pisania paraclisuluĭ în slavonesce săpată în piatră, din anulŭ 1498.

In paraclisŭ se păstréză o icónă stricată din causa vechimeĭ, a

S-tuluĭ Ion Novi, și o evanghelie română tipărită în $\frac{7270}{1762}$, și legată în argintŭ cu inscripțiunea grécă săpată :

ΔЄ ИЄ ИЄ * ТȢ ΔȢΛȢ * ТȢ ѲЄȢ * ΔАНИΛ ‖ ИГȢМЄНȢ * ТНΣ МΠΙ * ΣТРІТА * АѰПS * (1786)

In clopotniță, care e d'asupra paraclisuluĭ, se păstréză 3 clopote marĭ, din carĭ celŭ maĭ mare este din anulŭ 1494, și 3 micĭ cu inscripțiunĭ, carĭ s'aŭ estampatŭ odată cu alte 12 estampage făcute la acéstă mănăstire.

Am ridicatŭ de aci și depusŭ la Museŭ 21 manuscripte slavone, 3 manuscripte grecescĭ și 52 volume tipărite, din carĭ 3 române și 49 greceștĭ, trecute în inventariulŭ de cărțĭ și manuscripte ale Museuluĭ sub No. 1098—1161.

Am vědutŭ la Părintele superiorŭ maĭ multe crucĭ și giuvele dăruite de pioșĭ la S-ta icónă, între altele și diferite monede de aurŭ și de argintŭ, turcescĭ, austriace, olandeze, belgiene. Se află și o monedă mare de argintŭ a luĭ Constantinŭ Brâncovénulŭ.

Acestea și-ar găsì póte loculŭ maĭ bine în colecțiunea Museuluĭ Statuluĭ.

Părintele Darie a voitŭ chiar să mi-le dee, înse neavêndŭ autorisațiunea, a rĕmasŭ să dispună Ministeriulŭ cum va găsì de cuviință.

XIV.

Mănăstirea Bisericaniĭ.

Asupra istoriculuĭ mănăstireĭ, adĭ transformată în penitenciarŭ, s'a publicatŭ în 1863 o monografie a Archimandrituluĭ Partenie, plină de greșelĭ. Maĭ cu folosŭ se póte consulta pomelniculŭ mănăstireĭ, în care se află o «Arătare pentru mănăstirea Bisericaniĭ de cine a începutŭ a se zidì, și pe ce vréme, și de cine s'a isprăvitŭ de ziditŭ și pe ce vréme».

Biserica are o intrare îngustă, d'asupra căreia se citesce pisania săpată în piatră pe la finele secoluluĭ trecutŭ. Maĭ sus lângă tabloulŭ hramuluĭ Buna-vestire este scrisŭ . ВЪ ЛѢТЪ 1784 ѲЄОДОСІЄ ЗȢГРАК

Interiorulŭ nu presintă nimicŭ interesantŭ : Pardoséla este de

scândurĭ. Cu ocasiunea prefacereĭ caselorŭ în penitenciarŭ, s'a reparatŭ și biserica. Atuncĭ s'aŭ scosŭ tóte petrele cu inscripţiunĭ, şĭ după cum mi se spuse, parte s'aŭ întrebuinţatŭ în nouĕle construcţiunĭ, parte s'aŭ vîndutŭ de antreprenoriĭ evreĭ în Piatra. Una singură se maĭ vede lângă ușa bisericeĭ, servă de laviţă condemnaţilorŭ și de pétră pentru ascuţitulŭ topórelorŭ. Din inscripţiunea slavonă de pe dînsa abia se maĭ zărescŭ câteva litere, carĭ totușĭ ne spunŭ că pétra a acoperitŭ rĕmășiţele mortuare ale uneĭ cucóne Eftimia. Pétra arŭ trebuì pusă la adăpostŭ spre păstrare.

Altă pétră cu inscripţie din anulŭ 1637 se află bătută în zidulŭ exteriorŭ alŭ trapezeĭ, o sală mare susţinută de unŭ stâlpŭ grosŭ împleticitŭ ca șérpele; singura remășiţă din sculpturele vechĭ de la acestă mănăstire.

Din odórele, carĭ se păstréză în paraclisŭ, notezŭ :

1. O cruce de lemnŭ ferecată în argintŭ, cu inscripţiune slavonă săpată pe mânerŭ din anulŭ $\frac{7185}{1677}$, din care se vede c'a fostŭ dăruită de Alexandru Ramandi, vel postelnicŭ, și de soţia sa Maria.

2. O cruce de lemnŭ ferecată în argintŭ poleitŭ, cu petre colorate și cu inscripţiune din anulŭ $\frac{7159}{1651}$, când a fostŭ cumpĕrată și dăruită mănăstireĭ de către Bitv Șold și cu nepotulŭ sĕŭ Buhușŭ Mironŭ.

3. Idem, idem, frumosŭ lucrată și cu inscripţiune din anulŭ $\frac{7176}{1678}$, când a fostŭ dăruită de Pan Ion și soţia luĭ Maria.

4. Unŭ panaghiarŭ de lemnŭ sculptatŭ artisticŭ, representândŭ pe o parte Proorociĭ, iar pe cea-altă Apostoliĭ, cu axionulŭ : «*Cuvine-se cu adevĕratŭ*» în grecesce. E încadratŭ în argintŭ, ferecătura fiindŭ vechiă.

5. Sf. George lucratŭ în fildeșŭ și încadratŭ în argintŭ auritŭ.

Aceste cincĭ bucăţĭ arŭ trebuì să se conserve în Museulŭ Statuluĭ.

Maĭ însemnezŭ încă :

1. Ușa de fierŭ de la biserică; lucrătură vechiă de artă, cu desenurĭ de gustŭ.

2. O mușama-icónă, avêndŭ pe dînsa maĭ multe representaţiunĭ cu inscripţiunĭ lungĭ în slavonesce și latinesce, între altele și treĭ chrisóve scrise pe dînsa. Ea merită a se aduce la Museŭ, însă cu

mare îngrijire. pentru că din causa umeḑeleĭ, vâpséua a începutŭ să cadă de pe dînsa și compromite totŭ restulŭ.

Clopotnița este d'asupra bisericiĭ și are două clopote maĭ marĭ și două maĭ micĭ. Celŭ maĭ mare este spartŭ și nu maĭ servă la nimicŭ; are o inscripțiune română din anulŭ $\frac{7265}{1757}$, în care se ḑice că s'a *prefăcutŭ* în ḑilele Arhimandrituluĭ Misailŭ de Gheorghie Meșterŭ. Alŭ doilea clopotŭ este din anulŭ 1784.

In bașca din stânga a bisericeĭ am găsitŭ : 59 manuscripte slavone, treĭ manuscripte române și 22 cărțĭ tipărite, din carĭ 16 slavone și române. carĭ s'aŭ depusŭ în colecțiunea Museuluĭ sub No. 1165—1249.

V.

Mănăstirea Pângărațiĭ.

Aci n'am aflatŭ odóre saŭ inscripțiunĭ.

Părintele Stratonicos Costandin Ieromonah, unŭ octogenar, unchiulŭ P. S. Sale Episcopuluĭ Melchisedec, îmĭ spuse că singura pétră care a fostŭ, la reparațiunea din 1874 s'a întrebuințatŭ în zidărie.

Numaĭ treĭ manuscripte slavone am găsitŭ, carĭ le-am depusŭ în Museŭ sub No. 1162—1164.

Din pomelniculŭ făcutŭ la 1793 Septembre 13 sub domnia luĭ Constantinŭ Suțu Voevodŭ se vĕdŭ ca ctitorĭ : Alexandru Lăpușneanu, Dómna Roxanda și fiĭ lorŭ : Bogdanŭ, Petru, Costandinŭ și ficele : Knéjna, Mariica, Theofana, Anghilina, Theodora. Theofana. Despre fundarea acesteĭ mănăstirĭ de către Lăpușnénu vorbesce și Letopisețulŭ Moldoveĭ.

Urméză apoĭ : «Ieremia Movilă, Elisafta Dómna și Maica luĭ, Maria și fiĭ lorŭ, Constantinŭ Voevodŭ, Alexandru V.V., Bogdanŭ V.V., Myron V.V. și maica luĭ Elisafta și părintele luĭ». Apoĭ, Nădăbaico și socia luĭ și fiĭ lorŭ. Vartic vel Dvornicŭ.

CUPRINSULŬ

DARE DE SEMA

DESPRE

COLECŢIUNEA DE DOCUMENTE ISTORICE ROMÂNE

AFLATE LA WIESBADEN.

CUVÎNTARE

PENTRU ANIVERSAREA ĐILEĬ DE 10 MAIŬ

ŢINUTA DE

DIMITRIE A. STURDZA

Membru alŭ Academieĭ Române.

Şedinţa din 7 Maiŭ 1882.

Đilele, carĭ reamintescŭ fapte marĭ şi însemnate, sunt pentru popóre cu dreptŭ cuvîntŭ đile de sĕrbătóre. Dămŭ tributulŭ nostru de recunoscinţă evenimentelorŭ trecute şi aflămŭ în amintirea lorŭ unŭ îndemnŭ puternicŭ pentru desvoltarea viitóre.

O ast-felŭ de đi este pentru România *Đece Maiŭ :* đi mare între tóte, în care aspiraţiunĭ seculare aŭ devenitŭ o realitate.

Se cuvine decĭ să o serbămŭ! Şi avemŭ dreptate să ne bucurămŭ de dînsa, căcĭ puţine đile senine aŭ strălucitŭ în viéţa poporuluĭ nostru.

Originea poporuluĭ românŭ e ilustră şi puternică ; însă luptele ce elŭ a avutŭ a susţine pentru însăşĭ esistenţa sa aŭ fostŭ din cele maĭ crâncene. Domnia Romanilorŭ, în colonia fundată la Dunărea de josŭ, nu a duratŭ maĭ multŭ de unŭ secolŭ şi jumătate. Dar

stindardulŭ Romeĭ a fostŭ atâtŭ de adâncŭ înfiptŭ, încât furtunele cele maĭ înfricoşate nu aŭ fostŭ în stare a-lŭ sfâşia.

Colonia Romană, stabilită la începutulŭ seculuĭ alŭ doilea alŭ ereĭ nóstre, fu curândŭ isbită, pe la finele seculuĭ alŭ treilea, de invasiunea cumplită a popórelorŭ, carĭ se revărsaŭ din Asia în Europa ca nisce valurĭ uriaşe şĭ turbate, schimbândŭ faţa lumeĭ europene.

Situaţĭ maĭ la răsăritŭ decât tóte cele-lalte coloniĭ ale Romeĭ eterne, noĭ amŭ avutŭ a suferì maĭ multŭ şi timpŭ maĭ îndelungatŭ de acestŭ potopŭ. S'aŭ strecuratŭ secolĭ întregĭ, în carĭ se părea că amŭ fostŭ distruşĭ şi nimicițĭ cu desăvârşire. De abia se zăresce ca o lumină trecătóre împĕrăţia luĭ Assanŭ. De abia descopere ochiulŭ scrutatorŭ alŭ istoriculuĭ esistenţa poporuluĭ românŭ pe acele timpurĭ. Veciniĭ îĭ schimbase chiar numele, pe care elŭ l'a păstratŭ totdeauna fără încetare. Nu putemŭ uita, că numaĭ de câţĭ-va anĭ acelŭ nume ne-a fostŭ în fine redatŭ şi recunoscutŭ pretutindenea. Nu putemŭ uita, că pînă maĭ deunăḑĭ eramŭ confundaţĭ cu popórele slavone ce ne încunjóră.

Poporulŭ românŭ însă a resistatŭ miraculosŭ la tóte aceste grele încercărĭ. In timpulŭ când Bulgariĭ îşĭ perdeaŭ cu desăvârşire consciinţa origineĭ lorŭ, Romanŭ, Ducele Românilorŭ, strălucea printre toţĭ principiĭ de la curtea luĭ Atila. Vijeliĭ seculare aŭ trecutŭ peste noĭ, lăsândŭ adâncile lorŭ vestigiĭ, fără a fi pututŭ atinge nicĭ limba românéscă, nicĭ datinele străvechĭ, nicĭ simţemîntulŭ latinităţiĭ.

Când furtuna se potolì, eşiră iarăşĭ Româniĭ la ivélă. Eĭ aparŭ atuncĭ în tóte părţile locuite de dînşiĭ, grupaţĭ în micĭ principate, carĭ pe la mijloculŭ seculuĭ alŭ treĭ-spre-ḑecelea — după ḑece secolĭ de lupte — se cristaliséză spre Dunăre în douĕ state maĭ marĭ.

Nu se stabilise bine acestea, nu se organisase desăvârşitŭ Moldova şi Valachia, şi numeroşĭ şi puternicĭ inimicĭ începură a nelinişti aceste ţĕrĭ. Unguriĭ şi Poloniĭ, Turciĭ şi Ruşiĭ îşĭ făcură din amândouĕ Principatele câmpulŭ lorŭ de bătălie, şi care de care se silea să şi le apropieze ca o pradă bine-venită.

Lupte eroice aŭ susţinutŭ atuncĭ din noŭ strămoşiĭ nostri secolĭ întregĭ în faţa lumiĭ. În acelŭ timpŭ istoria nóstră nu este decât o lungă tragedie, în care principiĭ nostri ceĭ maĭ marĭ şi ceĭ maĭ vitejĭ nu s'aŭ pututŭ bucurà pe deplinŭ de o singură ḑi senină.

În fine tótă puterea și virtutea se părea stinsă. Pe la finele secoluluĭ trecutŭ îngenuchiasemŭ. Ajunsesemŭ a fi guvernaţĭ de satrapiĭ uneĭ marĭ împĕrăţiĭ vecine, şi ne adresamŭ alteia cu cuvinte umilite ca să ne taie grumazulŭ.

Atuncĭ începù a bate, pe la începutulŭ secoluluĭ alŭ nouĕ-spreḑecelea, unŭ vîntŭ noŭ şi mântuitorŭ, şi după cincĭ-spre-ḑece secòle astăḑĭ pentru întâiaşĭ dată putemŭ striga — Virtus romana rediviva. — Precum amŭ reînviatŭ odată, după ce a trecutŭ peste noĭ migraţiunea ginţilorŭ; asemenea şi astăḑĭ serbămŭ, după o lungă aservire, a doua a nóstră înviere. Semne sunt că ea nu va fi trecĕtóre, ci de-a pururea fiitóre.

Acestŭ faptŭ de mare însemnătate şĭ-a luatŭ unŭ corpŭ în ḑioa de 10 Maiŭ, căcĭ de treĭ orĭ în acéstaşĭ ḑi se repeţescŭ evenimente, prin carĭ România s'a înălţatŭ cu putere totŭ maĭ susŭ -- aclamândŭ pe unŭ Domnŭ înţeleptŭ şi vitézŭ, — proclamândŭ cu desăvârşire independenţa reală — şi aşezându-se cu onóre în concertulŭ statelorŭ europene.

Cum să nu ne bucurămŭ de o asemenea ḑi? Cum să nu dămŭ laudă A-totŭ-Puterniculuĭ Dumneḑeŭ, că amŭ pututŭ lucra cu mânile nóstre însele la reînvierea ţĕreĭ şi a naţiuneĭ, — că amŭ pututŭ reuşì a vedé singurĭ lumina cea mare a sóreluĭ, a căreĭa răsăritŭ generaţiunea, care ne-a precesŭ, de abia l'a zăritŭ.

În acéstă ḑi de serbătóre cuvine-se să ne amintimŭ cu gratitudine câtă labóre consciinţiósă, ce inimă devotată, şi ce înţelepciune pătrunḑĕtóre a adusŭ prea iubitulŭ nostru Rege la rădicarea edificiuluĭ naţionalŭ. Ḑioa de 10 Maiŭ este ḑioa de serbătóre a naţiuneĭ, precum este a luĭ însuşĭ. «Animus Regis regna nobilitat et obscurat,» — a fostŭ devisa mareluĭ Mateiŭ Corvinŭ. Trebue să fimŭ ferici̦ţĭ şi mândri, că acéstă devisă se personifică astăḑĭ în mijloculŭ nostru prin ilustri nostri membri — *Carol I şi Elisabeta.* Când virtuţile ce-

tăţenescĭ strălucescŭ de susŭ, ele se desvoltă din ce în ce maĭ tare în întregulŭ poporŭ. Atuncĭ naţiunea privesce cu încredere în viitorulŭ eĭ.

*

Fie-mĭ permisŭ a serba în Academie acéstă ḑi de 10 Maiŭ, depuindŭ din parte-mĭ în colecţiunile eĭ nouĕ-spre-ḑece documente, dintre carĭ unele de o mare însemnătate.

Dintre acestea, douĕ-spre-ḑece sunt documente domnescĭ şi anume :

1-iulŭ de la Vladŭ alŭ II Dracu, fără dată,
Alŭ 2-lea şi 3-lea de la Alexandru II, fiulŭ luĭ Mircea I, fără dată,
Alŭ 4-lea de la Vladŭ III Ţepeşŭ, fără dată,
Alŭ 5-lea de la Neagoe Basarabŭ, fără dată,
Alŭ 6-lea de la Mateiŭ Basarabŭ, din 9 Maiŭ 1651,
Alŭ 7-lea de la Vasilie Lupulŭ, din 13 Octombrie 1652,
Alŭ 8-lea de la Gheorghe Ştefanŭ, din 16 Maiŭ 1658,
Alŭ 9-lea de la Constantinŭ Brâncovanu, din 8 Aprilie 1701,
Alŭ 10l-ea de la Constantinŭ Mavrocordatŭ, din 3 Martie 1749,
Alŭ 11-lea şi 12-lea de la Grigorie Ghica, din 11 Martie 1749 şi 14 August 1752.

Celealalte 7 documente sunt scrisorĭ de la boeriĭ însemnaţĭ aĭ ţeriĭ, începêndŭ cu 1708.

Tóte aceste scrisorĭ, domnescĭ şi particulare, sunt adresate Pârgarilorŭ din Braşovŭ.

Unŭ interesŭ capitalŭ se légă maĭ alesŭ de documentele de la Vladŭ II Draculŭ, de la Alexandru II, de la Vladŭ III Ţepeşŭ şi de la Neagoe Basarabŭ. Aceste documente sunt monumente precióse ale luptelorŭ nóstre pentru existenţă, şi doveḑĭ plastice ale dificultăţilorŭ celorŭ marĭ şi de totŭ felulŭ prin carĭ amŭ trecutŭ. Conţinutulŭ lorŭ merită a fi menţionatŭ la serbarea de astăḑĭ, căcĭ ele ne arată în modŭ palpabilŭ deosebirea dintre timpurile trecute şi cele actuale.

Aceste epistole ale Domnilorŭ muntenescĭ către pârgariĭ din Braşovŭ sunt tóte scrise în timpurĭ grele. Turciĭ se înfipsese în pămîntulŭ de dincolo de Dunăre şi căutaŭ a-şĭ întinde dominaţiunea

până peste Carpaţĭ. Turciĭ se pregăteaŭ a lua Constantinopole. Transilvania şi Ungaria tremuraŭ ca nu cumva Turciĭ să-şĭ întindă dominaţiunea până peste Carpaţĭ.

Scrisórea luĭ Vladŭ II şi una din scrisorile luĭ Alexandru II sunt scrise fără îndoială înaintea bătălieĭ de la Varna (1444), atâtŭ de fatală pentru creştinătate. Scrisoreĭ din urmă i se póte însemna chiar data cu precisiune. Ea trebue să fie din anulŭ 1431, căcĭ relatéză unŭ faptŭ istoricŭ însemnatŭ — adunarea armateĭ luĭ Sultanŭ Amurat II dincolo de Dunăre sub Feriz Beg, Azbuga, Caracĭă Beg şi Balaban Beg. Amândóuĕ scrisorile sunt testimoniĭ neperitóre că Româniĭ aŭ fostŭ totdeauna o sentinelă tréză şi neadormită a civilisaţiuneĭ.

Scrisórea luĭ Vladŭ II Draculŭ are următórea cuprindere, în traducerea pe care o datorescŭ amiculuĭ şi coleguluĭ meŭ B. P. Hasdeŭ :

. 1. — « † Ioanŭ Vladŭ Voevodŭ şi Domnŭ. Scrie Domnia mea bunilorŭ prietenĭ, pârgarilorŭ de Braşovŭ. Şi iată am trimisŭ la voĭ pe sluga Domnieĭ mele Radu, şi ce vĕ va spune, aceea să credeţĭ, acele sunt adevĕratele mele cuvinte şi să vĕ veseléscă Dumneḑeŭ.

Ioanŭ Vladŭ Voevoda Milostie Bojiĭ Gospodin».

Fără îndoială solulŭ luĭ Vladŭ avea să comunice secrete marĭ pârgarilorŭ de Braşovŭ, iar Radu trebuia să fie unŭ omŭ de mare încredere, avêndŭ a expune pericolele ce se rădicaŭ pentru popórele creştine megiaşe Dunăreĭ din partea Turcilorŭ.

Scrisórea este scrisă pe hârtie bună a timpuluĭ, fără semnŭ de fabrică. Ea are o lungime de 21.5 centimetri şi o lăţime de 7 centimetri (1). Semnătura domnéscă în modulŭ usitatŭ, cu cernélă roşie, se află la finele textuluĭ. Sigiliulŭ e în céră roşie.

Acestŭ sigiliŭ este fórte importantŭ. Elŭ e rotundŭ şi bine păstratŭ. In mijloculŭ luĭ se vede unŭ scutŭ, în lăuntrulŭ căruia se află dóuĕ capete de profilŭ, întórse unulŭ spre altulŭ; capetele sunt împodobite cu coróne, compuse dintr'unŭ cercŭ, din care se rădică treĭ

(1) A se vedé originalulŭ slavonŭ facsimilatŭ în anexata Stampă II jos.

florĭ de crinŭ, a patra fiindŭ ascunsă în dosulŭ uneia din ele. Intre aceste dóuĕ capete se vede unŭ crinŭ cu cincĭ părechĭ de frundișóre și la vîrfú cu flórea luĭ. Flórea de crinŭ este cea obicinuită în eraldică, compusă din treĭ frunde, și ast-felŭ cum o vedemŭ pe monetele moldovenescĭ ale luĭ Petru Mușatŭ. Nu se póte distinge ce se află deasupra scutuluĭ, căcĭ sigiliulŭ e aci puținŭ deterioratŭ. Este probabilŭ însă, că aci era unŭ coifŭ, precum acésta se vede pe scutulŭ de pe monetele luĭ Vladŭ I Basarabŭ. Scutulŭ e împrejuratŭ cu o panglică, ornată la capĕtulŭ de deasupra scutuluĭ. Pe panglică se află inscripțiunea următóre, cu litere monacale fórte frumóse și fórte distincte : — S ⁑ IOAN ⁑ WLAD ⁑ WAIVODA ⁑ — .

Acestŭ sigilŭ este uniculŭ cunoscutŭ de felulŭ sĕŭ.

Sigiliĭ de la Domniĭ din Muntenia cu inscripțiunĭ latinescĭ în litere monacale nu sunt cunoscute decât șése : treĭ de la Mircea celŭ bĕtrânŭ în archiva Ossolinski din Leopol, douĕ de la Vladŭ II Draculŭ, dintre carĭ unulŭ în archiva statuluĭ din Bucurescĭ și unulŭ în archiva Ossolinski din Leopol, și acesta alŭ nostru.

Inscripțiunea unuia din sigiliile luĭ Mircea e următórea : — I DOMINVS : MERCE : TRANSALPINIS : VAIVODA : AC : DOMINVS..........— .

Inscripțiunile sigiliilorŭ luĭ Vladŭ Dracu din Bucurescĭ și Leopol se completéză una prin alta : — ✢ S · WLAD : FILIVS : MERCE : TRANSALPINIS : VAIVODA : ET DOMINVS........ DE : FOGARAS : .

Ne reservămŭ a descrie altă dată aceste sigiliĭ. Acum va fi de ajunsŭ a atrage atențiunea publicului asupra importanțeĭ particulare a sigiliilorŭ de pe documentulŭ luĭ Vladŭ și de pe documentele luĭ Alexandru II. Ele aŭ o legătură intimă unele cu altele.

Din scrisorile de la Alexandru II una maĭ alesŭ este, precum am amintitŭ maĭ sus, de o importanță mare. Ea este unŭ ordinŭ domnescŭ.

Sigiliile amândororŭ documentelorŭ sunt oblonge, în céră roșie acoperită cu o hârtie albă pătrată, dispărută pe unulŭ din documente, și anume pe celŭ maĭ puținŭ importantŭ. In mijloculŭ sigiliuluĭ se vĕdŭ douĕ capete de profilŭ, întórse unulŭ spre altulŭ. Capetele pórtă

câte o corónă, compusă dintr'unŭ cercŭ cu treĭ ascuțiturĭ, alŭ patrulea fiindŭ ascunsŭ din dosulŭ uneia din ele. Intre capete este unŭ crinŭ. Imprejurŭ se citesce inscripțiunea — † IѠѦН ѦЛЄѮѦНꙊѦ ВОЄВОДѦ—. Lucrarea artistică a acestorŭ sigiliĭ, carĭ sunt evidentŭ unulŭ și acelașĭ, e cu multŭ inferióră artisticeĭ lucrărĭ de pe sigiliulŭ luĭ Vladŭ II Dracu.

Amândóuĕ documentele pórtă semnătura domnéscă cu cernélă roșie la sfîrșitulŭ lorŭ și sunt scrise pe hârtie grósă fără semnŭ de fabrică.

Unulŭ are o lungime de 20 centimetri, și o lățime de 7.5 cm. Sigiliulŭ este pe față.

Textulŭ e următorulŭ (1) :

. 2. — « † Ioanŭ Alexandru Voevoda și Domnŭ a toată Țéra-românéscă, fiulŭ luĭ Mircea Voevod. Scrie Domnia mea luĭ Bratulŭ Sumarinov. Și așa îțĭ poruncesce Domnia mea : pe acelŭ calŭ pe care l'aĭ luatŭ de la Lalu, iute să i-lŭ înapoiescĭ și altfelŭ să nu cutezĭ a face după porunca Domnieĭ mele.»

Alŭ doilea documentŭ are o lungime de 22 centimetri, și o lățime de 12.5 centimetri. Sigiliulŭ este pe dosŭ, unde se află și adresa următóre : «Brașovenilorŭ și tóteĭ Țereĭ Barseĭ,» — căcĭ acestŭ documentŭ era îndoitŭ ca o scrisóre în patru.

Textulŭ este următorulŭ (2) :

. 3. — « † Către toțĭ Brașoveniĭ și țara Bârseĭ.

« † Ioanŭ Alexandru Voevoda și Domnŭ a tótă Țéra-Românéscă fiulŭ luĭ Mircea Mareluĭ Voevod. Scrie Domnia mea Brașovenilorŭ tuturora, părgarilorŭ și săracilorŭ și Țereĭ Bărseĭ multă sănătate și bucurie, ca prietenilorŭ meĭ și frațilorŭ. De aceea aŭ venitŭ aicĭ frațiĭ vostri și aŭ vĕḑutŭ cu ochiĭ traiulŭ meŭ, cum staŭ eŭ ḑioa și noaptea. Decĭ să știe Grația Vóstră, căcĭ staŭ patru domnĭ marĭ cu oștile gata în Drestur pe Dunăre — Feriz Beg și Azbuga și Caracĭa Beg și Balaban Beg — , iar altă óste stă la Pyrgos, iar marele împĕratŭ

(1) Originalulŭ slavonŭ facsimilatŭ pe alăturata Stampă III jos.
(2) Originalulŭ stavonŭ în facsimile pe Stampa III sus.

Amurat Beg este treĭ ḑile de mersŭ de la mine. De aceea, frațilorŭ meĭ, cu voĭ potŭ, iar fără voĭ nu potŭ să staŭ dinaintea lorŭ. Decĭ să vĕ adunațĭ și să stațĭ gata, ca în orĭ-ce óră, când va ḑice Domnia mea, în acea óră să sosițĭ. Și iarășĭ, câte vĕ vorŭ spune frațiĭ vostri să-ĭ credețĭ. Și Dumneḑeŭ să vĕ bucure.»

Sigiliile de pe aceste dóuĕ documente ale luĭ Alexandru II Vodă și sigiliulŭ de la Vladŭ II Dracu presintă o enigmă.

Armele țeriĭ Muntenescĭ sunt cunoscute pe monete și pe sigiliĭ.

Cele maĭ vechĭ arme sunt acele de pe monetele luĭ Vladŭ I, Radu Negru, Danŭ I, Mircea I, mănținute pe monetele tuturorŭ Domnilorŭ carĭ le-aŭ urmatŭ. Vulturulŭ, cu saŭ fără cruce, se vede pe tóte acestea, ca și pe singurele dóuĕ sigiliĭ cunoscute de la Mircea I și dela Vladŭ II Draculŭ.

Maĭ târḑiŭ numaĭ, pe sigiliile luĭ Vladŭ Țepeșŭ (1), vedemŭ sigiliĭ cu tipurĭ diferite; în mijlocŭ dóuĕ figurĭ cu mantiĭ, între dinsele unŭ arbore (bradŭ saŭ chiparosŭ).

Tipurile descrise în sigiliile de maĭ susŭ ale luĭ Vladŭ și Alexandru sunt unice pentru acele timpurĭ. Ele sunt singurele astăḑĭ cunoscute.

Însă ce represintă aceste tipurĭ?

Uniĭ potŭ să fie conduși a crede că de pe aceste sigiliĭ s'aŭ inspiratŭ Levinus Hulsius și alțĭ chartografĭ, când puneaŭ în armele țerilorŭ române capete de Arapĭ.

Însă prin examinarea de aprópe a sigiliilorŭ menționate se constată că nu avemŭ a face aci cu capete de Arapĭ. Dacă privimŭ pe de altă parte cu atențiune sigiliile unuĭ rândŭ întregŭ de Domnĭ, observămŭ că capetele de pe sigiliile luĭ Vladŭ și Alexandru capĕtă trupŭ, însă nu pe deplinŭ ci numaĭ pe treĭ pătrare, la sigiliile luĭ Vladŭ Țepeșŭ, și se desvoltă pe urmă în trupurile întregĭ ale

(1) A se vedé pecetea docum ntuluĭ facsimilatŭ pe Stampa II sus, și pecețile marĭ aninate reproduse pe Stampa IV; cea dintâiŭ dintre acestea este aninată la unŭ chrisovŭ pe pergamentŭ de la Vladŭ Țepeșŭ din anulŭ 1439 (6947) Augustŭ 2, care se păstréză în Archiva Statuluĭ din Bucurescĭ; a douä pecete este de la acelașĭ domnŭ, se află în colecțiunea Academieĭ, dar documentulŭ la care a fostŭ aninată este perdutŭ.

S-ţiloră Împěraţĭ Constantină şi Elena pe sigiliile posterióre. Constantinŭ şi Elena sunt patroniĭ Ţereĭ Muntenescĭ.

Care explicare a armelorŭ ţereĭ de pe aceste treĭ sigiliĭ póte decĭ fi maĭ naturală decât cea următóre : Dóuĕ insemne purtaŭ aceste arme : una vulturulŭ, cealaltă patroniĭ ţereĭ. Aceştia maĭ întâiŭ eraŭ făcuţĭ numaĭ cu capetele lorŭ, pe urmă cu trupulŭ întregŭ. Arborele dintre amândoĭ împĕraţiĭ îşĭ trage originea din crinulŭ, care a fostŭ de timpuriŭ luatŭ ca unŭ ornamentŭ eraldicŭ usitatŭ în ţĕrile vecine ca şi în alte ţerĭ.

E de presupusŭ că sigiliulŭ statuluĭ era vulturulŭ şi că sigiliulŭ particularŭ alŭ Domnilorŭ era o imitaţiune a efigiilorŭ S-ţilorŭ Impĕraţĭ de pe monetele bizantine.

Alŭ patrulea documentŭ este de la Vladŭ III Ţepeşŭ, şi privesce fără îndoială iar primejdiile ce ameninţaŭ România ca şi Transilvania despre Turcĭ. Elŭ glăsuesce ast-felŭ (1) :

4 — «† Către aĭ noştri bunĭ prietinĭ şi parinţĭ Judeţulŭ şi Pârgariĭ din Braşovŭ.

«† Din mila luĭ Dumnedeŭ Ion Vladŭ Voevoda şi Domnŭ a tótă Ţéra Românéscă, fiulŭ Mareluĭ Vladŭ Voevoda. Scrie Domnia mea iubitóre sănătate la aĭ nostri dragĭ vecinĭ şi părinţĭ şi bunĭ prietenĭ, judeţuluĭ din Braşovŭ şi tuturorŭ pârgarilorŭ. Şi după aceea am trimisŭ pe alŭ nostru credinciosŭ boierŭ, anume Tudorŭ Logofĕtulŭ şi *varc* câte cuvinte va spune amicieĭ vóstre, iar voĭ să credeţĭ, căcĭ sunt ale nóstre adevĕrate cuvinte, şi Dumnedeŭ să vĕ înmulţéscă aniĭ. Iulie 18.»

Pe dosŭ este scrisă adresa următóre :

«† La aĭ nostri bunĭ prietenĭ şi părinţĭ, judeţuluĭ şi pârgarilorŭ din Braşov.»

Alŭ cincilea documentŭ este de la Neagoe Basarabŭ. Frumuseţea acestuĭ documentŭ nu are nevoe de comentariĭ. Iată textulŭ luĭ (2):

5. — «† Prietenilorŭ Domnieĭ méle Pârgarilorŭ Braşovenĭ. *(Adresă în dosŭ).*

«Cu mila luĭ Dumnedeŭ Ion Basaraba Voevoda şi Domnŭ. Scrie Domnia mea multă sănătate bunilorŭ prietenĭ aĭ Domnieĭ mele, Pârgarilorŭ din Braşov. Şi

(1) Originalulŭ slavonŭ în facsimile pe Stampa II sus.
(2) Originalulŭ slavonŭ în facsimile pe Stampa I.

după aceea vĕ daŭ în scire prietenilorŭ vóstre, cum că în afacerea pe care am tractat'o cu Domnia Vóstră și am vorbitŭ maĭ dinainte și am juratŭ, eŭ mĕ ţinŭ de ea și persistŭ în aceea de atuncĭ și până astădĭ. Și așa ţinemŭ, ca să fie o ţéră ca și ceialaltă; și orĭ câtă marfă sosesce din ţéra Turcéscă în ţéra nóstră, fie piperŭ, fie mătasă, fie orĭ ce altă marfă, iar noĭ nimic nu oprimŭ și nu reţinemŭ de la voĭ, ci totulŭ să ajungă în mânile voastre; și apoĭ și din ţéra nóstră, fie pesce, fie céră, orĭ-ce, nimic nu vomŭ opri de la voĭ, după cum am vorbitŭ și după cum am juratŭ. Eŭ așa ţinŭ și așa staŭ până acum Iar voĭ nu știŭ de ce lucraţĭ altfelŭ, oprindŭ și scuturile și arcele, și ferulŭ și orĭ-ce armă, și tóte mărfurile. Nu știŭ ce faceţĭ și ce doriţĭ. Vreţĭ óre să faceţĭ o răzmiriţă? Ce vĕ gândiţĭ, nu știŭ. De aceea dar, ca să pótă fi așa, după cum aţĭ juratŭ și după cum aţĭ vorbitŭ, așa să fie, dacă nu cugetaţĭ a face contra legiĭ. Voĭ rĕspundeţĭ de ceea ce faceţĭ, și să ne daţĭ de știre, ca să știmŭ și noĭ ce să facemŭ. Iar dacă vĕ gândiţĭ, ca să fie între noĭ traiŭ și lucrurile după cum am convenitŭ și am juratŭ să le ţinemŭ, și să trăimŭ ca bunĭ ómenĭ și vecinĭ, și ómeniĭ să se hrănéscă în voie și în libertate. Și după aceea acelŭ omŭ alŭ nostru, Dumitru din orașŭ, elŭ șĭ-a cumpĕratŭ nisce scuturĭ și a datŭ arvonă, și după aceea a trimisŭ pe omulŭ sĕŭ, anume Constantinŭ, pe acesta voĭ să-lŭ lăsaţĭ să-șĭ scótă acele scuturĭ în libertate, orĭ câte ar fi; dar dacă nu veţĭ lăsa, și eŭ să știŭ, și voĭ să știţĭ. Și Dumnedeŭ să vĕ bucure».

Alŭ șéselea documentŭ, de la Mateiŭ Basarabŭ, dela 9 Maiŭ 1651, glăsuesce în următorulŭ modŭ:

6. — «Io Mateiŭ Basarab Voevod i Gospodinŭ Bojieĭu Milostieĭu Gospodarŭ vsoi zemle Ungro-Vlahiiscomu.

«† *Prea iubituluĭ și bunuluĭ prietenŭ și de aprópe vecinŭ alŭ nostru domnulŭ Michailŭ Eveși, mare judeţŭ alŭ cinstituluĭ orașŭ Brașovŭ, dorimŭ viéţă lungă și sănătate.* Cinstită cartea Dumni-tale ci ne-aĭ trimis venitu-ne-au și de toate pre amăruntul [înţe]les-am, de care lucru scriindu-ne Dumné-ta pentru rândul postavuluĭ, cu[m] că n'au acum meșteriĭ postav gata de ce ĭaste treba noastră, ci să fim îngăduitorĭĭ pănă la lănă noao, atunce să facă postav; ci acéĭa cum am puté noĭ îngădui pănă la lănă noao? Crez meșteriĭ bine ș'aŭ înţeles cu noĭ cum păn pre la văsznăsenie gospodine să fie postavul tot gata, că ĭaste și vrémé să-l dăm dărăbanţilor; dar déca au știut eĭ atăta zăbavă, căcĭ nu ne-au spus de atunce? să ne fim căutat lucrul întraltă parte, să nu avem atăta zmentéală. Ci acum iar pohtim pre Dumné-ta, ca pre un bun priĭaten și vecin de aproape, de vréme ci nu ne dau eĭ acum postav să ni să împle ce ĭaste tréba noastră, ci ne lasă de zmentéală la acĭasta vréme; numaĭ să ne vie ĭar răs-

punsu fără zăbavă; iar noi vom opri lâna şi vom trimite lâna într'altă parte, de ni să va griji lucrul nostru, déca ci ne dau de atâta zmenteală. *Să trăescĭ în Christosŭ. Amin.* Pis Maĭ 9 din 7159.

Io Mateĭŭ Voevod».

Adresa din afară slavonesce:

«*Bunu'ŭ nostru prieten şi de aprópe vecinŭ, Domnuluĭ Eveşi Mihaiŭ, mare judeţu alŭ cinstituluĭ oraşŭ Braşovŭ, — să se dea*».

Alŭ şéptelea documentŭ este de la Vasile Lupu şi are data Iaşĭ 13 Octobre 1653. Elŭ glăsuesce ast-felŭ:

7. — «† Io Vasilie Voevoda, bojiĭu milostiĭu gospodarŭ zemli Moldavscoi. Scriem Domniĭa mĭa la cinstit priĭatinul nostru Dumnĭa-luĭ Mihaĭ, judeţul cel mare de cetatĭa Braşeuluĭ, multă sănătati. Cătră acĭasta dăm ştire Dumi-tale pentru rândul cestor meşteri grădinari, carii am pohtit la Dumnĭa-ta şi Dumnĭa-ta, pre pohta noastră aĭ făcut şi aicĭa la noĭ ĭ-aĭ trimis, mulţămim Dumitale, şi eĭ ca neşte oamenĭ înţăleptĭ lucrul săŭ cu cinste l'au plinit. Acmu au venit vrémĭa de s'au cerşut a casă şi ĭ-am slobozit; decĭ pohtim pre Dumnĭa-ta, căndu veni primăvara vrémĭa lucruluĭ, ĭarăşĭ să-ĭ trimiţĭ aicĭa la noĭ, ĭară noĭ încă sintem daturĭ a plini pohta Dumi-tali, ce va hi spre acĭastă parte de loc *Şi să fie sănătate Domnieĭ tale în Christos şi pace.* *Io Vasilie Vod.*

U Ias vlto 7161, mesiţa Octomvr. 13.»

Adresa din afară:

«La al nostru cinstit priĭatin Dumnĭa-luĭ Mihaĭ gĭudeţul cel mare de cetatĭa Braşeuluĭ, *cu multă sănătate.*

Alŭ optulea documentŭ este de la Gheorghe Ştefanŭ, din 1658 Maiŭ 16, şi glăsuesce ast-felŭ:

8. — «† Io Ghiorghiĭ Ştefan Voevoda scriĭam la al nostru cinstit priĭatin Dumnaluĭ Mihaĭ marele giodĭaţ de cinstita cetaate Braşăuluĭ. Multă sănătate pohtesc pre Dumna-ta; pentru un cal, care cal l'aŭ fost lăsat Daniil cĭ au fost slugă la Constantin Vod, acmu ĭaste la noĭ, dĭacĭ tămplăndu-se a-l trimite nainte co o trubă s'au rugat să trimitem omul nostru să ĭa calul, dĭacĭ pohtĭam pre Dumna-ta să să de acel cal pre măna cestuĭ om al nostru. Acĭasta pohtim pre Dumna ta să fi sanătos, *dela Christos.* Amin *Io Gheorghi Ştefan Voevod.*

Pis ot Feldior let 7166. Maĭ 17.»

Adresa din afară:

«La al nostru cinstit priĭatin Dumna-luĭ Mihaĭ marele gĭodeţ *cu cinste să se dea.*»

Al nóuelea documentŭ, de la Constantinŭ Brancovanu, cu data 1701 Aprilie 8, glăsuesce ast-felŭ :

9. — «† Io Costandin Basarab Voevod Bj. Mlst. Gospodin Zemle Vlahiskoe.

. «† Cinstitul al nostru de binevoitor, și vecin de aproape, Dumné-luĭ jupănul Andriaș, Marele județ, și alalt tot sfatul cetățiĭ Brașovul, sănătate și tot binele poftim Dumné-voastră de la Dumnezeŭ. Carté ce ne-ațĭ trimis Dumné-voastră, cu jupănul Pavel Părgarĭul, omul Dumné-voastră, ne-au venit, den care înțelegănd de bună sănătatea Dumné-voastră, ne-au părut bine. Alalte ce ne-ațĭ scris Dumné-voastră am înțeles, pentru casele Franțesculuĭ ce ne semnațĭ Dumné-voastră, cumcă cu toată voĭa Dumné-voastră ne-ațĭ îngăduit a le ține și noĭ și în urma noastră rămășițele noastre. De acĭasta ne-au părut și noao bine, și am mulțumit Dumné-voastră, căcĭ după pofta noastră ațĭ făcut. Și cartea cea osebită, ce ne-ațĭ trimis Dumné-voastră pentru casele acélé, încă ni o au dat omul Dumné-voastră pentru vinul cel ce s'au fost oprit la Cămpina cu la Văléni, buțĭ 80 și la Rucăr buțĭ 12, ĭată că dupre cum ne-ațĭ poftit Dumnea-voastră, am poruncit vameșilor ca să lase în pace acéle vinurĭ de vamă, și de altele ce ne-au maĭ adus aminte omul Dumné-voastră jupănul Pavel, toate dupre pofta Dumné-voastră am plinit. și de acum înainte întru céle ce vom puté, ca să arătăm dragostea vecinătățiĭ cătră Dumné-voastră vom nevoi. Și cu acésta sfărșind ĭarășĭ mila luĭ Dumnezeŭ să fie cu Dumné-voastră. Aprilie 8 *dile* lt. 7209.

De bine voitor Dumné-voastră
Io Costandin Voevod.»

Adresa din afară :

«† Cinstituluĭ al nostru de bine voitor și vecin de aproape, Dumné-luĭ jupănuluĭ Andreaș Marele Județ, și la alalt tot sfatul cetățiĭ Brașovul, cu multă sănătate să se dé.»

Alŭ decelea documentŭ de la Constantinŭ Mavrocordatŭ, cu data 1745 August 3, glăsuesce ast-felŭ :

. 10. — «† Cinstițĭ aĭ noștri priĭatenĭ și vecinĭ de aproape, Dumné-ta Herbet marele județ al cinstiteĭ cetățĭ Brașovul, înpreună cu tot maistratul, de la milostivul Dumnezeŭ sănătate întreagă, și tot fericitul bine poftim să trimiță Dumné-voastră. Carté ce ne-ațĭ trimis Dumné-voastră ne-au venit, și pentru bună sănătaté Dumné-voastră ne-au părut bine. Cele ce ne scriețĭ Dumné-voastră am înțeles, și căt pentru oiritul oilor lăcuitorilor aceĭ părțĭ carĭ vor erna aicĭ în țară maĭ mult nu avem aicĭ a lungi, de vréme ce s'au dat răspunsul la trimisul Dumné-voastră și

de la dănsul veţĭ înţelége Dumné-voastră. Acĭasta şi fiţĭ Dumné-voastră sănătoşĭ.

Av. 3. d. lt 7253.

Al Dumné-voastră de bine voitorŭ şi vecin de aproape

Io Costandin Voevoda.»

Adresa pe pliculŭ făcutŭ dintr'o jumătate de cólă de hârtie :

«† Cinstiţilor aĭ noştri priĭatenĭ şi vecinĭ de aproape Dumné-luĭ Herbet marele judeţ al cinstiteĭ cetăţĭ Braşovul, şi cu tot Maistratul, cu bună sănătate să să dé.»

Textulŭ documentuluĭ alŭ unspreḑecelea, de la Grigorie Ghica Vodă, cu data 1749 Martie 11, este următorulŭ :

11.— «Io Grigorie Ghica Voevod Bj. Mlst. Gospodar Zeml. Vlah.

«† Cinstituluĭ şi al nostru de bine voitorŭ, Domine Klosios, judeţ al cetăţiĭ Braşovuluĭ, şi la atot cinstitul sfat, de la milostivul Dumnezeu sănătate pohtim Dumné-voastră. Carté ce aţĭ trimis ne-au venit şi céle ce scrieţĭ am înţeles, pentru Bărsénĭ cariĭ vin de ernéză cu oile aicea în ţară. Ce ne pohtiţĭ ca să dăm poruncă să nu să supere dă către saigiĭ înpărăteştĭ ca să le ĭa oile în silă, ci să să tocméscă cu preţ să cumpere numaĭ oile ce vor avé de vănzare. Dă acésta veţĭ şti că încă pănă a nu ne scrie Dumné-voastră carté, am poruncit la toţĭ ispravniciĭ, ca să le aibă dă grijă şi să nu îngăduéscă ca să le ĭa cinevaşĭ oile în silă, ci cu bună tocmélă, dar şi acum de iznoavă am dat poruncă ca să aibă purtare dă grijă şi să nu îngăduĭască pe saigiĭ să le ĭa oile cu sila şi fără de tocmélă, iar dă le va face cinevaşĭ din saigiĭ vreo supărare, să nu-ĭ îngăduĭască, ci să-ĭ trimiţă aicé la noĭ la Divan ca să-şĭ afle dreptaté, scriind pentru acĭasta şi vechilul Dumné-luĭ Kasab Başi Agăĭ la toţĭ saigiĭ, ca să se feréscă să nu ĭa nimănuĭ oile cu sila, ci cu preţ şi cu tocmélă. Dar şi Dumné-voastră să daţĭ poruncă oamenilor Dumné-voastră Bărsénilor ca să nu tăinuĭască oile ce vor fi avănd dă vănzare să le vănză la alţĭ neguţĭtorĭ maĭ în urmă, pentru că din poruncă înpărătéscă toţĭ alţĭ neguţitor, sănt opriţĭ, nimenĭ să nu cumpere oĭ, pănă nu să va înplini suma oilor cătă ĭaste a să cumpăra pentru tréba înpărătéscă, şi urmând într'acestaşĭ chip niminĭ dintrănşiĭ nu vor avé nici o supărare, ĭar de va avé vre unul vreo supărare de către cinevaşĭ să vie să dé jalbă la Divan şi-şĭ vor afla dreptaté. Acĭasta şi fiţĭ Dumné-voastră sănătoşĭ. Mart. 11 7257.

Al Dumné-voastră dă bine voitorŭ

Io Grigorie Ghica Voevod.»

Adressa din afară:

«† Cinstituluĭ şi aĭ noştri dă bine voitorĭ, Dumné-luĭ Klosios Judeţul cetăţiĭ Braşovuluĭ şi a tot cinstituluĭ sfat, cu sănătate să să dea.»

Alŭ doĭsprеḍecelea documentŭ, totŭ dela Grigorie Ghica Vodă, de la 1752 Augustŭ 14, glăsuesce ast-felŭ :

12. — «Io Grigorie Ghica Voevod Bj Mlst. Gospodar Zeml. Vlah.

«† Cinstitului Maghistrat aĭ cetăţiĭ Braşovulu, aĭ noştri buniĭ prietiniĭ şi vecinĭ dé aproape, dela milostivul Dumnezeu sănătate întrégă şi tot binele pofim Dum. ca să vă dăruĭască, printenéscă carté Dum. ce ne-aţĭ trimis cu acestu om al Dumné-voastră anume Bratul de la Sacele am luat, şi céle ce ne scrieţĭ Dum. am înţeles Ne scrieţĭ întăĭ pentru oierit rugăndu vă ca cănd vor pogoră oameniĭ ţăriĭ Dumné-voastră aicĭ în ţara noastră, să ne arătăm cu milă asupra lor, ca să rămăe să plătéscă oeritul precum era maĭ înnainte în zilele Domnilor celor bătrânĭ, sau cănd nu să va puté într acestaşĭ chip, să rămăe încaĭ a plăti precum au plătit în trecutul an; căt pentru acĭasta, după ce am luat scrisoaré Dumné-voastră, ne-am mirat de unde au eşit vorbile acesté, cum că oameniĭ Dumné-voastră să vor maĭ încărca la oierit după cum au plătit an. şi cum de aţĭ putut Dum a vă încredinţa la nişte vorbe deşarte ca acesté, pentru că Dum: bine ştiţĭ că noĭ cele ce le legăm şi le hotărăm purure le păzim nestrămutat, şi într'acestaşĭ chip pururé să fiţĭ încredinţaţĭ că să vor păzi; pentru că în domniĭa céĭa-laltă a noastră pré bine ştiţĭ Dum · că noĭ oieritul maĭ multu de cât 15 banĭ de oae, nicĭ odată nu l'am scos, pănă încât milostivul Dumnezeu ne-au ţinut întăriţĭ în scaunul ţărиĭ aceştiĭa, acum iarăşĭ, după ce milostivul Dumnezeu ne-au adus cu a doao domnie, găsind Domnia-mé un obicéĭŭ făr de cale ce să făcuse, adecă a să plăti oeritul la oae căte 10 parale, şi cunoscănd Domniĭa-mé că ĭaste un lucru făr de socotélă şi cu mare nedreptate, atăt pămăntenilor cestor de aicĭ, cât şi oamenilor Dumné-voastră, cariĭ pogorăia cu oile aicĭ în ţară, ne am milostivit Domniĭa-mé şi am hotărăt maĭ bine să fie cu a noastră pagubă şi să să păzéscă dreptaté, şi adevărul, ca să-ş plătéscă oĭeritul de oae căte 15 banĭ vechĭ, după cum şi în ceĭa-laltă domnie a noastră asemené s'au urmat, care altul nu ar fi făcut acĭasta nicĭ odată. Aşijderé şi pentru văcărit încă am văzut în ce chip să rugaţĭ Dumné voastră · adică ca să nu să supere oameniĭ Dumné-voastră nicĭ de cum, la acĭasta iarăşĭ Dum. ştiţĭ pré bine în ce chip au fost obicéĭu şi pentru văcărit cănd să scoté văcăritu aicĭ în ţară, cum plăte ţăraniĭ asemené plăté şi oameniĭ ţăriĭ Dumne voastră, în căt atuncĭ fiind-că era doao văcăriturĭ într'un an, plătiĭa şi eĭ ca şi oameniĭ ţăriĭ noastre de 2 orĭ. Iar Domniĭa-mé în ceĭa-laltă domnie, am rădicat de rămăsese numaĭ un văcărit, iar cănd nu a fost trebuinţă de a să scoate văcărit, nicĭ oameniĭ Dum. nu s'au supărat nicĭ odinioară; estimp numaĭ fiind mare trebuinţă şi scoţăndu-să văcăritul în ţară, au plătit şi eĭ văcărit, fiind că eĭ dobitoacile lor le au totdéuna aicĭ în ţară, şi vara şi ĭarna, de le hrănesc pe pămăntul ţăriĭ, numaĭ de vréme ce trimisul aces'a al Dum ne au spus cum că

ne poftiţĭ şi Dum. şi şi eĭ să roagă, la vremé văcăritului să nu plătéscă şi eĭ văcărit, după cum plătesc lăcuitoriĭ ţăriĭ aceştiĭa ci să facem o milă, să fie cu deosebit nartŭ, maĭ jos din ciĭa ce plătesc oameniĭ ţăriĭ noastre, zicănd ca să rămăe să plătéscă de vită căte talere jumătate; dar find-că într'acestaşĭ chip nu ne au fost prin putinţă a hotără, dar ca să nu rămăe cereré Dum. pentru vecinătaté şi priiteşugul Dum : am socotit şi am hotărăt un lucru care să fie de măsură. în căt şi eĭ să rămăe mulţumiţĭ, adică să plătéscă de vită căte un zlot vechĭŭ, scăzănd jumătate după cum a plătit la văcăritul de astă ĭarnă, şi vitele acesté ale lor să aĭbă a şi le plăti la vremé oeritului. verĭ să fie văcărit în ţară cu nartu maĭ mare decăt acesta, verĭ să nu fie nicĭ decum, eĭ tot deuna să aĭbă a-ş plăti vitele lor, şi erbăritul să lipsescă să nu-l maĭ plătescă, precum nicĭ est-timp n'au plătit, find că au plătit astă ĭarnă văcărit. La care hotărăre şi milă ce am arătat Domniĭa-mé cu dănşiĭ, pentru vecinătaté şi priiteşugul Dum. însuşi trimisul acesta al Dumné-voastră s'au mulţumit şi ĭ-au părut bine de un bun aşăzămăntu ca acesta, care să ştiţĭ Dum. că de acum înnainte într'acestaşĭ chip nezmintit să va păzi. Ci acum după ce veţĭ lua Dum. carte acĭasta a noastră, veţĭ da în ştire la aceĭa care veţĭ socoti de-aĭ Dum. a fi maĭ de ispravă, ca să facă un zapis asupra aşăzămăntuluĭ acestuĭa după cum s'au hotărăt, în care zapis să scrie şi acĭasta cum-că la vremé văcăritului să nu ĭa niscare-va vite de-ale oamenilor cestor de ţara noastră, să le bage între vitele lor ca să le plătescă cu nartu maĭ mic, findcă la ţăraniĭ noştriĭ poate să să întămple să ĭasă văcăritul cu nartu maĭ mare, ca să nu ni să pricinuĭască visterieĭ vre-o pagubă, legăndu-să într'acel zapis, ca orĭ carele va face un lucru ca acesta ca să ficlenéscă visteriĭa, să-ĭ să ĭa toate dobitoacele aceluĭa pă séma Visterieĭ şi făcănd zapisul într'acestaşĭ chip, find întărit cu iscăliturile tuturor acelor ce veţĭ socoti Dum a fi maĭ de ispravă, ni-l veţĭ trimite Dumné-voastră aicĭ la noĭ, ĭarăşĭ cu trimisul acesta, sau şi cu altul, cu cine veţĭ socoti, şi atuncĭ vom da şi Domniĭa mé carte iscălită de Domniĭa-me, ca să o aĭbă la măna lor, ca să fie pururé păzit şi nestrămutat aşezămăntul acesta: şi ĭarăşĭ la cele ce ne veţĭ pofti Dum. şi ne va da îndămănă, nu vom lipsi Domniĭa-mé a vĕ păzi priteşugul cel megieşăscu al Dumne-voastră Acĭasta şi fiţĭ Dumné-voastră sănătoşĭ. Avg 14 dn. 1752.

Al Dumné voastră de bine voitoriŭ şi bun prietin

Io Grigorie Ghica Voevod.»

Adresa din afară ·

«† Cinstitului Maghistrat aĭ cetăţiĭ Braşovuluĭ, bunilor aĭ noştriĭ prietinĭ şi vecinĭ de-aproape, cu bună sănătate să să dé.

La Braşov.»

Cele-alalte șése documente pe carĭ le presintŭ Academieĭ, sunt de o maĭ puțină însemnătate, însă nu maĭ puținŭ interesante.

Ele sunt următórele :

1. Scrisóre de la Socol Cluceriu către Brașovenĭ, din 2 Iulie 1651.
2. Scrisóre de la Șerbanŭ Greceanu Stolnicu către Brașovenĭ, din 28 Noemvrie 1708.
3. Scrisóre de la Mateiu Filipescu către Brașovenĭ, din 21 Iulie 1712.
4. Scrisóre a unuĭ Panaghiotis, din 20 Iulie 1760.
5. O poruncă turcéscă către Voevodulŭ Munteniei, din 1 Ianuarie 1761.
6. O scrisóre a luĭ Radu vel Agă, din 30 Maiŭ 1761

La aceste maĭ adaogŭ unŭ documentŭ străinŭ : o scrisóre dela 25 Augustŭ 1685 a Aneĭ Bornemisza, Principesa Transilvanieĭ, către Martinŭ Kérei, unŭ administratorŭ alŭ avereĭ sale.

Iată textele actelorŭ românescĭ :

Scrisórea luĭ Socolŭ Clucerulŭ către județulŭ Brașovuluĭ.

• 13. — «† Purure am a scrie cu bucurie la al nostru cinstit și ca un părinte Dumne-luĭ pan Mihaĭ, *mare județŭ alŭ cinstiteĭ cetățĭ a Brașovuluĭ etc* Către acesta să vii pohti Dumné-ta a ști di sanătate Marii sale lu Vodă, sănătos ĭasti Mărie sa și cu paci bună ; noĭ încă după voe lu Dumnezău am înblat cu sanătate ; Dumne-tale încă mulțimiscu de toată cinste cĭ-am avut în cetate Dumnelor-vostre, să vom hi sănătoșĭ fi-voiu harnic a sluji Dumni-tale în tot vieța me. Alta cinstit carte Dumnetale cari mi-iu vinit cu sluga Dumni-tale forte cu cinste o am luat și am înțăles tootă porunca Dumne-tali, har lu Dumnezeu sănătății Dumne-tale Scrisu-mi-ĭ Dumne-ta ca cu înputăciunĭ, cum după cinste cĭ-au faptu nooa Răjnovenii noĭ l'im oprit caii. Dumne-ta să fii ĭertător, eu dă cinstilor nu le mulțimiscu, ci eu mulțimiscu Măriĭ sale craíuluĭ și Dumne-tale, că ei săntu datori a sluji solilor cum slujăscu și aĭ nostri solilor Mariĭ sale lu craĭ, ĭar pentru caĭ judică Dumne-ta a cuĭ ĭaste vina, că bine știi Dumne-ta, că am adus atăti cărțĭ ale craĭuluĭ la Dumne-ta ; Dumni ta ai trimis scrisorĭ Dumni tale și oamenĭ Dumni-tale la Răjnoveni, ei ca niște oamenĭ tari în cap, nici carte Mariĭ sale lu craĭŭ n'au băgat în sémă, nicĭ a Dumni-tale ; acum ĭar aĭ trimis sluga Dumni-tale întro nimic au fost. Copii au oprit marha, ĭ-au ascunsu, dar iu ce aș hi maĭ făcut și la cine aș hi maĭ grăit daca nu treci cuvăntul Dumni-tale, acum iu am făcut pri voe Dumni-tale și am dat caii la sluga Dumni-tali, ĭar ei di nu-mi vor da ficioriĭ Rumănuluĭ mieu și marha luĭ, maĭ afla-voĭŭ bucati de ale lor aicĭa în țăra nostră, numaĭ să nu zică apoi că ĭasti începutul de la noĭ, că iu pohtescu să avem pace cu toți, ĭar ei săntu începători de vrajbă, și apoĭ iar în cap a afla pri Mărie sa craĭ, ĭar despre

Dumni-ta săntu gata a sluji Dumni-tale în toot vieța mé. Să fii Dumne-ta sănătos cu tot cinstit casa Dumni-talé *dela Christos* Amin.

Iul. 2 *dile* vlt. 7159.

Al. Dumni-tale ca un fecior și gata a sluji Dumni-talé.
Socol Cliuc »

Adresa din afară :

«† La al nostru cinstit și ca un părinte Dumne-luĭ pan Mihaĭ *mare județ al cinstiteĭ cetățĭ a Brașovuluĭ, etc. dela Christos.* Amin.»

Scrisórea luĭ Șerbanŭ Grecénulŭ Stolniculŭ.

. 14. — «Cinstituluĭ și al nostru bun priĭatin Dumné-luĭ jupan Barteș Seuler județul cinstițiĭ cetățĭ Brosovuluĭ, Dumi-tale dăla Dumnezeu multă sanătate împreună cu toată cinstită familiĭa Dumi-tale rog.

«† Cu acĭastă puțină scrisoare după priitinéscă datorie a cercetariĭ pré buniĭ și fericitiĭ sănătățiĭ Dumi-tale, viŭ a mă ruga și a supăra dragoste Dumi-tale, pentru că avănd tocmélă cu un meșter carătaș dă aciĭ dăn Brașov, ca să ne facă o căruță nemțéscă, puindu-șĭ încă și soroc până în cătă vreme să o facă, care soroc veĭ ști Dumné-ta că au și trecut, că așa am avut între noĭ așăzământ, adecă până în 2 lunĭ Septemvrie și Octomvrie, ĭar acum iată trecu și Noemvrie; pentru care lucru văzând că să face atăta zăbavă, ĭată am trimis și cest om al nostru într'adinsu până aciĭ ca să vază ce maĭ face acel meșter, doară să ține dă cuvânt, doar o va fi isprăvit. Dă să va fi isprăvit să o aducă, ce pentru acĭasta priteneşte mă rog Dumi-tale, dă să va fi isprăvit pren bună voința Dumi-tale și cu ajitoriul Dumi-tale, să să aducă până la hotar, și de acolo o vom aduce noĭ pren oameniĭ noștri, dă care și eu gata slugă voĭ rămâné Dumi-tale și foarte voĭ mulțumi haruluĭ celuĭ prietinescu al Dumi-tale. Acĭasta și mila luĭ Dumnezeŭ să fie pururé cu Dumne-ta.

Noem. 28 *dile*, lt 7217.

Al Dumi-tale bun priĭatin și slugă
Șerban Grecénul vel Stolnic.»

Adresa din afară :

«Cinstituluĭ și al nostru adăvărat și bun priĭatin Dumné-luĭ jupan Barteș Seuler, marele județ al cinstitiĭ cetăți Brașovuluĭ, cu cinste și multă sănătate să să de.»

Sigiliulŭ bine conservatŭ cu inițialele **Ш Г** deasupra unuĭ scutŭ.

Scrisórea luĭ Mateiŭ Filipesculŭ.

15.—«† Cinstituluĭ și alesuluĭ întru vrednicie bun priĭatin și de bine voitor, Dumné-luĭ jupan Hanoș Mancăș, marele județ a cinstiteĭ cetățĭ al Brașovuluĭ, de la atot putérnicul și mult milostivul Dumnezeŭ multă și bună sănătate și tot binele fericit

Dumi-tale pohtim, înpreună cu toată cinstita familiïa Dumi-tale. Cinstita carte Dumi-tale ne-au venit şi de-a Dumi-tale bună sănătate înţelegănd ne-am bucurat forte; ostenind şi Dumné ta cu pohtă a şti de noĭ: har aceluĭ mult milostivnic Dumnezeu sănătoşĭ ne aflăm. De căte ne scriseşĭ Dumné-ta încă am înţeles, pentru rândul Rumănilor noştriĭ carĭ sănt pen Săcele şi pentru acel Rumăn boar cu boĭ fiind plugarĭ, pe cum şi întăĭ ş'apoĭ am scris Dumi-tale, asijderé şi pentru acel Iane zidari ïară pe cum am scris Dumi-tale, iar pentru Rumăni ĭ-aĭ dat Dumné-ta, însă uniĭ fiind cu slujbe bacĭ păstorĭ într'acolo pe la vite acum neputăndu-să se-au făcut vorbă ca plinindu-şĭ vrémé slujbeĭ să ni-să dé, iară pe 2 dăndu-ĭ cum ne-au spus omul nostru care am trimis la Dumné-ta scrisorile, de cari foarte am mulţumit dragosteĭ ceĭ herbinte a priiteşuluĭ Dumitale cari aĭ arătat şi acum maĭ vărtos şi maĭ nainte întru căte am pohtit pe Dumné-ta, numaĭ veĭ şti Dumné ta pecum veĭ şi înţelége cum-că a scăpat, de cari unul pecum ĭ-a fost scăparea cum veĭ înţelége Dumné-ta de nu să va fi petrecut ïară aciĭ va fi venit, altul încă zdravăn arătăndu-să om bun care ce va fi găndind au cine ce-ĭ va fi zis, ïară aciĭ fugind va fi venit, ci numaĭ ïară maĭ cu prilej să vor cerca şi aceïa şi alalţiĭ şi toţĭ deca de Dumné-ta şi de cinstitul sfat nu ne sănt opriţĭ, ïar acum de astă dată vom maĭ aştepta; care dar al Dumi-tale priiteşug caldu şi cu mare dragoste conoscănd întămplăndu-să şĭ Dumné-luĭ unchiul nostru Mihaĭ Cantacuzino vel Spat. şi înpreunăndu-ne am spus, care si Dumné-lor încă avănd căţ-va ubagi Rumănĭ aĭ Dumné-lor acolo cu aĭ Dumné luĭ unchïuluĭ nostru Costandin Cantacuzino Stolnicu, omul nostru néu spus cum nu sănt opriţĭ, spuindu Dumné luĭ foarte bine ĭ-au părut, căcĭ de upşte ïaste acéstă trébă şi foarte au conoscut al Dumitale bun priiteşug şi dragoste care noĭ am propovăduit, care şi Măriĭ sale lu Vodă bine va să-ĭ pară, cum am maĭ scris Dumita-le, conoscănd dirept al Dumi-(tale) priteşug, care de voi trăi să ştiĭ Dumné-ta că despre toţĭ mă voĭ sili a-l maĭ întemeïa, lăudănd a Dumi-tale bună voinţă şi priteşug. Pentru zidari de aicĭ care am fost pohtit pe Dumné ta, ïară pecum Dumné-ta ne scriseş povesté am înţeles, care ïară maĭ pohtim pe Dumné-ta cum s'ar pute maĭ curănd să ni-l trimiţĭ foarte trebuindu-ne şi vom mulţumi Dumi-tale foarte. Şi încă pohtim pe Dumné-ta pentru un meşter pietrarĭ care să ştie meşteşugul bun foarte, ïar să-ne trimiţĭ Dumné-ta ca să ne lucréze nişt lucru, şi ïară vom fi Dumi-tale foarte mulţămitor, că măcar că şi altă dată tot să aducĭ aicĭ de aceĭ meşterĭ de acéşĭ, ïară acum aicĭ sănt dăstuĭ, dar bunĭ puţinĭ şi cariĭ sănt ceĭ bunĭ lucréză la trebili Măriĭ sale lu Vodă, ci foarte pohtim pe Dumné-ta să ne facĭ Dumne-ta şi acïastă pohtă, ïar bună plată vor avé şi Dumitale foarte vom mulţumi Rozmarinul ne-au venit bine, cari mulţămim Dumi-tale foarte şi cu mare dragoste l'am primit, care doar cu vreun acel va vom asemna a Dumi-tale dar. Ficïorul nostru ne spuse o pohtă a Dumi-tale, care noĭ am fi socotit de alt ceva să ne fiĭ pohtit Dumné-ta, dar pré de puţin, care am fi făcut acum pohta Dumi-tale, că, cum zisem, nu ïaste ceva mare

lucru, dar acum îndată nu să putu, pentru care pricină aducătorĭul cărţiĭ, acést priĭatin al nostru, va spune Dumi-tale, ĭară peste căte-va zile vom trimite şi va face pohta Dumi-tale, care şi de acum cu ce am puté ne vom sili a face Dnmi-tale cinste şi slujbă întru ce ne-aĭ pohti, pecum şi Dumné-ta ne adeverezĭ, cum că de ce am maĭ pohti pe Dumné-ta neapărat cu drag te veĭ arăta. Care am conoscut şi cunoaştem dragosté Dumi-tale şi urmaré cé véche bătrănéscă care avé ce maĭ denainte cinstiţĭ şi răposaţĭ judeţĭ cu stremoşiĭ moşiĭ părinţiĭ noştriĭ şi cu noĭ. Care Dumnezeu cu multă viĭaţă şi fericită să te trăĭască pe Dumné-ta şi să te bucurĭ tot de bunĭ priĭatinĭ şi voitorĭ de bine. De acĭasta ĭară dar avem a maĭ scrie Dumi-tale şi acĭastă priitenéscă scrisoare să afle pe Dumné-ta întru multă şi bună sănătate. Iulie 21 *ḑile*, let 7220.

Al Dumi-tale bun priĭatin şi de bine voitor

Mateĭ Filipescul.»

Adresa din afară :

«† Cinstituluĭ, înfrumuşăţatuluĭ cu dăstoĭnicie şi alesuluĭ întru vrednicie al nostru bun priĭatin şi de bine voitor Dumné-luĭ jupan Hanoş Mancăş marele judeţ al cinstiteĭ cetăţĭ a Braşovuluĭ cu cinste şi cu multă sănătate să să dé.»

Sigiliulŭ bine conservatŭ, cu inscripţia † **МАТЕИ † ФИЛИПЕСКУ.**

Scrisórea luĭ Panaghiotis.

16. — «† Cinstiţilor ş'aĭ noştri bunĭ priĭatinĭ şi de aproape vecinĭ, direptul Costromaţ i Dum. vameş-Tocaĭa, cu dragoste şi cu multă sănătate ne închinăm Dumné-vostre.

«O prietinéscă carte ce nĭ-aţĭ trimis Dumné-voastră cu Simion, ne-au vinit şi céle ce scriţĭ Dumné-voastră am văzut, şi numaĭ de căt în cĭasul acel am trimis'o la Dumné-luĭ ispravnicul, şi ce răspunsu ne va veni într'acel cĭas vom trimite la Dumné-voastră; dar numaĭ ĭată că vă înştiinţăm pe Dumné-voastră că bine ar fi pentru Ioan Albuşo. . . . . . silit Dumnélor-vostre să-l prindeţ şi să-l puneţĭ la mare închisooar ca să nu scape, că scăpând să nu mérgă la tălhari ciĭalalţi şi va face pi urmă maĭ multe răotăţĭ, că noĭ aşa am simţit de aicĭ; ci Dumnélor-voastre siliţ ca să prinză, că déca să va prinde bine va fi. Alt ne rugăm Dumnélor-voastre pentru tălhariĭ şi pentru cĭal de ce aţĭ trimisu la Braşov în ce chip va curge judecata lor, ne rugăm Dumnélor-voastre să ne înştiinţaţĭ ca să ştim pentru paguba nóstră a vămiĭ cine o să împlinéscă. Acĭasta şi mila luĭ Dumnezău să fi apururé cu Dumnélor-vóstre de ajutorĭŭ. Aĭ Dumné-vóstră de bine voitorĭ şi de apropi vecinĭ. Iulie 20 *ḑile* lt 7268.

Παναγιωτης

β : μ :»

Adresa din afară :

«† Cinstiţilor şi aĭ noştri de bine voitorĭ şi de aproape vecinĭ Dumné-luĭ Dum-

ne-luĭ dreptuluĭ Costromaț i Dumné luĭ Dumné-luĭ vameșŭ Tocaĭ cu dragoste și cu multă fericită sănătate să să dé.

La Brașov.»

Poruncă turcéscă către Voevodulŭ Munteniei. Traducere contemporană cu originalulŭ.

«Ț(ar)igrad.

17. — «Ție Cad efend de la Gĭurgĭuv i ție Voivod de la Bucureștĭ. viind acest luminatŭ ferman al înpărăției mele, avănd craĭul Nĭamțuluĭ sol aci la Țarıgrad cu șăzămăntul, și viind aciĭ la poarta înpărățiĭ mele cu o carte pecetluıt a craĭuluĭ nemțescŭ, dănd jalbă pecum că din raĭaoa noastră care are șăzămănt în Bucureștĭ, anume Costandin Ioan sinŭ Flore Pop, care este dator la un negustor din ținutul nemțescŭ, anume Conrat Capel de la Ahna, avănd să ĭa cu zapisul luĭ banĭ talere 794, banĭ 90. Cu toată zăbava banilor, care aŭ zăbovitŭ maĭ mult din zi adecă de la anul 1761 și păn acumă banıĭ nu au dat; și văzănd înpărățiĭa mĭa pecum că este lucru cu păcat nedănd banıĭ de atăta vreme, tu Voivod de la Bucureștĭ dınpreună cu Cad efend de la Gĭurgĭuv să le luațĭ sama și să-ĭ judecațĭ cu dreptate după pravıle și să facețĭ baniĭ taxil după cumŭ arată și zapisul luĭ, și făcănd vechil pe acest negustor anume Ghĭorghie Făgurelu, să-ĭ dĭa baniĭ să-ĭ ducă la cel maĭ sus numitŭ, care are să ĭa, iar făcănd vre-o pricină a nu da banıĭ, să-l trimitețĭ după cumŭ scrie fermanul înpărățiĭ mele, ca să vie aici la poarta înpărățiĭ mele, ca să-ș ĭa judecata drĭaptă. Iar într'alt chip să nu facețĭ, afară din porănca firmanuluĭ înpărățiĭ mele, ci să căutațĭ să-l găsițĭ după cumŭ maĭ susŭ am numitŭ, iar nefăcănd ascultare după porănca fermanuluĭ înpărățiĭ mele apoĭ vă vețĭ pedıpsi. Ghenarie 1. 1767.»

Scrisórea luĭ Radu (Grecénu?) vel Agă.

18. — «† *La alŭ nostru pré iubitŭ și bunŭ prietenŭ și vecinŭ de aprópe, Domnulŭ Mihaiŭ, județŭ alŭ cinstituluĭ orașŭ Brașov, dorımŭ dela Dumneḑeŭ pace și sănătate Domnieĭ tale.* Să verĭ pohtı Dumne-ta a întreba și de bună sănătate a Măriеĭ sale Domnu nostru, ĭaste Măriĭa sa sănătos și vésel; așijderé și noĭ încă ne aflăm pre lăngă spatele Mărıe sale cu bună sanătaate. Alta fac știre Dumni-tale, că aĭ fost pohtıt Dumné-ta pentru postav, ca să dăm Dumnı-tale știre să luom de la Dumné-ta; să ști Dumné-ta că preste o săptămănă voiŭ mérge și eu la Măriĭa sa la Vod ci voĭŭ grăi Mărie sale maĭ bine să luom de la Dumné-ta; ci cum voĭŭ grăi Mărie-sale așa voĭŭ trimite pre Iștfan de-ț va duce răspunsu Dumni-tale. Iar pentru rändul rămătorılor trimite Dumné-ta oameniĭ Dumni-tale aıcé la noĭ, ci-i vom trimıte cu oameniĭ noștri la rămătorĭ de vor luoa cățĭ le va tribui și ne vom tocmi ce le va fi prețul; noĭ pintru dragostea Dumni-tale și pentru preeteniĭa vom

lăsa și maĭ jos. De alta pohtescu pre Dumné-ta, să poruncești Dumné-ta la meșterii Dumni-tale de acila cariĭ lucréză dă fac tipsiĭ să-m facă un toc dă tipsiĭ bunu dă credință, și să-m scriĭ Dumné-ta căndu va fi gata și ce-ĭ fi prețul vom trimite baniĭ saŭ să va fi și gata și căndu ver trimite oameniĭ Dumni-tale la rămătorĭ trimite Dumné-ta și tocul de tipsiĭ, și ce va fi chiltuĭala noĭ vom da la oameniĭ Dumni-tale; de acĭasta pohtescu pre Dumné-ta. Acĭasta a noastră puțină scrisore să afle pre Dumné-ta sănătos și vésel înpreună cu tot cinstit casa Dumni-tale de la Hs. amin.

Pis Maiŭ 30 dni.

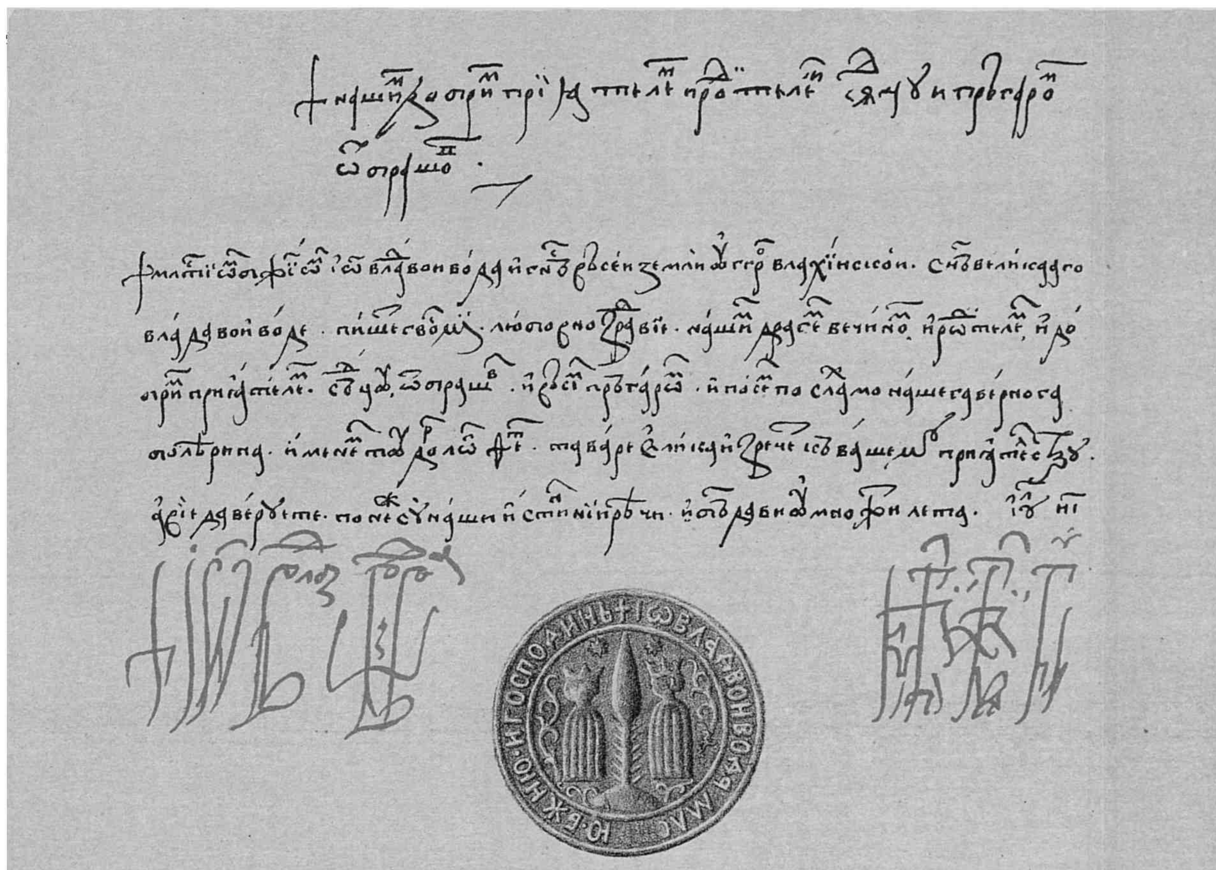
Bun prilatin al Dumnii-tale
Radul vel Agă »

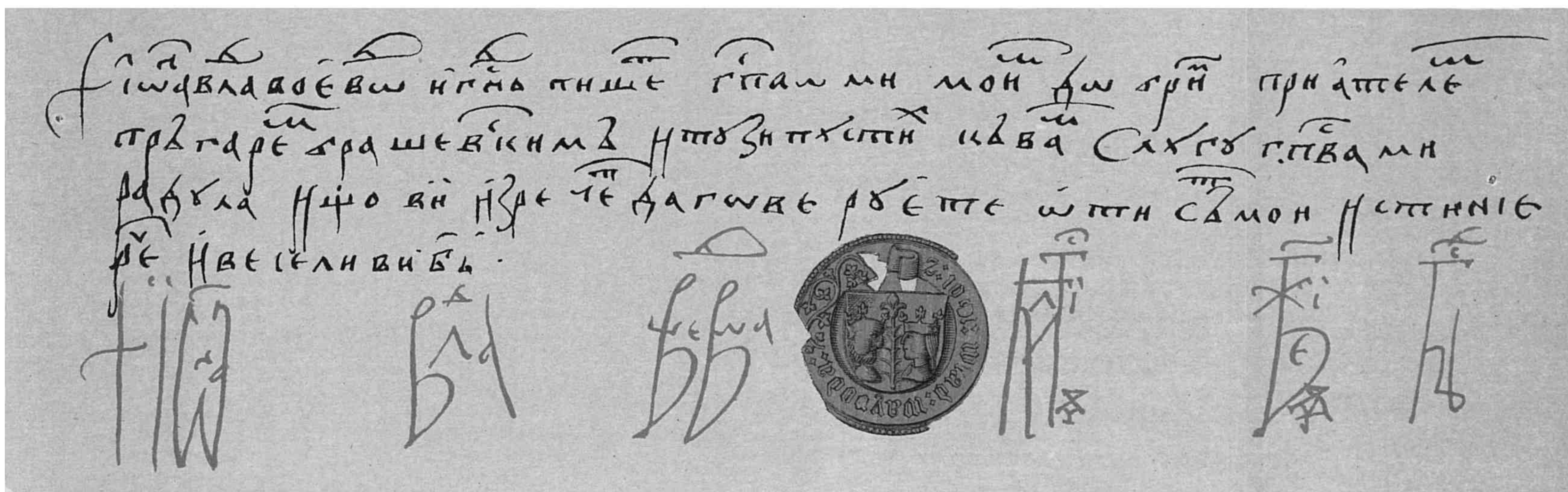
Adresa din afară slavonesce:

«† *La alŭ nostru pré iubitŭ și bunŭ prietenŭ și vecinŭ de aprópe, Domnulŭ Mihaĭ, județulŭ cinstituluĭ orașŭ Brașovŭ. dorimŭ dela Dumnedeŭ pace și sănătate Domnieĭ tale.*»

Sfîrșescŭ acéstă expunere în speranța că, precum am vĕdutŭ multe lucrurĭ marĭ și frumóse luândŭ unŭ sborŭ puternicŭ, ne va fi datŭ a vedé colecțiunile astădĭ atât de importante ale Academieĭ cercetate, studiate și publicate, și ast-felŭ sigilată și prin Academie noua stare de lucrurĭ, rĕdicată prin dioa cea mare de 10 Maiŭ.

tabilim lith G Voneberg. Bucuresci

Stabilim lith. G Voneberg. Bucuresci

Lith. G. Vonebeg, Bucuresci

I. SCRISÓRE AUTOGRAFĂ DELA MICHAIŬ VITÉZULŬ.
II. STÉGULŬ LUĬ ȘERBANŬ VODĂ CANTACUZINO.
III. NÓUE DESCOPERIRĬ NUMISMATICE ROMÂNESCĬ.

CUVÎNTARE

PENTRU ANIVERSAREA ḌILEĬ DE 10 MAIŬ

ȚINUTĂ DE

DIMITRIE A. STURDZA
Membru alŭ Academieĭ Române.

Ședința dela 3 Maiŭ 1885.

Patria nóstră a avutŭ atâtea ḍile negre și furtunóse, încât se cuvine să ne bucurămŭ și să ne veselimŭ de ḍilele cele luminóse și senine.

Într'acestea se oglindescŭ virtutea și viitorulŭ poporuluĭ. Reamintindu-ne luptele grele ce amŭ luptatŭ, resultatele adeseorĭ neașteptate ce amŭ dobânditŭ — ne purificămŭ simțemintele, ne înălțămŭ cugetările, ne oțelimŭ inimile.

O asemenea ḍi luminósă și senină se apropie: cea maĭ strălucită dintre tóte — ḍioa de Ḍece Maiŭ. Ea este sĕrbătórea sĕrbătorilorŭ, căcĭ în acea ḍi s'a realisatŭ visulŭ secularŭ alŭ poporuluĭ nostru.

Sămînța cea sănătósă a purtatŭ ródele sale, iar generațiunile a cărora muncă a datŭ resultate atât de marĭ vorŭ fi pururea binecuvîntate cu dragoste și recunoscință.

Aveamŭ, nu e multŭ timpŭ de atuncĭ, o posițiune neînsemnată, nu eramŭ stăpânĭ nicĭ pe țéra, nicĭ pe destinele nóstre; ne întrę-

bamŭ astădĭ dacă vomŭ trece ḑioa de mâne. Acum suntemŭ o ţéră respectată, a căreia viitorŭ e asiguratŭ şi care a devenitŭ unŭ factorŭ în afacerile europene.

Acéstă situaţiune s'a resfrîntŭ necesarmente asupra întregeĭ nóstre activităţĭ. Cu câmpulŭ acţiuneĭ s'a lărgitŭ şi câmpulŭ nostru de vedere, s'aŭ îmmulţitŭ şi mijlócele pentru a ajunge la ţelulŭ doritŭ.

Nu avemŭ decât să ne uitămŭ la biblioteca şi la colecţiunile nóstre, la publicaţiunile nóstre anuale, pentru a ne convinge, că nicĭ Academia nu a rĕmasŭ străină de acéstă mare desvoltare în mijloculŭ căreĭa ne aflămŭ.

Se cuvine decĭ ca şi noĭ Academicianiĭ să ne înălţămŭ inimile cu apropierea ḑileĭ de 10 Maiŭ, maĭ alesŭ că în capulŭ acesteĭ instituţiunĭ de cultură naţională staŭ Maiestăţile Lorŭ Regele şi Regina, şi că acea ḑi de 10 Maiŭ pórtă în fruntea eĭ numele luĭ Carol I, fundatorulŭ şi întemeietorulŭ Regatuluĭ românŭ.

Am creḑutŭ că nu potŭ maĭ bine să contribuescŭ la serbarea acesteĭ marĭ ḑile, decât expuindŭ Domniilorŭ Vóstre maĭ multe descoperirĭ, carĭ nu sunt de o importanţă secundară pentru istoria nóstră.

Voiŭ da o relaţiune despre unŭ documentŭ fórte importantŭ de la Michaiŭ Vodă Vitézulŭ, despre unŭ stindardŭ alŭ luĭ Şerbanŭ Vodă Cantacuzino şi despre câte-va cestiunĭ privitóre la numismatica Românieĭ.

I Scrisóre autografă dela Michaiŭ Vodă Vitézulŭ (1598).

Documentulŭ dela Michaiŭ Vitézulŭ, despre care am să vĕ întreţinŭ este o scrisóre autografă a mareluĭ Domnŭ. Ea este cu totulŭ necunoscută. In stare de perfectă conservare, ea e scrisă pe o bucată de hârtie, fără semnŭ de fabrică, lungă de 21 cm., înaltă de 14 cm., şi se compune din treĭ rîndurĭ scrise de însăşĭ mâna mareluĭ domnŭ. Sub aceste rîndurĭ se află pusŭ cu cernélă sigiliulŭ domnescŭ celŭ micŭ.

Cuprinsulŭ acesteĭ scrisorĭ este :

† рогꙋ-мъ мърїеи тале съ крѣзи
пре ѿмꙋл нострꙋ пре глигорїе по-
стѣлникꙋл де че ва гръи.

«† Rogu-mă Măriei tale să crezi pre omul nostru, pre Gligorie Postélnicul de ce va grăi.» (1)

Pe sigiliŭ se află într'unŭ scutŭ vulturulŭ tradiţionalŭ cu corpulŭ spre stânga, cu capulŭ întorsŭ spre drépta şi cu crucea în ciocŭ; în dreptulŭ capuluĭ se vĕdŭ în drépta sórele, în stânga luna; iar deasupra scutuluĭ încungiuratŭ de unŭ cercŭ este aşezată o corónă. Între acestŭ cercŭ din lăuntru şi unŭ alŭ doilea cercŭ din afară se citesce inscripţiunea următóre:

IѠ МИХАИЛ ВОЕВОДА М. Б. ГОСПОДИН.

Despre autenticitatea acesteĭ scrisorĭ nu póte fi nicĭ o îndoială. Hârtia şi sigiliulŭ sunt hotărîtóre.

Comparândŭ trăsurile scrisoriĭ cu semnăturile luĭ Michaiŭ Vodă de pe chrisóve, şi maĭ cu sémă cu rîndurile autografe scrise pe chrisovulŭ de la 1 Fevruarie 1596 (7104) privitorŭ la satulŭ Sularulŭ (publicatŭ în *Revista pentru istorie, archeol. şi filolog.*, IV, 542—544, cu facsimile), nu rĕmâne nicĭ o îndoială că acestŭ biletŭ este autenticŭ.

Pe dosulŭ hârtieĭ se află însemnată de o mână străină, însă de prin acelaşĭ timpŭ, anulŭ «1598». Din cele ce voiŭ relata va reeşi clarŭ şi lămuritŭ că data acésta este în adevĕrŭ data documentuluĭ nostru.

După cuprinsulŭ eĭ se vede, că acésta este o scrisóre de acreditare dată luĭ «Gligorie Postélnicul» pentru a se presenta cu ea la o persónă fórte înaltă, pe care Michaiŭ o întituléză «Măria Ta». Michaiŭ a datŭ acéstă scrisóre autografă, pentru ca să întăréscă printr'însa spusele trimisuluĭ sĕŭ înaintea aceluia la care l'a trimisŭ.

Scimŭ din documente autentice ale timpuluĭ, că Michaiŭ Vitézulŭ a trimisŭ maĭ multe misiunĭ diplomatice în Transilvania şi în Austria, spre a tracta cu Batorescii şi cu Impĕratulŭ Rudolf.

(1) A se vedé originalulŭ reprodusŭ în facsimile heliograficŭ pe Stampa anexată.

Despre multe din aceste misiunĭ ne vorbesce Wolffgang Bethlen *(Historia de rebus Transsylvanicis)*. Unele însă saŭ ĭ-aŭ rĕmasŭ chiar şi luĭ necunoscute, saŭ le-a trecutŭ cu vederea, nesocotindu-le destulŭ de însemnate spre a le aminti în scrierea sa atâtŭ de bogată în amĕnunte.

În acéstă din urmă categorie este şi misiunea luĭ Gligorie Balogh, care a fostŭ trimisŭ în anulŭ 1598 dimpreună cu Ioanŭ Marcu Dobrouniky la Impĕratulŭ Austrieĭ şi la Archiducii Maximilianŭ şi Mateiŭ.

În colecţiunea de *Documente* a luĭ Eudoxiu Hurmuzachi (III, 311 şi 427) se află dóuĕ documente privitóre la acéstă misiune.

Întâiulŭ documentŭ este o scrisóre de acreditare dată de Michaiŭ Vodă şi scrisă în Târgovişte la 8 Novembre 1598 în limba unguréscă. În acéstă scrisóre Michaiŭ dice, că a trimesŭ pe omulŭ sĕŭ de încredere, pe Gligorie Balogh, şi împreună cu elŭ pe Ioanŭ Marcu Dobrouniky, la Împĕratulŭ Rudolf şi la Archiducele Maximilianŭ «*pentru anumite şi importante cestiunĭ*» ale sale. Trimisulŭ Gligorie Balogh era însărcinatŭ să tracteze cestiunile verbalŭ, pentru care scopŭ Michaiŭ rógă în scrisórea sa de acreditare pe Principiĭ numiţĭ, să crédă cuvintele ce le vorŭ spune prin viŭ graiŭ trimişiĭ sĕĭ.

Gligorie Balogh, după nume, a fostŭ Ungurŭ, şi este fórte probabilŭ că scrisórea de acreditare a fostŭ scrisă unguresce chiar de elŭ, spre a se păstra secretulŭ misiuneĭ.

Alŭ doilea documentŭ relativŭ la aceiaşĭ misiune este relaţiunea luĭ Ioanŭ Darah *(Documente*, III, 427—433) despre cele vĕdute de elŭ în timpŭ de 5 lunĭ, petrecute lângă Michaiŭ Vodă, de la 10 Iulie până la 10 Decembre 1599. Ioanŭ Darah (saŭ Darahi) a fostŭ trimisŭ la Michaiŭ de unŭ membru alŭ familieĭ imperiale. În relaţiunea sa elŭ nu spune de cine a fostŭ trimisŭ, dar e probabilŭ că elŭ era omulŭ Archiduceluĭ Maximilianŭ, fratele Impĕratuluĭ Rudolf. Dovedile despre acésta sunt următórele :

a) După propria sa relaţiune, Darah a plecatŭ de la Satmar la 9 Iulie şi a ajunsŭ la Michaiŭ Vodă la Ploiescĭ la 10 ale aceleiaşĭ lunĭ. Este însă peste putinţă să fie venitŭ de la Satmar până la Ploiescĭ într'o di ; de aceea data plecăreĭ probabilmente e însem-

nată după calendarulŭ gregorianŭ iar a sosireĭ după celŭ iulianŭ. În acestŭ modŭ Darah arŭ fi pornitŭ în 9 Iulie s. n. (28 Iunie s. v.) și arŭ fi ajunsŭ la 21 Iulie s. n. (10 Iulie st. v.), călătoria durândŭ 13 ḑile. Darah a statŭ în relațiunĭ de aprópe cu Michaiŭ. Domnulŭ ĭlŭ însărcina să-ĭ scrie scrisorĭ către Împĕratulŭ și către alțiĭ. Elŭ urméză pe Michaiŭ în expediția luĭ în Transilvania și, vorbindŭ despre oștirea luĭ, ḑice «copiae *nostrae*», adecă : oștirile *nóstre*.

b) Adresându-se cătrá celŭ care l'a trimesŭ, Darah ĭĭ ḑice : «Magnifice Domine» și «Magnifica Dominatio Vestra,» ĭar maĭ josŭ ĭĭ ḑice de vr'o dóuĕ orĭ «Majestas Vestra». — De aci se vede, că a fostŭ trimisŭ de unŭ membru alŭ familieĭ imperiale, căcĭ altuĭa nu i-arŭ fi ḑisŭ «Maiestate» ; și că nu a fostŭ trimisŭ de însușĭ Împĕratulŭ, căruĭa nu ĭ-arŭ fi ḑisŭ «Magnifice Domine».

c) Despre Împĕratulŭ, despre Archiducele Mateiŭ și despre Principele Transilvanieĭ, Darah vorbesce ca despre a treĭa persónă.

d) Archiducele Maximilianŭ se aflà în nordulŭ Ungarieĭ cu armata. Cu tóte că e greŭ de constatatŭ, unde anume se afla elŭ la 9 Iulie ; totușĭ resultă din acéstă relațiune că se afla în cetatea Satmaruluĭ, de unde a trimisŭ pe Darah în Țéra Românéscă (1).

Darah spune, în relațiunea asupra misiuneĭ sale, că «cam pe la «începutulŭ luĭ Augustŭ (1599) aŭ sositŭ de la Praga Grigorie Ba«logh și Ioanŭ Ragusanulŭ, trimișĭ de Michaiŭ la Maiestatea sa, și «că Michaiŭ, bucurându-se de scrisorile pe carĭ i le-aŭ adusŭ de «la Maiestatea sa Sacratissimă și de la Serenissimulŭ Archiduce Ma«teiŭ, a sărutatŭ pecețile amândorora cu capulŭ descoperitŭ.»

Amândóuĕ aceste documente se referă la aceiașĭ misiune diplomatică și deosebirea care se află între ele în privința numeluĭ tovarășuluĭ luĭ Gligorie Balogh nu póte turbura întru nimica acestŭ adevĕrŭ. Ioanŭ Marcu Dobrouniky este numitŭ în scrisórea luĭ Michaiŭ cu numele sĕŭ adevĕratŭ, ĭar Darah ĭlŭ numesce Ioanŭ Ragusanulŭ, după origina luĭ din orașulŭ Ragusa.

Totŭ la acéstă misiune se referă și scrisórea autografă a luĭ Mi-

(1) La 17 Octobre 1598 se afla în Cossovia, de unde scrie Chanuluĭ Tătarilorŭ *Hurmuzaki, Documente*, III, 303.

34

chaiŭ Vodă despre care vorbescŭ astădĭ. Michaiŭ avea, ca toţĭ principiĭ din acea epocă, mulţĭ străinĭ în serviciulŭ sĕŭ. Gligorie Balogh era unulŭ din acestia, şi din biletulŭ autografŭ se vede că Michaiŭ boerise pe Balogh, făcêndu-lŭ postelnicŭ.

Nu putemŭ sci cu siguranţă cătră cine adreséză Michaiŭ acestŭ biletŭ, dicêndŭ : «Măria Ta».

Scrisórea unguréscă de la 8 Novembre 1598 e adresată probabilŭ archiducelui Mateiŭ, fiindŭ-că într'însa se vorbesce despre Impĕratulŭ şi despre archiducele Maximilianŭ ca despre a treia persónă, şi fiindŭ-că, după cum spune Darah în relaţiunea sa, Michaiŭ primise prin soliĭ sĕĭ rĕspunsurĭ de la Impĕratulŭ şi de la Archiducele Mateiŭ. Asupra acestuĭ punctŭ rĕmâne totuşĭ o îndoială din causă că în titlu se adreséză către maĭ mulţĭ, dicêndŭ «Reverendissimi ac Magnifici Domini etc.»

Biletulŭ autografŭ românescŭ alŭ luĭ Michaiŭ a pututŭ fi adresatŭ în specialŭ Principeluĭ Transilvanieĭ. Este însă cu putinţă, ca elŭ să fie fostŭ datŭ luĭ Grigorie Balogh pentru a-lŭ presinta tutulorŭ acelorŭ inalte persóne, la carĭ era trimisŭ pentru a tracta, precum dice, «anumitele şi importantele cestiunĭ le sale». Prin urmare maĭ probabilŭ este, că acéstă scrisóre represintă creditivele intime ale Postelniculuĭ Gligorie Balogh cătră Impĕratulŭ Rudolf II, cătră archiducele Mateiŭ şi cătră Principele Transilvanieĭ.

Acestŭ documentŭ este fără îndoială unulŭ din cele maĭ preţióse din timpulŭ mareluĭ eroŭ.

II. Stégulŭ luĭ Şerbanŭ Vodă Cantacuzino (1683).

Documentulŭ alŭ doilea ce presintŭ Academieĭ în fotografie nu este de totŭ completŭ, şi-mĭ reservŭ a reveni asupra luĭ. Cu tóte acestea chiar acestŭ fragmentŭ este de unŭ mare interesŭ.

In museulŭ regescŭ din Dresda se păstréză multe obiecte provenindŭ de la asediulŭ Vieneĭ de cătră Turcĭ la anulŭ 1683.

Intre acestea se află şi unŭ stindardŭ românescŭ. Elŭ a aparţinutŭ trupelorŭ luĭ Şerbanŭ Vodă Cantacuzino, carĭ eraŭ aşezate sub

zidurile Vieneĭ lângă óstea turcéscă, și a fostŭ cuceritŭ cu alte lucrurĭ de ale Turcilorŭ.

Acestŭ stindardŭ, a căruĭ fotografie fragmentară o datorescŭ amiculuĭ și colegululuĭ meŭ Vasile Alecsandri, pórtă pe dînsa pe Domnulŭ Christosŭ ședêndŭ pe unŭ tronŭ împĕrătescŭ, ținîndŭ cu stânga pe brațe Evanghelia deschisă, în care se vĕdŭ, în 5 rîndurĭ duble cuvintele următóre : **НРѢН | ДѢШЕ | БЛГО | ЄЛОВЕ | НІЕ | ѠЕІЯ | ЛІОЄ | ГОН | ЖЄЯ | ЛІНТ |** , iar cu drépta întinsă binecuvîntândŭ. Deasupra drepteĭ pe unŭ câmpŭ cu arabescurĭ, care are și treĭ stele cu câte șése raze, stă următórea inscripțiune. Deasupra întâieĭ stele, lângă care se zăresce monograma luĭ Iisus Christosŭ pe dosŭ ⳩, stă : † **ВИТЄЖІЯ ДНРѢПТЬ**, — între întâia și a doua stea : **ЄЬ ВИРꙊ ЮЄКЬ.**

Să dorimŭ ca acestŭ versetŭ — «Vitejia dréptă să biruiască» — să urmeze tot-deauna stindardulŭ nostru.

III. Noue descoperirĭ numismatice românescĭ.

Până ce voiŭ puté da o relațiune completă și amăruntă despre starea actuală a numismaticeĭ românescĭ, nu mĕ potŭ opri de a vĕ face cunoscute unele descoperirĭ maĭ recente.

1. — Cea maĭ importantă achisițiune ce am făcutŭ în timpulŭ din urmă este unŭ «grossus» de la **Stefanŭ Răsvanŭ**, care lipsea până acum în seria Domnilorŭ representațĭ în numismatica nóstră.

Acestŭ banŭ, de o conservațiune îndestulŭ de bună, este de argintŭ și are cu totulŭ aspectulŭ groșilorŭ luĭ Sigismund Bathory alŭ Transilvanieĭ, carĭ sunt îndestulŭ de rarĭ când pórtă inscripțiunea de «Princeps Transilvaniae, Moldaviae, Walachiae».

Iată descrierea groșuluĭ luĭ Răsvanŭ :

Av. STEPH * BOIBOD * MOL.DOB. (Stephanus Voivoda Moldaviae). In mijlocŭ bustulŭ încoronatŭ alŭ luĭ Stefanŭ Răsvanŭ, cu părulŭ scurtŭ și cu barbă, la gâtŭ și peptŭ cu lorică.

Rev. Intre dóuĕ rosete cu cincĭ frunze unŭ scutŭ rătundŭ, deasupra capulŭ de boŭ. De desubt în șése rândurĭ | GROI(S) ARGT |

RI PRINC MO | OΣDABIA* | *1595* | **. (Grossus argenteus triplex Principatus Moldaviae. 1595). Intre cifrele 59 şi cele dóuĕ steluţe unŭ scutŭ, în care o spadă cu vârfulŭ în josŭ şi cu câte unŭ pătrarŭ de lună în drépta şi în stânga.

Este de observatŭ că în legendele aceste literele latine alternéză cu cele slavone «*B*oi*B*od» Moldo*B* în locŭ de «*V*oi*V*od Moldo*V*» şi «Mo*S*da*B*ia» în locŭ de «Mo*L*da*V*ia».

2.—A doua descoperire numismatică este doĭ bănuţĭ de la **Stefanŭ celŭ mare.**

Monetele pe carĭ le atribuescŭ luĭ Stefanŭ celŭ mare sunt cunoscute din publicaţiunile mele anterióre. Până acum eraŭ cunescute tipurĭ de aceeaşĭ mărime cu câte-va variante.

Am avutŭ fericirea a spori acéstă serie prin doĭ bănuţĭ inediţĭ, şi ca tipŭ şi ca mărime. Aceştĭ bănuţĭ, fórte bine conservaţĭ, aŭ unulŭ jumătate şi altulŭ a patra parte mărimea şi greutatea celorŭ cunoscuţĭ până acum.

Dămŭ aci seria întrégă a monetelorŭ luĭ *Stefanŭ celŭ mare* cunoscute până acum :

a) Groşĭ întregĭ.

1. *Av.* † MONETA MOLDAVI între douĕ cercurĭ cordonate ; în mijlocŭ unŭ capŭ de boŭ, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în drépta semiluna, în stânga o rosetă cu cincĭ frunḑe.

   Rev. † STEFANVS VOIEVO între douĕ cercurĭ cordonate; în mijlocŭ unŭ scutŭ în care o cruce patriarcală cu şése braţe.

   AR. — Col. A. R.

2. *Av.* † MONETA MOLDAVI Tipulŭ ca la No. 1, însĕ între douĕ cercurĭ de perle.

   Rev. † STEFANVS VOIEV Tipulŭ ca la No. 1, însĕ între douĕ cercurĭ de perle.

   AR. — Col. A. R.

3. *Av.* † MONETA MOLDAV între două cercurĭ de perle; în mijlocŭ unŭ capŭ de boŭ, între córne o stea cu cincĭ rad̦e, în drépta semilună, în stânga o rosetă cu cincĭ frund̦e.

Rev. † STEFANVS VOIEVO între două cercurĭ de perle; în mijlocŭ unŭ scutŭ, în care o cruce patriarcală cu șésebrațe.

Æ. — Col. A. R.

4. Varianta a No. 3.
Æ. — Col. A. R.

5. *Av.* † MONETA MOLDAV Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † STEFANVS VOIEVO Tipulŭ ca la No. 1.
Æ. — Col. A, R.

6. *Av.* † MONETA MOLDAV Tipulŭ ca la No. 3.
Rev. † STEFANVS VOIEV Tipulŭ ca la No. 3
Æ. — Col. A. R.

7. Varianta a No. 6.
Æ. — Col. A. R.

8. *Av.* † MONETA MOLDAV Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † STEFANVS VOIEV Tipulŭ ca la No. 1.
Æ. — Col. A. R.

9. *Av.* † MONETA MOLDAV Tipulŭ ca la No. 3.
❀ STEFANVS VOIEV Tipulŭ ca la No. 3.
Æ. — Col. A. R.

10. *Av.* ❀ MONETA MOLDAV Tipulŭ ca la No. 3.
Rev. ❀ STEFANVS VOIEV Tipulŭ ca la No. 3.
Æ. — Col. A. R.

11. *Av.* ❀ MONETA MOLDAV Tipulŭ ca la No. 3.
Rev. † STEHANVS VOIEV Tipulŭ ca la No. 3.
Col. A. R.

12. *Av.* † MON(eta) MOLDA Tipulŭ ca la No. 3.
† S(tef)ANVS VOIEV Tipulŭ ca la No. 3.
Col. A. R.

13. *Av.* † MONETA MOLDA Tipulŭ ca la No. 3.
† STEFA VOIE Tipulŭ ca la No. 3.
Col. A. R.

14. *Av.* † MONETA MOLEAV între dóuě cercurĭ de perle; în mijlocŭ unŭ capŭ de boŭ; între córne o stea cu cincĭ raḑe; în drépta o rosetă cu cincĭ frunḑe, în stânga semiluna.
Rev. † STEFANVS VOIEV Tipulŭ ca la No. 3.
AR. — Col. A. R.

15. *Av.* † MONETA MOLDAV Tipulŭ ca la No. 14.
Rev. ❀ STEFANVS VOIEV Tipulŭ ca la No. 3.
AR. — Col. A. R.

16. *Av.* ❀ MON(et)A MOLDAV Tipulŭ ca la No. 14.
Rev. ❀ STEFANVS VOIEV Tipulŭ ca la No. 3.
AR — Col. A. R.

b) Jumătate de groşĭ.

17. *Av.* În mijloculŭ unuĭ cercŭ de perle unŭ capŭ de boŭ; între coarne o stea cu cincĭ raḑe; în drépta semiluna, în stânga o rosetă cu cincĭ frunḑe.
Rev. În mijloculŭ unuĭ cercŭ de perle unŭ scutŭ cu o cruce patriarcală cu şése braţe; în câmpŭ sus o rosetă cu cincĭ frunḑe, în drépta semiluna, în stânga o rosetă cu cincĭ raḑe.
AR — Col. A. R.

18. Variantă.
AR — Col. A. R.

c) Unŭ pătrarŭ de grosŭ.

19 *Av.* Unŭ capŭ de boŭ; între córne o stea; în drépta semiluna, în stânga o rosetă cu cincĭ frunḑe.
Rev. Unŭ scutŭ cu o cruce patriarcală cu şése braţe.
AR. — Col. A. R.

3. — De o mare importanţă pentru numismatica românéscă este eria de monete de la **Alexandru celŭ Bunŭ**, nu numaĭ prin mulţimea

și diferința de tipŭ ce presintă, ci și prin împrejurarea, că atât în argintŭ cât și în aramă posedămŭ bucățile întregĭ, jumătățile, pătrarele și optimile de valorĭ.

Colecțiunea de monete a d-luĭ Doboczky din Pesta cuprinde o serie minunată de monete de ale luĭ Alexandru celŭ Bunŭ, dar colecțiunea Academieĭ este fără îndoială maĭ importantă și prin diversitatea moduluĭ și a metaluluĭ, și prin mulțimea tipurilorŭ.

Iată seria monetelorŭ luĭ Alexandru celŭ Bunŭ :

a) Groșĭ întregĭ (1,800 grame)

1. *Av.* † MONE · ALEXANDRI între două cercurĭ de perle , în mijlocŭ unŭ capŭ de bourŭ, între córne o stea cu cincĭ radze ; în câmpŭ la drépta o rosetă cu cincĭ frunde, la stânga semiluna.
Rev. † WD : MOLDAVIENSIS între două cercurĭ de perle ; în mijlocŭ unŭ scutŭ, despărțitŭ de-a lungulŭ în două părțĭ, în drépta treĭ grindĭ transversale, în stânga șése coróne așezate una peste alta în două rîndurĭ verticale de 3 și de 3 : de-asupra scutuluĭ unŭ capŭ de bourŭ.
AR. — Colecțiunile Academieĭ, Museuluĭ din Berlin, Londra, Doboczky.

2. *Av.* † MONA ⁘ ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † WD ⁘ MOLDAVIENSIS Tipulŭ ca la No. 1.
AR. — Col. A. R.

3. *Av.* † MONE. ALEXANDRI ca la No. 1, însă în câmpŭ la drepta o rosetă, la stânga semiluna.
Rev † WD .. MOLDAVIENSIS ca la No. 1.
AR. — Colect. Doboczky.

4. *Av.* † MONE ALEXANDRI ca la No. 3.
Rev. † WD MOLDAVIENSIS ca la No. 1, însă în câmpŭ la stânga scutuluĭ M (póte «Moldavia»).
AR. — Col. A. R.

5 Av. † MONE ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 3.
Rev. † WD MOLDAVIENSIS Tipulŭ ca la No. 1, însă în câmpŭ la stânga scutuluĭ «٩».
AR. — Col. A. R.

6. Av. † MONE. ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † WD MOLDAVIANSIS Tipulŭ ca la No. 1, însă în câmpŭ la drépta o cheie.
AR. — Col. A. R., Doboczky, Petersburg.

7. Av. † MONE ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † WD MOLDAVIENSIS Tipulŭ ca la No. 1, însă în câmpŭ la stânga o cruce.
AR. — Col. A. R.

8. Av. † MONE ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 3.
Rev. † WD MOLDAVIENSIS Tipulŭ ca la No. 1, însă în câmpŭ la drépta o cunună cu maĭ multe frunḑe, la stânga o cruce.
AR. — Col. A R

9. Av. † MONE ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † WD MOLDAVIENSIS între două cercurĭ de perle; în mijlocŭ unŭ scutŭ, despărţitŭ de-a lungulŭ în două părţĭ, în drépta 3 grinḑĭ transversale, în stânga 7 coróne aşezate una peste alta în dóuĕ rîndurĭ verticale de 4 şi 3; în câmpŭ de-asupra scutuluĭ o rosetă cu 5 frunze.
AR. — Col. Doboczky.

10. Av. † MONE ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † WD MOLDAVIENSIS Tipulŭ ca la No. 1, însă în câmpŭ la stânga ⌈
AR. — Col. A. R.

11. Av. † MONE ƎLEXANDRI Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. WD MOLDAVIENSIS Tipulŭ ca la No. 1, însă în câmpŭ la stânga Ǝ.
AR. — Col. A. R.

12. *Av.* † MONE. ALEXANDRI Tipulŭ ca la No 1.
Rev. † WD MOLDAVIENSI ✝ Tipulŭ ca la No. 1, însă în câmpŭ la stânga ꓕ
AR. — Col. A. R.

13. *Av.* † MONE ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † WD MOLDAVIENSIS Tipulŭ ca la No. 9, însă în câmpŭ la drépta A.
AR. — Col. A. R. și Doboczky.

14. *Av.* ✝ MONE ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. ✝ WD MOLDAVIENSIS Tipulŭ ca la No. 13.
AR. — Col. A. R.

15. *Av.* † MONE. ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † WD. MOLDAVIENSIS Tipulŭ ca la No. 9, însă în câmpŭ de-asupra scutuluĭ unŭ coifŭ închisŭ, spre drépta în câmpŭ în drépta T.
AR. — Col. A. R. și Doboczky.

16. *Av.* † MONE. ALEXANDRV Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † WD. MOLDAVIENSS Tipulŭ ca la No. 9, însă în câmpŭ de-asupra scutuluĭ unŭ coifŭ închisŭ, spre drépta.
AR. Col. Doboczky.

17. *Av* † MONE. ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 1.
Rev. † WD. MOLDAVIENSIS. Tipulŭ ca la No. 9, însă în stânga și în drépta T. (Deasupra scutuluĭ exemplarulŭ e găuritŭ).
AR Col. A. R.

18 *Av* S ALEXANDER între dóuĕ cercurĭ de perle, în mijlocŭ unŭ capŭ de bourŭ, între corne o stea cu cincĭ rade, în câmpŭ la drépta o rosetă cu cincĭ frunde, din gura bouruluĭ iese spre stânga o flóre de crinŭ, deasupra căreia semiluna.

Rev. S MOLDAVIENS între dóuĕ cercurĭ de perle; în mijlocŭ unŭ scutŭ, despărţitŭ de-a lungulŭ în douĕ părţĭ, în drépta treĭ grindĭ transversale, în stânga dóuĕ florĭ de crinŭ una sub alta; în câmpŭ la drépta şi în stânga şi susŭ câte o flóre de crinŭ.
Æ. — Col. Doboczky.

19. *Av.* S ALEXANDER Tipulŭ ca la No. 15.
Rev. S MOLDAVIENS Tipulŭ ca la No. 15 cu micĭ diferinţe.
Æ. — Col. Doboczky.

20. *Av.* S ALEXANDER Tipulŭ ca la No. 15.
Rev. S MOLDEVIENS Tipulŭ ca la No. 15 cu micĭ diferinţe.
Æ. — Col. Doboczky.

21. *Av.* S ALEXANDERV Tipulŭ ca la No. 15.
Rev. S MOLDAVIENS Tipulŭ ca la No. 15 cu micĭ diferinţĭ.
Æ. — Col. Doboczky.

b) Jumătate de groşĭ (1,080 grame).

22. *Av.* † MONETA ∴ ALEXANDRI între dóuĕ cercurĭ de perle; în mijlocŭ unŭ capŭ de bourŭ, între córne o stea cu 5 raḑe, în câmpŭ la drépta semiluna, la stânga o rosetă cu 3 frunḑe.
Rev. † WD MOLDAVIENSI între dóuĕ cercurĭ de perle; în mijlocŭ unŭ scutŭ, despărţitŭ de-a lungulŭ în dóuĕ părţĭ, în drépta 3 grindĭ transversale, în stânga 5 corónę aşezate una peste alta în 2 rîndurĭ verticale de 3 şi 2; în câmpŭ deasupra scutuluĭ N.
Æ. — Col. A. R.

23. *Av* † MONETA ∴ ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 22.
Rev. † OWD MONAVIEMSI Tipulŭ ca la No. 22, însă în câmpŭ deasupra scutuluĭ I.
Æ. — Col. A. R.

24. *Av.* † MONE. ALEXANDRI Tipulŭ ca la No. 22.
Rev. WD. MOLDAVIENSIS. Tipulŭ ca la No. 22, însă în câmpŭ deasupra scutuluĭ o rosetă cu 5 frunḑe.
Æ. — Col. A. R.

25. Variantă a No. 24
AR. — Col. A. R.

26. Varianta a No. 24.
AR. — Col. A. R.

27. Varianta a No. 24.
AR. — Col. A. R.

28. Varianta a No. 24.
AR. — Col. A. R.

c) A treia parte de groș (0,590 grame).

29. *Av.* Într'unŭ cercŭ de perle unŭ capŭ de bourŭ, între córne o stea cu cincĭ rade, în câmpŭ la drépta o rosetă cu 5 frunde, la stânga semiluna.
Rev. O cruce cu patru brațe egale, în câmpŭ între brațe — o corónă — o stea cu 5 rade, — semiluna — o corónă.
AR. — Col. A. R.

d) A patra parte de groș.

30. Ca No. 29.
AR. — Col. A. R.

31. *Av.* Tipulŭ ca la No. 29.
Rev. O cruce cu patru brațe egale, în câmpŭ între brațe — ? — o stea cu 5 rade — semiluna — o corónă.
AR. — Col. A. R.

32 *Av.* Într'unŭ cercŭ de perle unŭ capŭ de bourŭ, între córne o stea cu 5 rade, în câmpŭ la drépta o rosetă cu 5 frunde, la stânga semiluna.
Rev. Într'unŭ cercŭ de perle unŭ scutŭ, despărțitŭ de-a lungulŭ în 2 părțĭ în drépta treĭ grindĭ transversale, în stânga 5 corónе așezate una peste alta în 2 rîndurĭ orizontale de 2 și 2 și 1; în câmpŭ deasupra scutuluĭ unŭ capŭ de boŭ la drépta o rosetă cu 5 frunde, la stânga semiluna.
AR. — Col. A. R.

33. *Av.* Tipulŭ ca la No. 32.
Rev. Tipulŭ ca la No. 32, însă într'unŭ cercŭ răsucitŭ.
Æ. — Col. A R.

34. *Av.* Tipulŭ ca la No 32
Rev. Tipulŭ ca la No. 32, însă în câmpŭ la drépta L.
Æ. — Col. Doboczky.

35. *Av.* Tipulŭ ca la No. 32
Rev. Într'unŭ cercŭ de perle unŭ scutŭ, despărţitŭ de-a lungulŭ în 2 părţĭ, în drépta 3 grinḍĭ transversale, în stânga 5 coróne aşezate una peste alta în 2 rîndurĭ verticale de 3 şi 2, în câmpŭ deasupra scutuluĭ o rosetă cu 5 frunḍe, la drépta şi la stânga scutuluĭ ?
Æ. — Col. A. R.

36. *Av.* Tipulŭ ca la No. 32.
Rev. Într'unŭ cercŭ de perle unŭ scutŭ, despărţitŭ de-a lungulŭ în 2 părţĭ, în drépta 3 grinḍĭ transversale, în stânga 6 coróne aşezate una sub alta în 2 rîndurĭ de 3 şi 3, în câmpŭ deasupra scutuluĭ V, în stânga o rosetă cu 5 frunḍe.
Æ. — Col. A. R.

37. *Av.* Tipulŭ ca la No 32.
Rev. Într'unŭ cercŭ de perle unŭ scutŭ, despărţitŭ de-a lungulŭ în 2 părţĭ, în drépta 3 grinḍĭ transversale, în stânga 7 coróne una sub alta în 2 rîndurĭ verticale de 4 şi 3, în câmpŭ deasupra scutuluĭ o corónă, în stânga P.
Æ. — Col. A R.

38. *Av.* Tipulŭ ca la No. 32.
Rev. Într'unŭ cercŭ de perle unŭ scutŭ, despărţitŭ de-a lungulŭ în 2 părţĭ, în drépta 3 grinḍĭ transversale, în stânga 7 coróne una sub alta în 2 rîndurĭ verticale, de 4 şi 3, în câmpŭ în stânga L.
Æ. – Col. A. R.

39. *Av.* Într'unŭ cercŭ de perle unŭ capŭ de bourŭ, între córne o stea cu 5 raḍe, în câmpŭ la drépta o rosetă cu 6 frunḍe, la stânga semiluna, din gura bouruluĭ iese spre stânga o flóre de crinŭ cu treĭ frunḍe.
Rev. Într'unŭ cercŭ de perle unŭ scutŭ, despărţitŭ de-a lungulŭ în 2 părţĭ. în drépta 3 grinḍĭ transversale, în stânga 3 florĭ de crinŭ cu câte 3 frunḍe, în câmpŭ susŭ, la drépta şi la stânga, câte o flore de crinŭ.
Æ. — Col. A. R.

e) Monede de aramă, modulŭ de groşŭ întregŭ.

40. *Av* † (mone)A ALEXANDRI Tipulŭ ca la No 1.
Rev. † WD MOLDAVIENSIS Tipulŭ ca la No. 1.
Æ. — Col. A. R.

41. Legendele şi Tipurile ca la No. 7.
Æ — Col. A. R.

42. *Av.* Legenda şi Tipulŭ ca la No. 40.
Rev. Legenda şi Tipulŭ ca la No. 40, însă în câmpŭ la stânga scutuluĭ o rosetă cu 5 frunḑe.
Æ. — Col. A. R.

43 *Av* Legenda şi tipulŭ ca la No. 38.
Rev. Legenda şi tipulŭ ca la No 38, însă în câmpŭ la stânga scutuluĭ T.
Æ. — Col. A R.

44. *Av.* Legenda şi Tipulŭ ca la No. 40.
Rev. Legenda ca la No. 40 Tipulŭ ca la No. 9
Æ. — Col. A. R.

45. *Av* Legenda şi Tipulŭ ca la No. 40.
Rev. Legenda şi Tipulŭ ca la No. 40, însă în câmpŭ la stânga scutuluĭ semiluna.
Æ. — Col. A R

46 *Av.* Legenda şi Tipulŭ ca la No. 40.
Rev. Legenda şi Tipulŭ ca la No. 40, însă în câmpŭ la stânga o cunună.
Æ. — Col. A. R.

f) Monede de aramă, modulŭ de jumătate de groşŭ.

47. *Av.* † MONE. ALEXANDRI între două cercurĭ de perle, în mijlocŭ unŭ capŭ de bourŭ, între corne o stea cu 5 raḑe, în câmpŭ la drepta o rosetă cu 5 frunḑe, la stânga semiluna.
Rev. Legenda şi tipulŭ ca la No. 24.
Æ. — Col. A. R.

48. *Av.* ---- ANDERV între dóuĕ cercurĭ cordonate; în mijlocŭ unŭ capŭ de bourŭ, între córne o stea cu cincĭ radie, în drépta semiluna.

Rev. ---- VI ----- între dóuĕ cercurĭ de perle; în mijlocŭ unŭ scutŭ, despărţitŭ de a lungulŭ în dóuĕ părţĭ, în drépta treĭ grindĭ transversale, în stânga dóuĕ florĭ de crinŭ.

Æ. — Col. A. R.

49. *Av.* --- EXANDER — între dóuĕ cercurĭ de perle; în mijlocŭ unŭ capŭ de bourŭ, între córne o stea cu cincĭ radie, în drépta o rosetă cu cincĭ frundie, în stânga semiluna.

Rev. -- S MOLDAVIEN -- între dóuĕ cercurĭ de perle; în mijlocŭ unŭ scutŭ, despărţitŭ de-a lungulŭ în dóuĕ părţĭ, în drépta treĭ grindĭ transversale, în stânga o flóre de crinŭ.

Æ — Col A. R.

50. *Av.* -- ALEXANDER Tipulŭ ca la No. 48.
Rev. Legenda şi Tipulŭ ca la No 48.
Æ — Col. A. R.

51. *Av.* ---EXA -- Tipulŭ ca la No. 49.
Rev. Legenda şi tipulŭ ca la No. 48.
Æ. — Col. A. R.

g) Monede de aramă modulŭ micŭ.

52. *Av.* În mijloculŭ unuĭ cercŭ de perle, unŭ capŭ de bourŭ, între córne o stea cu cincĭ radie, în drépta o rosetă cu cincĭ frundie, în stânga semiluna.

Rev. În mijloculŭ unuĭ cercŭ de perle, unŭ scutŭ împărţitŭ de-a lungulŭ în douĕ, în drépta treĭ grindĭ transversale, în stânga şépte coróne una sub alta în dóuĕ rîndurĭ verticale de 4 şi 3, în câmpŭ, la drépta A.

Æ. — Col. A. R. şi Doboczky.

53. Tipulŭ ca la No. 52 cu micĭ diferinţe.
Æ. — Col. A. R.

54. Tipulŭ ca la No 49 cu micĭ diferinţe.
Æ. — Col. Doboczky.

55. *Av.* În mijloculŭ unuĭ cercŭ de perle, unŭ capŭ de bourŭ, între córne o stea cu cincĭ raḑe, în drépta semiluna, în stânga o rosetă cu cincĭ frunḑe.
Riv. În mijloculŭ unuĭ cercŭ de perle, unŭ scutŭ împărţitŭ de-a lungulŭ în dóuĕ, în drépta şépte coróne una sub alta în dóuĕ rîndurí verticale de 4 şi 3, în stânga treĭ grinḑĭ transversale.
Æ. — Col. A. R.

56. Tipulŭ ca la No. 52, însă în *Rev.* fără H.
Æ. — Col. A. R.

57. Tipulŭ ca la No. 52, însă în *Rev.* cincĭ coróne în locŭ de şépte.
Æ. — Col. A. R.

58. Tipulŭ ca la 53, însă în *Rev.* în câmpŭ de-asupra scutuluĭ o rosetă.
Æ. — Col. A. R.

59. *Av.* Tipulŭ ca la No 52.
Rev. Într'unŭ cercŭ simplu unŭ scutŭ, împărţitŭ de-a lungulŭ în dóuĕ, în drépta douĕ grinḑĭ transversale, în stânga 6 coróne una sub alta în douĕ rînduri verticale de 3 şi 3, în câmpŭ de-asupra scutuluĭ o corónă.
Æ. — Col. A. R.

60. Tipulŭ ca la No. 52, însă în *Rev.* susŭ în câmpŭ Γ.
Æ. — Col. A. R.

61. Tipulŭ ca la No. 52, însă în *Rev.* în câmpŭ . . . . o rosetă.
Æ. — Col. A. R. şi Doboczky.

62. Tipulŭ ca la No. 56, însă în *Rev.* în câmpŭ la drépta D, susŭ o rosetă.
Æ. — Col. A. R.

63. *Av.* Tipulŭ ca la No. 52.
Rev Tipulŭ ca la No. 52, însă în câmpŭ la stânga o cruce.
Æ. — Col. A. R.

64. Tipulŭ ca la No. 56 cu diferinţe.
Æ. — Col. A. R.

65. Tipulŭ ca la No. 56 însă în *Rev.* şese coróne în locŭ de şépte.
Æ. — Col. A. R.

66. Tipulŭ ca la No. 37.
Æ. — Col. A. R.

67. Tipulŭ ca la No. 57, însă treĭ coróne în locŭ de şépte.
Æ. — Col. A. R.

68. *Av.* Tipulŭ ca la No. 55.
Rev. În mijloculŭ unuĭ cercŭ de perle, unŭ scutŭ împărţitŭ de-a lungulŭ în dóuĕ, în drépta dóuĕ florĭ de crinŭ, aşezate una în capulŭ altela, în stânga treĭ grindĭ transversale, în câmpŭ are o corónă.
Æ. — Col. A. R.

69. Tipulŭ ca la No. 68 cu micĭ diferinţe.
Æ. — Col. A. R

70. *Av.* Tipulŭ ca la No. 52.
Rev. În mijloculŭ unuĭ cercŭ de perle unŭ scutŭ împărţitŭ de-a lungulŭ în dóuĕ, în drépta treĭ grindĭ transversale, în stânga crucea patriarcală dublă. În câmpŭ ?.
Æ. — Col. A. R.

71. *Av.* Tipulŭ ca la No. 52
Rev. În mijloculŭ unuĭ cercŭ simplu, unŭ scutŭ împărţitŭ de-a lungulŭ în douĕ, în drepta ?, în stânga 3 grindĭ transversale
Æ. — Col. A. R.

4. — Sfîrşindu îmĭ veţĭ da voe să serbezŭ şi eŭ dioa acésta minunată de 10 Maiŭ, nu numaĭ prin acéstă enumerare de monumente din timpurile cele frumóse ale istorieĭ patricĭ, ci depunêndŭ, ca la alte asemenea împrejurărĭ, în tesaurulŭ Academieĭ documente privitóre la istoria nóstră naţională, documente scăpate de vijeliile timpurilorŭ şi carĭ se vorŭ păstra în totŭ-deauna de Academie ca unŭ depositŭ preţiosŭ alŭ naţiuneĭ.

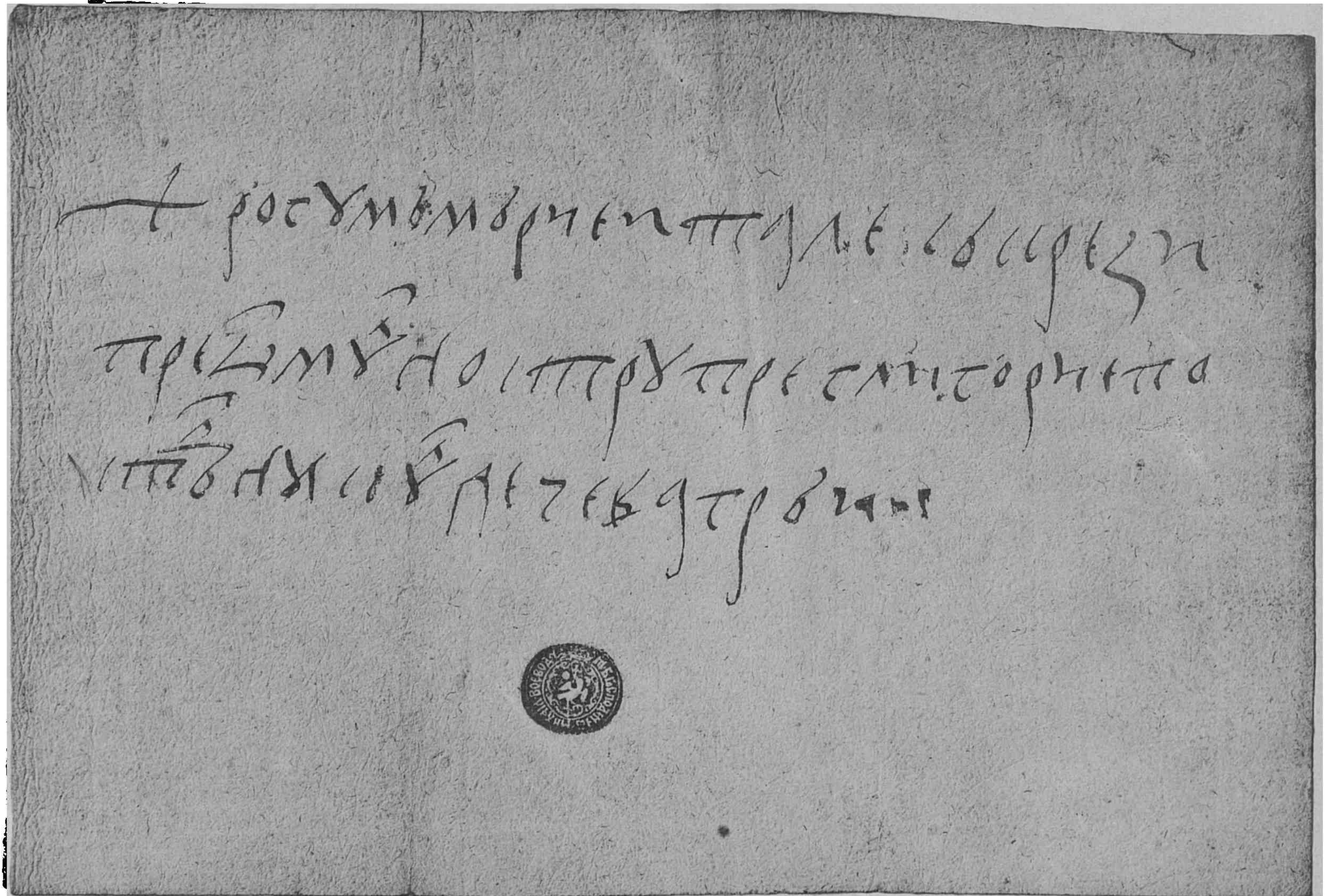
Vĕ rogŭ decĭ să primițĭ în onórea ḑileĭ de 10 Maiŭ :

1. Scrisórea autografă a luĭ Michaiŭ Vitézu dată la mâna Postelniculuĭ Grigorie Balogh ;

2. 195 monete românescĭ și anume :

	NUMELE DOMNILORŬ	ARGINTŬ				ARAMĂ					Total
1.	Petru Mușatŭ.	29	—	—	29	5	—	—	—	5	34
2	Alexandru celŭ Bunŭ	5	4	10	19	2	66	14	12	94	113
3.	Iliașŭ Vodă	2	—	—	2	—	—	—	—	—	2
4.	Bogdanŭ tatălŭ	1	—	—	1	4	—	—	—	4	5
5.	Stefanŭ celŭ Mare .	—	—	5	5	—	—	—	—	—	5
6.	Stefănițā Vodă	—	—	8	8	—	—	—	—	—	8
7.	Stefanŭ Locustă	2	—	—	2	23	—	—	—	23	25
8.	Resvanŭ Vodă . . .	1	—	—	1	—	—	—	—	—	1
9.	Sigismund Bathory . . .	2	—	—	2	—	—	—	—	—	2
		42	4	23	69	34	66	14	12	126	195

Îmĭ pare rĕŭ că nu potŭ să depunŭ în Academiă și stindardulŭ românescŭ din Dresda. Voiŭ căuta celŭ puținŭ să păstrămŭ în archivele nóstre unŭ desemnŭ exactŭ și completŭ alŭ acesteĭ venerabile reliciĭ.

Scrisóre autografă a luĭ Michaiu Vodă Vitézulŭ (1598).